MANUSCRIPTUM

Inedit * Inedit * Inedit *

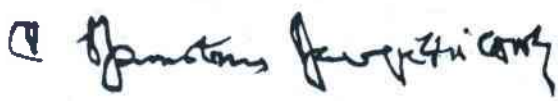

Perpessicius în anul 1929. Desen de Șt. Dimitrescu, aflat în posesia familiei.

Coperta și prezentarea artistică:
VICTOR MAȘEK

... cel puțin patruzeci [de ani] de trudă literară, închinată în întregime spiritului și expresiei românești și din acest punct de vedere sărbătorirea lui E. Lovinescu se luminează de tîlcuri mai adînci și mai nobile. Robit pupitrului sau, dacă voiți, mesei de brad a gînditorului, E. Lovinescu n-a cunoscut altă pasiune, paralel cu aceea a cetitului și a călătoriilor, decît pe a scrisului, pe care l-a exercitat în atîtea planuri, cîte i-au hărăzit Ursitoarele.

Opera aceasta critică, numărînd mai bine de zece volume, a îmbrățișat cu osebire literatura modernă și contemporană, în judecarea căreia a adus pătrundere, simpatie și un bogat dar de caracterizare. Străbaterea atîtor autori și decenii avea să impună în chip natural trecerea de la critica portretistică și incidentală la organizarea unei istorii a literaturii contemporane, pe care a și realizat-o în 5 volume și în care, de la semănătorism și pînă astăzi, sunt cumpănite toate manifestările literare ale timpului și este urmărită pe mari vaduri, bine gradate, evoluția ideologiei literare, evoluția lirismului, a prozei literare ș.a.m.d. Gr. Alexandrescu, Constantin Negruzzi, Gh. Asachi *și de curînd masiva monografie, în 2 compacte volume, închinată lui Titu Maiorescu au arătat că dl. E. Lovinescu este și un neîntrecut lucrător de bibliotecă și arhivă, pe lîngă scriitorul elegant și spiritual, de sinteză, bine dovedit.*

859.0.09
M30

MANUSCRIPTUM

4/1981 (45) ANUL XII

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

Biblioteca Jud. Mureș - Dev.
SALA DE LECTURA

DIRECTOR

AL. OPREA

COLECTIV EDITORIAL

FĂNUȘ BĂILEȘTEANU, ADRIAN BOTA, DIANA CRISTEV,
NICOLAE FLORESCU, RUXANDRA MIHĂILĂ, MANUELA TĂNĂSESCU

SECRETARIAT DE REDACȚIE

FLOREA VLAD

234656 24

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon: 50 20 96

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—37— telex: 11226, București, str. 13 Decembrie, nr. 3

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea poligrafică „13 Decembrie 1918"

234.656

SUMAR

5—6 **Mesaj umanist perpetuu** (MANUSCRIPTUM)

7—9 Marii critici și problemele eticii profesionale (Pompiliu MARCEA)

« ...eternii noștri păzitori ai solului veșnic... »

M. EMINESCU

10—13 Pagini germane (Prefață de Edgar PAPU)

12—21 *Cosmogonie der Inder; Über die Prinzipien der Hegelschen Philosophie* — texte din manuscrisele poetului

20—21 Note de curs (Postfață, transliterare și traducere de Gherasim PINTEA)

Măștile criticului

T. VIANU

22—23 *« ...o primă formă a încercării de a te exprima în materia lumii. »* (Cuvînt introductiv de Mihaela CONSTANTINESCU-PODOCEA)

23—25 *Cîntul serii; Cîntec simplu; Toamnă; Împăcare; Mă poartă gîndul...; Prolog la poemul dramatic Echo și Narcis* — versuri

G. IBRĂILEANU

26—32 Din laboratorul de creație al romanului *Adela* (Comentariu de Al. HUSAR)

Centenar

E. LOVINESCU

I. *În dialog cu:*

1. Titu MAIORESCU

33—34 *« Sufletul meu e prea încercat... »* — corespondență (cu o notă de D. D. PANAITESCU)

2. Tudor ARGHEZI

35—37 *« N-ar fi însă cea dintîi decepție a meseriei mele de critic... »* — schimb epistolar (Adnotări de Mitzura ARGHEZI)

3. PERPESSICIUS

38—40 *Jurnal cultural* — conferințe radiofonice

II. *Ipostaze literare:*

41—47 Glose în marginea romanului *Mite* (Nicolae FLORESCU)

47—53 *[Scene eminesciene]* — pagini de proză

54—56 *« Modesta răsplată a dezinteresării... »* (Evocare documentară de Adrian COCÎRȚĂ)

57—59 *[Pagini memorialistice]*

Idei, oameni, fapte

Mihail SADOVEANU

60—61 Vocația prieteniei (Cuvînt înainte de I. OPRIȘAN)

61—69 *« ...trebuie să fac o carte despre Vrancea. »* — scrisori către Ion DIACONU

SUMAR

Revelația documentului

Anton PANN

70—74 « *Delă în pricina Anicăi* » (Introducere de Constantin MATEESCU)
74—79 « *Numitul profesor și anume Anton Pantoleon...* » — acte și documente

Dosarul unei existențe

PERPESSICIUS

80—114 *Notiță în legătură cu obicinuința de a scrie cu stînga;* versuri; proză; scrisori; pagini de jurnal (Comentarii de Dumitru D. PANAITESCU)

Epistolar

M. KOGĂLNICEANU

115—119 Corespondență de familie (IV)

Călinesciana

G. CĂLINESCU

120—123 Considerații asupra poeziei debutanților (Barbu CIOCULESCU)
121—123 « *...stau cu al său* Merișor *la căpătîi.* » — confesiuni

Pasiunea eseului

B. P. HASDEU

124—136 *Giambattista Vico* (Text stabilit și tradus de Natalia PROTOPOPESCU; preambul de Stancu ILIN)

Addenda et corrigenda

Ion BARBU

137—139 Din poezia „goliardică" (Prezentare de Mircea COLOȘENCO)
138—139 *[Un pur mensonge...]; [Sed fugit...]* — versuri ocazionale
139—140 Din încercările poetice « infidele » (Text reconstituit de Ion CRUCEANĂ)

SUMAR

Arhivă sentimentală

141—149 Convorbire cu Luki GALACTION (Zaharia SÂNGEORZAN)

Document în replică

E. LOVINESCU

150—160 Dosar biografic (întocmit de C. POPESCU-CADEM)

File de album

Liviu REBREANU

hors texte (Fotografii comentate de Puia Florica REBREANU)

Meridiane

PERPESSICIUS

161—163 evocat de Rosa DEL CONTE (Traducere de Dumitru D. PANAITESCU)

Cronica ediţiilor

Liviu REBREANU

164—165 *Opere I—XI* (Al. PIRU)

Curier

Ion CHIRU-NANOV

166—167 Fotografii regăsite (Radu ANCA)

Scriitori români în arhive străine

Marcel IANCU, B. FUNDOIANU

168—182 Corespondenţă cu Tristan TZARA — investigaţie documentară de Henri BÉHAR, profesor la Sorbona (traducere şi note marginale de Fănuş BĂILEŞTEANU)

Scriitori străini în arhive româneşti

Hermann HESSE

în corespondenţă cu Alfred Margul SPERBER

183—186 *«...o parte din tradiţiile unei culturi...»* (Notă introductivă de Gudrun BOSSERT)

187—189 *Fişier bibliografic*

190—191 Sumar comentat (în limbile engleză, franceză, germană şi rusă)

192 Premiul „Perpessicius" al revistei *„Manuscriptum"* pe anul 1980

«Sînt în pericol minunatele cuceriri ale științei, roadele evoluției naturii, măreţele realizări ale societății umane. Este în pericol creația cea mai de preț, creația supremă a naturii — omul, viața însăși!»

NICOLAE CEAUȘESCU

MESAJ UMANIST PERPETUU

Literatura, cultura, în general, nu pot înflori decît în epoci constructive, de pace și concordie. Este de înțeles, deci, marea îngrijorare pe care o simt mînuitorii condeiului atunci cînd milenarul patrimoniu de valori spirituale ale omenirii este pus în pericol de o iresponsabilă agravare a cursei înarmărilor. Alături de întregul nostru popor, care și-a exprimat hotărît atitudinea prin Apelul Frontului Unității și Democrației Socialiste, al Marii Adunări Naționale, dar mai ales prin înaltul mandat încredințat tovarășului Nicolae Ceaușescu, de a interveni personal în sprijinul încercărilor de înțelegere internațională, oamenii de litere sînt prezenți și ei în cursa lampadoforilor care poartă din veac în veac făclia păcii. Ei au marea datorie de a păstra neatins și de a spori tezaurul cultural adunat de generațiile trecute și, în același timp, de a asigura viitorului o bază de pornire de o înaltă ținută etică. În acest cadru un rol deosebit revine istoriei și criticii literare, și anume acela de a promova, în spiritul esteticii marxiste, un ideal consecvent revoluționar și umanist, luînd o poziție fermă împotriva acelor produse care nu corespund cerințelor educării și formării omului nou.

Lucrări minuțioase, temeinice, de informație exhaustivă, consacrate unor individualități marcante ale culturii românești, țin permanent angajată în actualitate istoria literară în aspirația sa de a face prezente pentru noile generații de cititori, de a «contemporaneiza» marile valori ale trecutului. La baza cercetării științifice a literaturii, care este o componentă educativ-politică, stă concepția noastră despre lume

și viață, materialismul dialectic și istoric, idealul constructiv de formare a omului nou cu o înaltă cultură, clădită pe principiile umanismului socialist și ale tradițiilor militante ale patrimoniului național.

În cuvîntările din acest an ale Secretarului general al partidului — dintre care desprindem *Mesajul* trimis Conferinței Naționale a Scriitorilor, *Cuvîntarea* la Aniversarea a 50 de ani de la înființarea ziarului *„Scînteia"* sau *Cuvîntarea* la deschiderea noului an de învățămînt —, pe lîngă directivele privind orientarea creației actuale în spiritul umanismului revoluționar, al militantismului, se accentuează ideea de recuperare și valorificare în spirit ideologic marxist a tuturor operelor fundamentale din patrimoniul național, a tuturor creațiilor reprezentative ale spiritualității progresiste românești.

Tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat, de asemenea, în repetate rînduri, că scriitorul trebuie să-și găsească adînci rădăcini în viața maselor de oameni ai muncii, să se inspire din înțelepciunea și talentul creator al poporului, să se identifice cu lupta lui pentru o existență liberă dusă în pace și prosperitate, pentru apărarea ființei naționale și a limbii strămoșești, a libertății și independenței patriei. O îndatorire nobilă rămîne cultivarea sentimentului patriotic, temă generoasă, cu trei ipostaze — trecutul glorios, prezentul socialist și viitorul comunist — aflate mereu în actualitate și întotdeauna cu profund ecou în rîndurile cititorilor.

Se confirmă, astfel, prin girul celei mai autorizate voci a politicii noastre actuale, drumul pozitiv, ascendent, al criticii românești, care a știut să ceară, în cursul vremii, de la literatură, aceeași angajare civică profundă. Dar se poate oare concepe activitatea unui istoric literar, care în mod responsabil valorifică operele înaintașilor, fără un adînc sentiment patriotic? Ce este oare *Istoria literaturii române* . . . a lui G. Călinescu decît dovada unei profunde iubiri de țară, dovada unei înalte prețuiri a capacității creatoare a poporului din care s-a născut? Dealtfel, ce poate fi mai semnificativ în acest sens decît faptul că autorul, ca o sinteză a întregii opere, își intitulează ultimul capitol *Specificul național?* Dacă mai adăugăm și faptul că lucrarea aceasta a apărut în 1941, după odiosul Dictat de la Viena, și că autorul punea un accent deosebit pe valoarea națională a unor scriitori din Transilvania, precum George Coșbuc, Liviu Rebreanu ș.a., rezultă că, de fapt, *Istoria* . . . lui G. Călinescu reprezintă, practic, un act de implicare politică în actualitatea vremii sale. Aceeași implicare, aceeași conștiință angajată o arată și paginile de *Jurnal* Perpessicius. Un critic și editor, care, alături de E. Lovinescu, este comemorat în acest număr, amîndoi ca personalități exemplificatoare printr-o atitudine consecvent democratică în timpul anilor de sumbră teroare ai războiului.

Aici se află și cheia rolului formator al criticii și istoriei literare, care, promovînd valoarea, opera autentică, desprinzînd din creația trecutului ceea ce este pilduitor, contribuie la edificarea unei înalte conștiințe în sînul tinerei generații, la educarea maselor largi. Asumîndu-și și exercitînd un rol activ, ele au datoria de onoare ca, pornind de la și subliniind constant originalitatea și creativitatea poporului român, să poarte un dialog viu cu celelalte culturi și, urmînd principiile ferme ale umanismului socialist, să sprijine apropierea și înțelegerea dintre toate națiunile lumii, respectul reciproc, implicîndu-se în marea ofensivă pentru însăși salvgardarea umanității.

MANUSCRIPTUM

MARII CRITICI ȘI PROBLEMELE ETICII PROFESIONALE

Problema eticii în critică nu este deloc o dimensiune exterioară a acestei discipline. Dimpotrivă, face parte din însăși substanța ei, ca instanță de judecare a valorilor. Șansa culturii noastre a fost aceea că, de la debutul ei autoritar, adică de la „Junimea", critica a fost considerată nu numai ca un instrument de detectare și promovare a scriitorilor de valoare, dar și ca o școală a comportării obiective, detașate, «impersonale», capabile să creeze acea ambianță vitală producției spirituale. Rămînem, astăzi, cuprinși de mirare, cînd citim, în Amintirile *lui Iacob Negruzzi, în* Jurnalul *lui Maiorescu, în corespondența membrilor cenaclului ieșean, cum se exercita oficiul critic. Protagoniștii înșiși erau supuși focului purificator al criticii, purtate totdeauna sub steagul* adevărului, *ideal suprem al convorbiriștilor. Adevărul nu era însă un monopol și un privilegiu al nimănui, ci suma acțiunii tuturor, filtrată prin dezbaterea de idei. Ne încearcă, de aceea, uimirea (raportînd, firește, lucrurile la mentalitatea unor critici ai zilelor noastre) că primul căruia i se face cinstea împotrivirii, în sînul grupării, este Maiorescu însuși, înfruntat de către A. D. Xenopol, după publicarea studiului* În contra direcției de azi în cultura română *(în* „Convorbiri literare", *dec. 1868). Tînărul istoric nu este de acord cu teza formelor fără fond și-și dezvoltă, pe larg, contra argumentele, mai întîi într-o scrisoare către Iacob Negruzzi, apoi în seria de* Studii asupra stării noastre actuale *publicate în paginile* „Convorbirilor literare" *din 1870. Ținînd seama de faptul că era stipendiat al „Junimii" la Berlin (ca și Eminescu, Slavici, ș.a.) am înclina să credem că gestul lui Xenopol este expresia unei indelicateți juvenile, dacă n-am ști că, dincolo de orice realități ori sentimente umane, stătea scopul sacru al atingerii Adevărului. Niciunde n-a funcționat mai ferm ca la* „Convorbiri"... *principiul critic:* Amicus Plato, sed magis amica Veritas.

Iată cum erau primite, în cenaclu, producțiile literare ale redactorului șef: «O seară a „Junimii" a fost judecata mea, scria Iacob Negruzzi lui A. D. Xenopol. Scrisesem o comedie în 3 acte în versuri. Toți la care o citisem o ridicaseră în nori; Junimea a condamnat-o... Maiorescu mi-a contestat orice talent...». Panu își amintește că romanul Mihai Vereanu *al aceluiași redactor șef a fost «rău primit» în cenaclu; iar Slavici, cum știm, a desființat literalmente romanul patronului său într-o scrisoare către autor (Iacob Negruzzi se ocupa de stipendiile ce trebuiau trimise lui Slavici). O adevărată înălțare «impersonală», ca să folosim o noțiune maioresciană. La «nivelul moral» al cenaclului și revistei se referă și Caragiale, într-o notă din* „Pagini literare" *(1899) semnificativă pentru că atunci relațiile dintre el și gruparea convorbiristă erau reci: «Adevărat succes n-a avut în țara noastră decît o singură revistă literară — „Convorbirile"; și l-au avut adevărat pentru că nu l-au urmărit decît pe cel moral. Asta a fost secretul „Convorbirilor". Toți oamenii care au colaborat la acea foaie, un moment nu s-au*

gîndit să facă din pană profesiune, să cîștige altceva decît merit prin producția lor».

Este acel sublim idealism, *nu în înțeles filozofic ci moral (tradus exact: simțul neprofanării egoiste a acțiunii) care a fost, pe drept, atribuit junimiștilor. O asemenea comportare a putut impune și* adversarilor *de idei. Maiorescu, neacceptînd ideologia literară și socială a lui I. Nădejde, V. G. Morțun, Gherea, îi susține totuși în parlament, căci ideile lor au fost adoptate de unii alegători. Gherea, la rîndul său, respingînd teza maioresciană a autonomiei esteticului, nu se sfiește să recunoască meritele cuvenite preopinentului, chiar în focul polemicii: «Dl. Maiorescu, om luminat, instruit..., cunoscător al literaturii europene, om cu gust artistic și cu tact critic, a stat de strajă înaintea edificiului literaturii române...» Cum știm, el nu s-a sfiit să adopte, în studiul despre I. L. Caragiale, dar și în* Neoiobăgia, *teza* formelor fără fond *care i se părea justă.*

Mentalitatea junimistă a proliferat, creînd o veritabilă tradiție care, în ciuda unor inevitabile abateri, s-a impus în atîtea momente ale culturii noastre, dîndu-i noblețe și distincție. Toată lumea știe, desigur, despre incompatibilitățile, deopotrivă ideologice și temperamentele, dintre, să spunem, Iorga și E. Lovinescu, despre polemicile lor violente etc. Dar atunci cînd a fost vorba să lase posterității o mărturie responsabilă, într-o sinteză despre literatura vremii sale, urmașul lui Maiorescu a făcut eforturi demne de cea mai înaltă stimă de a fi obiectiv, de a nu implica relațiile personale într-un text menit posterității; astfel că portretul lui Iorga, din Istoria literaturii române contemporane *(1937) este plin de recunoașteri: «om de o rară bogăție spirituală și erudiție literară», «director de sensibilitate națională», «temperament categoric și însetat de toate certitudinile», «personalitatea culturală cea mai covîrșitoare a acestui început de veac», precizînd: «Nu e vorba numai de știință și de activitate multilaterală, ci de însăși personalitatea lui de animator al conștiinței naționale, de creator de valori, personalitate impresionantă și prin puterea convingerii mistice și prin mijloacele ei de expresie». Cărțile sale au «o neegalată putere de contagiune. Mulți l-au întrecut prin sobrietate, prin echilibru, prin eleganță; nimeni nu l-a ajuns însă în căldura pasională: lava incandescentă a prozei sale apostolice nu s-a stins nici pînă azi și probabil nu se va stinge, atîta timp cît vor exista ochi care să se plece peste paginile trecutului». Lovinescu a intuit cel dintîi registrul artei lui Iorga: «...puterea explozivă a temperamentului e ajutată de mijloace literare unice: ironie, vervă susținută pînă în cele mai îndepărtate ramificații, patetismul, invectiva, suflul puternic al unei singure idei...». Această* tărie *a lui Lovinescu de a respinge ispita subiectivității, chiar dacă nu s-a manifestat totdeauna (nu trebuie să căutăm la nimeni perfecțiunea căci putem deveni stupizi) a impus și a fost considerată drept etalon al condiției critice. Cea de a treia generație postmaioresciană l-a apreciat astfel încît următorul text al lui Tudor Vianu, din 1940, exprimă un consens ce trebuie, credem, subliniat, nu numai acum, în anul centenarului nașterii criticului. Cum se va vedea, portretul putea fi tot atît de bine al lui Maiorescu, adică al criticului exemplar: «Criticul s-a simțit totdeauna deținătorul unui oficiu public pe care l-a exercitat cu conștiința unui magistrat într-o veche noblețe de robă. Justiția este o cumpănă delicată. Mîna care o ține trebuie să fie sigură și liniștită. Cea mai ușoară nervozitate deviază acul balanței și alterează paritatea*

măsurii așteptate. Cîți dintre distribuitorii dreptelor judecăți n-au simțit, măcar o dată, că mîna le tremură? Mîna aceasta, plimbată pe mii și mii de pagini, a putut uneori tremura, dar ea n-a azvîrlit niciodată în unul din talgerele balanței măsurile false sau grosolana monedă cu care putem cumpăra buna stare, ușoara considerație publică, titlurile și onorurile. Dl. Eugen Lovinescu a fost și a vrut să rămînă un judecător independent... Să recunoaștem valoarea și curățenia exemplului său... Măsurile literare sînt destul de nesigure, de aceea înțelegem mai bine că regulatorul cel mai bun al lucrării criticului este însuși caracterul său, intransigența, neatîrnarea, dezinteresarea sa practică».

Acest «regulator» al lucrării critice a funcționat puternic în critica noastră. Măruntele invidii, micile mizerii ale relațiilor de breaslă au putut să fie, astfel, dacă nu definitiv înlăturate din judecata critică, sensibil diminuate. S-a acceptat mai totdeauna, ca un tainic și nobil consens, ideea că și prietenii de cafenea sau de idei, rudele sau superiorii noștri ierarhici, colegii noștri de redacție sau de catedră pot rata cîte o carte, că nu produc neapărat capodopere în serie, iar pe de altă parte că și adversarii noștri sau cei ce nu ne sînt simpatici pot da cărți ca lumea, pe care se cuvine a le recunoaște. Exemple? Se pot da nenumărate. Să furnizăm numai cîteva: se știe că o viață întreagă, de pildă, Vladimir Streinu și Șerban Cioculescu au fost prieteni și comilitoni. Cred că a fost și rămîne cea mai exemplară prietenie între doi mari critici. Dar ei n-au transformat niciodată amiciția în adorație mutuală ci au considerat că stima ce și-o acordă presupune, înainte de orice, sinceritatea *și* independența *opiniilor. Astăzi rămînem descumpăniți citind recenzia, foarte severă, a lui Streinu la excelenta* Viață a lui Caragiale *din 1940, pentru că proiectăm asupra trecutului o recentă și vinovată mentalitate, după care cei care nu sînt* cu noi *sînt* împotriva *noastră. Știm, de asemenea, că relațiile dintre Cioculescu și Pompiliu Constantinescu erau, fără excepție, exemplare prin cordialitatea lor. Ceea ce n-a împiedicat pe primul ca la apariția eseului despre* Tudor Arghezi *din 1940 să-l considere «o* întreprindere eronată *(s.n.) deoarece criticul a crezut că și-ar putea ușor asimila metode și preocupări străine» (e vorba de aplicarea cam mecanică a tezelor și terminologiei din filozofia blagiană, n.n.). Un ultim interviu al lui Șerban Cioculescu* („Familia", *iulie 1981*) *este extrem de interesant cu privire la comportarea cronicarului literar care alerga să-și procure cărțile înainte de a i le oferi autorii, cu dedicație evident, spre a nu fi nevoit să se lase înduplecat prin tentativele de măgulire, bine știute. Cincinat Pavelescu l-a numit, din această cauză, probabil numai jumătate în glumă (cu tot umorul prestigiosului epigramist),* critic primejdios. *Cît despre critica de azi, înclin să cred că nu trebuie să ne temem de atari «primejdii», deși ele ar avea un rol dintre cele mai benefice asupra dezvoltării literaturii noastre.*

Pompiliu MARCEA

„...ETERNII NOŞTRI PĂZITORI AI

M. EMINESCU

PAGINI GERMANE

SCRIERILE GERMANE ALE LUI EMINESCU, note de curs de pe cînd era student la Berlin — dintre care două, cercetate, copiate şi traduse de Gherasim Pintea, apar pentru prima dată în acest număr al revistei „Manuscriptum" — alcătuiesc, sub mai multe raporturi, documente de o incontestabilă însemnătate.

În primul rînd, noi l-am cunoscut intelectualmente pe poetul nostru exclusiv în ipostaza de creator (traducerea, atît artistică cît şi filosofică, fiind şi ea o specie a creaţiei). Prezentele scrieri germane, ca notiţe de curs, ni-l arată tot atît de desăvîrşit şi ca receptor. Eminescu înregistrează cu o absolută obiectivitate ceea ce îl interesează, plecîndu-se conştiincios în faţa obiectului de cunoaştere pe care vrea să şi-l însuşească. La fel ca şi în marea sa creaţie — îmbogăţită în bună parte prin cultura achiziţionată încă din anii de studiu în cele două capitale de limbă germană —, reţinem şi în cazul receptării de idei puterea sa de înţelegere şi de reproducere clară chiar a celor mai abstracte construcţii de cugetare. De fapt nici nu poate fi un meşter perfect cel ce n-a fost în prealabil un ucenic perfect. Acest statut de excelent ucenic se afirmă deosebit de accentuat şi în cele două scrieri germane, prezentate în caietul de faţă.

În al doilea rînd, putem constata cît de exact se răsfrînge la el pulsul unei culturi occidentale la cota ultimei jumătăţi din veacul trecut. Este vorba, bineînţeles, de cultura germană. Epoca marilor filosofi din prima jumătate a secolului trecuse. Unele din ideile pe care le rezumă atît de conştiincios Eminescu în Despre principiile filosofiei hegeliene arată, prin conţinutul lor, că ne aflăm în plin alexandrinism filosofic în Germania timpului. Concepţia potrivit căreia o creaţie stră-

---

Paginile de faţă se aflau sub tipar cînd revista „Transilvania" *(nr. 6/1981) a publicat caldul apel al lui Constantin Noica în favoarea unui efort mai susţinut pentru transcrierea şi traducerea «filelor germane din manuscrisele lui Eminescu». O asemenea iniţiativă din partea autorului cărţii* Eminescu... — omul deplin al culturii româneşti *nu ne miră, el făcîndu-şi un titlu de glorie, în ultimii ani, din a atrage, stăruitor, atenţia asupra unor aspecte încă necunoscute sau insuficient cercetate ale operei eminesciene, privită prin prisma tezaurului de gîndire şi simţire acumulat în cele 44 de «caiete», depuse la Academie acum 80 de ani de Titu Maiorescu.*

Prefaţînd un grupaj de texte din manuscrisul nr. 2287 (transcrise şi traduse de Mariana Petrescu) Constantin Noica aminteşte, încă o dată, de valoarea inestimabilă, de importanţa capitală a acestor «însemnări» pentru fiinţa culturală a lui Eminescu, pledînd pentru colaborare între specialişti, pentru conjugarea tuturor eforturilor întru descifrarea şi traducerea lor şi chiar pentru zăbovirea mai multor cercetători «asupra unui aceluiaşi text».

Sînt, acestea, aprecieri la care ne alăturăm întru totul. Pentru că «însemnările germane» ale lui Eminescu prezintă o serie întreagă de dificultăţi (abrevieri, omisiuni, conotaţii personale, pasaje ilizibile) — ceea ce explică, de pildă, de ce, de la iniţiativele lui Marin Bucur din 1975 (în Caietele Eminescu, *vol. III, 1975; IV, 1977 şi V, 1980 a apărut o parte din manuscrisul 2285 — transcriere şi traducere de Adelia Perju) s-a realizat foarte puţin în acest sens.*

Constantin Noica are amabilitatea de a menţiona şi Muzeul literaturii române şi revista „Manuscriptum", *printre factorii angajaţi în această dificilă misiune de a publica «însemnările germane» ale lui Eminescu, vorbind de un «distins germanist»*

SOLULUI VEŞNIC..."

lucită ar contribui, prin prestigiul ei sacrosanct să reprime judecata şi simţul critic, cuprinde o poziţie net alexandrină. Este, în anii berlinezi ai lui Eminescu, vremea nu a marilor sinteze creatoare — ce culminează în sistemul hegelian —, ci a unor judecăţi, ce-i drept, lucide şi pătrunzătoare, dar care, părăsind vechea atitudine adoratoare, distrug, prin actul analizei, absolutul acelor sinteze, odată cu împrăştierea lor în cele mai opuse ramificaţii.

Spiritul european al momentului se mîndreşte cu lipsa sa de prejudecăţi în privinţa unor nume tabu, care mai înainte nu puteau fi atacate. Hegel însuşi ca persoană, în prelegerea audiată de Eminescu, se vede tratat dulce-amar, consemnîndu-se şi calităţile sale pozitive, dar şi faptul că ar fi fost, cel puţin în anii de învăţătură, « greoi ca un şvab» şi « pedant». Este o epocă într-adevăr vacantă de idoli, dar aceasta nu o scuteşte de-a se afla într-o relativă derută şi criză de orientare în gîndire. Faptul se desprinde din tendinţa de căutare a altor orizonturi, din interesul — marcat pretutindeni în Occident — pentru spiritualitatea Orientului, aşa cum relevă, în cazul de faţă, notele de curs despre Cosmogonia inzilor. Este adevărat că un asemenea interes s-a înregistrat încă din veacul al XVIII-lea şi din romantism, însă numai acum, în ultima jumătate a veacului trecut, devine obiectul celor mai numeroase studii temeinice. Nu trebuie să uităm că Lumea ca voinţă şi reprezentare, scrisă cu mult înainte de un filosof care simte anticipat amintita criză, apare abia în pragul acestei ultime jumătăţi de secol, în aşa fel ca şi poetul nostru să se pătrundă de ideile sale.

Cu ocazia mai sus semnalată, Eminescu receptează şi unele reflecţii în materie de cosmogonie comparată. El reţine, bunăoară, distincţia dintre ideea iudeo-creştină de naştere a lumii ca fapt al creaţiei şi aceea indică de apariţie a universului pe calea unui fel de emanaţie în trepte succesive. Tendinţele de sincretism din gîndirea occidentală la cota ultimei jumătăţi de veac XIX se relevă şi prin găsirea unui punct de coincidenţă a concepţiei cosmogonice în discuţie cu o vedere europeană recentă pe atunci, vedere considerată a fi ştiinţifică. În gîndirea Indiei, lumea nu se concepe ca fiind zămislită conştient, în vederea unei finalităţi precise, aşa cum se arată în accepţia biblică, ci apare drept rezultat al unei simple întîmplări. Or, Eminescu tocmai notează coincidenţa acestei poziţii cu cea darwiniană, care se bucura de o deosebită trecere în epocă.

În ceea ce ţine de istoria comparată a gîndirii, poetul nostru reţine implicit că adesea ceea ce se prezintă ca nou pentru cercul nostru de cultură exista poate de mii de ani în alte arii culturale. Însuşirea de către spiritul său a acestei idei, pe care urmează a se grefa şi unele motive din Eclesiast, se va dovedi plenar mai tîrziu în reapariţia ei superbă din Glossă: « Toate-s vechi şi nouă toate». O asemenea constatare se amplifică nemăsurat în veacul nostru privit pe de altă parte ca un adevărat paradis al « noului», cînd s-a văzut, printre multe

---

care ne este colaborator. După cum se vede din acest număr este vorba de Gherasim Pintea, care transliterează şi traduce două texte : Cosmogonia indiană *(din mss 2276) şi* Principiile filosofiei hegeliene *(din mss 2280), semnînd şi nota explicativă.*

Revista noastră va continua să publice asemenea traduceri şi în numerele sale viitoare, cu studii introductive capabile să integreze « însemnările germane » ale poetului în vasta exegeză eminesciană — cum face, de pildă, în acest număr, prof. Edgar Papu.

Toate aceste descifrări şi defrişări ale labirinticelor caiete eminesciene au, desigur, ca scop final pregătirea volumului preconizat din ediţia naţională a operelor poetului, unde îşi vor găsi locul şi « însemnările germane ». Iată motivul pentru care salutăm iniţiativa revistei „Transilvania" şi apelul lansat aci de Constantin Noica. În condiţiile în care, aşa cum se arată şi în preambulul din nr. 6, „Transilvania" (dat fiind profilul ei orientat cu precădere spre actualitatea culturală) nu dispune de suficient spaţiu, sîntem gata să punem la dispoziţie paginile revistei noastre, pentru ca textele deja descifrate şi traduse să vină cît mai repede sub ochii cercetătorilor.

Sîntem convinşi că numai printr-o unire a eforturilor tuturor specialiştilor aceste pagini din caietele eminesciene — care mai constituie încă o « terra incognita » — îşi vor dezvălui pe deplin tainele. Numai aşa ne putem achita de marea sarcină patriotică, aceea de a face să apară întreaga operă eminesciană pînă în 1989 — anul centenarului morţii poetului nostru naţional, exegeza ştiinţifică putînd astfel dispune de toate elementele necesare, capabile să ni-l restituie pe Eminescu în incomparabila lui strălucire.

REDACŢIA

Cosmogonie der Inder

Da war nicht Sein, nicht Nichtsein, nicht das Luftmeer — nicht das gewobene Himmelszelt da droben — Was hüllte ein? Wo barg sich der Verborgne? Wars wol die Wasserflut, der jähe Abgrund? Da war nicht Tod — Unsterblicher war nirgends. Nicht schied die dunkle Nacht vom hellen Tage. Er hauchte hauchlos in sich selbst *der* Eine. *Anders als dies ist fürder nicht gewesen. So dunkel wars, ein unerleuchtet Weltmeer, so lag das All im Anfang tief verborgen; das Eine war gehüllt in dürer Hülse. Wuchs und erstand Kraft seiner eigenen Wärme.* Und Liebe überkam zuerst das Eine, der geistige Inbrunst erster Schöpfungssam, im Herzen sinnend spürten reife Seher, das alte Band, das Sein an nicht Sein bindet. *Der Strahl den weit u[nd] breit die Seher sahen war es im Abgrund, war es in der Höhe? Man streute Samen, es entstanden Mächte — Natur lag unten oben Kraft u[nd] Wille. Wer weiss es denn? Wer hat es je verkündet, woher sie kam, woher die weite Schöpfung? Die Götter kamen später denn die Schöpfung — wer weiss es wol von wonnen sie gekommen? Nur er aus dem sie kam, die weite Schöpfung, sei's daß er selbst erschuf sei's daß das nicht that, er der vom hohen Himmel her herabschaut. Er weiss es wahrlich, oder weiss auch er's nicht?...*

Ehe die Schöpfung in's Dasein tratt existirte nur ein Urwesen in sich geschlossen; die Gegensätze des Seins (sat) u[nd] des Nichtseins (asat), der Unsterblichkeit u[nd] des Todes, die erst in Folge der Schöpfung u[nd] Werdeprocesses sich entwickelten, waren noch nicht Vorhanden. Dieses Urwesen war die Urmaterie, mit ihrer immanenten, ewigen Kraft, die durch sich selbst existirte, also nur einen Anfang genommen hat. Sie wird als eine dunkle Wassermasse beschrieben — ein Ausdruck der gewiss nur figürlich zu nehmen ist u[m] unserem Erkenntnisskreis einen ungefähren Begriff von dem Urzustand des Alls vor der Schöpfung geben soll. Die Schöpfung ist ein Werdeprocess, eine Entwicklung, nicht das Werk eines selbstbewussten nach Zwecken handelden Schöpfers. Dies beweisen schon die Worte, die für das Schaffen u[nd] Schöpfung hier gebraucht worden, nämlich visarjana *und* visrstih, *die eigentlich das Entlassen, die Entlassung d. i. Emanation bedeuten, wie dann srj, entlassen, das gewöhnliche Wurzelwort zum Ausdruck der Erschaffung der Welt geblieben ist. Die Urmaterie erhitzte sich u[nd] mit der Hitze nahm die Entwicklung ihren Anfang. Die erste bewegende Macht war Kama, die Liebe, das* Verlangen, *der* ἔρως *der orphischen, u[nd]* πόθος *der phönizischen Cosmogonie; diese ist das Band zwischen Nichtsein u[nd] Sein, denn durch Liebe wird das Nichtexistirende in das Dasein gerufen. Aus dem Kama entstand* Manas, die Urvernunft, das eigentlich

---

altele, că vechiul gramatician al Indiei, Panini, a profesat ceea ce noi astăzi identificăm drept structuralism în lingvistică. Numai din aceste cîteva pagini de note în limba germană surprindem cît de nealterat s-a repercutat și cît de adînc a pătruns climatul de gîndire al sfîrșitului de veac trecut în receptivitatea atît de proaspătă a lui Eminescu.

Am crede că o receptare exactă ajunge, printr-un proces de fecundă elaborare lăuntrică a datelor obținute, la stadiul perfectei lor asimilări. Iar de la această asimilare totală pînă la strălucita creație personală nu există, în cazul aparițiilor geniale, decît un pas. În notele raportate la Cosmogonia inzilor, cu reproducerea celebrului imn din Rig-Veda, putem surprinde precis în toată gama de variații ce le separă, inițialul punct de plecare ca receptor, față de punctul final creator din Scrisoarea I. În primul caz, mintea poetului ne dezvăluie doar ecranul pasiv, pe care se imprimă întocmai tulburătoarele idei ale imnului. În al doilea caz, ea ajunge a fi însuși autorul genial al acelor idei, devenite acum ale sale, idei născute din nou într-însa cu o altă față.

În sfîrșit, nu putem evita consemnarea unei trăsături de detaliu, care, însă, prin semnificația ei, își depășește simpla aparență marginală, proiectîndu-se în proporții revelatoare pentru evoluția activității poetice a lui Eminescu. Ne referim la un amănunt întîlnit în Despre principiile filosofiei hegeliene. Este vorba de următoarea idee: « În literatură aceștia (adepții lui Hegel — n.n.) au fost cînd romantici, cînd hipermoderni...» Ultimul termen al citatului nu este o invenție verbală ad hoc, introdusă în text de traducător, ci aparține direct lui Eminescu, reproducînd probabil o expresie a conferențiarului audiat: « In der Literatur Waren sie bald romantisch, bald hypermoderne...» Nu importă, însă, dacă Eminescu este sau nu este, în speța urmărită de noi, inițiatorul termenului hipermodern. Destul că el cu bună știință îl utilizează în 1873 ca opus față de categoriile trecutului romantic. Faptul ne relevă cu toată evidența că

Cosmogonia indiană

Pe cînd nu era ființă, nici neființă, nici oceanul aerian — nici cortul ceresc țesut acolo sus — Ce acoperea el oare? Unde se ascundea cel neascuns? Era oare fluxul apelor, hăul prăpăstios? Nu exista atunci nici moarte — Nemuritorul nu era nicăieri. Nu se separase noaptea întunecată de ziua luminoasă. Fără suflu respira *Unicul în sine însuși*. N-a fost altfel decît așa. Atît era de întuneric, un ocean cosmic neluminat, așa zăcea Universul adînc ascuns în începuturi; cel Unic era înfășurat în aspru înveliș. Crescu și apăru în virtutea căldurii sale. *Și iubirea cuprinse mai întîi Unicul, ardoarea spirituală a primului germene al creației; simțind-o în inimă, înțelepții maturi recunoscură vechea legătură ce leagă ființa de neființă.* Raza pe care înțelepții o vedeau în lung și în lat, era ea oare în abis, era în înălțimi? Se răspîndiră semințe, apărură forțe. Natura zăcea jos, sus puterea și voința. Cine știe oare, cine a vestit-o vreodată, de unde venea, de unde oare vasta creație? Zeii veniră mai tîrziu decît creația — cine știe cu adevărat de unde veniră ei? Numai El din care ea, vasta creație, purcese, fie că o crease el însuși, fie că n-a făcut-o, El, care privește în jos din înaltul cerului, el o știe cu adevărat, sau n-o știe [nici] el?...

Înainte ca creația să înceapă a exista, exista numai o substanță primitivă închisă în ea însăși; nu existau încă contradicțiile existenței *(sat)* și inexistenței *(asat)*, ale nemuririi și morții, care se dezvoltară numai ca urmare a Creației și procesului devenirii. Această substanță primitivă era materia primitivă, cu forța sa imanentă, eternă, care exista prin sine însăși, constituia doar un început. Ea e descrisă ca o masă acvatică întunecată — o expresie ce trebuie considerată desigur numai figurat, ca să dea sferei noastre de cunoștințe o noțiune aproximativă despre starea primitivă a Universului înainte de creație. Creația e un proces în devenire, o evoluție, ea nu este opera unui creator conștient, acționînd în vederea unui scop. Aceasta o dovedesc deja cuvintele utilizate aci pentru a *crea* și *creație*, anume *visarjana* și *visrstih*, care înseamnă propriu-zis punere în libertate, degajare, adică emanare, așa cum *scrj*, emanare, a rămas cuvîntul inițial obișnuit pentru exprimarea creării lumii. Materia primitivă se încălzi, iar prin căldură se declanșă dezvoltarea. Prima putere motrică fu *Kâma*, iubirea, *dorința*, ἔρως-ul orfic și πόθος-ul Cosmogoniei feniciene; aceasta e legătura între neființă și ființă, căci prin iubire inexistentul e chemat la viață. Din Kâma luă naștere *Manas, rațiunea primitivă, principiul creator propriu-zis*. Întunericul se lumină; o rază de lumină se răspîndi, natura se lăsa în jos, forța spirituală *(praijati* —

---

acest așa zis «romantic întîrziat» este conștient încă din tinerețe că la acea dată romantismul reprezintă în Occident un fenomen depășit. Așa se explică unele creații eminesciene, recent cercetate, îndeosebi dramatice, din perioada berlineză, cu un caracter nu numai neromantic, dar și surprinzător de nou, chiar departe anticipator în plan universal.

Am spune, în consecință, că marile sale capodopere «romantice» — unele dintr-însele scrise chiar atunci, dar culminînd mai tîrziu în Luceafărul — rezultă ca un fel de integrare în timpul poeziei noastre din momentul respectiv. Dar chiar și în cadrul acelui «romantism» al său apar atîtea trăsături noi, prin care Eminescu se desprinde de vechiul stil. Amintim, printre altele, seria de perfecte cristalizări, de unde nu se poate clinti nici un cuvînt, nici o literă, fără a sparge întregul ansamblu. Este rodul unei trudnice laboriozități, întru nimic inferioare muncii depuse de un Baudelaire sau de un Mallarmé, și care se opune categoric acelei semi-pasive și vagi fluidități cultivate de tipicii poeți romantici.

Putem, deci, spune că aceste cîteva pagini germane din tinerețea poetului, pe care le oferă caietul de față, contribuie atît la edificarea unor noi vederi, cît și la confirmarea altora dinainte existente în vastul și pasionantul domeniu al eminescologiei.

Edgar PAPU

schöpferische Prinzip. *Das Dunkel lichtete sich; ein Lichtstrahl verbreitete sich, die Natur sank nach unten, die geistige Kraft (prayati Energie) strebte nach oben. Die geistige Macht, die Urkraft die in der Materie verborgen lag u[nd] durch ihre Entfaltung die Welt schuf, war's als* Hiranya Garbha *d. i. Goldkeim (goldenes Embrio) in einer anderen ältern hochpoetischen Hymne der Rigweda gepriesen.*

Im Anfang tratt hervor der goldene Luftkeim; er war alleim der Welt geborener Herrscher; er hielt die Erde, hielt den Himmel droben, warst der Gott dem wir das Opfer bringen?

Das Leben gibt u[nd] Kraft, so dessen Segen, sie alle, sei die Götter selber, anflehe; Unsterblichkeit u[nd] Tod sind seine Schatten, wo ist der Gott u.s.w. Wohin ins All die mächtigen Wasser eilten, Träger o[der] Keimen, die Lichts Gebärinnen, von dorther kam der Götter Lebensorden, wer ist der Gott ...

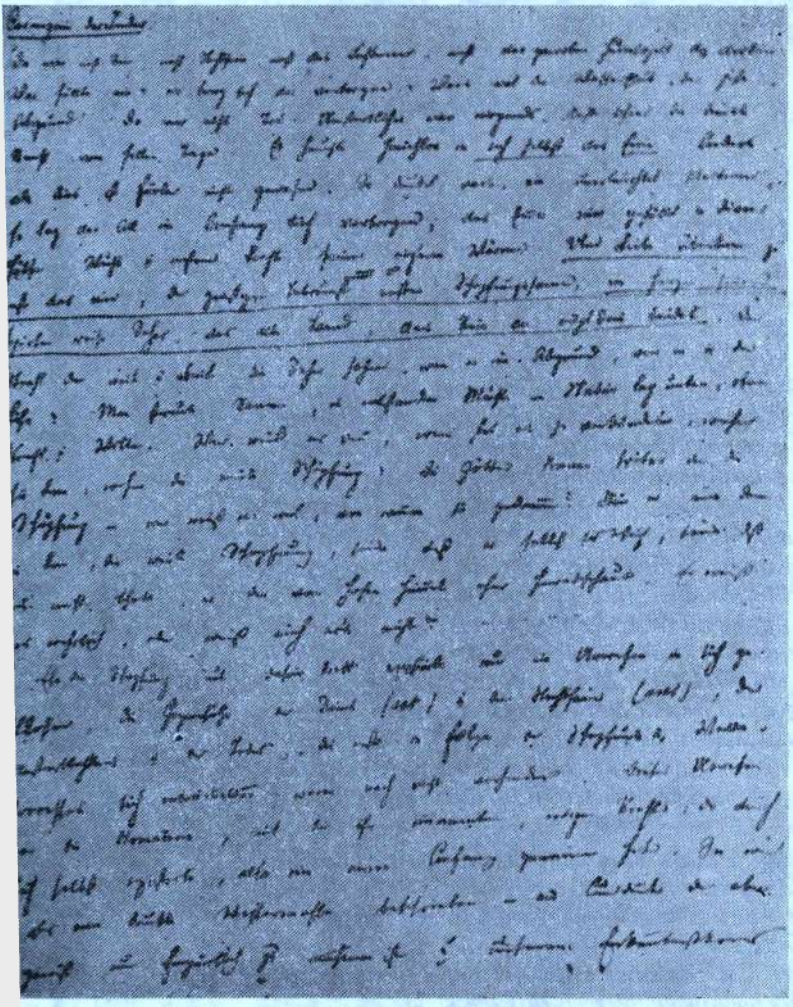
Der mächtig über jene Wasser blühte, Träger der Kraft, der Heils Gebärinnen, [ilizibil] *ob den Göttern, einzig Gott gewesen, wer ist der Gott...*

Weltschöpfung als Opferung des höchsten Wesens beschrieben. Aus seinem Blute das Meer, aus seinem Fleisch die Erde, aus seinen [Gliedern] die Berge, aus seinem Schädel der Himmel.

*

Die hierbeschriebene Schöpfung ist die Urschöpfung, davon zu unterscheiden ist die Wiederschöpfung, welche am Morgen jedes neuen Brahmatages statthat. Die Welt lebt u[nd] athmet solange dieser Tag dauert, so wie die Brahmanacht anbricht wird sie durch Fener *u[nd] Wasser zerstört. Die Gesamtheit der Welt dauert hundert Brahmajahre. Die Hälfte v[on] Brahmas Leben ist bereits verflossen; er steht im ersten Tage seines 51 Jahres.*

Werfen wir noch einen Rückblick auf die der indischen Cosmogonie zur Grunde liegenden Anschauungen im Vergleich mit den uns geläufigen judisch christlichen über die Weltentstehung. Der Grundunterschied besteht darin, dass die indische, einen persönlichen Schöpfer, der die Welt nach einem bestimmtem Plan u[nd] nur nach Zwecken schafft, alles Zweckmässig einrichtet, eigentlich gar nicht kennt. Die Schöpfung ist bei den Indern nur eine Emanation: aus einer Potenz emaniren andere, diese zeugen wieder andere, bis die unendliche [ilizibil] *vollendet ist. Daher kannte sie eine Mehrheit der Schöpfer oder besser der schöpferischen Kräfte. Von einer bewussten Zweckmäßigkeit sieht die indische Cosmogonie ganz ab, worin sie sich völlig in Übereinstimmung mit den Darwinisten befindet, da die Brahmanen der Ansicht sind, daß die Welt ihr Dasein nur einem Zufall verdanke. Eine weitere Eigenthümlichkeit der brahmanischen Kosmogonie ist daß die Schöpfung der Welt der Ideen, der geistigen Potenzen, der der materiellen vorangeht. Alle Dinge sind bereits virtuall u[nd] potentiell mit allen Eigenschaften u[nd] Eigen-*

energia) tindea în sus. Puterea spirituală, forța primitivă, care zăcea scunsă în materie și prin desfășurarea ei creă lumea, fu preamărită ca *Hiranyagarbha*, adică germenele de aur (embrion de aur) într-un alt imn mai vechi, de înaltă poezie, din *Rigveda*.

La început apăru germenele de aur al aerului; el era singurul stăpînitor înnăscut al lumii; el ținea pămîntul, ținea cerul acolo sus, era zeul căruia noi i-aducem jertfă?

Dă viață și putere, binecuvîntarea lui o imploră toți, chiar și zeii înșiși; nemurirea și moartea sînt umbrele lui, ce este zeul etc. Încotro se precipitau puternicele ape în Univers, purtătoare ori semințe, născătoarele de lumină; de-acolo apăru rînduiala de viață a zeilor, care este Zeul...

Cel care înflori puternic deasupra acelor ape, purtător al puterii, al generatoarelor de fericire, dacă zeilor le-a fost singurul zeu, care e zeul...

Crearea lumii descrisă ca sacrificiu al ființei supreme. Din sîngele său [apăru] marea, din carnea sa pămîntul, din (membrele?) sale munții, din craniul său cerul.

*

Creația descrisă aici este Creația primitivă, de care trebuie deosebită recrearea ce are loc în dimineața fiecărei zile noi a lui Brahma. Lumea trăiește și respiră atît cît durează această zi; de îndată ce se lasă noaptea lui Brahma ea e distrusă de *foc* și apă. Totalitatea lumii durează o sută de ani ai lui Brahma. Jumătate din viața lui Brahma s-a scurs deja; el se găsește în prima zi a celui de al 51-lea an al său.

Să mai aruncăm o privire retrospectivă asupra concepțiilor ce stau la baza cosmogoniei indiene în comparație cu cele iudeo-creștine privitoare la geneza lumii, cunoscute nouă în mod curent. Diferența de bază constă în aceea că cea indiană nu cunoaște propriu-zis un creator personal, care creează lumea după un anumit plan și numai conform scopului, organizînd totul în vederea unei finalități. Creația este la brahmani numai o emanație: dintr-o potență emană altele, acestea generează iarăși altele, pînă cînd [lumea] infinită este desăvîrșită. De aceea ea cunoștea mai mulți creatori sau, și mai bine, [mai multe] forțe creatoare. Cosmogonia indiană face totală abstracție de finalitate, astfel ca se găsește în deplină concordanță cu darwiniștii, deoarece brahmanii sînt de părere că lumea își datorează existența doar unei întîmplări. O altă particularitate a cosmogoniei brahmanice e că creația lumii ideilor, a potențelor spirituale, premerge celei materiale. Toate lucrurile, cu toate calitățile și

thümlichkeiten vorhanden, ehe die große sinnliche Welt mit ihren [ilizibil] *erstand. Das geistige Element ist das überwiegende, der Geist Brahmas hier das einzig existirende, die materielle Welt bloss Tauschung. Auffallend ist auch, daß der Mensch in der brahmanischen Cosmogonie nicht das Centrum ist, hier das alles geschaffen wurde — vom anthropocentrischen Irrthum frei.*

Über die Prinzipien der Hegelschen Philosophie

Einleitendes. — Als ein Glied in der Kette der Geschichte der Philosophie ergiebt es sich, dass sehr viele Bedingungen der Enstehung dieses Sistems, in der Zeit gegeben waren, in der es erstand. Kantische, Fichtische, Schellingische Sätze sind die Ausgangspunkte des Sistems gewesen, u[nd] ohne diese wäre es nicht entstanden, obwol die Grundlagen desselben, ja manche seiner integrirenden Elemente ins Altertum hinaufreichen.

Obwol aber die Weise in Sistem aus den Einwirkungen der Zeit u[nd] der Umstände unter denen es entstanden u[nd] der Einflüsse der Verhältnisse zu erklären, ein weiteres Gesichtsfeld eröffnen mag u[nd] auch für das innige Verständnis eines solchem als organisches Gebilde erspricslich sein kann, — machte sie doch das Sistem weder wahrer als es an sich ist, noch kann es objectiv seinem innere[n] Werte etwas hinzufügen. Diesen kürzeren Weg einschlagend, setze[n] wir uns vor uns an das Sistem selbst, losgelöst von der Geschichte seiner Enteschung u[nder] darauf einwirkendem Verhältnisse, zu halten; wir isoliren also diese grösste theoretische Strömung u[nd] das diese bewegende Sistem, u[nd] beobachten ob es sich durch sich selbst geltend machen u[nd] bewähren kann. Wir fragen ob ihm jener wissenschaftliche Wert zu ertheilen ist, das auf schlechthinniger Notwendigkeit des Denkens beruht; wir werden also wesentlich direct u[nd] ursprünglich urtheilen.

Wenn man die unter dem Einflusse Hegelscher Philosophie entstehende Phisiognomie der Zeit betrachtet, so findet man dass ihr[e] blendenden selbst Geister, die sich zu ihrer Lebensaufgabe die Philosephie gemacht hatte, mit ihr gingen, findet man, dass die Übereinstimmung mit den Sätzen des Sistems aus der Tiefe u[nd] Unüberwindlichkeit der Überzeugung kam; dass in Folge der Lehren des Sistems eine Art Scher von unzeitingen Besserwissen u[nd] das Bewustsein einer wenig geübten Kraft entsteht.

Eine jede grosse Erscheinung im Gebiete des Geistes hat etwas Blendendes, das das Vertranem in die Kraft des eigenem Denkens um ein bedeutendes herabsetzt, u[nd] das eigene Urtheil in seiner freien Bewegung beeinträchtigt, kurz eine solche Erscheinung gebirt Autoritätsglauben, u[nd] erst später findet man sich mit sich selbst zurecht. Jedoch obwol das natürlich ist, war dennoch kaum irgendwo ein Ansichhalten notwendiger als gerade dem hegelschen Sistem gegenüber. Die Kraft u[nd] Kühnheit seiner Gedanken, die scheinbare Einfachkeit u[nd] Sicherheit der Metode, die Abrundung seines Sistems, die ästetische Gliederung im Baue desselben machen es, für den der es halten will, in gewissen Beziehungen unwiderleglich. Unwiderleglich ist nun das, welchem man zustimmen muss, indem es den gesetzlichen Bestimmungen des Untersuchung entgeht. Es wird ein fremdartiges, unzugängliches Gebiet u[nd] stützt sich auf etwas wie die Überzeugungskraft des subjectiven Glaubens z. B. wenn das Verhältnis der Zahl eine mistische Weltpotenz sein soll, wenn die Idee eine Persönlichkeit, freilich eine unfassbare, gestaltlose sein soll, wenn die Abstraktionen ein eigenes sich entwickelndes haben sollen — gerade so wie bei Plato über die vergänglichen, ewig wechselnden Erscheinungen, die Idee als das gestatlose, ewig sich gleichbleibende, wahrhaft seiende auftritt.

Es tritt auch darnach auf, mit seinen grossen Ansprüchen, mit einem ad-hoc gestimmten geistigem Mienenspiel, als die letzte Profezeiung, der geistige Schlusstein eines abge-

particularităţile lor, sînt deja prezente înainte de a se naşte lumea senzuală, grosolană cu ale sale *[ilizibil]*. Elementul spiritual este predominant, spiritul lui Brahma e singurul existent aici, lumea materială e doar amăgire. Surprinzător e de asemenea că în cosmogonia indiană omul nu constituie Centrul; aici totul fu creat — liber de eroarea antropocentrică.

Despre principiile filosofiei hegeliene

Introducere. — Ca o verigă în lanţul istoriei filosofiei rezultă că foarte multe condiţii ale formării acestui sistem existau deja în timpul în care a luat fiinţă. Punctele de plecare ale sistemului au fost teze ale lui Kant, Fichte, Schelling, şi fără de acestea nu s-ar fi format, deşi bazele lui, unele din elementele sale integrante ajung pînă în antichitate.

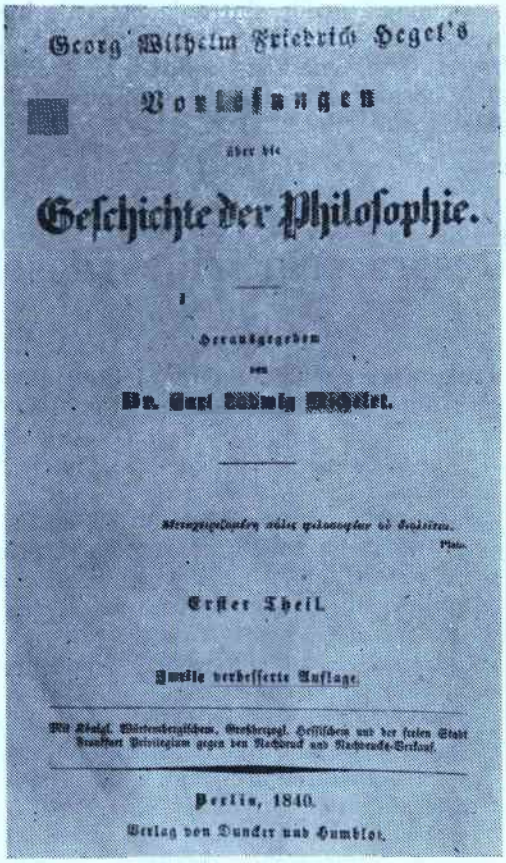
Deşi s-ar putea ca modalitatea de sistem să se explice prin influenţele vremii şi împrejurările în care a apărut, ca şi prin influenţele circumstanţiale, deschizînd totodată o vastă perspectivă şi să fie folositoare pentru înţelegerea unei astfel de construcţii organice, — ceea ce nu face totuşi sistemul mai adevărat decît e, nici nu poate adăuga în mod obiectiv ceva la valoarea lui intrinsecă.

Adoptînd acest drum scurt, ne propunem să considerăm sistemul însuşi, desprins de istoria formării lui şi de condiţiile ce au influenţat-o, izolînd deci acest mare curent teoretic şi sistemul ce-l antrenează; şi să observăm dacă se poate pune în valoare şi afirma prin sine însuşi. Întrebăm dacă i se poate atribui acea valoare ştiinţifică ce-şi are temeiul în necesitatea de la sine înţeleasă a gîndirii; vom aprecia deci în mod esenţial direct şi originar.

Dacă se consideră fizionomia vremii formată sub influenţa filosofiei hegeliene, se constată că o strălucire spirituală proprie din care filosofia îşi făcuse o sarcină vitală, au însoţit-o, se constată că concordanţa cu principiile sistemului venea dintr-o adîncă şi nezdruncinată convingere, că datorită teoriilor sistemului se produce un fel de savantlîc atotştiutor, atemporal, şi conştiinţa unei forţe puţin exercitate. Orice mare apariţie în domeniul spiritului are ceva seducător care diminuează foarte mult încrederea în forţa gîndirii proprii şi afectează judecata proprie în libera sa desfăşurare, pe scurt, o astfel de apariţie generează credinţa în autoritate, urmînd să se regăsească pe sine cu adevărat abia mai tîrziu. Deşi aceasta e firesc, n-a fost totuşi nicăieri mai necesară o reţinere decît tocmai în faţa sistemului hegelian. Forţa şi temeritatea ideilor sale, simplitatea şi certitudinea aparentă a metodei, rotunjimea sistemului său, structurarea estetică în construirea lui îl fac, pentru cel care vrea să-l păstreze, incontestabil în anumite privinţe. Incontestabil înseamnă însă ceea ce trebuie să se accepte, sustrăgîndu-se normelor legice ale cercetării. Devine un domeniu straniu, inaccesibil, şi se sprijină pe ceva ca forţa de convingere a credinţei subiective, de exemplu, dacă relaţia numerică trebuie să fie o potenţă universală mistică, dacă ideea trebuie să fie o personalitate, desigur inconsistentă, amorfă, dacă abstracţiunile urmează să aibă un element propriu în dezvoltare — exact precum la Plato despre fenomenele pieritoare, în veşnică schimbare, ideea apare ca fiind amorfă, etern egală cu sine însăşi, existînd cu adevărat.

La fel apare şi după aceea, cu marile sale pretenţii, cu o mimică spirituală adoptată ad-hoc, ca ultima profeţire, punctul final spiritual al unei vremi apuse. Lui îi vin în întîmpinare zelul şi entuziasmul, îl însoţeşte uimirea plină de respect; critica sufocantă e reprimată adesea chiar datorită respectului faţă de sistem. Pe lîngă aceasta, comportamentul personal al lui Hegel însuşi e analog cu acel al sistemului său. Sar-

234.656
Bibliotecа Jud. Prahova
SALA DE LE TI

Georg Wilhelm Friedrich Hegel's

Vorlesungen

über die

Geschichte der Philosophie.

Herausgegeben

von

Dr. Carl Ludwig Michelet.

Erster Theil.

Zweite verbesserte Auflage.

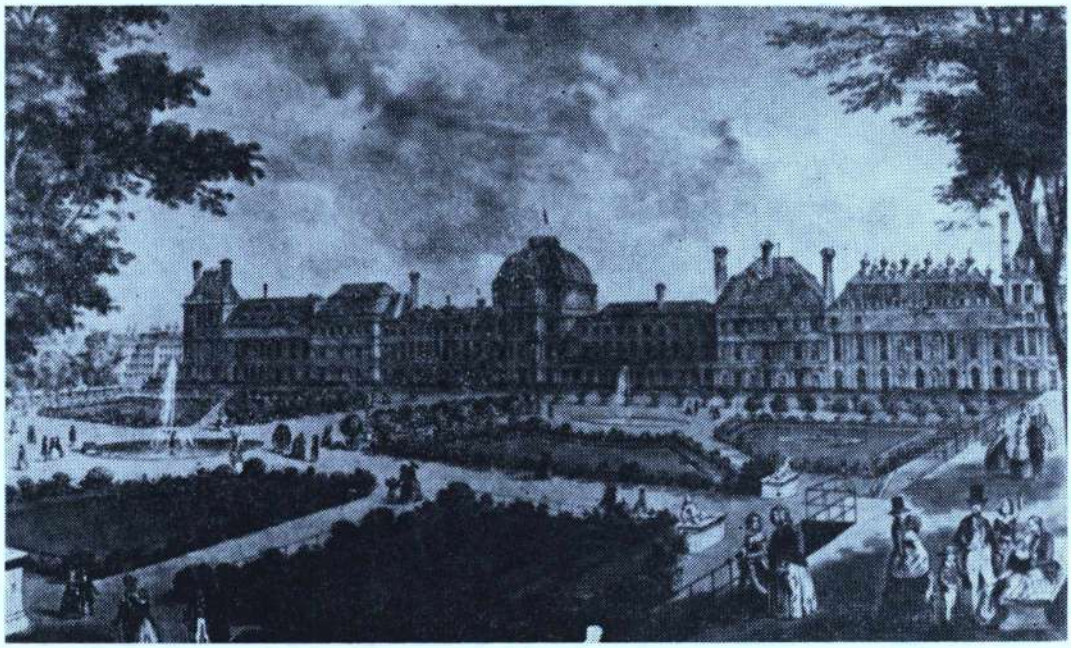
Berlin, 1840.

Verlag von Duncker und Humblot.

laufenen Zeit. Eifer u[nd] Begeisterung kommen ihm entgegen, Erfurchtvolles Staunen begleitet es, die zudrängende Kritik wird niedergehalten oft gerade durch den Respect vor dem Sistem. Ausserdem ist das persönliche Auftretten Hegels selbst analog mit dem seines Sistems. Sein Sarcasmus, die Zuversicht mit der er auftritt, die ungemeine Energie seines Wesens war der Halt den er seinerseits den Ansprüchen seines Sistems gab. So entstand das was man für schlechterdings unmöglich halten könnte, jene Unfreiheit des Zeitgeistes, die ihre Phisiognomie dem Einzelgeiste aufzudringen suchte u[nd] jede Opposition gegen das Sistem als eine Verwegenheit, ja als Entheiligung erscheinen liess.

Nun hat sich freilich vieles verändert. Mit neuen alleinseeligmachendem Evangelium des Absoluten ist es stille geworden, die Zahl der Anhänger hat sich verringert, aber auch das Urtheil ist freier geworden. Dennoch sind die Einwirkungen des Hegelschen Sistems lange nicht verschwunden, die zittern unbewusst fort namentlich aber in Gebieten, auf denen man sie am wenigsten erwartet, u[nd] in politischen u[nd] sozialem Ansichten von Partaien, bei denen man sie am wenigsten zu finden gefasst ist. Dennoch gibt es unbedingte Anhänger wol kaum mehr, obwol einige dieser Unbedingtheit nahe stehen Andere Anhänger halten das Sistem im grossen u[nd] ganzen fest, aber in Hinsicht auf seine Consequenzen u[nd] der Anwendung auf concrete Fälle halten sie es der Verbesserung fähig. Diese Adepten sind bemüht seine Schriften frei zu reproduzieren, denn ein starkes Selbstgefühl hat ihnen die strenge Unterwerfung lästig gemacht. In dieser Weise sind sie von den Prinzipien des Meisters bedeutender abgewichen als sie es sich selbst einigestehen wollen. Sie sagen, dass der Selbstständigkeit des Denkens Raum gelassen werden müssen, obwol die Methode absolute sei. Die Methode ist die Seele des Sistems, wer sie annimmt, musste sie aber ganz annehmen oder gar nicht; die Einzeldinge anders zu beurtheilen als es die Consequenz des Absoluten erheischt, heisst sie als Einzelding in ihrer Relativität specialisiren, heisst sie eben als Seiendes auffassen, u[nd] das Alleinseiende, die Idee, das Absolute geht verloren. Durch Verbesserungen wird der Charakter des Sistems erschüttert, aber durch die Thatsache dass es der allseitigsten u[nd] freiesten Prüfung unterlag, hat es geschehen können, dass die disparatesten Richtungen aus der Hegelachen Lehre hervorgegehen konnten.

Ein gelehrter Adept entwickelte aus der sich mitrollenden Idee die Notwendigkeit heraus, wie Hegel die Encyclopädie der Wissenschaften entwerfen musste; dieses widerspruchslose Müssen sowol einer wie andererseite, welches die Individuen zu unbewussten Organen der werdendem Idee, Gottes, macht, hat es als notwendig erscheinen lassen, dass alle Gegensätze des Absoluten im Innere der Gläubiger des Sistems zu finden sind. In der Litteratur waren sie bald romantisch, bald hypermoderne, im Staate einerseits mittelalterlich-aristocratisch, andererseits demokratisch bis zum Communismus. In der Kirche Ortodox bis zum Buchstaben-glauben — andererseits hetorodox bis zum Atheismus. Nur

casmul, siguranța demersului său, energia neobișnuită a firii sale au constituit prestanța ce a imprimat el însuși pretențiilor sistemului său. Astfel a apărut ceea ce pur și simplu nu se putea socoti posibil, acea lipsă de libertate a spiritului vremii, căutînd să imprime propria sa fizionomie spiritului individual, și a făcut ca orice opoziție față de sistem să apară ca o necuviință, ba ca o profanare.

Acum desigur s-au schimbat multe. Nu se mai vorbește de noua, singura aducătoare de fericire, Evanghelie a absolutului, numărul adepților s-a micșorat, a devenit însă mai liberă și judecata. Totuși, influențele sistemului hegelian sînt departe de a fi dispărut, ele pulsează în mod inconștient mai ales în domenii în care te-ai aștepta mai puțin și în concepțiile politice și sociale ale partidelor, în care ești mai puțin pregătit să le găsești. Totuși, abia dacă mai există adepți necondiționați, deși unii dintre aceștia sînt foarte apropiați de necondiționat. Alți adepți mențin în mare și în ansamblu sistemul, dar în ceea ce privește consecințele și aplicarea lui la cazuri concrete, îl consideră susceptibil de îmbunătățire. Acești adepți se străduiesc să reproducă liber scrierile sale, căci un puternic sentiment propriu le-a făcut insuportabilă subordonarea strictă. În acest fel s-au abătut de la principiile maestrului mai mult decît vor să și-o mărturisească ei înșiși. Ei spun că trebuie să se lase spațiu liber independenței gîndirii, deși metoda e absolută. Metoda e sufletul sistemului, cine o acceptă trebuie să o accepte însă în întregime sau deloc; a judeca lucrurile individuale altfel decît o pretinde consecvența absolutului, înseamnă a le specializa în relativitatea lor ca lucruri individuale, înseamnă să le concepi ca existînd, și se pierde singura existentă, ideea, absolutul. Prin ajustări se zdruncină caracterul sistemului; prin faptul însă că a fost supus celei mai multilaterale și mai libere examinări, a fost posibil să se întîmple ca din teoria hegeliană să derive cele mai disparate orientări.

Un adept învățat a derivat, din ideea în desfășurare, necesitatea cum trebuie să fi proiectat Hegel Enciclopedia științelor. Acest trebuie lipsit de contradicție, care face din indivizi organe inconștiente ale ideii în devenire, ale lui Dumnezeu, a făcut să apară, pe de o parte, ca și de cealaltă parte, necesitatea, ca toate contradicțiile absolutului să fie găsite în forumul interior al credincioșilor sistemului. În literatură aceștia au fost cînd romantici, cînd hipermoderni, în stat, pe de o parte, medievali-aristocra-

der Geschichtsunerfahrene, sagt uns der gelehrte Adept, könnte sich über diese Gegensätze wundern; — es erscheint der Historiker als ein Organ der Vermittlung, als ein Areopag über die miteinander kämpfenden Gegensätze, in einer übrigens bequemen Stellung.

Eine letzte Gruppe der Anhänger dieses Sistems repräsentiren endlich diejenigem, welche ohne den Weg der Öffentlichkeit zu betretten, das Sistem rein um seiner selbst willen betrachten.

Wir werden das Sistem unbefangen betrachten, ohne es umzumodeln, zu bemantelm oder umzuinterpretiren. Wir suchen und wollen nichts als die ernste, schlichte Wahrheit, die Darstellung der Weisen in denen sich seine geistige Freiheit dargelegt hat.

Skizze aus dem Leben H[egel]'s. *Wir werden im allgemeinen die historische Welt zum Hintergrunde dieses Lebensdarstellung haben, da für seine engpersönliche uns die Daten fehlen. Georg Wilhelm Friedrich H[egel] ist am 21 Aug. 1770 in Stuttgart geboren. Sein Vater war mittlerer Beamte, seine Mutter eine tüchtige, zimlich gebildete, entschlossene Frau. Sie lehrte ihn schon mit 5 Jahren die erste Declination.*

Der Knabe selbst war fleissig, fähig, ernst, obwohl von einer schwäbischem Schwerfälligkeit. Er war fleissig bis zur Pedanterie. In seinem Leben hat er sehr viel excerpirt, was sehr praktisch ist, denn es ist besser wenig zu lesen u[nd] wichtiges zu fixiren, als viel zu lesen u[nd] wieder zu vergessen.

TEXTELE GERMANE DIN CAIETELE de însemnări ale lui Eminescu sînt scrise cu caractere gotice şi poate în parte din această cauză au fost cercetate şi valorificate doar în treacăt şi incidental de către specialişti. La fel ca şi textele româneşti, ele furnizează însă preţioase mărturii ale preocupărilor multilaterale ale poetului în anii săi de formare intelectuală. Printre aceste texte sînt foarte numeroase notiţele luate la cursurile audiate la universităţile din Viena şi mai ales din Berlin, în care se remarcă, de la primul contact, spiritul superior cu care Eminescu sesizează şi reţine esenţialul expunerilor ştiinţifice, redîndu-l în fraze deopotrivă de cuprinzătoare şi suple, nuanţate. Spontaneitatea, precizia, corectitudinea sintactică şi eleganţa firească a frazei relevă o cunoaştere profundă şi o minuire îndemînatică a limbii germane; ca urmare firească, este ireproşabilă şi ortografia sa, care se deosebeşte de cea actuală doar prin cîteva particularităţi, cum e generalizarea alăturării lui *h* după *t*, eliminîndu-l în schimb, de exemplu, din cuvîntul *wohl*. Dar aceasta era regula în anii 1870, ca şi transcrierea în stricta ortografie originară a cuvintelor franceze sau italiene preluate ca neologisme în limba germană; uneori acestea sînt transcrise chiar cu litere latine în mijlocul unui text german. Utilizarea caracterelor gotice (deutsche Schrift) era curentă pe atunci şi Eminescu desigur o deprinsese încă din şcoliile de la Cernăuţi. Caligrafia însemnărilor sale de la cursuri este foarte diferită: unele texte sînt foarte lizibile; ai impresia că nota mai calm, mai clar, unele introduceri în materie, cum e, de exemplu, cursul despre cosmogonia indiană sau primul curs despre filosofia hegeliană, texte reproduse aici, şi care au prezentat mai puţine probleme la «descifrare». Pe parcurs însă scrisul devine mai nervos, uneori precipitat, cu prescurtări personal-stenografice, devenind ilizibile cuvinte întregi şi uneori frînturi de fraze sau chiar fraze întregi. O dificultate reprezintă în această privinţă faptul că, în scrisul său mărunt, Eminescu redă adesea toate vocalele printr-o aceeaşi linie trasată sau insinuată doar în goana condeiului; la fel procedează cu unele consoane, textul devenind greu de descifrat chiar şi cu ajutorul unei lupe. În acest caz trebuie să se recurgă la context şi să se caute desprinderea sensului, încercîndu-se reconstituirea cuvintelor cu ajutorul eventualelor litere identificabile. Acest lucru e anevoios, dar devine posibil datorită calităţilor de precizie şi claritate ale frazei germane a lui Eminescu.

* * *

În cele ce urmează se redă transcrierea în litere latine a textului german şi traducerea notiţelor despre *Cosmogonia indiană* şi *Despre filosofia hegeliană*.

— *Cosmogonia indiană* figurează în caietul ms. 2276[II], p. 18v. — 20, al lui Eminescu, printre alte notiţe de curs se pare din semestrul de vară 1873 al universităţii din Berlin, după cum stabileşte Perpessicius (în: Eminescu, *Opere II*, p. 181). Ea începe prin redarea în germană a *Imnului Creaţiei* din *Rig-Veda*, cu sublinierea apariţiei principiului fecund al iubirii «care uneşte fiinţa cu nefiinţa». Imnul se termină prin puncte de suspensie. Urmează apoi o descriere şi o interpretare a fenomenului, după care se face o scurtă comparaţie cu «geneza» iudeo-creştină; în încheiere menţionează

tici —, iar pe de alta, democratici pînă la comunism. În biserică, ortodocşi pînă la bigotism —, pe de altă parte, heterodocşi pînă la ateism. Numai cei lipsiţi de experienţa istoriei — ne spune adeptul învăţat — s-ar putea mira de aceste contradicţii; — astfel, istoricul apare ca un organ al mijlocirii, ca un areopag deasupra contradicţiilor ce se ciocnesc între ele, dealtfel într-o poziţie comodă.

Un ultim grup al partizanilor acestui sistem îl reprezintă, în sfîrşit, aceia care, fără a păşi pe calea publicităţii, consideră sistemul pur şi simplu de dragul lui.

Noi îl vom trata fără nici o idee preconcepută, fără a-l remodela, fără a-l înveşmînta sau a-l răstălmăci. Nu căutăm şi nu vrem nimic decît cel mai pur, mai simplu adevăr, expunerea modurilor în care s-a manifestat libertatea sa spirituală.

Schiţă din viaţa lui Hegel. Ca fundal al acestei descrieri a vieţii vom lua, în general, mediul istoric, deoarece ne lipsesc datele privitoare la viaţa sa strict personală. Georg Wilhelm Friedrich Hegel s-a născut la 21 august 1770 la Stuttgart. Tatăl său era un funcţionar de categorie mijlocie, iar mama sa o femeie vrednică, destul de cultivată, fire hotărîtă. Ea l-a învăţat, deja la vîrsta de 5 ani, prima declinare.

Băiatul însuşi era silitor, capabil, serios, deşi era greu de cap ca un adevărat şvab. Era silitor pînă la pedanterie. Toată viaţa lui a conspectat foarte mult, ceea ce e foarte practic, căci e mai bine să citeşti puţin şi să fixezi ceea ce e important, decît să citeşti mult şi să uiţi din nou.

(Transliterarea textelor germane şi traducerea în româneşte de G. PINTEA)

însă concepţia indiană despre «naşterea lumii ideilor», preexistentă celei materiale.

Imnul creaţiei îl traduce ulterior poetul însuşi în versuri albe (ms. 2262, p. 116—116 v., reprodus de Perpessicius, *op. cit.* p. 183). Textul în proză ritmată al *Imnului* pare a fi preluat dintr-o traducere în limba germană din perioada anilor 1850—1870, cînd studiile orientale şi în special cele privitoare la literatura sanscrită veche luaseră mare avînt, odată cu publicarea de către Max Müller a textelor sanscrite ale *Rig-Vedei* (în 6 volume apărute succesiv începînd din 1849). E de presupus că textul german al lui Eminescu, în fruntea unei expuneri exegetice, este o redare a introducerii la cursul audiat pe această temă, în care profesorul a comunicat textul de bază, după care a trecut la exegeză, cum se obişnuia — pe atunci mai mult — în universităţile germane în tratarea unor teme de acest fel.

Textul despre «cosmogonia indiană» — mai precis ideile din *Imnul Creaţiei* — a fost cel mai amplu implicat în opera poetică a lui Eminescu, şi, în consecinţă, şi în comentariile pe marginea ei. În amintita sa lucrare, Perpessicius a reprodus două fragmente din textul german al «cosmogoniei indiene», şi anume primul alineat conţinînd însuşi *Imnul Creaţiei* în legătură cu *Scrisoarea I* a poetului (*Opere*, II, p. 181,) după ce fusese amplu evocat în comentarul la *Rugăciunea unui dac* (*op. cit.*, p. 71 şi urm.); şi partea esenţială din „interpretare" în capitolul despre *Kamadeva* (*Opere*, III, p. 334 şi urm.). Aici se publică integral textul german şi traducerea lui.

— În semestrul de vară — mai-iulie — 1873, Eminescu a audiat la Universitatea din Berlin, printre altele, şi cursul profesorului Althaus despre filosofia hegeliană; în carnetul său de student (Anmeldebuch, în ms. 2255), profesorul semnează de prezentare chiar în ziua inaugurării cursului său, la 3 mai 1873, după cum la 15 iulie va semna de încheierea cursului. În aceeaşi zi, deci la 3 mai, după cum datează poetul însuşi, Althaus a ţinut cursul introductiv despre filosofia lui Hegel, pe care Eminescu îl rezumă în notiţele ce redau în fraze pregnante esenţialul, după cum se vede din textul de mai sus (după ms. 2280, pp. 1—3 v.). În acelaşi caiet, după notiţe despre istoria modernă, tot din 3 mai, şi după mai multe file rupte, urmează alte notiţe nedatate de la cursul «despre filosofia hegeliană» şi anume despre: *Principiul fundamental al sistemului: Gîndirea*, mai puţin îngrijit redate şi deci mai greu de descifrat. Un al treilea capitol despre Hegel se găseşte în ms. 2286, pp. 39—43v.

Textul transliterat şi tradus aici este o introducere critică la filosofia lui Hegel. Profesorul Althaus ţine să constate că a trecut perioada în care gîndirea filosofică germană era total dominată de ideile lui Hegel; vorbeşte aproape în cuvinte denunţătoare de pretenţia monopolizatoare a sistemului şi aroganţa gînditorului; promite însă o prezentare obiectivă.

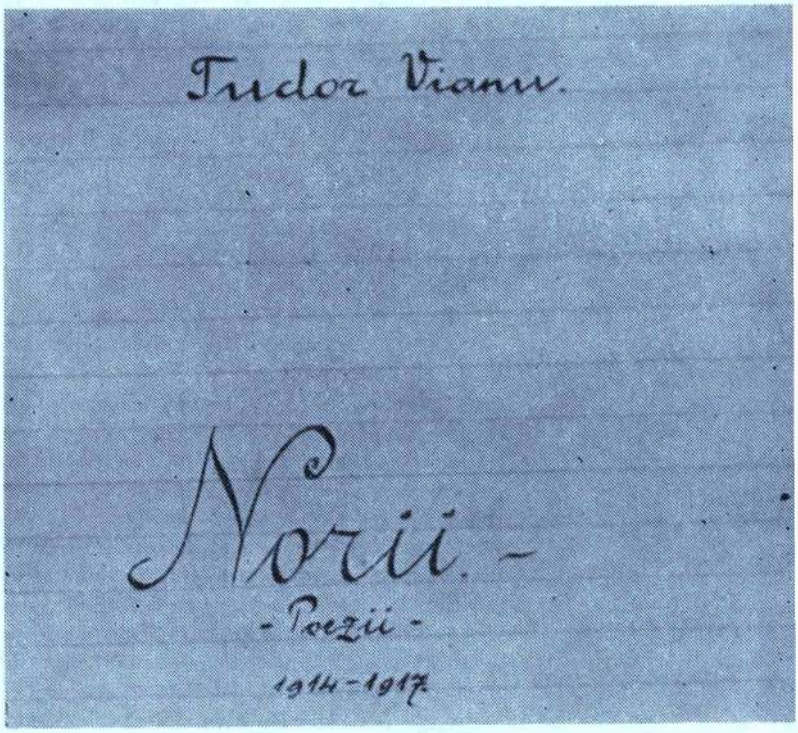
Caietele lui Eminescu, care abundă în texte din cele mai diferite, nu conţin însă un număr prea mare de însemnări din care să rezulte că ar fi audiat cu asiduitate acest curs.

G. PINTEA

MĂŞTILE CRITICULUI

TUDOR VIANU

«...a te exprima în materia lumii.»

ÎN *POSTFAŢA* LA PRIMUL ŞI SINGURUL său volum de *Versuri*, apărut în 1957, la Editura de Stat pentru literatură şi artă, Tudor Vianu mărturisea: « *Poezia a fost pentru mine ca pentru atîţia alţii un început de cale, o primă formă a încercării de a te exprima în materia lumii* ».

Să reţinem, acum, în viziunea retrospectivă a poetului, nota exterioară, aspectul pur expresiv al demersului său liric. Departe de a reprezenta un *mod de existenţă*, poezia constituia pentru Tudor Vianu o simplă formă de angajare în dialogul său cu literatura. Dealtfel, omul de cultură ajuns în pragul senectuţii recunoştea cu dezinvoltură că în aceste *descoperiri* ale posibilităţilor sale de a aborda spiritual *materia lumii* i s-a părut că poate « *înlocui cîntecul prin cercetare* », adică de a substitui incantaţiei, perspectiva riguroasă a criticului, în loc de a pipăi cu sufletul miracolul existenţei, a-l diseca şi analiza raţionalist.

Tudor Vianu încerca astfel să dea continuitate preocupărilor sale literare şi să găsească o imagine unitară unor discontinuităţi de atitudine şi structură. În fond, însă, precumpănitoare rămîne, dincolo de opera esteticianului şi criticului literar, *chemarea* secretă a *poeziei*. Ea nu vine din conştiinţa că nu poţi înţelege tainele creaţiei fără a pătrunde în interiorul lor, a te plimba în sfera atît de sensibilă a cîntului, precum la un G. Călinescu, poet al *laudei lucrurilor* şi al substanţei incadescente a lumii, ci se constituie din atracţia constantă şi fascinantă a descoperirii universului sub un unghi mai sensibil, mai senzitiv. Constructorul unor ample edificii estetice era dublat astfel de un spirit incantatoriu, de o natură creativă sensibilă la spectacolul existenţei, receptînd mişcările astrelor şi mutaţiile interioare ale vieţii cu seninătate apolinică şi stranie descătuşare romantică.

Contactul tînărului Vianu cu boema literară bucureşteană a începutului de secol, trecerea lui pe la „*Literatorul*" şi pe la „*Viaţa nouă*" pot justifica oarecum perioada de formare a criticului ce receptează la faţa locului seismele sensibilităţii epocii sale, în plină dezlănţuire şi încercare de cristalizare a unor noi modalităţi de expresie. Dar, « alergarea » lui într-o noapte de iarnă pe străzile înzăpezite ale Bucureştilor solicitînd spiţerilor baloane de oxigen pentru *poetul rozelor*, ţine de o sensibilitate mai adîncă, de o nevoie a spiritului de a se extazia într-o rugă continuă spre stele, de o puritate a respiraţiei aspirînd spre zori mai diafane.

Cîntul serii

Trecu şi lunga zi de vară
Ascult trudatul glas al firii
În aţipirea lor graţioasă
Îmbălsămează trandafirii.

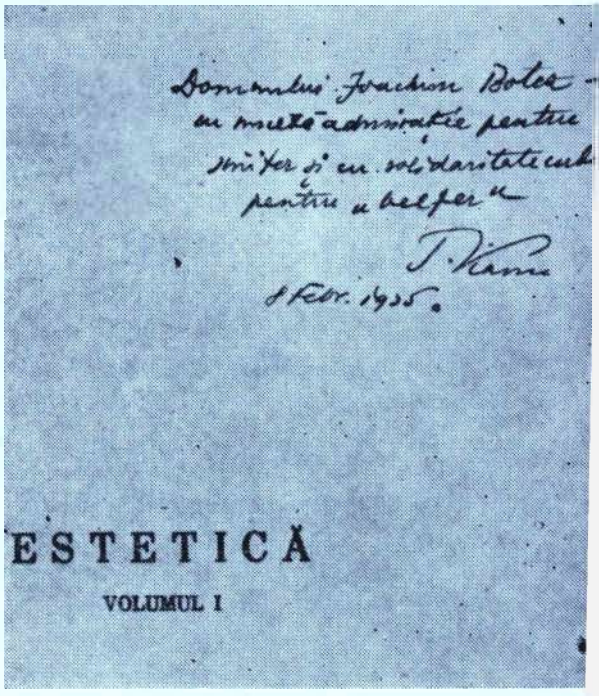
Şi între pietre cîntă rîul
Spunînd duioasă rugăciune
Şi se destăinueşte iarba
Pădurea dorul ei şi-l spune.

Căci iată umbre se coboară
Cu-nfiorare de mister
Durînd în farmecul de seară
O cale-ntre pămînt şi cer.

O, sufletul tresaltă-n mine
Şi cîntece de bucurie
Împrumutîndu-mi zbor de vultur
Mă-nalţă lin către tărie.

Şi nu-nţeleg de ce acuma
Cînd noaptea cade peste sate
Un lung fior din altă lume
În pieptul meu cîntînd, străbate.

E poate-o veche tresărire
De fericiri patriarhale
Sau poate-o generaţie nouă
Şi-avîntă aripile sale.

Poate că poetul Tudor Vianu a murit atunci în preajma primului război mondial, cum regreta Ion Barbu şi mai apoi E. Lovinescu, acceptînd o condiţie *secundă*, sacrificînd universului arid al lecturii instinctul său poetic, satisfăcîndu-şi potenţialul liric al structurii sale intime prin regăsirea în alţii, prin topirea propriei individualităţi în obiectivarea receptivă a criticului. Ceea ce ne interesează aici ar fi revenirea tîrzie la mijloacele şi dezideratele poeziei, dar cu o altă viziune a lumii încătuşată şi dominată de modele. Esteticianul nu a mai regăsit acum puritatea sonurilor naive, dar nu mai puţin patetice, din începuturile tinereţii sale. O natură poetică medie a lăsat locul, retrăgîndu-se în sine, marelui profesor de estetică al culturii noastre interbelice.

Poeziile pe care le transcriem în paginile de faţă provin din caietul-manuscris intitulat *Norii*, datat 1914—1917 (M.L.R., 24.248). Sînt versuri la care dintr-un motiv sau altul criticul a renunţat de a le cuprinde nu numai în volumul din 1957 dar şi în proiectele sale de tipărire integrală a poeziilor. S-ar putea ca o anume naivitate şi un deficit de expresie să fi precumpănit în adoptarea unei asemenea hotărîri, însă pentru înţelegerea structurii lirice a lui Tudor Vianu ele au un rol mai însemnat decît alte creaţii poate mai realizate. Însuşi criticul Tudor Vianu, analizînd poezia barbiană în prima ei fază de expresie, reţinea faptul că în creaţiile mai incerte estetic pot fi reţinute mai exact intenţiile şi se poate înţelege mai îndeaproape viziunea lirică.

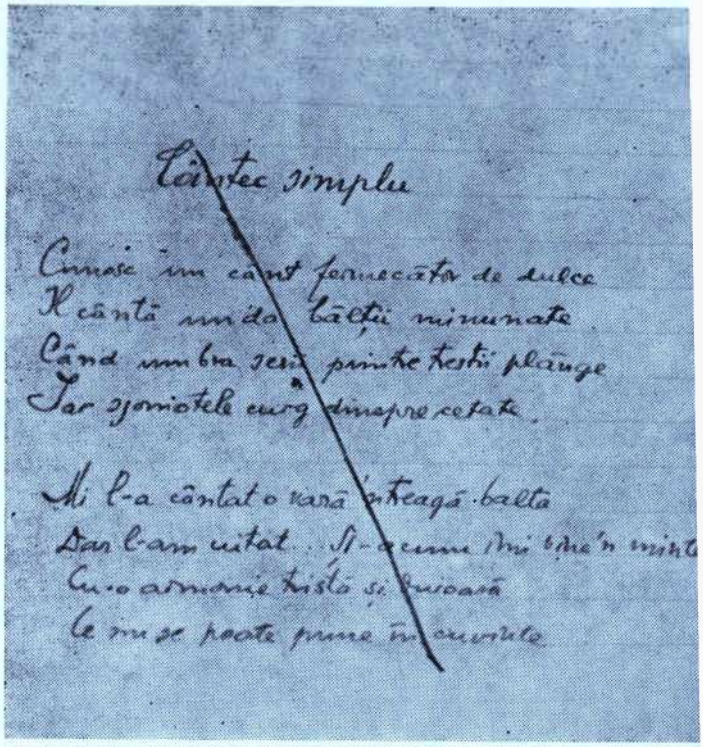
Mihaela CONSTANTINESCU-PODOCEA

Cîntec simplu

Cunosc un cînt fermecător de dulce
Îl cîntă unda bălţii minunate
Cînd umbra serii printre trestii plînge
Iar zgomotele curg dinspre cetate.

Mi l-a cîntat o vară-ntreagă balta
Dar l-am uitat... Şi-acum îmi vine-n minte
Cu-o armonie tristă şi duioasă
Ce nu se poate pune în cuvinte.

Apune soarele strălucinînd oraşul
Şi-n strada frămîntată şi prăfoasă
Mă poartă sufletul spre vechea baltă
Cu armonia tristă şi duioasă...

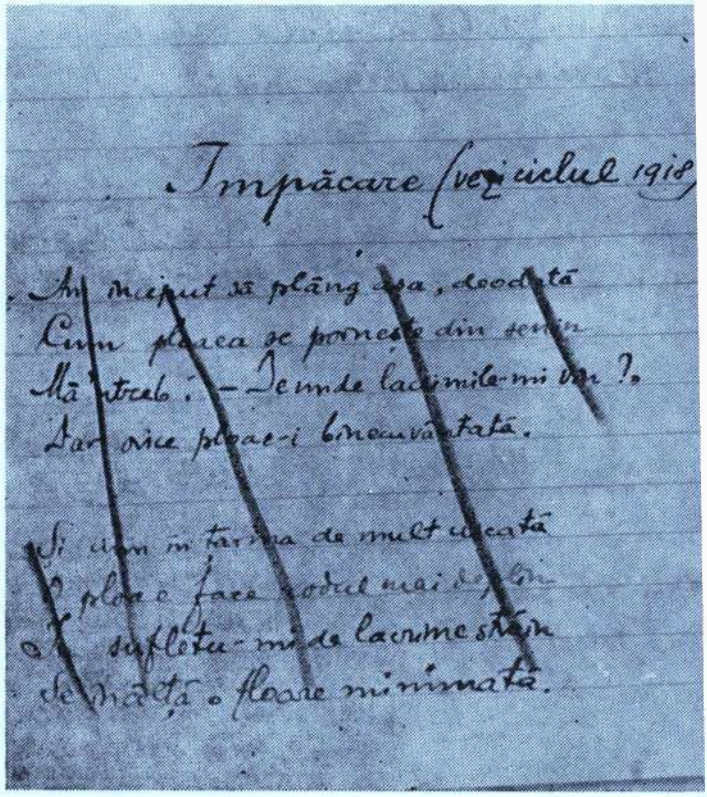
Împăcare

Am început să plîng aşa, deodată,
Cum ploaia se porneşte din senin
Mă-ntreb: — De unde lacrimile-mi vin?
Dar orice ploaie-i binecuvîntată.

Şi cum în ţarina de mult uscată
O ploaie face rodul mai deplin
În sufletu-mi de lacrime-străin
Se-nalţă o floare minunată.

Şi-atunci parfumul ei curat de floare
Îmbalsămă-ntr-o clipă tot pămîntul
Şi se porni în unde către soare.

Un cîntec îmi împodobi cuvîntul
...Şi am zîmbit cu gînd de sărbătoare
Căci se vestea suprema împăcare...!

Toamnă

Cîntec

Violetul pomilor în toamnă
În suflet mi s-a strecurat
Pierit-a visul meu de vară
Ca frunza ce s-a scuturat.

Coboară vreme plumburie
Pe nesfîrşirea dintre zări,
Visez păduri de portocale
Şi-oglinda soarelui din mări.

De ce-a fugit stăpînul zilei
Şi cînd va reveni la noi?
Îl cere trupul, ochii, geana
Îl cere sufletu-napoi!

O, norilor cu haină
Dac-aţi cădea în repezi ploi,
Ar înflori cîntări pe ramuri
Şi-alt soare-ar răsări în noi.

Mă poartă gîndul...

Mă poartă gîndul astăzi către-o ţară
În care am trăit de bună seamă
Şi unde sub un cer etern de vară
Purtam o togă albă de percal.
Mă-mbie gîndul astăzi şi mă cheamă
Pe ţărmul vesel şi meridional.

În zări adînci, cetăţi meridionale
Îşi înălţau albastrele cupole;
Iar pe întinderile africane
Un cer împodobit cu luciole
Ilumina bogate, negre caravane.

Mureau pe ţărmuri mediteranee zeii
Şi-n templele străvechi şi părăsite
Creşteau lichenii printre mozaicuri
În primăvara aceea obosită...

Prolog

la poemul dramatic

Echo şi Narcis

POETUL IDYLEI:

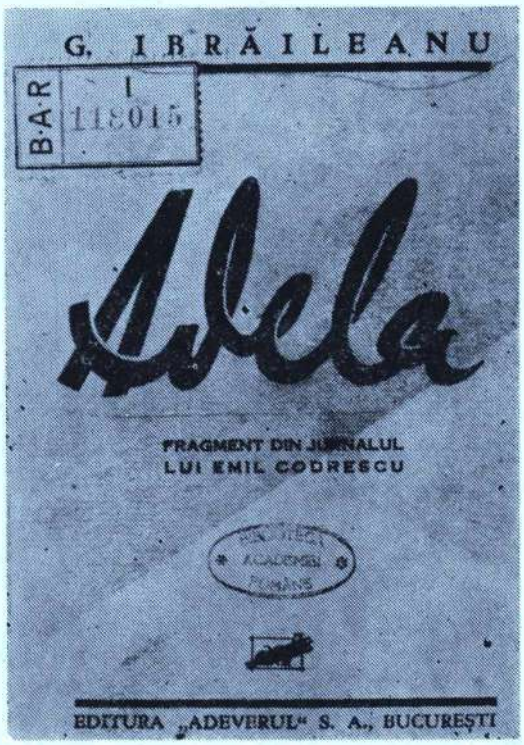
De ani nenumăraţi m-a troenit uitarea
Şi glasul tremurat mi-e, căci sunt bătrîn ca marea...
Pe vremi eram în cinste: eram în genul atic.
Azi sunt obiect de glumă şi d-un surîs schematic.
Eram stăpîn pe Tibru, pe Nil şi pe Athena
Azi, mă ironizează copiii de pe Sena.
M-au întrupat cu fală, cu-avînt şi cu nesaţiu
Divinul Theocryt, Virgil, Longos, Horaţiu
Eu sunt — s-o ştiţi — poetul idylei vagabonde.
Eu cînt ziua senină, cînt spicurile blonde,
Cînt noaptea înstelată cu şoapte fugitive,
Cînt roua de pe flori, petale senzitive,
Molcoma unduire a undelor de munte,
Pădurile bătrîne şi culmile cărunte,
Cînt alba inocenţă a turmelor de oi.
Talanga sunătoare ce le ritmează pasul
Melancolia caldă a ochilor de boi.
Divină melodie îmi însoţeşte glasul.
Eu cînt pe fericiţii copii din Arcadia
Eu cînt pădurea, marea, cînt cerul şi cîmpia.
Din troenirea vremii m-am deşteptat de-odată
Mă cheamă azi din nou o voce inspirată
Simpaticul poet de azi întîi ne cîntă
Simţirea mea de aur cu vers o înveşmîntă.
Descins acum în Scytia — nu-s în această ţară?
Aduc cu mine cîntec, parfum de primăvară
Şi le depun ofrandă pe templul lui Narcis.
Înfiripa-voi astfel, cu broderii de vis,
Şi neluînd în seamă un mic surîs schematic
Povestea zînei Echo, într-un poem dramatic...

Domnului Pompiliu Constantinescu —
cu sentimentele prieteniei de acum
2 dec. 1921 Dianu

MĂŞTILE CRITICULUI

G. IBRĂILEANU

ADELA
LABORATOR DE CREAŢIE

RAR O CARTE SĂ SE CITEASCĂ MAI SIMplu, mai uşor, mai fluent ca *Adela* lui Ibrăileanu. Şi totuşi, ciudat, rar o carte ţişnind din mai grele eforturi şi dramatice cazne ca această mică perlă a literaturii române.

Aici totul e deplin, parcă gata de mult; nici un cuvînt nu mai poate fi clintit de la loc în euritmia întregului, impresie total contrazisă de manuscrisul *Adelei* [1]. Pe contracopertă, o schiţă de plan indică, poate, titlurile unor eventuale capitole sau părţi din roman, ca de exemplu: 1 *Bălţăteşti (aspectul)*; 2 *Dicţionare, cataloage. Epicur*; 10 *Bălţăteşti (clasele sociale)*; 12 *Aspecte de natură de altădată*; 25 *Vizita — Portretul Adelei*; 30 *Lună*; 40 *Timotin*; 36 *Sara în cerdac (Portretul Adelei)*; 43 *Terasa cofetăriei*; 47 *Pentru ce s-a supărat*; 52 *Adela la Piatra. Iubitele*; 71 *Vine deseară de la Piatra*; 72 *S-a întors. Sara*; 76 a) *Experienţa unui blazat*, b) *Sînul delicat*; 79 *Întîlnire aici*; 90 *La Tg. Neamţ* ş.a.m.d., anunţînd abia schema viitoare a romanului. La înregistrarea manuscrisului în fondurile bibliotecii, pe copertă se menţionează: «varianta a 2-a», deşi pare a fi mai degrabă prima variantă sau chiar o versiune anterioară acestora. Paginile aflate între scoarţele albastre, şterse, decolorate ale unui caiet (compus de fapt din două caiete) de odinioară, cu foile smulse (hîrtie velină) sînt de fapt simple ciorne, nici măcar numerotate, scrise în dezordine, pe ambele feţe, cu nepăsarea şi neglijenţa unei mîini care alunecă, la temperaturi şi dispoziţii morale deosebite, din unghiuri de înclinaţie diferite, pe mapa ţinută *à loisir* pe genunchi, poate în pat, noaptea în ore tîrzii, la lumina lămpii de pe noptieră sau în fotoliu, în orice caz nu la masa de scris. Sînt note de lucru, scrise spontan, sub puterea inspiraţiei, fişe provizorii sau simple însemnări, ca de pildă: «*Cînd pleacă, privirile albastre, luminară încă o dată*». Sau: «*În odaia ei. Era ceva din lumina albastră a ochilor ei*»; «*La masa dintre brazi; Era în roz, albastrul* ⟨*ochi*⟩ [2] *privirii: o floare rară...*». Frînturi de fraze care au fost retranscrise, cu intercalări suprapuse, supraetajate şi adnotări succesive — pînă la refuz — ocupînd toată pagina, uneori întoarsă de jos în sus şi ocolind ca un şarpe de jur împrejur marginile ei. Apoi, şterse cu linii ori-

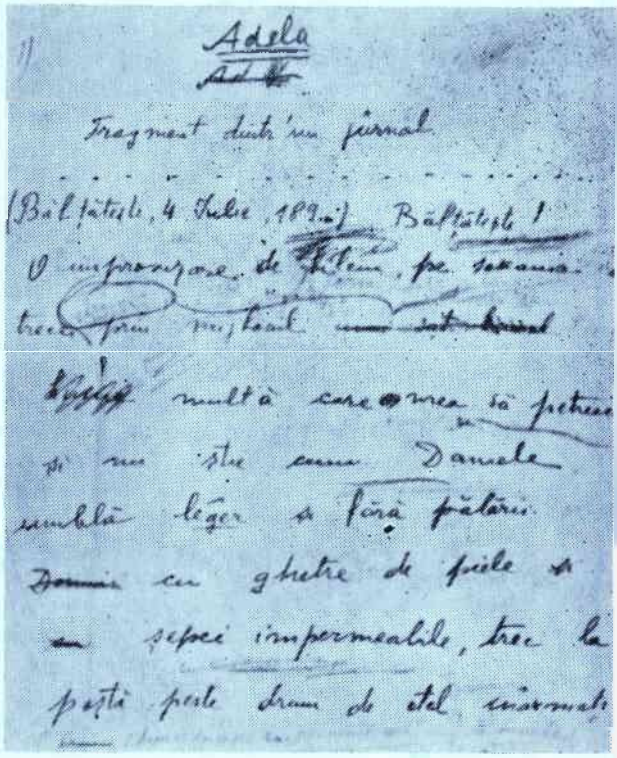
[1] B.C.U. „Mihai Eminescu" din Iaşi, Mss. III—266, Inv. Mss. 842, 8 oct. 1966.

[2] Text anulat de autor.

zontale și verticale, aceste transformări fie că au intrat în corpul romanului, fie că au fost eliminate: «*Genele lungi îți filtrează azurul ochilor*»; sau: «*Finațul, albastrul florilor cadrează (?) cu un abur albastru... cu un voal albastru*». Și pe aceeași pagină: «*Eterna senzație de azur, apriori (?) ca spațiul și timpul, forme ale sensibilității*». Sau: «*Ideea de Adela, persistentă, formă a sensibilității, ca spațiul și timpul*». Toate acestea tăiate în valuri cu creionul și apoi pagina întreagă de sus în jos barată printr-o diagonală, anulînd totul.

Din astfel de pagini modificate, numeroase în manuscrisul pe care-l discutăm, mai reproducem: «*⟨Și-n văzduhul limpede-albastru⟩ cerul*[3] *limpede... zboară... fluturi galbeni, albi, roșii, albaștri, flori sburătoare zboară delicat, se așează pe floare, combinînd culori, albastru cu roz (?), galben cu albastru*». După un alt paragraf anulat: «*⟨O întrecere de culori⟩*», textul este modificat: «*o risipă de culori, o întrecere, o sarabandă ⟨toate culorile din lume⟩, culorile pietrelor scumpe, culorile covoarelor persane, toate culorile din lume*». Totul tăiat în cele din urmă cu trei linii verticale. Apoi alte pasaje la care renunță: «*O seră imensă de flori sub clopotul de azur al cerului*»; «*Poți concepe bucuros fericirea de a trăi*»; pe verso: «*Astăzi se împlinesc 36 de ani de la moartea mamei. Timpul...*» Și mai departe: «*Cînd voi muri și eu, timpul se va opri și pentru ea, căci atunci moartea mea, moartea conștiinței mele, va fi murit și ea din univers*»; apoi un fragment tăiat cu bare orizontale și verticale, reluat jos în altă formă: «*40 de ani. Cum? De ce? Pentru ce crimă? De unde au venit? Cum s-au strecurat pe furiș și au pus stăpînire pe mine, ⟨ca arătarea aceea⟩*» ș.a.m.d. Nu e vorba aici doar de intervenții parțiale în text. Se modifică adesea integral rînduri, pasaje, pagini întregi, cuvînt de cuvînt, frază de frază... Același scris degajat, inegal, dezinvolt, lipsit de orice morgă, simplu și natural, curgînd pe o albie pururi incertă; scris cotidian, lent, vertical, cu înclinații capricioase, uneori grăbit, avîntat tras pe dreapta, fără puncte pe *i*, fără coama la *ă*, fără sedile la *ț* și *ș*, de atîtea ori fără bara la *t*, cu un aer ușor vetust în felul de a face pe *d* ca bătrînii sau pe *t* cu cravată, ca nemții, scrisul de toată ziua al lui Ibrăileanu — scris de om liniștit și nepăsător față de formele exterioare — ne încredințează că totul e opera lui.

[3] Scris deasupra.

Adela

Fragment dintr'un jurnal

(Bălțătești, 4 Iulie 189..) Bălțătești!

O impresiune de [illegible], pe [illegible]

[illegible] mult[illegible] care mea să [illegible]

[illegible] nu știe cum Daniele

umblă [illegible] ușor și fără [illegible]

Domnia cu ghetre de piele și

[illegible] pelerină impermeabile, trec la

poștă peste drum de stal [illegible]

Fragmente notate în diverse răstimpuri, pagini șterse, mînjite, ofilite, murdare, pe care un creion negru ori roșu și albastru a tras dungi corosive supunînd acest minereu verbal unui proces de flotație. Te întrebi ce-ai să alegi, ce ai să poți deslușì din acest labirint nebulos și informe, un vîrtej de conducte și retorte prin care au curs cîndva sevele unui suflet de om cu renume de romancier.

Reprezintă acest manuscris varianta a doua a *Adelei*? Cert, nu... O simplă inadvertență biblioteconomică, dacă nu o confuzie de lector distrat cu manuscrisul IV—77, presupus ca «prima variantă» (1926). Facem deci cuvenita rectificare și-l considerăm varianta a 2-a (dosarul Mss. III—266, Inv. Mss. 842), iar manuscrisul cotat III—266, Inv. Mss. 842 îl socotim prima variantă.

Urmează apoi varianta a 3-a (în jurul anului 1933), Mss. IV—76 (Inv. Mss. 845), conținînd de fapt două manuscrise: 1) cu titlul *Dintr-un jurnal*, datat: « *Bălțătești, 8 iulie 1898* », scris cu creionul de Ibrăileanu (70 pagini numerotate, plus 3—4 pagini anexe nenumerotate) și — în același dosar, 2) alt manuscris cu cerneală: 45 pagini numerotate, începînd cu litera *J*, datat: « *29 Noembrie 1903* », căruia-i urmează « ultima variantă » (în jurul anului 1933) Mss. III—267, Inv. Mss. 843). Sînt și aici, de fapt, două manuscrise distincte: 1) cu titlul *Adela*, subtitlul *Fragment dintr-un jurnal*, scris cu cerneală de o mînă străină și corectat cu creionul negru de autor, apoi cu tăieturi și intercalări succesive în roșu și negru de mîna lui.

2) În același dosar se mai află și varianta din care s-au păstrat doar cîteva pagini dactilo (aproximativ 20), coli ministeriale, cu intervenții în creion de G. Ibrăileanu și adăugiri în cerneală de G. Agavriloaiei [4]; pe cît ne dăm seama, e varianta finală, încredințată tiparului.

Astfel, « varianta pentru tipar » (ediția princeps), Mss. III—277, Inv. Mss. 296, în scoarțe de carton galben și pînză color, cu titlul *Adela — Fragment*, nu e varianta pentru tipar decît în măsura în care, servind ca bază a acesteia, o precede direct. Scrisă de altă mînă, cu cerneală neagră, ușor decolorată, cu rînduri aerate și spațiate, cu titlul *Adella* (inițial cu doi *l*) apoi scris deasupra: *Adela* și cu subtitlul *Fragment dintr-un jurnal*, ea începe cu data de 4 iulie 189..., eliminată în roman. Intervine și aici în mod stăruitor, încă din primele pagini (total: 675), creionul artistului. Nu e, în nici un caz, ediția princeps, varianta încredințată tiparului fiind, după opinia noastră, varianta stabilită de G. Agavriloaiei (cunoaștem scrisul său caligrafic, egal) din care ni s-au păstrat abia 20 pagini (cu adnotările sale).

Aceasta ar fi, în stadiul actual, prezentarea manuscrisului *Adelei*. Nu e vorba de un singur manuscris, sînt cel puțin 5—6 variante ale acestuia, făcînd abstracție de varianta finală (dactilograma încredințată tiparului), în bună parte pierdută.

Dacă prin manuscrisul *Adelei* înțelegem totalitatea variantelor sale (și nu vedem altfel cum s-ar putea lua în studiu acest complex material) două sînt căile de acces: fie urmărind *izolat* evoluția textului pe fiecare variantă în parte, fie urmărind *comparativ* un fragment al *Adelei*, care poate fi o pagină sau un segment oarecare, pînă la întregul roman, în evoluția sa unitară, de la o variantă la alta. Un istoric literar dublat de un expert grafolog muncind cu zel și competență ne-ar putea da o ediție critică a *Adelei*.

Nu facem în cele ce urmează decît — semnalînd existența acestui complicat material — unele observații cu totul sumare privind tehnica scriitorului și — în ultimă instanță — fazele de creație ale *Adelei*, diversele etape ale acestui proces pe care manuscrisul le reflectă — în variantele sale — cu toate avatarurile lui.

Cu privire la varianta întîi (Mss. III—266, acum IV—77), la care renunță însuși Ibrăileanu, manuscris absolut inutilizabil, îl considerăm un manuscris de subsol, fiindcă aici sînt rădăcinile subterane ale cărții, ramificațiile lor, privind infrastructura romanului. Practic indescifrabil (sau descifrabil cu lupa și microscopul, transcrierea lui ar fi o operă de arheologie literară mai dificilă decît scrierea lui), acest manuscris, pe un maldăr de ciorne neorganizate, este materia primă din care a ieșit, în baza unei restructurări uimitoare, *Adela*, « exerciții & moloz », cu expresia lui Perpessicius, numind « tot ceea ce s-ar mai fi putut păstra » în versiunile ulterioare.

Printr-un simplu sondaj în variantele intermediare (asupra cărora vom reveni) trecem la varianta « pentru tipar », Mss. III—277, Inv. Mss. 926, din 10 IV 1966, care o precede — mai exact — pe aceasta, purtînd indicația:

« *G. Ibrăileanu*
A d e l a
roman
ediția
princeps »

Compararea începutului *Adelei* (*Fragment din jurnalul lui Emil Codrescu* între august 189...) cu Mss. III. 277, *Fragment dintr-un jurnal*, atestă mari diferențe între versiunea aceasta și ediția definitivă, începînd chiar cu pagina întîi:

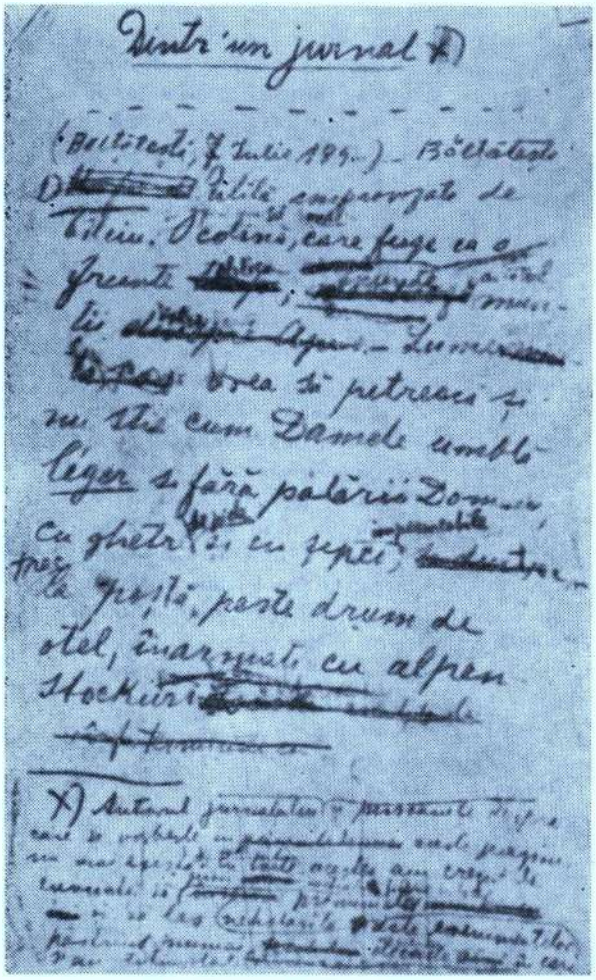
« *Bălțătești, 4 iunie 189...*

Bălțătești... O improvizare de bilci pe șoseaua care trece prin mijlocul unui sat banal.

Lume multă, care vrea să petreacă și nu știe cum. Damele umblă lejer și fără pălării. Domnii cu ghetre de piele și cu șepci impermeabile, trec la poștă peste drum de otel, înarmați cu alpenstockuri ferecate la vîrf... ». Fragmentul

[4] Fost asistent al lui Ibrăileanu și ginerele său.

a fost revăzut atent de autor, care face aceste schimbări: După «șoseaua care trece», intercalează: «*prin mijlocul satului, strîmbă, și apoi eliberată se duce la Cornu Luncii, înconjurată de singurătăți*». În ediția definitivă dispare «Cornu Luncii», înlocuit prin «*Tîrgu-Neamțului*»; iar după «damele», intercalează: «*ostentativ desœuvrées, umblă lejer*». În ediția definitivă: «*ostentativ fără treabă*». În fine, în

ultima frază, după «alpenstockuri ferecate la vîrf», el adaugă: «*strînse energic în pumnul mîinii la nivelul bărbiilor înțepenite cu importanță*», text preferat variantei: «înțepenindu-și cu importanță bărbiile în gulerul scrobit», la care a renunțat.

Acum, manuscrisul merge operînd la cuvînt, pe subtilități, pe detalii, pe nuanțe, supunînd frază de frază unui nou filtru al selecției și cizelării.

O frază ca, bunăoară: «*Inteligența n-are alt rol decît să justifice firea individului*» devine — prin metafora care-i dă mai multă energie, mai mult relief: «*Inteligența este un avocat și nu un consilier al firii individului*» (p. 100). O sentență ca: «*Niciodată o explicație nu schimbă o realitate*» devine prin sinecdoca numărului (pluralul pentru singular) și intervenția neologismului: «*Explicațiile nu modifică realitățile*» (p. 99) dînd ca efect sensului obiectiv al cuvintelor o forță demnă de moralistul din *Privind viața*.

Formulei «Dicționarul — pentru momentele cînd spiritul are necesități mai *obiective*» i se substituie: «necesități mai *dezinteresate*». «Teroarea de răspundere a *omului* prea lucid» devine — prin particularizare: «teroarea de răspundere a *intelectualului* prea lucid», nuanțînd, deci, relația. În loc de: «buzele ei... dădeau *ceva provocant* frumuseții ei blonde», apare în final: «*o expresie provocantă*» (p. 76). În loc de: «îmi aranja cu o *bogată* fantezie mustățile», preferă «*minuțioasă*»; în loc de «viziunea *apocaliptică*» preferă «*teribilă*». «Povestea» devine «*micul roman*». Părul «brumat» devine părul «*sur*». Un sentiment de durere «ascuțită» devine «*de chinuitoare durere*». «A trecut *ca o săgeată*» e înlocuit cu: «a trecut *glonț*» (p. 184); «atît de *majestuoasă*» cu «atît de *magnifică*» (p. 181): «cele mai *armonioase* priveliști» devin «cele mai *melodioase*», substituția operînd — la nivelul constructelor — ca mijloc de exprimare a unor semnificații (proprii sau derivate) cît mai exacte.

Substituția, ca procedeu de natură stilistică avînd în vedere nu numai sensul logic ci și sensul moral al cuvintelor, pe care-l adîncește Ibrăileanu, se aplică în ordinea sinonimiilor cu o remarcabilă subtilitate. Cînd schimbă «ai înconjurat-o» prin «*ocolit-o*»; «interesant» prin «*important*»; «valoare distinctivă» prin «*selectivă*», sau «singurătăți misterioase» prin «*profunde*», ori scrie în loc de «susținînd cererea», «*sprijinind cererea*» și în loc de: «muzica *stîrnind* din adîncurile ancestrale, spaime, nostalgii, mitologii defuncte», «*răscolind în adîncurile ancestrale...*» etc., Ibrăileanu are în vedere un stil propriu, dînd fiecărui cuvînt accepțiunea sa logică. Ceea ce trădează o preocupare continuă de șlefuire a stilului în direcția unor obiective identificabile, constante: Cetatea Neamțului nu e «un maxilar», ci «*un molar sfărîmat al unui balaur*» (apoi nu «balaur» ci «*Leviatan de coșmar*»). Și așa mai

departe: «O cișmea» devine «*un șipot minuscul*»; «Șuetul» abia perceptibil al nopții devine «*freamătul*» ei; miraje «abia schițate» devin «*abia conturate*». În loc de «învățase» e mai exact «*pricepea și ea puțin lucrul acesta*». În loc de «poate stîrni», e mai mult: «*poate dezlănțui pasiuni arzătoare*» (p. 319). În loc de «frumusețea ei tindea neîncetat spre ideal», aflăm: «*creștea neîncetat, tinzînd spre perfecție*» (p. 95). La fel se explică înlocuirea: «*cel mai bun* moment» cu «*momentul potrivit*» (p. 98); în loc de: «Adela făcuse cel mai *mare* pas din viața ei», «*pasul cel mai important din viața ei*» (p. 102) și în loc de «*devenise* de o sensibilitate», «*ajunsese*» (p. 169); «*blazat*» în loc de «rafinat» etc. Căutînd să dea fiecărui cuvînt sensul cel mai pregnant — ca și atunci cînd în loc de: «preferința ei pentru sublim, *sentiment* eminamente masculin», scrie: «*stare de suflet eminamente masculină*» (p. 234); sau în loc de «*nemulțumirea* mea cînd ea dezmiardă pe Azor, *nemulțumire* care» scrie: «*impacienta mea cînd ea dezmiardă pe Azor, sentiment care...*» (p. 388) — Ibrăileanu își aplică principiul privind prima din calitățile stilului — proprietatea, fără de care (vezi *Creație și analiză*) cei mai mari creatori «n-ar putea exprima ceea ce vor». El are un fin, acut simț al nuanțelor, mergînd uneori pînă la inefabil. Căci e greu să-ți explici altfel, pentru ce, bunăoară, în loc de: «îmi întindea *cu un gest hotărît*», el scrie: «*cu hotărîre*»; în loc de «trebuie să-i arăt *sincer*», «*trebuie să-i arăt cu sinceritate*» (p. 104), sau «*nu-ți erau de ajuns*» în loc de «nu-ți ajungeau», «*armonioase priveliști*» în loc de «încîntătoare priveliști»; «*ploua într-una*» în loc de «ploua *mereu*»; ori în loc de «cîrciumă» preferă «*crișmă*» și în loc de «tatăl *Adelei*» «*D-l M*».

Preciziunea — o calitate generală a stilului — devine o obsesie la Ibrăileanu, și cele mai multe intervenții în manuscrisul său i se supun. În loc de «m-am dus la *poștă* să *dau* o telegramă», el preferă «*m-am dus la telegraf să anunț*»; în loc de «atașat la o *ambasadă*», «*atașat la o legație*»; în loc de «gesturile tuturor *zburătoarelor*», «*tuturor păsărilor*», tot așa cum preferă «*împărtășesc*» în loc de «*împărtășez* părerile ei»; sau «*curiozitate malițioasă*» în loc de «răutăcioasă»; «*paternel*» în loc de «amical», «*alarmat*» în loc de «emoționat», sau în loc de «aveam *atîta* nevoie de sprijin sufletesc», «*aveam nevoie de tot mai mult sprijin sufletesc*» (p. 96) ducînd — indirect — analiza psihologică pînă la cele mai fine nuanțe ale preciziunii.

Aceeași tendință se vădește în schimbări ca: în loc de «suferea», «*era cuprins de spaimă*» (p. 169); sau «*o situație incomparabil de rușinoasă*» în loc de «*mult* mai rușinoasă»; sau «*o interesantă*» în loc de «*curioasă* experiență de psihologie». Preciziunea operează și în planul logic: ipoteza «*asta extravagantă*», în loc de «ipoteza *aceasta absurdă*» ca și — mai ales — în planul psihologic sau praxologic, nuanțînd exact *nomen actionis* și *nomen rei actae*: «*construiam prînzători pentru păsări*» în loc de «făceam» (p. 79), «*m-am urcat*» în loc de «*suit* în trăsură»; «*am hotărît să urcăm*», în loc de «*să suim* la Cetatea Neamțului», urmărind cu o obstinație deconcertantă cuvîntul exact, cu ezitările unui ac al balanței în oscilație. Scriind «*suiți* pe un zid», corectează: «*urcați*», apoi șterge *urcați* și revine la «*suiți*». Atari precizări, adesea minuscule — în loc de «arcuri *din* răchită», «arcuri *de* răchită», sau în loc de «cînd am intrat *în* antret», «cînd am trecut *prin* antret»; în loc de «la plecare m-a *condus* pînă-n *stradă*», nuanțînd: «*pînă-n poartă, apoi m-a întovărășit pînă-n stradă*» (p. 356—7) — merg pînă la manie. Ele își găsesc — mai ales — un teren în topografie (descrierea exterioară a naturii) în fixarea decorului: «Prin valea ei largă, Ozana își mișca argintul *strălucitor* (în loc de *topit*, care este *tăiat*), în curbele grațioase ca niște șolduri (intercalat: de *femei*) adormite». «Șirul *vînăt* al munților dinspre Ozana (în loc de «*șirul violet*»); «dunga *sinilie* a dealului» în loc de «dunga *de azur*»; «*o ușoară boare alburie*» în loc — de «*albăstruie*». Aceeași preocupare pentru adîncirea nuanțelor o dovedesc și portretele fizice și morale ale eroilor: «*Dna M. are ochi căprui*», nu «albaștri»; altă dată: «*în azurul ochilor ei*» în loc de «și-n ochii ei»; sau «*ochii care răspîndeau o lumină viorie*» în loc de «*o umbră viorie*», vădesc grija în transcrierea cît mai expresivă a culorilor. Atari modificări — ca: în loc de «privirea îi deveni nesigură», concretizînd, «*ochii îi deveniseră nesiguri*», sau în loc de «cu ochii pironiți o clipă în gol», nuanțînd, «*cu privirea fixată în gol*» (p. 435) — adîncesc latura psihologică a personajelor.

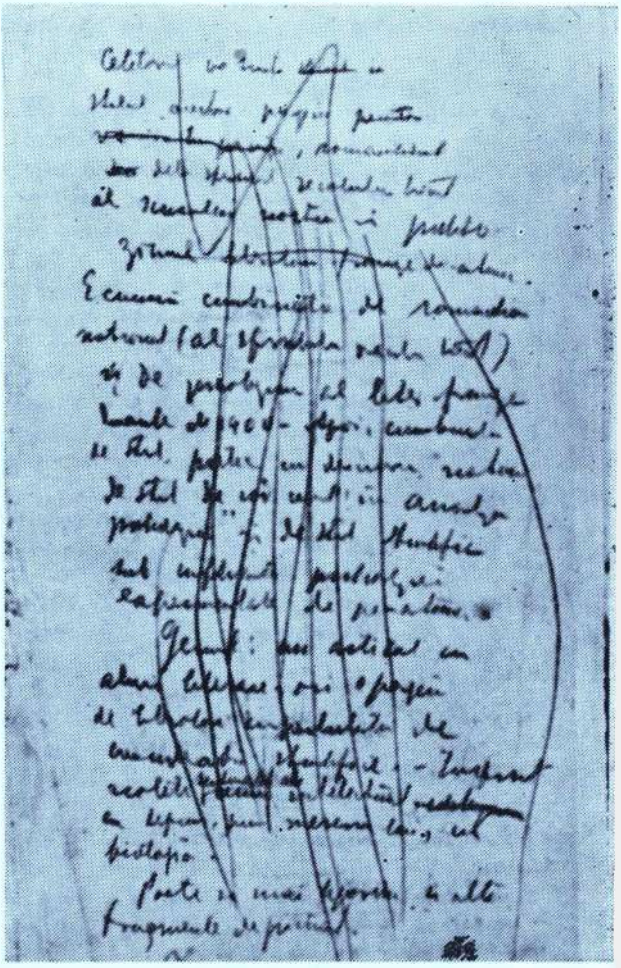
Uneori intervențiile nu aduc nimic nou, nu schimbă sensul esențial al contextului: «*Zugrăveala*» în loc de «tapetul» de pe perete; «*fata lăptăresei*» în loc de «a bucătăresei»; «*broboada Adelei*», în loc de «pălăria Adelei»;

«*căsuțele mici*» în loc de «chiliile»; «*curate*» în loc de «vesele»; sau «*începe o bucată, o lasă*» în loc de «începe *un cîntec*, îl lasă»; «*se plimbă*» în loc de «umblă». Atari schimbări sînt foarte multe, schimbări vizînd grija pentru exactitate și pasiunea de a da cuvîntului sensul cel mai propriu. În același context se explică, desigur, precizări ca: «*treizeci de km.*» în loc de «cincizeci», «*prietenia noastră a durat pînă la vîrsta ei de opt ani*» (în loc de «*zece* ani»), sau modificări ca: în loc de «*odată* cînd a fost bolnavă», «*în iarna cînd a fost bolnavă*»; «*la vîrsta de treizeci și cinci ani*» în loc de «treizeci și *patru*» sau: «*mi-ar spune acum că nu m-ar fi iubit nici acum zece ani*» în loc de «atunci»; sau: «*la donna e mobile, pe care i-l cîntasem*», în loc de «*i-l* cîntam».

Manuscrisul abundă în modificări de acest gen. Dar munca asiduă și migăloasă la text, pînă la forme stringente de o riguroasă concizie, este vădită de asemenea în schimbări mici, ai spune însignifiante, anodine: «*ea*» în loc de «Adela», «*pentru că*» în loc de «căci», intervenții pe care te întrebi uneori de ce le-a făcut un condei expert în «stilul carte poștală» sau reputat chiar prin «lipsa de stil».

Dar obiectivele sale sînt limpezi și aici. Cînd, în fraza: «*n-ai dreptul să mă tratezi ca pe o fetiță*», taie *o fetiță* și scrie «*un copil*» (p. 186), autorul pune în partitura Adelei intuiția situației. Urmărind, pe de o parte, analiza exactă, cu evaluarea detaliilor: «Caligrafia ei are o feminitate tulburătoare», intercalînd «*în fiecare literă*», sau «dacă n-ar fi vărsat jos *al doilea* pahar» cu rectificarea «întîiul» (p. 459), ele urmăresc, pe de alta, corectitudinea și concizia frazei.

O frază sofistică, păcătuind prin abuz de repetiție, ca: «*gîndea ea că mă cred impendent ori pendent, ori la capătul pendenței*» este tăiată cu un val de creion ce spală totul. Altă dată, în loc de: «cu tulpanul prins pe frunte într-un fiong», el scrie *legat* (peste *prins*) și taie *un fiong* (p. 465). Fraza devine mai simplă, mai economică. De asemenea, în textul: «cu rochia roz, cu capul gol, cu o mînă sub cap, cu cealaltă pe sîn», el taie *sub cap, cu cealaltă pe sîn*, și scrie cu creionul: «*pe sîn*», din dorința de simplificare expresivă. Fraza devine mai sobră și mai energică. La fel, în contextul «cu tulpanul albastru, legat în fiong pe fruntea ei albă», adnotează: «legat cu o ispititoare neglijență pe frunte», renunță la *fiong* și la *albă* (p. 446). În fraza: «și-apoi o femeie nu trebuie să fie înaltă cît un bărbat...», taie *și-apoi* și-l înlocuiește pe *cît* prin *ca*: «O femeie nu *trebuie să fie înaltă ca un bărbat...*» (p. 88). Ideea e aceeași, dar fraza e mai lină, mai limpede. Un exemplu analog: «Dar odată mi-a răspuns cu răutate» peste «odată» scrie «*într-o zi*» și peste «cu răutate», «*iritată*». Fraza devine deci: «*Într-o zi mi-a răspuns iritată*» (p. 82). Alte schimbări urmăresc armonia,

muzica frazei. În contextul: «Munții înalți ai Bistricioarei», el introduce «*cînd roșii, cînd vineți, munții*» și fraza primește o cadență, un ritm mai larg. În același sens, după «strălucind ușoare», el adaugă: «*cu toate stîncile lor*» (p. 15), sau scrie «*reliefînd*» în loc de «scoțînd în relief», dă frazei ritm, concizione. În loc de: «la masă, sara» (care suna plat), scrie «*sara la masa dată invitaților*» (p. 81) și fraza

ia îndată o altă respirație. Ca și în textul: «Ea știe numele țărănesc *al florilor*», intercalînd «*tuturor florilor de pe cîmp*», fraza capătă amploare, respiră mai liber. În fine, schimbări de topică: «*dar am avut uneori și altercații cu ea*» (taie *uneori* și intercalează *cu ea* după *avut*. Fraza devine aproape cantabilă: «*Dar am avut cu ea și altercații*» (p. 82).

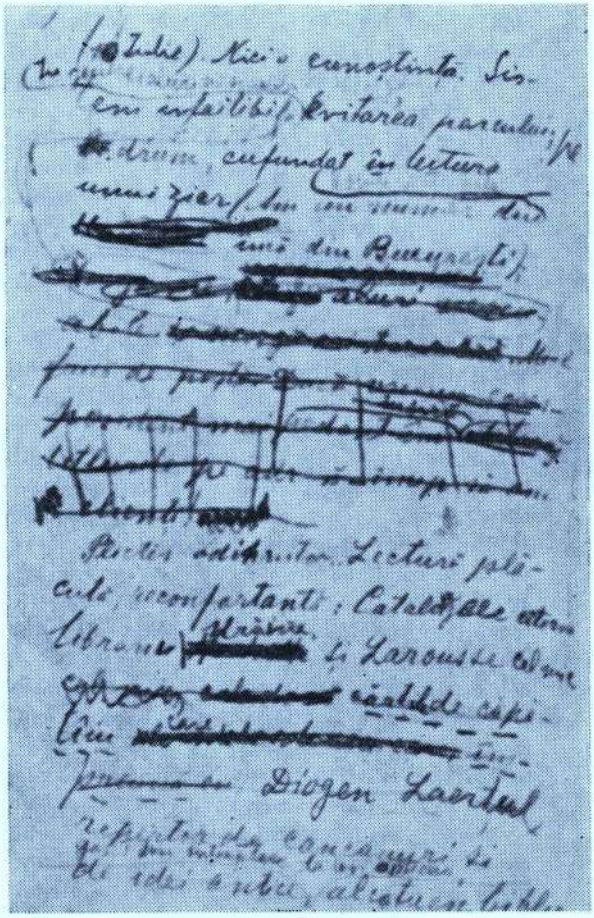
Dar, de cele mai multe ori, grija de adevăr, urmărind sensul viu al realității, explică intercalări ca: «Adela îmi zîmbea *intermitent* prin oglindă», sau «jocul de imagini [intercalat: *absurd*] de pe cer».

Acest procedeu cunoaște uneori și forme mai ample, ducînd la expletății, sau folosirea cuvintelor expletive, adică a acelor cuvinte care, fără a exprima propriu-zis idei noi și deosebite, apar într-o frază numai spre a o împlini, servind la exprimarea mai exactă a ideii. Ca și epifraza sau reversiunea (adăugirea unor noi elemente, unei fraze, sau revenirea lor cu sens diferit), Ibrăileanu cultivă abil expletiția.

Astfel, în loc de: «Adela a venit la mine, pentru întîia oară», el scrie: «*Adela m-a însoțit pînă acasă, și a intrat la mine, am stat firește în cerdac*». Ceea ce dă, în fine, gestului cu totul alt sens. În fraza: «*a fost serioasă și simplă...*», el explică: «a fost *fata* de altădată", în loc de «pensionara de altădată», care este tăiat.

Preocupat de aspectul moral al ideii, în fraza: «teșind expunerea mea cu aspirații spre *fericiri interzise*» (subliniate în manuscris), el modifică: «spre *melancolii după anii de altădată*» (p. 265) și totul capătă o nouă aromă... În contextul: «*în momentele acelea cochetam, ori repetam, din inerție, eternul meu refren*» el taie «eternul meu refren» și scrie: «*stări de lucruri inactuale*». Cu aceeași eleganță și discreție, în loc de «problema *sentimentală*», preferă «*problema psihologică*»; sau în loc de: «poți fi mai frumos decît un *tînăr*», «*decît în tinerețe*». Comparația se face în același plan (al vîrstei) dar — mai delicat — cu aceeași persoană.

Ibrăileanu atestă — și aici — mari virtuți. În același sens, el schimbă «conștiința unei *vinovății*» prin «*conștiința unei culpe*» (p. 597) sau «indiscreția mea» prin «*îndrăzneala mea irespectuoasă*» (p. 670). Preferă în loc de «voluptatea *mult mai mare*», «*voluptatea esențială*»; femeia care invită la *forme* copilărești, în loc de *grații*: fusta să-i *desemneze* cît mai puțin formele, în loc de să-i *muleze*..., dînd stilului său, — dacă cel puțin o concluzie putem trage de aici — eleganță și demnitate.

De aci pînă la analiza de fond a structurii interne a *Adelei* — privind direct evoluția esențială a manuscrisului său — nu e decît un pas. Paginile de față se rezumă doar la prezentarea manuscrisului *Adelei* și la analiza stilistică a textelor din suita de variante, căutînd să stabilească ordinea corectă a acestora. Analiza de fond a procesului de structurare internă a romanului va forma obiectul unui alt capitol al acestui studiu.

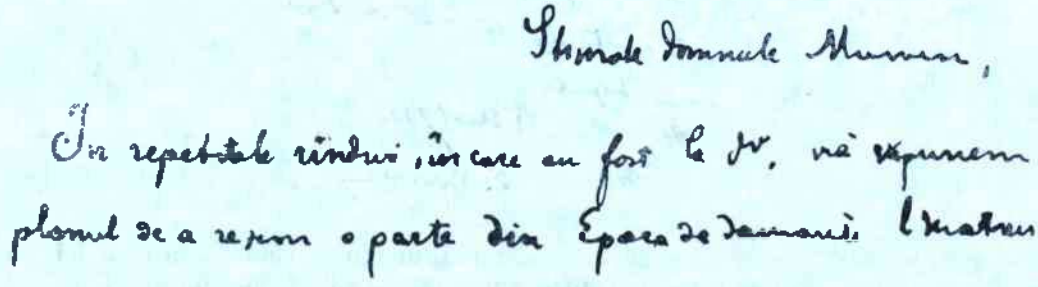
Al. HUSAR

CENTENAR

E. LOVINESCU

ÎN DIALOG CU:

1. TITU MAIORESCU

București, 4 martie [1906]

Stimate domnule Maiorescu [1]

În repetatele rînduri, în care am fost la d[umnea]v[oa]s[tră], vă spusesem planul de a rezerva o parte din *„Epoca"* de duminică, literaturii. Nu e vorba de nici o revistă nouă și pretențioasă, ci de a lărgi, la anumită dată, partea literară (cîteva coloane pag[ina] I, cîteva la pag[ina] II. D[umnea]v[oa]s[tră] v-ați dat asentimentul cu rezerva învoirei d-lui Pisani, pe care îl privește elementul material al întreprinderii. Potrivit acestui lucru am și primit colaborarea, și chiar articole și poezii de la d-nii dr. Proca, Bassarabescu, C. Vîrgolici, Nanu, Becescu, Cercel și de la alți tineri scriitori cunoscuți d[umnea]v[oa]s[tră]. Primul număr e și format.

Astăzi însă d-l Pisani (care e pentru această încercare) îmi spune că a auzit că d[umnea]v[oa]s[tră] v-ați opune. Nu mi se cere nici mai mult nici mai puțin decît un Zapis de la d[umnea]v[oa]s[tră], cuvîntul meu fiind, se vede, dubios. Sunt așa dar

[1] Despre relațiile lui E. Lovinescu cu Titu Maiorescu, cfr. Eugen Simion: *E. Lovinescu, scepticul mintuit*, București, Editura „Cartea Românească", 1971, pp. 506—539. Capitolul XIII. *Critic al junimismului. Biograf al lui Maiorescu.*

PRINTRE ROMANCIERII INTERBELICI, PUțin cunoscuți astăzi, se numără și Dinu Nicodin, pe numele său adevărat Nicolae Ioanidi, cum era imprimat pe plicurile scrisorilor dactilografiate pe hîrtie filigranată. Perpessicius văzuse în el un «real temperament scriitoricesc» (*Lupii* în *„Cuvîntul"*, noiembrie 1933).

În arhiva criticului am dat peste 6 scrisori de la Dinu Nicodin; ele conțin — majoritatea — mulțumiri pentru «atenția cu care ați cinstit lucrarea mea» și aprobarea tuturor rezervelor critice: «observațiunile domniei-voastre îmi rămîn temeinic prețioase». Ultima dintre ele enumeră documentele literare pe care le oferă lui Perpessicius, debutînd cu succinta prezentare a primului: scrisoarea lui E. Lovinescu către Titu Maiorescu și ciorna răspunsului, în creion, a directorului *„Convorbirilor literare"*: «*Mult stimate și scumpe domnule Perpessicius*, — se adresa Dinu Nicodin. *Alăturate acestcia, îngăduiți-mi să vă trimet: o scrisoare din 4 martie 1906, adresată de Lovinescu lui Titu Maiorescu. Pe verso: notițele răspunsului. Dacă în cuprinsul scrisorii se încadrează îndoiala, mîndria și pesimismul celui dintîi — răspunsul ne arată, cred, răceala, rezerva și, într-o măsură, logica neîndoplecată a celui care răspunde unei rugăminți „absolut dezinteresată și gratuită". Și totuși, Lovinescu a fost printre apologiștii săi, cel mai cald*».

Dumitru D. PANAITESCU

Prietenului Pompiliu Constantinescu
memorialistul vechilor scriitori
E. Lovinescu
26 Ian 942

Domnului Pompiliu Constantinescu
unul din ucenicii scumpei vremi
cu prietenească
E Lovinescu
14 Ian 942

Lui Pompiliu Constantinescu
în credința că mi va duce
mai departe
29 Mai 932
M E M
E. Lovinescu

într-o poziție falsă — și vă rog să mă scoateți prin cîteva rînduri, într-un fel sau altul. Sufletul meu e prea încercat, pentru a mai putea suporta noi încercări.

Primiți vă rog, întregul meu devotament.

E. LOVINESCU

Ploiești, str[ada] Goleşti 28

P.S. De prisos să vă spun că toată întreprinderea e absolut desinteresată și gratuită.

Primită și răspuns 7/20 mart[ie] 1906

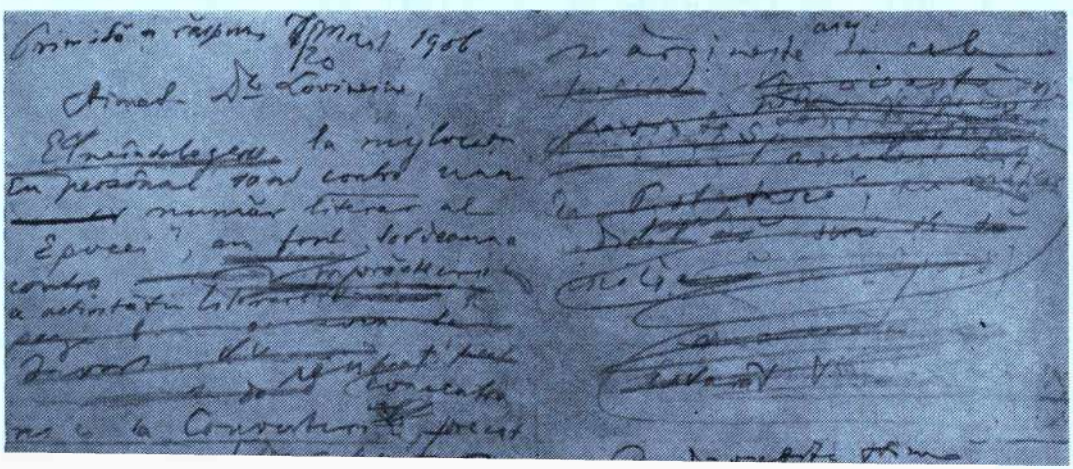
Stimate d-le Lovinescu

E o neînțelegere la mijloc, nu în primul rînd contra unui număr literar al *„Epocei"*, am fost totdeauna contra înprăștierii activității literare, [și] pentru concentrarea ei la *„Convorbiri"* pre cît se poate.

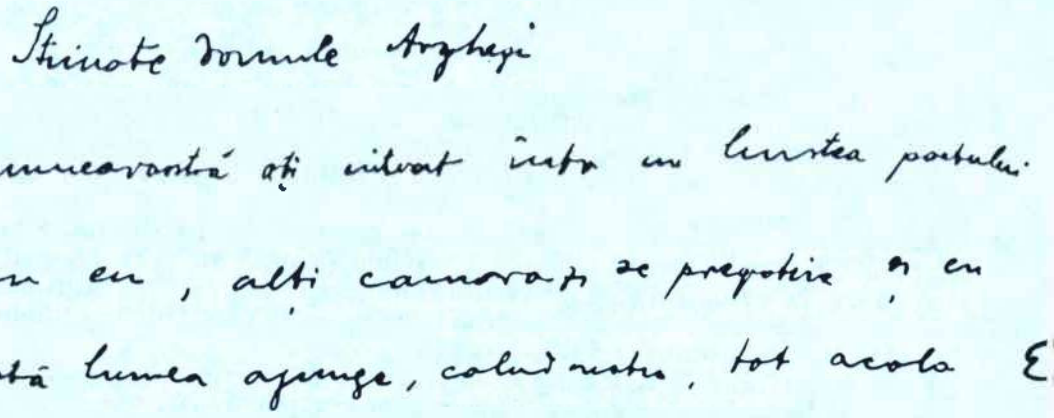
Dar părerea mea asupra literaturii din *„Epoca"* nu este hotărîtoare, fiindcă eu nu vreau să am nici o răspundere în această privință. Pentru mine *„Epoca"* este un ziar politic și participarea mea la tendința ziarului se mărginește aici.

Cu deosebită stimă,

T[itu] M[AIORESCU]

2. T. ARGHEZI

DIN CORESPONDENȚA PE CARE A PRIMIT-O Tudor Arghezi s-a păstrat doar o parte. Două scrisori ale lui E. Lovinescu către poet, trimise la un interval de 26 de ani una de alta, le-am găsit în arhiva familiei și le publicăm în revista *„Manuscriptum"*, care omagiază împlinirea a o sută de ani de la nașterea criticului.

Prima scrisoare, expediată de E. Lovinescu din Fălticeni, la 21 august 1915, este un răspuns la un «comentariu», după cum caracterizează T. Arghezi articolul apărut în revista *„Cronica"*, nr. 28, din 23 august 1915, articol provocat de o privire de sinteză extrem de drastică la adresa literaturii lui Gala Galaction [1], publicată de E. Lovinescu în revista *„Flacăra"*. Tudor Arghezi tipărește «cu plăcerea imparțialității", scrisoarea în numărul următor (*„Cronica"*, nr. 29, din 30 august 1915, greșindu-se datarea scrisorii la tipar) cu o notă nesemnată, pe care o reproducem mai jos:

O scrisoare

Din partea d-lui Eugen Lovinescu, primim următoarea întîmpinare la articolul nostru din numărul trecut, pe care o publicăm cu plăcerea imparțialității. D-sa răspunde la punctul precis: candidatura la direcția Teatrului Național, afirmînd că n-ar cuteza să se așeze în scaunul ocupat altădată de Ion Ghica.

Argumentul e discutabil: o îndrăzneală poate să fie și faptul că scrii, după Racine, Goethe, Eminescu ori Sainte-Beuve, și el privește, în intenția d-lui Lovinescu, mai mult pe candidații declarați decît pe d-sa. Același putea să fie și argumentul nostru, dacă locul lui Ghica nu l-ar mai fi ocupat și alții...

Din partea noastră ținem să precizăm că d-l Galaction n-a avut nici un amestec în comentariul făcut de noi la articolul d-lui Lovinescu asupră-i, și că de acest comentariu n-a luat cunoștință pînă la apariția revistei.

A doua scrisoare este expediată din București, la data de 14 noiembrie 1941, și este tot un răspuns al lui E. Lovinescu, însă de această dată la o urare a lui Tudor Arghezi. Cele cîteva rînduri dezvăluie adevăratele simțăminte care leagă pe cei doi scriitori, în pragul senectuții.

---

[1] În apărarea lui Galaction, Arghezi arată în articolul intitulat *Tabula rasa*: «S-a zvonit că d. Galaction va fi primit director al Teatrului Național. Fără să fie o distincțiune acordată talentului funcția de director al Teatrului poate fi socotită la un scriitor ca o recompensă a sîrguinții literare. Între diverșii postulanți la funcțiune, este, măcar sufletește și d. Lovinescu care ca critic român, a fost pe la teatru și a scris că a fost și ce a văzut, ar avea chiar drepturi cîștigate prin faptul iscăliturii pe cîteva aprecieri. Asupra acestei eventualități, d. Lovinescu scrie un articol despre d. Galaction de critică, într-o revistă, *„Flacăra"* [...]

Un lucru este cert, că nu în greșealele sale trebuie căutat d. Galaction, dacă le are. Cînd criticul literar face ca d. Lovinescu, învinovățește pe scriitor că profanează limba, ca după un rechizitoriu obositor de lung să afirme că același scriitor are multe pagini frumoase, el e un purist sau un bolnav de gălbinare literară.

Solidar cum se găsește întotdeauna cu sinești, un scriitor trebuie sau contestat în întregime sau primit.

Contestat, calitățile lui accesorii nu interesează; primit, valoarea lui predomină și atunci defectele nu pot fi înfățișate pe primul plan, din același motiv. Acestea, pentru calificarea criticii, nu a scriitorului, cîtuș de puțin.

Deci d. Galaction se zvonise că va fi directorul Teatrului Național.»

În anul 1943, cînd E. Lovinescu era grav bolnav, Tudor Arghezi publică în *„Informația zilei"* nr. 501, din 29 mai 1943, o scrisoare deschisă pe care o reproducem în întregime aici:

Domnule Lovinescu

Titlul fiind prea lung pentru încăperea mea de hîrtie, n-am putut să zic Iubite Domnule Lovinescu, ridicînd din călimară condeiul. M-am pomenit că trebuie să-ți zic «Iubite» fără să mă gîndesc; de ce-aș lăsa să-mi refuze judecata, care se interpune prea des între spontaneitățile inimii și realități, darca pe față a unui sentiment adevărat?

Am citit răspunsul Domniei Tale, adresat unui cerc de intelectuali din Sibiu și am aflat din el că-l scrii dintr-un sanatoriu. Ce să mă ascund? Am luat informații și am aflat că erai în momentul unei intervenții chirurgicale. Îmi dai voie să-ți mărturisesc aici că sînt emoționat? Mult mai adînc decît ai putea să presupui din atitudinea mea rezervată față de atitudinea d-tale literară.

Întîia mea mișcare a fost către condei: trebuie să-i scriu numaidecît, mi-a spus inima, care înfățișează în noi pe văduva și maica plînsă. Dar am șovăit întîi, de teamă să nu licărească prin slovele mele senzația pe care am avut-o și eu acum patru ani, cînd prietenii încercînd să mă consoleze, încremenit în pat, povesteau la căpătîiul meu anecdote și hazuri lăcrimînd. Unul, trebuia să rîdă în hohote la un final hilar și a plîns, cu ochii îngropați în batistă. Cîteva luni refuzasem să mă mai uit în oglindă și atunci am cerut-o să mă văd. Nu m-am recunoscut și i-am spus prietenului meu: ai dreptate, mi se pare că s-a isprăvit.

Îți scrie, iubite Domnule Lovinescu, și bolnavul de atunci în omul de astăzi, înviat — și-ți scrie și simțămîntul meu de prețuire tăcută pentru o strădanie neclintită de 40 de ani, consacrați celei mai subiective dintre munci. Dumneata n-ai cunoscut nici o plăcere în afară de atelier, din care ai făcut un salon deschis, unic la noi, o școală de eleganță și un cămin primitor, care pe unii răzleți, descurajați și în conflict cu viața, i-a împiedicat în secunda gravă a deznădejdii să se descumpănească.

M-a impresionat răbdarea Dumitale. Puteai să te dai uitării, și să te lași expropriat, mai avînd în calmul d-tale putința să te regăsești și să mai fi[i] Dumneata. Te-am admirat că în zeci de ani de trecere prin atelierul dumitale a sute de miri ai unei iluzii din care inoportunii și indiscreții nu cred să fi avut chiar Dumneata norocul să nu-ți deslîneze timpul, n-ai aruncat pe nici unul pe fereastră. Ai ascultat mii de manuscrise citite chiar de autori: nu cunosc mai mare calamitate. Ai acceptat în casa dumitale toată fauna literară, de oriunde venea și ai domesticit-o cu o aplicație de îmblînzitor, fără să tragi un singur glonț de revolver. Și toți care au trecut prin cenaclu, chemat cu numele de „Zburătorul" au rămas pe toată viața cu o legănare delicată în ființa lor secretă și cu o mireasmă, pe care nu au putut-o găsi nicăieri aiurea, cu o stare sufletească inefabilă, cu o duhovnicie.

Eu nu l-am cunoscut, Cocó, pe Eugen Lovinescu acolo. Am dat întîi de numele lui la Paris, pe urmă în cărțile lui. Întîia oară, mi se pare că l-am salutat eu. Nu cred că am vorbit amîndoi de șase ori, însă de vorbă n-am stat niciodată: o sfiială m-a ținut departe de toți contimporanii mei: teama de a nu-i cunoaște mai mult decît trebuiește. Trăim paralel și murim fără să ne fi întîlnit. Cunoștința adevărată am făcut-o la leagănele copiilor noștri, acum 16 ani, între florile din Cișmigiu, ca niște tați, nu ca niscaiva scriitori. Copiii erau mai vii și mai omenești ca literatura.

Mi-aduc aminte surîsul lui de atunci. Să-l luăm din amintire, Cocó, și să ne apropiem cu el de bolnav. Să-i mîngîiem fruntea cu floarea lui de atunci, să se facă sănătos. Lui nu-i trebuie un medic, nici un admirator, îi trebuie un frate...

Scrisorile de față sînt mărturia unui profund respect reciproc ce lega pe cele două mari personalități, chiar dacă relațiile lor au cunoscut lungi perioade de divergență din cauza unor viziuni diferite asupra epocii literare, ai cărei principali promotori au fost.

Mitzura ARGHEZI

CRONICA

Țin însă să știți că, fiind de mai multă vreme în provincie la țară, abia acum am aflat de vacanța dela Teatrul Național. N'am știut că d-l Galaction e candidat la un astfel de post

Mărturisesc că nici nu mi-aș fi închipuit-o. În ceeace mă privește, vă declar că n'am rîvnit nici odată la o așa de înaltă situație. N'am păcătuit nici cu gîndul. Îmi era de ajuns să nu uit că pe scaunul directorial a stat odinioară Ion Ghica.

Mi-ați face deci un mare act de dreptate dacă, păstrîndu-vă vechea d-v. asprime pentru neînsemnata mea activitate literară, ați înlătura presupunerile jignitoare din întîmpinările ce-mi aduceți. Peste literatura fiecăruia, e onoarea fiecăruia. Nu cred să aveți pînă acum vreun cuvînt ca să mi-o bănuiți.

Primiți, vă rog, domnule director, expresia considerației mele.

Fălticeni, 21 August 1912 — *E. Lovinescu*

Fălticeni. 21 August 913

Domnule Director

Mi se trimite numărul din Cronica, în care am apreciați un articol al meu, apărut în Flacăra, asupra literaturii D-lui Gala Galaction. Lăsînd la o parte aprecierile, mă opresc numai asupra unui fapt. În speranță că nu veți stărui cu știință într-o greșeală,

«*N-ar fi însă cea dintîi decepție a meseriei mele de critic*»

I

Domnule Director,

Mi se trimite numărul din *„Cronica"*, în care apreciați un articol al meu, apărut în *„Flacăra"*, asupra literaturii d-lui Gala Galaction. Lăsînd la o parte aprecierile mă opresc numai asupra unui fapt. În speranță că nu veți stărui cu știință într-o greșeală, îmi iau libertatea de a vă cere o rectificare. Părerile mele asupra literaturii d-lui Galaction nu-i privesc decît literatura. Pentru persoana d-lui Galaction am o veche prietenie. Mi-ar părea rău dacă o discuție literară ar tulbura-o. N-ar fi însă cea dintîi decepție a meseriei mele de critic.

Țin însă să știți că, fiind de mai multă vreme în provincie și la țară, abia acum am aflat de vacanța de la Teatrul Național. N-am știut că d-l Galaction e candidat la un astfel de post.

Mărturisesc că nici nu mi-aș fi închipuit-o. În ceea ce mă privește, vă declar că n-am rîvnit niciodată la o așa înaltă situație. N-am păcătuit nici cu gîndul. Îmi era de ajuns să nu uit că pe scaunul directorial a stat odinioară Ion Ghica.

Mi-ați face deci un mare act de dreptate dacă, păstrîndu-vă vechea d-v. asprime pentru neînsemnata mea activitate literară, ați înlătura presupunerile jignitoare din întîmpinările ce-mi aduceți. Peste literatura fiecăruia, e onoarea fiecăruia. Nu cred să aveți pînă acum vreun cuvînt ca să mi-o bănuiți.

Primiți, vă rog, domnule director, expresia considerației mele.

E. LOVINESCU

Fălticeni, 21 august 1915

II

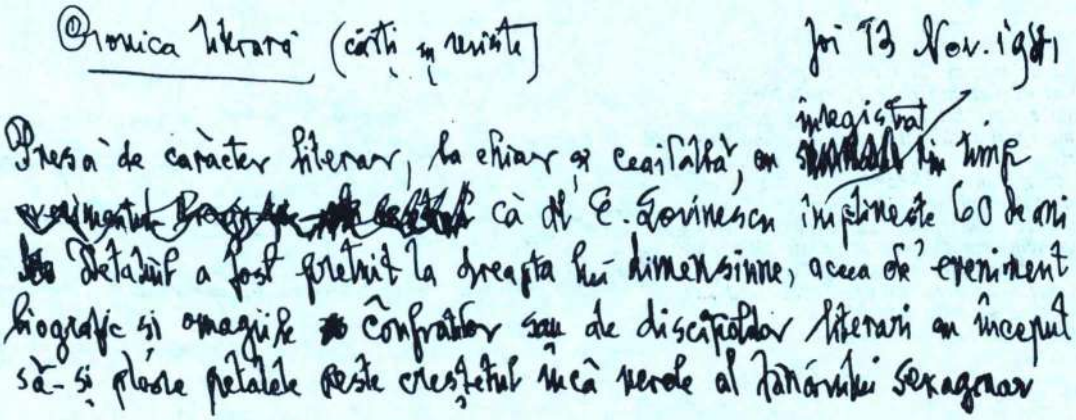
Stimate domnule Arghezi,

Dumneavoastră ați intrat întîi în liniștea portului; acum eu; alți camarazi se pregătesc și ei... Toată lumea ajunge, calendaristic, tot acolo. E o mare satisfacție de a fi primit pe chei de urarea domniei voastre; vă mulțumesc cu gratitudine, devotat.

E. LOVINESCU

14 Noiembrie 1941

3. PERPESSICIUS

Cronica literară (cărţi şi reviste)*

Joi 13 Nov. 1941

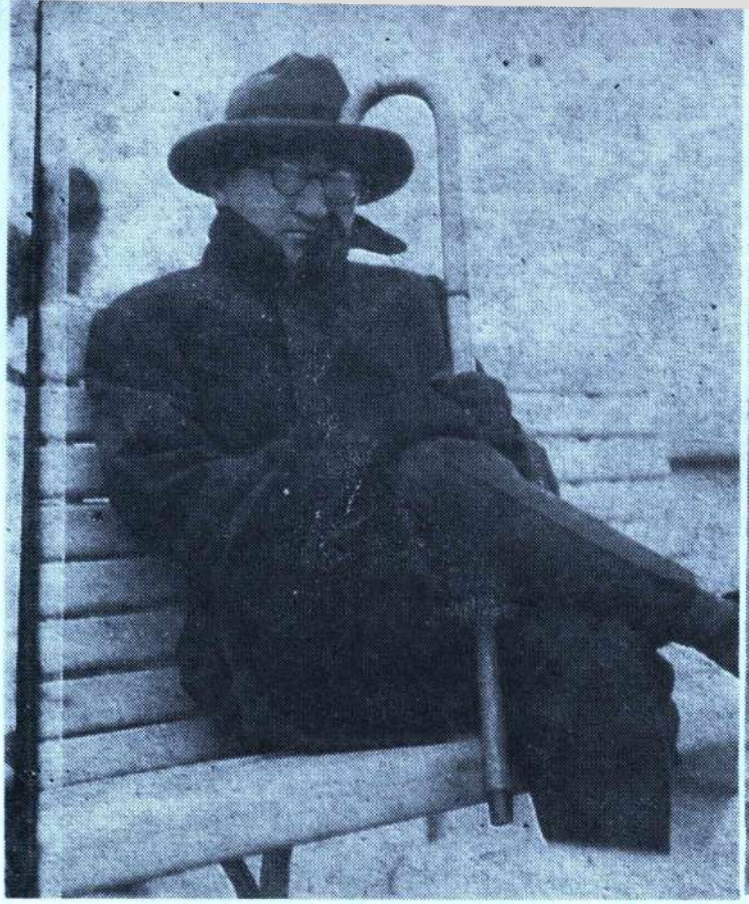
Presa de caracter literar, ba chiar şi cealaltă, au înregistrat din timp că dl. E. Lovinescu împlineşte 60 de ani. Detaliul a fost preţuit la dreapta lui dimensiune, aceea de eveniment biografic şi omagiile confraţilor sau ale discipolilor literari au început să-şi ploaie petalele peste creştetul încă verde al tînărului sexagenar.

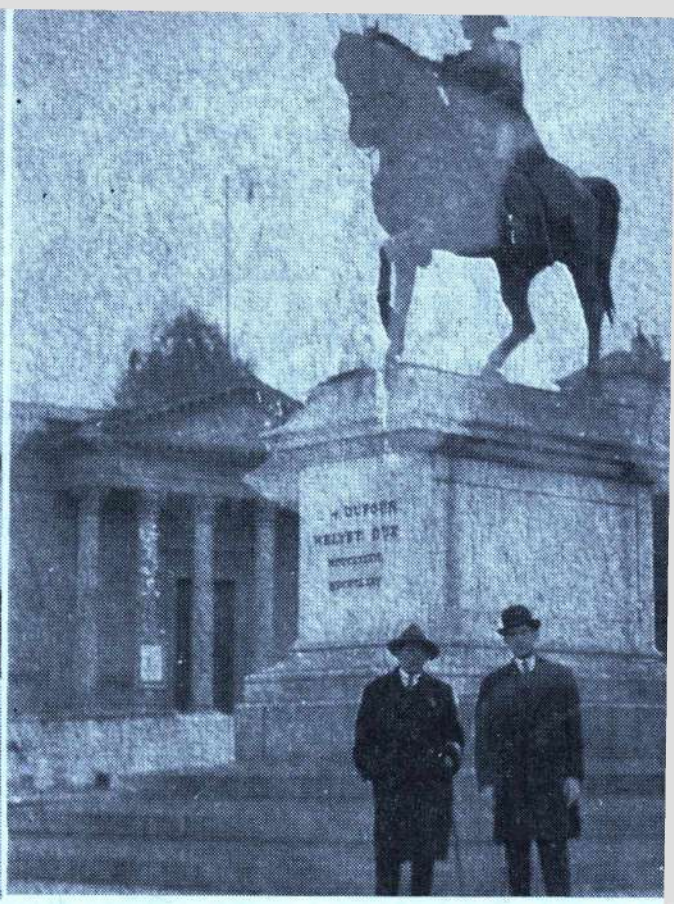
Şaizeci de ani de existenţă înseamnă însă cel puţin patruzeci de trudă literară, închinată în întregime spiritului şi expresiei româneşti şi din acest punct de vedere sărbătorirea d-lui E. Lovinescu se luminează de titluri mai adînci şi mai nobile. Robit pupitrului sau, dacă voiţi, mesei de brad a gînditorului, d-l E. Lovinescu n-a cunoscut altă pasiune, paralel cu aceea a cetitului şi a călătoriilor, decît pe a scrisului, pe care l-a exercitat în atîtea planuri, cîte i-au hărăzit Ursitoarele.

Debutul carierei scriitoriceşti a d-lui E. Lovinescu ţine de critică. Primele două volumaşe tipărite, dacă nu ne înşelăm, la o tipografie fălticeneană, se intitulau: *Paşi pe nisip* şi ele voiau să sugereze, într-o elegantă figură de modestie, şi caracterul oarecum nestatornic al terenului critic. Butada de acum aproape 40 de ani s-a dovedit favorabilă, ca un izbutit joc magic, întrucît şi critica românească a progresat în ultimele decenii şi opera d[omniei]-sale critică a prefăcut dunele de nisip ale debutului în granit bine închegat. Opera aceasta critică, numărînd mai bine de zece volume, a îmbrăţişat cu osebire literatura modernă şi contemporană, în judecarea căreia a adus pătrundere, simpatie şi un bogat dar de caracterizare. Străbaterea atîtor autori şi decenii avea să impună în chip natural trecerea de la critica portretistică şi incidentală la organizarea unei istorii a literaturii contemporane, pe care a şi realizat-o în 5 volume şi în care, de la sămănătorism şi pînă astăzi, sunt cumpănite toate manifestările literare ale timpului şi este urmărită pe mari vaduri, bine gradate, evoluţia ideologiei literare, evoluţia lirismului, a prozei literare ş.a.m.d. Dar istoricul literar şi-a legat numele şi de cîteva din cele mai serioase monografii. Gr. Alexandrescu, Constantin Negruzzi, Gh. Asachi şi de curînd masiva monografie, în 2 compacte volume, închinată lui Titu Maiorescu au arătat că dl. E. Lovinescu este şi un neîntrecut lucrător de bibliotecă şi arhivă, pe lîngă scriitorul elegant şi spiritul, de sinteză, bine dovedit. Tot aici se cuvine să adăugăm şi cele 3 volume din

---

* Referinţe la aceste însemnări din *Jurnalul cultural* al lui Perpessicius, la p. 105 din prezentul număr al revistei.

Perpessicius, călător în Elveția.

Istoria civilizației române moderne, cercetare sociologică bine nutrită, în care autorul s-a străduit să descopere nu numai caracterele revoluționare ale civilizației noastre dar și cîteva din legile care au prezidat la cristalizarea ei. Literatul E. Lovinescu *[finalul lipsește]*

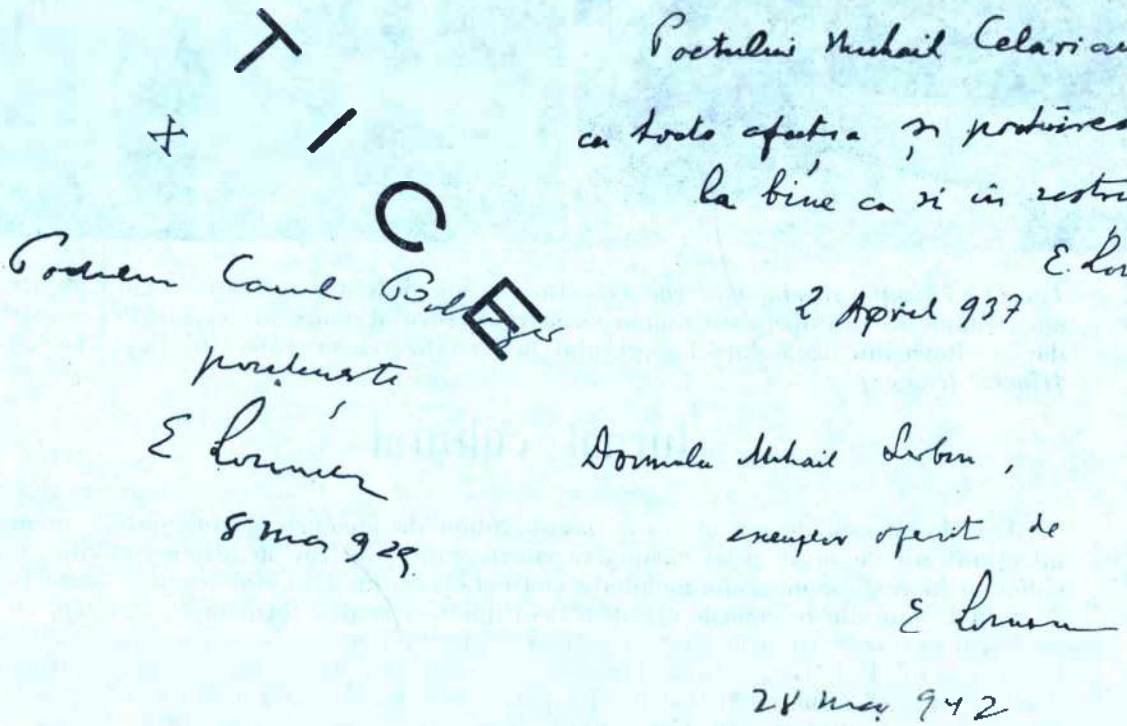
Jurnal cultural

[1942]

Dl. E. Lovinescu despre al cărui recent volum de memorii — *Aquaforte* — ne-am întreținut nu de mult și al cărui dar istoriografic, ilustrat în atîtea contribuții a culminat în vasta monografie închinată vieții și operei lui Titu Maiorescu, a consacrat de curînd, unul din bronzurile atît de utilei Biblioteci pentru toți, lui *P. P. Carp, critic literar și literat*. Dînd urmare sugestiilor conferinței sale radiofonice despre critica literară a lui P. P. Carp, dl. E. Lovinescu a retipărit, dimpreună cu substanțialul d-sale studiu introductiv, și textul celor patru articole, cîte au rămas din scurta activitate de critic literar a lui Carp: două despre *Ion Vodă cel Cumplit* și *Răzvan și Vidra*, lucrările lui Hașdeu, unul despre fabulele lui G. Sion și unul despre poemul *Radu*, al lui Ronetti Roman. Broșura se completează cu un sugestiv florilegiu din discursurile aceluia, pasagii, unele memorabile, altele mai puțin cunoscute, nu numai ale omului de caracter și de spirit dar și ale marelui cărturar care a fost P. P. Carp.

Contemporan și camarad de generație politică cu Titu Maiorescu, P. P. Carp n-a fost numai exponentul cel mai strălucit al junimismului politic dar și unul din fondatorii și animatorii *Junimei* literare, de la Iași. O scrisoare din 1869, ce trimite din Paris, lui Maiorescu, și tipărită în unul din tomurile *Studiilor și documentelor lite-*

rare ale lui I. E. Torouțiu îl arată informîndu-se cu deamănuntul și cu pasiune de cronica măruntă a ședințelor tinerei reuniuni literare. Din vremea aceea datează și traducerea lui *Machbeth* și *Othello* din Shakespeare, tot de atunci și asprele critici îndreptate cu judiciozitate, împotriva operelor lui Hașdeu. Ceea ce înseamnă că, la vremea aceea, pe lîngă cultură și talent critic, P. P. Carp avea și pasiunea literaturii. Însărcinările diplomatice, pe de o parte și viltoarea luptelor politice pe de alta, l-au abătut de la această îndeletnicire, căreia îi mai acordă, în 1870, articolul despre Sion, iar în 1878 cel despre poemele lui Ronetti Roman. În același an, Ion Slavici închina aceluiași poem, în „*Timpul*" din București, un lung studiu, în mai multe foiletoane. Vădind o sîrguincioasă aplicație și bogat în observații prețioase, studiul lui Slavici este, fără îndoială, mai puțin perfect și de o mai modestă strălucire decît articolul lui Carp. Concluzia studiului d-lui E. Lovinescu exprimă regretul, întru totul justificat, că împrejurări vitrege au abolit, înainte de timp, o carieră critică remarcabilă și de un alt timbru decît al contemporanului său, Maiorescu. Dovada de altminteri stă în plăcerea cu care se cetesc cîte patru scînteietoarele studii ale lui Carp și a căror retipărire este nu numai un act de justiție, dar și una din revelatoarele bucurii ale zilei de azi.

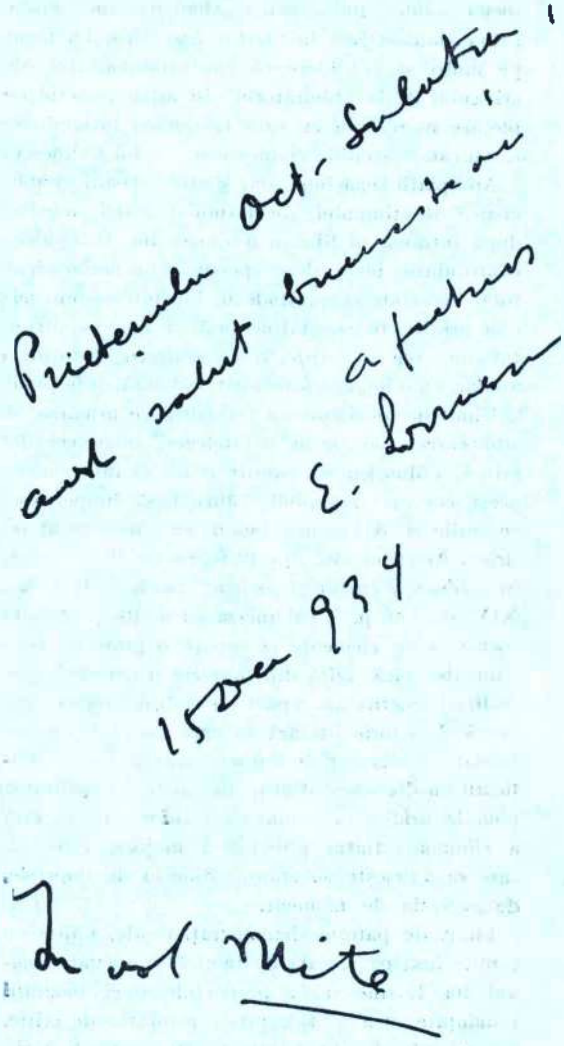

GLOSE ÎN MARGINEA ROMANULUI MITE

SURPRIZA PE CARE A PRODUS-O APARIția romanului *Mite*, spre sfîrșitul anului 1934, în contextul vieții noastre literare interbelice, stăruie pînă astăzi și revine cu intermitențe în mai toate comentariile critice consacrate prin timp lui E. Lovinescu, cu atît mai mult cu cît cartea continuă să se bucure de succes la fiecare nouă reeditare a ei, stimulînd imaginația lectorului obișnuit, introducîndu-l în aspectele intime ale istoriei literare cu sentimentul că i se dezvăluie secretele zeilor, fascinîndu-l realmente prin tonalitatea nostalgică, specific moldovenească a relatării, prin cadrul istoric evocat, dominat aproape exclusiv de figura astrală a lui Mihai Eminescu.

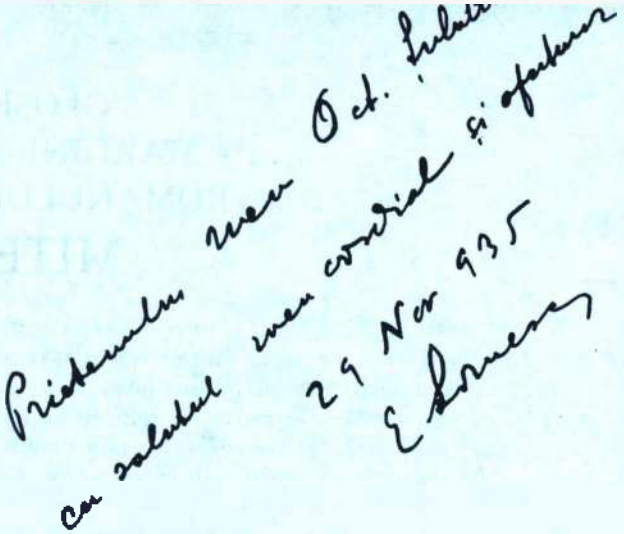
Întrebarea ce se pune ori de cîte ori interesul criticii, al exegezei lovinesciene îndeosebi, se oprește asupra romanului respectiv, în legătură tocmai cu definirea viziunii eminesciene a «prozatorului» E. Lovinescu, este determinată de precizarea mobilului inițial ce a direcționat preocupările mentorului de la „Sburătorul" spre abordarea unei asemenea modalități, strict «artistice», de restituire a personalității lui Mihai Eminescu, nu în trăsăturile ei esențiale, pe care *criticul* are menirea să le extragă din studiul atent al operei în primul rînd, ci în notele individuale, particulare ale unei psihologii complexe, intuită doar în datele și reacțiile ei intime prin reimaginarea situațiilor biografice cunoscute, înregistrate documentar.

Nedumerirea este îndreptățită, într-un fel, și de faptul că proiectele narative pe care E. Lovinescu le dezvăluia presei nu cu mult timp înainte ca *romanul* său, *Mite*, să fi prins contur, se refereau la continuarea elaborării amplului ciclu autobiografic — *Bizu* —, scriitorul anunțînd în repetate rînduri apariția în scurtă vreme a unui nou volum din serie. Întreruperea fluxului epic deja precizat, paranteza pe care romancierul și-o impune, nu pot sugera astfel decît că o anume tendință exterioară s-a impus imperativ, în ultimul moment, universului creativ lovinescian, abătînd curiozitatea sondajelor psihologice ale *prozatorului* pe alte căi, mult îndepărtate spațiului său familiar, cantonîndu-l aproape doi ani — dacă avem în vedere și *Bălăuca* (1935), cea de a doua

secvență a *proiecției* eminesciene pe care ne-o propune Lovinescu — în plină «reconstituire» a unei *biografii erotice* prin care tindea să ni-l restituie în toată amploarea ținutei lui umane pe autorul inegalabil al *Luceafărului*.

S-a crezut și se mai crede încă, dacă observăm atent că ecourile polemice iscate în jurul romanului *Mite*, imediat după publicarea cărții, au rămas pînă azi inalterate, că Lovinescu încerca să dea aici o replică tardivă viziunii pe care G. Călinescu ne-o oferise în excelenta sa biografie, *Viața lui Mihai Eminescu*, ce se bucura de un extraordinar succes în epocă, în ciuda adversităților și a șicanelor de amănunt cu care o parte a criticii, universitare mai ales, întîmpinase monumentala construcție. Faptul că *romanele* lui Lovinescu — *Mite* și *Bălăuca* — apar în preziua lansării pri-

BĂLĂUCA

melor volume din ampla și exhaustiva monografie călinesciană, *Opera lui Mihai Eminescu*, i-a făcut pe mulți să considere că eforturile narative ale criticului de la „Sburătorul" își aflau punctul de plecare în rezerva cu care Lovinescu întîmpinase întotdeauna studiile eminesciene ale lui Călinescu.

Apropiații cenaclului, dar și alte «glasuri» publicistice ale timpului, au formulat astfel, imediat după intrarea în librării a romanului *Mite*, ideea confruntării între două perspective eminesciene total deosebite ce pretindeau, bineînțeles, un verdict prin excludere, uitînd însă că au de confruntat un concept critic, o *reconstituire* științifică, așadar, cu o lucrare, ostentativ declarată, de ficțiune.

Ulmit de un asemenea procedeu, ce urmărea să adîncească mai vechi neînțelegeri între cei doi critici, Călinescu s-a simțit dator să intervină în acest concert de opinii, căutînd să limpezească sensurile și să readucă bunul simț în făgașul lui firesc. Articolul său, din 10 februarie 1935, tipărit în *„Adevărul literar și artistic"* (seria a II-a, an. XIV, nr. 740, p. 7) subliniază cu multă pregnanță tocmai acele elemente ce separă o proiecție eminamente epică, ivită din fantezie și aspirînd spre realizări estetice în raport cu cadrul propus, de o operă de istorie literară în care anecdoticul este numai un element de culoare, mereu supus verificării cu documentul autentic, în care exactitatea pînă la aridizarea comunicării informațiilor, fără a elimina intuiția psihologică majoră, este cea care desăvîrșește substanța, dincolo de impresie, de sugestia de moment.

Furat de patosul demonstrației sale, Călinescu comite însă o greșeală de tactică, reducînd *romanul* lui Lovinescu la proporțiile unei biografii romanțate, gen hibrid, privit peiorativ de critic, a cărei *intrigă* — în măsura în care se poate vorbi de așa ceva în *Mite* — o recunoaște într-una din paginile (e adevărat remarcabilă în concizionea și plasticitatea ei!) cărții sale, *Viața lui Mihai Eminescu*. În acest fel, meritul romanului lovinescian ar sta, după Călinescu, *«în ușurința de a comunica cititorilor profani niște documente rare în formă grațioasă»*.

Susceptibilitatea rănită a lui Lovinescu — lucru previzibil — ripostează în replică prompt, cu o uluitoare violență în ton, ce nu-i este specifică polemistului de mare talie, trădînd iritarea și determinîndu-l să gafeze copilărește în chiar sensul pe care Călinescu îl ridiculizase, pe bună dreptate. *«Concepția mea asupra lui Eminescu este diametral contrarie»* — ține să afirme răspicat în *răspunsul* său mentorul de la „Sburătorul", evidențiind orgolios că *«în fața unui Eminescu material, echilibrat, vital și senzual»*, cum — se înțelege — ar fi fost cel călinescian, el ar fi adus în cîmpul literar românesc *«un Eminescu dematerializat, spiritualizat, intemporal, dezaxat, abulic în ceea ce-l privește, dar voluntar și chiar violent în teorie și absolut și un inhibat sexual»*. Concluzia *răspunsului* lovinescian este exclusivă și oarecum abuzivă, neașteptată din partea unui spirit olimpian, cum i-a plăcut să se înfățișeze în fața posterității, în genere mult mai reținut în intervențiile sale polemice: *«erotica lui Eminescu este* **asta** *și nu* **alta**, *așa că luminile și seriozitățile noi, de care se temea d. Călinescu, sunt o realitate ce contestă tot ce a scris d-sa în această privință»*[1]. De ce s-ar fi *temut* oare *Călinescu*? Ca nu cumva un *roman* să-i dărîme punctul de vedere critic? Cum ar fi putut fi contestată o construcție monografică argumentată pe studiul amănunțit al operei, printr-o iluzorie proiecție narativă, *povestind* și nu *demonstrînd*, sugerînd prin situații imaginate, posibile, și nu *afirmînd* pe baza unei realități analizate?!

Răspunsul lovinescian este prea tranșant ca să poată fi luat în serios aici, în elucidarea unei probleme capitale principialmente cum este, în fond, cea ridicată de Călinescu referitoare la imposibi-

[1] *Alt Eminescu...*, în *„Adevărul"*, an. 49, nr. 15676, 20 februarie 1935, pp. 1—2.

litatea *geniului* de a deveni erou de roman, deoarece el nu este *tipic* ci *unic*, nefericirea lui neîncadrîndu-se în proporțiile general umane, ea avînd cauze mai subtile, intrînd în dimensiuni aparte, absorbite esteticește de *operă*, aceasta devenind pînă la urmă expresia superioară a vieții, singura care interesează.

Lovinescu pierdea dealtfel din vedere faptul că mai tînărul său confrate îi recunoștea în structura *cărții* pe care o discuta «*observații inteligente, în care se strecoară opiniile literare ale autorului și atitudinile sale față de diferitele probleme*». Nu intuim deloc în această apreciere o mutare strategică din partea lui Călinescu, ci însăși surprinderea esențialului: în spatele *romancierului* aparent se situa *criticul* ce veghează lucid asupra perspectivei, dominînd-o și determinînd-o. Eșuat ca *roman*, așadar sub raportul construcției epice, al creațiunii de tipuri și al reconstituirii veridice a vieții, *Mite* putea interesa tocmai ca propunere a unei *ipoteze critice* de interpretare a omului și a operei eminesciene. Călinescu nu excludea deci posibilitatea unei alte viziuni decît a sa asupra eroticii la Eminescu, dar sesiza oportun că planul pe care-l aborda Lovinescu în *Mite* evita discuția la modul științific, aducînd doar o supoziție ce s-ar fi cerut altfel susținută și dezvoltată în planul istoriei literare, nu cu elementele fanteziei sau ale sustragerii situațiilor epice din poezii (procedeu vulgarizator, acuzat de majoritatea criticii literare chiar de la apariția *romanului*), ci prin analiza divergentă a creației eminesciene, prin descifrarea sensurilor ei primordiale.

Că Lovinescu nu se împăcase cu viziunea pe care autorul *Vieții lui Mihai Eminescu* i-o consacrase marelui poet este un fapt cert, ce justifică în bună măsură și răcirea relațiilor dintre cei doi critici, desprinderea lui Călinescu de cercul „Sburătorului" și evoluția sa ulterioară spre ambianța *„Vieții românești"*, spre G. Ibrăileanu în esență, ce recunoscuse de la prima lectură a *monografiei* prezența capodoperei. Memorialistica „Sburătorului" a reținut cu destulă fidelitate *ruptura* intervenită atunci, în împrejurările în care Călinescu a citit în *cenaclu* un fragment din *Viața lui Mihai Eminescu*. Într-un interviu radiofonic, pe care ni-l acorda în mai 1970, Ieronim Șerbu își amintea cu extremă pregnanță momentul: «*În timp ce făcea această lectură Călinescu și-a modificat brusc fizionomia. La început mi s-a părut capul lui ca de vultur; apoi l-am văzut cum își poartă cu repeziciune privirile în dreapta și în stînga, ca să surprindă reacțiile ascultătorilor. Am avut, fără să vreau, imaginea unei bufnițe bătrîne, așa cum se mita cu suspiciune, cu un ochi lucid, e adevărat dar cu capul lui frumos băgat între umeri. Bineînțeles, îl interesa în primul rînd părerea lui Lovinescu. La obiecțiile acestuia n-a spus nimic; și-a strîns manuscrisele și a plecat tăcut, nemulțumit*»[2].

Scena este, desigur, memorabilă și ea pare că fixează oarecum parametrii disputelor ulterioare, fiindcă G. Călinescu însuși avea să evidențieze, în împrejurările tragice ale intrării lui E. Lovinescu în eternitate, «*faptul că de mult, cam din 1931 nu mai fusesem în casa scriitorului*», și să impună ca pe o condiție a iluziei de a-l ști pe mai vîrstnicul său confrate veșnic prezent în concretul tumultuos al vieții literare, dincolo de limitele fizice ale existenței pămîntești, gestul simplu «*de a aminta mereu să bați la ușa lui*»; cu alte cuvinte, refuzul oricăror relații personale, ignorarea raporturilor umane individuale, ce se pot, uneori, perima sau compromite, și plasarea în sfera permanentă a ideilor, în lumina cărora «*o mare admirație și o profundă iubire*» chiar se purifică în absolut, ieșind din planul strict sentimental și exercitîndu-se totdeauna la nivelul superior al conștiinței valorilor. Precizarea călinesciană în acest sens lămurește — credem — definitiv problema: «*Este ceea ce fac de 12 ani și ceea ce voi face și de aci înainte*»; ea restituie o justificare majoră dezbaterilor polemice purtate prin timp cu Lovinescu, înlăturînd cauzele temperamentale și motivele conjuncturale («*depărtarea mea de el se explică prin nevoia de a evita orice aburire prin contact direct a unei imagini ieșite din cărți și din amintire*»)[3].

Interpretînd deci lucrurile într-o asemenea perspectivă ar fi cazul să ne întrebăm totuși ce opinii lovinesciene au determinat inițial impactul, *nemulțumindu-l* atunci pe Călinescu, punîndu-l în situația «mizantropică» de a medita, mai apoi, asupra oportunității frecventării *cenaclului*, unul dintre puținele locuri unde, după cum singur recunoștea, indiferența totală a *criticului* față de valorile neliterare «*era așa de profundă, încît în preajma lui ședeai, ca intelectual, într-un aer purificat respirabil*»?

Prin raportare la polemica purtată în jurul romanului *Mite*, cîțiva ani mai tîrziu, *obiecțiile* lui Lovinescu, în marginea biografiei călinesciene a lui Mihai Eminescu, devin sesizabile, ușor de înțeles. Numai că, surprinzător, ele reactualizează

---

[2] *Biografii posibile*, seria I, Editura „Eminescu", 1973, p. 228.

[3] Vezi: *Meditații în jurul lui E. Lovinescu*, în „Vremea", an XVI, nr. 760, 25 iulie 1944, p. 2.

pînă în amănunt convingerile și argumentația maioresciană, Lovinescu considerînd — ca și mentorul de la „Junimea", dealtfel — că *«tragedia vieții poetului e pusă în propriul său suflet și nu în accidentul bolei din urmă; în orice condiții ar fi trăit, Eminescu ar fi fost sufletește la fel»*, adică *«intemporal, fără priză în realitate, în actualitate, cu un dezechilibru între materie și spirit, indiferent și absent, imens abstract, ars de pasiuni substanțiale, pendulînd între extreme»*. Maiorescu intuia în psihologia eminesciană, să ne reamintim, aceeași nepăsare pentru *«întîmplările vieții externe»*, expresie a unui *«geniu cuprins de lumea ideală, pentru care orice coborîre în lumea convențională era o supărare și o nepotrivire firească»*; totodată constata că în *relațiile* lui erotice poetul *«nu vedea în femeia iubită decît copia imperfectă a unui prototip nerealizabil»*, ceea ce îl împingea *«cu melancolie impersonală»*, să-și caute pînă la urmă refugiul *«într-o lume mai potrivită cu el în lumea cugetării și a poeziei»*.

Cu toate că punea accentul pe o *«sexualitate neliniștitoare»*, evoluînd sistematic spre o *«inhibiție evidentă»* ce și-ar afla punctul de plecare într-o *«refulare freudiană»* (erau invocate chiar, dincolo de o *«brutală inabilitate»* ce a împins interpretarea *«spre o sentimentalitate excesivă și prejudiciabilă omului»*, investigațiile doctorului C. Vlad) [4], Lovinescu rămînea, în esență, tributar viziunii maioresciene în ceea ce privește *«însăși concepția personalității morale a poetului»*, remarcînd la Eminescu *«frenezia continuă a unei iubiri agitate pentru iubirea în sine fără ancorarea într-o posesiune satisfăcută»*, deoarece pînă și *«legătura cu Veronica»* i se părea criticului a fi ținut *«tot de domeniul exaltării sentimentale»*.

Să observăm însă că, în ciuda vehemenței orgolioase cu care autorul romanului *Mite* își apăra mai apoi *«rezultatele irecuzabile»*, opiniile lui nu contraziceau nicidecum înțelesul pe care Călinescu îl atribuia manifestărilor sufletești complexe ce particularizau raporturile poetului cu femeia iubită în controversatul capitol *Eminescu și dragostea* al biografiei sale critice. Opoziția era, în fond, doar aparentă; cele două imagini nu se excludeau, ci se dovedeau a fi, dimpotrivă, convergente, de vreme ce și în optica lui G. Călinescu revelația comunicării estetice amîna aici, pînă la anulare, inițiativa actului, tinzînd să încorporeze individualitatea particularului accidental, idealității prototipului. (*«Veronica nu exista pentru poet decît ca un mit erotic, ca o necesitate sufletească în clipele de inacțiune sentimentală. Veronica era o creațiune a idealismului său pasional și el ar fi putut pune foarte bine scrisorile la cutie, fără adresă, cîtă vreme tumultul era exprimat»*).

Dacă în acest context, *«nemulțumirea»* lui G. Călinescu e ușor de înțeles, tocmai prin superficialitatea privirii critice unilaterale sub care era analizat efortul său de sinteză eminesciană, apoi, e mai greu de priceput de ce i-ar fi trebuit lui E. Lovinescu aproape trei ani ca să se hotărască să-și exprime în mod indirect, prin intermediul unui *roman*, dezacordul formulat anterior, chiar în intimitatea cenaclului său, cu mijloace specifice însă magistraturii pe care ținea s-o reprezinte.

Prima versiune a romanului *Mite* a fost redactată în intimitatea vacanței fălticenene din vara anului 1934, în mai puțin de trei săptămîni, între *«luni, 9 iulie»*, cînd criticul așternea pe hîrtie cu o debordantă cursivitate primele 31 de file ale viitoarei narațiuni, și *«miercuri, 25 iulie, ora 11»*, dată la care el punea punct ultimei fraze a capitolului final, însumînd, în numărătoarea inițială a manuscrisului [5], fila 321. După numai două zile, *«vineri, 27 iulie»*, E. Lovinescu revenea asupra *romanului*, adăugînd alte 57 de file, secționate în scurte tablouri epice, menite a fi ulterior intercalate în structura cărții, cu intenția evidentă de a dinamiza acțiunea, de a da mai multă consistență intrigii. Dealtfel, într-o epistolă, expediată din Fălticeni *«simbătă 28 iulie [1]934»* Hortensiei Papadat-Bengescu probabil [6], febrilul prozator co-

[4] Se cunosc reacțiile violente ale lui G. Călinescu în fața *«interpretărilor» psihanalitice*, ca și a celor *psihiatrice* ale existenței eminesciene. În paginile *„Adevărului literar și artistic"*, criticul a demonstrat cu severitate și indubitabile argumente istoriografice atît falsitatea punctului de vedere al Dr. C. Vlad (s. II, an. XII, nr. 631, 8 ian. 1933), cît și eroarea prof. Gh. Marinescu ce decreta *«pe ton științific [...] cîteva din odioasele și ipocritele prejudecăți burgheze»* cu privire la destinul lui Eminescu (s. II, an. XIII, nr. 720, 23 sept. 1934).

[5] Păstrat astăzi în arhiva Muzeului literaturii române, sub nr. de inventar 17.300 (378 file). Scrisă cu cerneală neagră, pe jumătăți de coală velină, prima redactare a *romanului* poartă și urmele unor intervenții ulterioare, operate de autor cu creion negru, subțire.

[6] Vezi: E. Lovinescu, *Scrisori și documente*, ediție îngrijită, prefață, note și indice de Nicolae Scurtu, Editura „Minerva", București, 1981, 391 p. Editorul socotește această scrisoare ca făcînd parte dintr-un stoc epistolar expediat unei *persoane neidentificate*. Formula de adresare asemănătoare (*«Doamnă scumpă și prietenă»*), neutilizată decît aici și în epistolele trimise Hortensiei Papadat-Bengescu, ca și unitatea de conținut a scrisorilor ne fac să credem că destinatara *neidentificată* n-ar fi alta decît marea romancieră. E greu de presupus că E. Lovinescu ar fi făcut destăinuiri atît de importante, ținînd de intimitatea laboratorului de creație, unei persoane care numai

munica plin de mulțumire că opul său și-a încheiat traiectoria *«cu cinci minute înainte de a începe această scrisoare»* și constata aici un adevărat record: *«i-a trebuit așadar exact 19 zile, pentru a ajunge la termenul lui de gestație»*.

O lună mai tîrziu, *«spre sfîrșitul lui august»*, Lovinescu proceda la transcrierea manuscrisului, realizînd o nouă variantă a cărții, cea care avea să fie încredințată tiparului, cu destul de puține retușuri însă, față de forma primară, majoritatea intervențiilor sale reducîndu-se doar la aspecte stilistice și la o altă dispunere a materiei epice pe capitole, succesiunea acestora, îndeosebi în partea finală a *romanului*, încercînd să aducă o anume gradare, o oarecare tensionare a povestirii. Autorul introducea acum două episoade succinte, ce nu existau în versiunea inițială: amintirea întîlnirii poetului, într-o vacanță botoșeneană, cu un grup de cheflii dintr-o mahala *«invadată de grădini, încărcate de roade»*, pe un *amurg frumos*, de toamnă (capitolul XII) și *discuția* dintre Mite și Maiorescu, relevîndu-i închipuitei «muze» existența celeilalte, a *«Bălăucăi»* (capitolul XXIII). În schimb, el elimină din redactarea anterioară o serie de paragrafe în care comentariul critic și glosările psihologiste în marginea cazului, venite din afară și nu ivite din însăși substanța epică a narațiunii, parazitau explicitînd diversitatea scenelor imaginate. Astfel a fost scurtată considerabil, redusă numai la cîteva sugestii, convorbirea poetului cu Mite despre specificitatea literaturii lui Creangă, sau *conflictul* lui Eminescu cu Carp și Maiorescu, determinat de opoziția fermă a poetului față de opiniile tolerante ale conservatorilor în problema națională. Bineînțeles, mai sînt și unele modificări sau eludări de amănunt asupra cărora nu este cazul să mai stăruim, determinate de sporirea sensibilă a potențialului artistic al celei de a doua versiuni [7].

Să remarcăm, așadar, că *saltul* pe care Lovinescu îl executa în vara lui 1934 *«într-un gen nou și într-o materie obiectivă, pe elemente fixe»* s-a petrecut oarecum pe neașteptate, fără prealabile tatonări și chiar fără o obligatorie defrișare documentară, pe care întreprinderi de asemenea tip o presupun. A fost, într-un fel, un adevărat *«salt în necunoscut»*, de vreme ce criticul însuși recunoștea a fi venit spre această escapadă narativă minat doar de *«două sentimente puternice, două intenții asupra poetului: sentimentul propriei lui personalități în sînul unei totale indiferențe față de valorificarea ei socială și sentimentul unui misticism erotic, ce l-a dus la creația celei mai frumoase poezii de dragoste din cîte sînt»*.

Construcția epică s-a înălțat deci determinată mai mult de rigoarea geometrică a demonstrației, decît din impulsul propriu-zis al creației, singur în stare să restituie viață schemelor conflictuale ale unei biografii ieșite din comun, și efortul considerabil al lui Lovinescu, după cum am văzut, s-a concentrat tocmai în direcția transfigurării opticii sale critice într-o viziune unitară și organică, sugerată prin mijlocirea povestirii.

În cartea pe care o discutăm nu se naște și nu trăiește plenar sentimentul pur al unei iubiri ideale, ci se reexaminează diagrama istoriei unui *«sentiment luat din origine și dus pînă la sfîrșitul lui natural, indiferent dacă eroii se mai văd și se stimează încă mulți ani după încetarea iubirii lor* sui generis». Perspectiva adoptată în *Mite* este astfel numai aparent romanescă, preocuparea constantă și mărturisită a autorului fiind aceea de a găsi modalități de expresie la *«tot ce aș avea de spus»*.

Mobilul care a declanșat interesul criticului pentru problematica eminesciană se dovedește a fi fost și el de ordin fundamental livresc.

În cel de al treilea volum al *Memoriilor* sale, Lovinescu își amintea emoția puternică pe care o resimțise *«acum cîțiva ani, (1934), chiar în prima zi de Paști, la Brașov, la citirea unei scrisori a lui T. Maiorescu către M. Eminescu»* și ținea să nuanțeze *«ecoul trezit în mine în momentul unic cînd din adîncuri nebănuite s-a precipitat germenul, din care a rodit apoi romanul meu* Mite» [8].

E vorba de *epistola* din 1884, trimisă poetului, aflat în sanatoriul de la Ober-Döbling, prin care

---

și ocazional ar fi trecut prin viața sa. Ar mai fi de reținut, de asemenea, faptul că toate scrisorile considerate de noi a fi adresate Hortensiei Papadat-Bengescu, ca și acelea ce poartă pe plic, ca destinatară, numele marii romanciere, sînt semnate de critic cu inițialele *E.L.* (În ultimul moment — articolul fiindu-se sub tipar — remarcăm cu satisfacție că aceeași *identificare* este propusă și de Mircea Zaciu în eseul *Oglinda aburită* din „*Transilvania*", an X, nr. 10, oct. 1981, p. 14.)

[7] Manuscrisul se află la Fălticeni, în arhiva „Galeriei oamenilor de seamă", donat, chiar de autor, profesorului Vasile Ciura, inițiatorul și creatorul muzeului fălticenean. În *dedicația* cu care și-a însoțit donația, criticul, cu o deosebită meticulozitate, a găsit cu cale să consemneze: «*Mite*, roman eminescian (a doua transcriere a manuscrisului). Romanul a fost scris în vara anului 1934 la Fălticeni. Romanul a apărut în editura Adevărul, în Dec. 1934. Azi e la a treia ediție. Oferit Muzeului Jud. Baia, în Oct. 1937. E. Lovinescu».

[8] *T. Maiorescu și M. Eminescu*, în *Memorii*, vol. III, Editura „Adevărul", București, 1937, pp. 236—240.

mentorul „Junimii" încerca să atenueze și să liniștească grijile și scrupulele lui Eminescu, din puținele lui clipe de luciditate, sub ravagiile dezastruoase ale bolii, cu privire la originea banilor ce-i asigurau spitalizarea în străinătate.

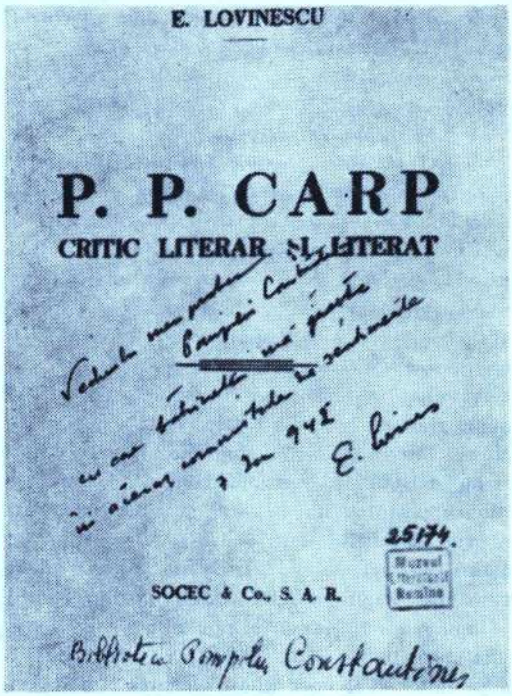
Dacă prin strictă raportare la evenimentele consemnate în *Mite* ne vine greu să descoperim în ce măsură un asemenea document biografic putea incita spiritul de analiză lovinescian, în schimb, o mărturisire precum cea de mai sus demonstrează indubitabil că interesul criticului pentru existența eminesciană, independent de studiile lui Călinescu în această direcție, avea rădăcini mai adînci, trădînd intenții mai vechi de a încerca să surprindă cîndva complexitatea psihologică a luceafărului poeziei românești.

Cu aproape un deceniu înainte de a aborda tehnica narațiunii prin *Mite*, într-un comentariu, cuprins mai apoi în *Critice*, vol. X (1929), referitor la proza Ipotești eanului, Lovinescu atrăgea atenția că, dincolo de valențele artistului, *«ceea ce interesează în toate producțiile lui Eminescu, fie ele chiar neizbutite, este mai întîi, după cum am spus, prezența lui Eminescu însuși, adică urmele etapelor formației sale sufletești»*.

Tentația de a descifra aceste *«urme»*, de a reface în tiparul lor formele genuine ale vieții Poetului, îl fascina însă pe critic încă din epoca începuturilor sale literare.

Scopul pe care și-l propunea atunci Lovinescu, acela de a descoperi în structura operei *«sufletul scriitorului însuși»* și, în ultima instanță, *«înfățișarea grafică a ființei morale a scriitorului»*[9], introducîndu-l — așa cum remarca pertinent Eugen Simion[10] — în chiar miezul ardent, esențial al procesului de creație, oferindu-i posibilitatea contemplării din interior a valențelor estetice, era dublat, în planul cuceririi expresiei critice, de intenția afișată de a *«transforma maniera expozitivă, ce are unele monotonii, într-o formă mai sprintenă, mai variată, mai laxă»*[11], ceea ce îl situa pe comentator, încă din plecare, într-o poziție identică oarecum cu cea a artistului, atribuind *magistraturii* analitice valorile unei *«creații suprapusă creației artistice»*[12].

Ca să-și exprime astfel serioasele rezerve față de aspectele romantice și de formulările ușor teziste ale romanului *Geniu pustiu*, fără ca să

violenteze mistica intangibilă a *mitului* eminescian, *«sporit din generație în generație»*, Lovinescu imagina, la numai cîțiva ani după apariția postumă a operei (1904), o privire retrospectivă a *Poetului*, din perioada maturității creative asupra tatonărilor sale narative din tinerețe[13]. Criticul recurgea deci la o *pseudo-confesiune* a lui Eminescu, în spațiul cărcia strecura fără jenă, cu o adevărată abilitate de prozator ce intuiește exact tonalitatea specifică și trăsăturile psihologice caracteristice ale personajului pe care-l descrie, opinii și judecăți de valoare ce-i aparțineau și pe care le întîlnim, mai tîrziu, în *Mite*, reluate la alte dimensiuni. Iată, bunăoară, comunicată aici prin intermediul unui Eminescu dezamăgit, trist, însingurat, aproape de momentul fatal al abuliei sale, părerea lui Lovinescu asupra eroticii eminesciene, consumată în idealitate, împlinită în visare: *«Strînge mănunchiul de flori făgăduit plăpîndei Poesis, ce te așteaptă nu departe de oraș, în căsuța-i lăturalnică»* — l-ar fi îndemnat Eminescu pe Toma Nour, în *«mărturisirile»* pe care i le atribuie criticul. *«Deși nu-i zeița închipuirii tale, e totuși femeie»*, credea, de asemenea, Lovinescu că ar fi putut exclama Poetul.

---

[9] Vezi: *Impresionismul în critică*, în *„Convorbiri critice"*, an. I, nr. 6, 25 iunie 1909 și nr. 7—8, aug.—sept. 1909.

[10] *E. Lovinescu, scepticul mîntuit*. Editura „Cartea Românească", București, 1971, p. 33.

[11] Scrisoare către Mihail Dragomirescu (Paris, 9 februarie 1908), în *E. Lovinescu: Scrisori și documente*, ediție citată, p. 83.

[12] E. Lovinescu, *Cariera mea de critic*, în vol. *E. Lovinescu*, Editura „Vremea", 1942, p. 214.

[13] Vezi: *Eminescu despre sine însuși (un inedit de Eminescu)*, în *„Convorbiri critice"*, nr. 3, 1908, pp. 112—116. Reprodus, cu titlul: *M. Eminescu — Pagini inedite asupra romanului său „Geniu Pustiu"*, în *Critice*, vol. II, Editura „Socec", 1910.

[SCENE EMINESCIENE]

[1. Cazul lui Dănilă Prepeleac]

Eminescu o privi o clipă cu ochii holbați[,] apoi izbucni în rîs, cu pumnii făcuți goarnă la gură. Dădu din cap a mirare și rosti:

— Știu că m-ai prins, gnădige Frau! M-ai «găbjit», cum ar fi spus bădia Ionică, ca pe pupăza ceea în scorbura de la Humulești...

Nu-și revenia.

— «Aiasta așa-i de aceea», cum ar fi spus tot badea Ionică cu limba lui frumoasă, că eu ce să mai zic, pe-a mea a trebuit să o uit printre măririle între care trăiesc. Că eu aș fi răspuns altfel.

— Cum ai fi răspuns, domnule poet?

— Mi-e rușine, că e vorba proastă.

— Nu poate fi chiar așa de proastă.

— Apoi, uite, gnădige Frau, eu mi-aș fi trîntit căciula de blană de miel pe podele și aș fi strigat: *neamul nevoiei!*

Deși nu înțelege nimic, femeia izbucni într-un rîs cristalin și alintat, mai mult de gestul poetului decît de vorbe, și insistă:

— Și ce înseamnă asta: *neamul nevoiei?*

— Ia, nu le mai știi și dumneata pe toate, mai lasă-ne și nouă cîte ceva...

Și apoi, după o scurtă gîndire:

— Și așa cu fratele Ionică! M-a făcut de ocară! Și eu care mă zbăteam să-l apăr, dînd iama în bieții franțuzi, ba încă m-am repezit și în clasici. I-am măcelărit doar l-oi scăpa pe dînsul... Dar nu s-a putut. Prostul e prost și nu se schimbă de azi pe

---

Procedeul nu diferă cu nimic de cel folosit peste ani, pe întreaga întindere a «romanului» *Mite*. Și dacă, *improvizația* încercată în 1908, deși criticul ținea să-i specifice lui Mihail Dragomirescu că «*în articolul* E.-*inedit, n-am căutat să-i imit stilul; am scris în stilul meu*» — lucru extrem de vizibil, dealtfel — a reușit, cîndva, să-l ducă în eroare pe un eminescolog ca D. Murărașu, înclinat să-i confere autenticitate documentară și să-și sprijine pe ea unele concluzii interpretative, apoi nu are de ce să ne surprindă că eleganța stilistică și perfecta stăpînire a demonstrației, transpusă cu abilitate sub aparența unui conflict epic, au izbutit să dea rigorilor unui *excurs critic* forma accesibilă a unui «roman».

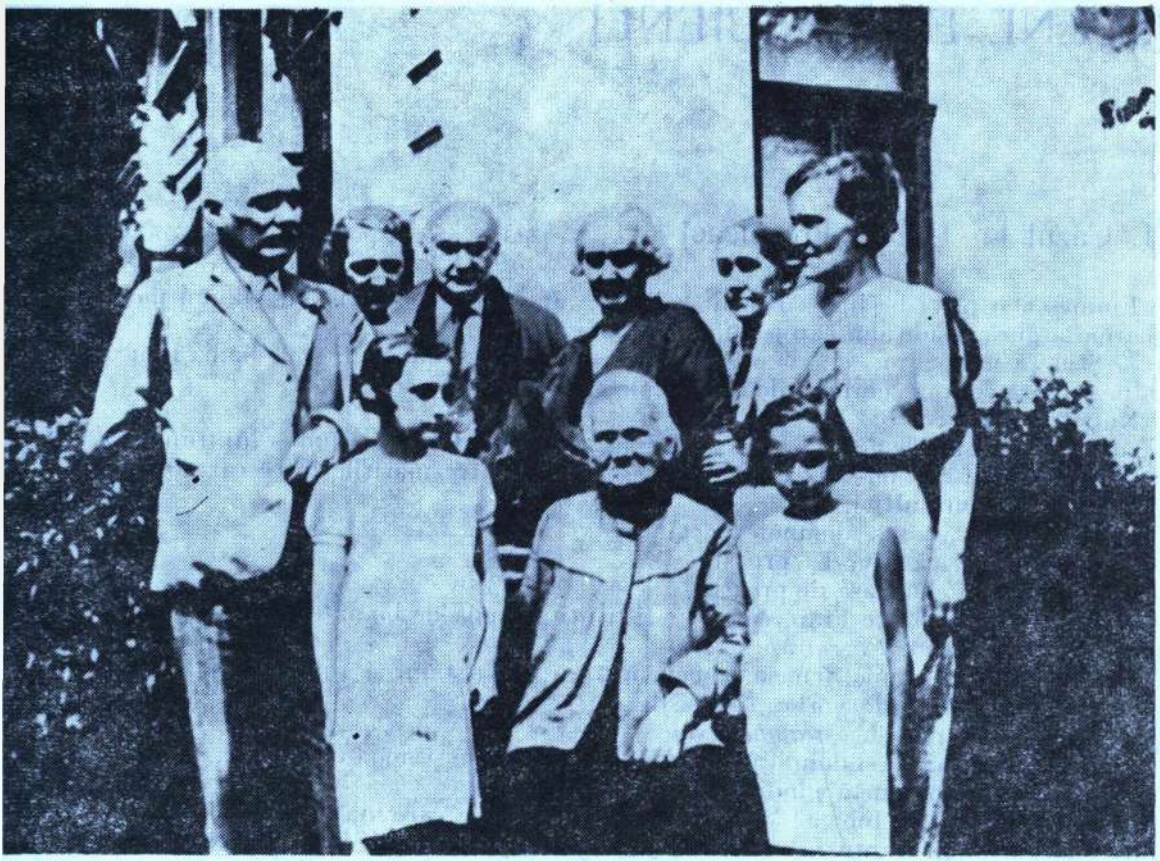
Atras, așadar, de universul sufletesc eminescian și impresionat profund de existența tragică exemplară a Ipotești-eanului încă din primii ani ai activității sale critice, incitat să o definească sub impulsul emotiv al lecturii unor documente biografice revelatorii, fără a beneficia de o analiză exhanstivă asupra întregului dosar existențial al Poetului, dar intuindu-l în linii generale, Lovinescu a căutat să reabiliteze, în *Mite*, acea viziune a criticii înțeleasă drept «*o călătorie sentimentală de-a lungul operei unui scriitor*» și a găsit cu cale să gloseze inteligent pe marginea și în jurul unor aspecte delicate ale «romanului» Eminescu, debitînd mai mult din el [14] decît din *eroii* săi, oferind o explicație posibilă, plauzibilă chiar, dar nu mai puțin speculativă.

Mite rămîne o fascinantă fereastră pe care E. Lovinescu o deschide în opera sa asupra peisajului stelar al literaturii noastre clasice.

Nicolae FLORESCU

---

[14] Trecînd în revistă, în *„Facla"*, an. XVI, nr. 1568, 20 aprilie 1936, romanul erotic românesc interbelic, Eugen Ionescu diagnostica exact, în felul său caracteristic, cu o oarecare notă de teribilism, asupra valorii artistice îndoielnice a unor lucrări ca *Mite* sau *Bălăuca*, unde denunța, mai ales, «*amorul personal pus pe seama gloriilor din istoria literară*».

E. Lovinescu în mijlocul familiei sale.

mîine. Nu-i nimic de zis: «aiasta aşa-i de aceea», vorba lui Creangă. Eu mă bat însă cu gîndul că trebuie să fie la mijloc amestecul a două basme; prostul de la început e dintr-un basm, şi ne vine de mult, de la greci, dacă nu şi de mai de departe, iar deşteptul de la urmă, e din alt basm. Obiceiul de a lipi cioburi din vase deosebite pentru a face un singur vas e vechi, l-au avut şi romanii şi l-au botezat pompos «conlaurinatro». Toate piesele lui Terenţiu sunt create prin acest [criteriu]: ia două piese greceşti, una de pildă a lui Diphil şi alta a lui Menandru, le pui într-o piuliţă şi începe să le frămînţi bine; ceea ce iese se cheamă o piesă originală romană; în chipul acesta se pierde şi urma păgubaşilor şi se introduce şi o variaţie şi un neprevăzut gustat de public. Fără să fi umblat după pilda romană, se poate ca şi bădia Ionică să-şi fi împăcat prostul cu deşteptul; dar a păţit-o, căci a dat peste perspicacitatea domniei tale.

2. [Regimul vinului de Drăgăşani]

Doctorul sună pe Kati:

— Ascultă, Kati, ia de aici apa asta fiartă şi pune-o la o parte; adă-ne apoi o sticlă de Drăgăşani alb — de cel vechi... Cîteva tartine cu şuncă şi icre negre nu strică. Nu-i aşa, domnule poet, că [ceaiul] ne efemineazâ sufletele şi energiile virile. [?!] Nu, Kati, aşteaptă Kati; momentul e prea solemn pentru a-l stropi cu un simplu Drăgăşani, deşi ştiu că place dumnealui. Adă, mai bine, o sticlă de şampanie; revoluţiile încep cu sînge şi se sfîrşesc în şampanie...

Şampania sosi şi ciocniră cu toţii un pahar pentru [înmormîntarea] vechiului regim al ceaiului şi inaugurarea noului regim al vinului de Drăgăşani.

[3. Dar cîte sute de ani?]

Eminescu nu observa încă pe nimeni din jur şi-şi continuă mai departe argumentarea:

[.....]
Să-l ridicăm pe român pentru a-l face apt de a lupta împotriva acestei invazii? Bun. Dar cîte sute de ani ar trebui pentru a-l aduce în stare de a reacţiona pe cale naturală?

[4. Perspective tulburi]

E drept că nepăsarea era un element esenţial al structurii lui sufleteşti şi că, prin urmare, se complăcea în ea; voia să-şi lepede personalitatea (eul) cum năpîrlesc şerpii; dar apariţia lui Rocneanu la mesele cafenelelor bucureştene îi deschidea uneori perspective tulburi; n-ar fi voit să sfîrşească şi el ca bătrînul de alături privind ceasuri întregi în drojdia unei cafele. În aceste momente uita, firește, că într-însul fîlfîia flacăra agitată a unei mari activităţi cerebrale şi suflau uraganele creaţiei poetice; se gîndia numai la lipsa de reacţiune la tot ce [se] întîmpla în afară şi la apatia pe care o simţia întotdeauna între oameni. Se scutură, deci, ca de o nălucă şi, fără să se mai uite la Rocneanu, ieşi afară...

[5. Jocul aparenţelor]

Legenda îi scosese faima că i se întîmpla să nu mănînce cîte trei zile; se vedea însă, de data aceasta, că mîncase cu o zi înainte, deoarece se arătase relativ sobru; nu mîncă mult ci pe alese; bea măsurat, dar ştia preţui vinul; după ce băuse dintr-un vin Drăgăşani de zile mari, se pricepu să-l laude şi să se [întindă] chiar la comparaţie cu alte vinuri, de unde i se vedea o competenţă care reieşea din autoritatea cu care îşi rostea cuvintele... Într-un cuvînt, o impresie rea, de vulgaritate; nimic din eroul romantic, lunatec[,] pe care şi-l închipuise ea; nimic din febra tragică pe care i-o presupusese... Nu-i adresase nici o vorbă; nici ea nu-i vorbise deloc. Iar cînd plecă şi-i sărută mîna, avu o impresie neplăcută: un miros acru îi adie pe la nas; nu se putu reţine de a nu-şi întoarce capul brusc, ca şi cum ar fi vrut să se ferească. Gestul fusese indiscret şi poate insultător[,] dar poetul nu băgă de seamă. Cunoştea, dealtfel, acest miros; de cînd făcea gospodărie cu Maiorescu, acesta-i adusese de mai multe ori la masă tineri cu lavaliere, care răspîndeau acelaşi miros acru. Fusese, dealtfel, de multe ori la spitalul lui taică-su, la Charité, de la Berlin; şi acolo mirosea uneori urît, dar altfel; începuse să distingă mirosul poetului român, ar fi putut să spună că e miros de nespălat, prefera să spună că e de straie vechi. [.....]; crease din el însuşi tipul poetului romantic, un fel de Novalis, şi-l vedea acum [un] om oarecare, cu mişcări vulgare şi haine suspecte.

[6. Punctul de vedere]

Pe Carp îl iritase îndeosebi atitudinea dîrză a poetului; deprins să domine cu familiaritate condescendentă, dar în fond arogantă şi superioară, el nu primea să i se reziste şi mai ales să-i reziste un om [ca] Eminescu, de talent desigur, dar de la marginea societăţii; în materie politică cu deosebire, el afirma că un cap ajunge într-un partid şi acel cap, se înţelege de la sine, era al lui; toţi ceilalţi erau nişte simpli gogomani

al căror unic rost era de a i se supune. Cu [maniere] tăioase, zeflemist cu alţii fără să îngăduie zeflemeaua şi cu dînsul, născut să conducă nu pe calea persuasiunei ci a voinţei, unită firește şi cu un prestigiu de inteligenţă şi de probitate, pe care dealtfel nimeni nu i-l contesta, el nu putea întîlni decît spinări încovoiate. [.....
.....]

Eminescu le opunea rezistenţă, căci dacă găsea la Maiorescu, om mult mai cumpănit şi mai impersonal, o înţelegere tacită şi chiar admiraţie, nu putea găsi la Carp decît iritare. Gestul lui de a nu mai discuta (şi orice discuţie în fond îl irita) cu un om ce se prezinta sub o formă atît de jos sub raportul social şi al decenţei corporale, fusese atît de brutal şi conţinea un dispreţ atît de evident, încît oricare altul i-ar fi dat o urmare violentă. Pentru Eminescu se păruse aproape că nu există; din moment ce-şi expusese punctul lui de vedere nu-l mai interesau alte chestiuni de ordin personal, ca şi cum n-ar exista [cu] precădere şi ciocniri decît în ordinea intereselor naţionale sau ideologice.

[7. Cel ce avea de suferit]

Cel ce avea de suferit era poetul. Îl ştia, ce e drept, [nepreocupat] faţă de tot ce era valoare socială şi îşi dădea seama că nu avea să sufere la gîndul ideii ce avea să-şi facă, de pildă, Maiorescu despre dînsul; nici dispreţul insultător al lui Carp nu păruse a-l atinge. Îi presupunea totuşi o delicateţă de sentiment faţă de dînsa; nu putea să nu ştie ce preţ pun femeile pe unele amănunte ale vieţii; mai multă perspicacitate şi mai ales mai multă libertate de judecată i-ar fi putut totuşi spune că dacă în adevăr poetul ar fi avut această delicateţă ar fi căutat mai de mult să-şi pună mai multă ordine în viaţă. Ea nu se gîndea la aceasta ci numai la depresiunea morală pe care i-o presupunea ea, prin tendinţa firească de-a atribui altora sentimente pe care le simţim sau le-am simţit într-o situaţie identică.

[8. Să nu crezi]

— Să nu crezi că în gura poporului există *fire* în sensul de *natură*. Ţăranul spune: *aşa mi-i firea*, dar niciodată nu va spune ca poeţii noştri: *minunile firii*...

[.....]

— Îţi dai seama, domnia ta, de importanţa acestui lucru[?]...

Se opri apoi o clipă şi, răsfoind la întîmplare o altă carte de basme, isbucni:

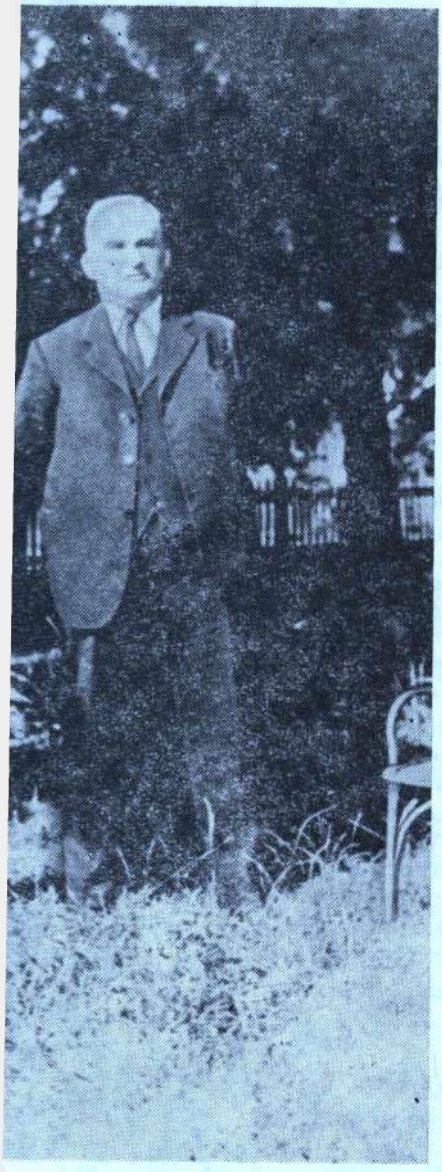
— Ia-n priveşte, domnul ăsta vorbeşte într-un basm intitulat *Palatul fermecat*, de regi şi de prinţi... Mai întîi într-un basm nu se poate vorbi de *palat* ci numai de *curţi*. Românul n-a cunoscut apoi *regi* şi *prinţi*, ci numai *împăraţi* sau, cel mult, *domni*, *stăpîni* şi, în Moldova, *crai*...

E. Lovinescu, Bucureşti, 1935.

[9. Îşi aminti]

Îşi aminti brusc de o nuvelă citită de curînd într-o revistă franceză; la nişte manevre de toamnă, un ofiţer de cavalerie poposeşte peste noapte la un castel; contele nu e acasă, ci numai contesa tînără, graţioasă. Frumos, seducător, ofiţerul e primit bine; cum dimineaţa trebuie să plece, beţia unei nopţi putea fi fără urmări. Ameţită, femeia se leagă şi dimineaţa cînd ofiţerul e călare şi gata să plece, cuprinsă de un

E. Lovinescu, Fălticeni, 1937.

tîrziu sentiment de ruşine, îi şopteşte de pe treapta peronului: «Trebuie să pleci cu o rea idee despre mine».

Privind-o peste umăr, uşor dispreţuitor, de la înălţimea de unde se afla, el nu rostise decît «*Drace!*», şi dădu pinteni calului de dispăru. Ameţită ca de o lovitură de cravaşă, femeia abia se putu tîrî pînă în camera ei, unde se sinucise...

[10. Ochi ager şi limba ascuţită]

Caragiale nu era omul căruia să-i faci o spovedanie cu rezonanţe sufleteşti, apriga lui luciditate nu respecta slăbiciunea şi rezerva î[n]născută a lui Eminescu. [Poetul] avea totdeauna de luptat cu agresivitatea satirică a lui Caragiale care nu ocolea nimic; i-o spunea omului în faţă ca să nu-i rămîie [cu] nimic dator; stima ce aveau unul de altul era singurul lucru ce-i putea uni... Dacă, de obicei, se ferea de el şi nu vroia să-i înfrunte «cinismul» de ori cîte ori avea o criză sentimentală, cu atît mai mult dorea să nu-l surprindă în criza de acum. «Grecul are ochi ager şi limba ascuţită» îşi spunea el mereu.

[.....]

— Iată, mă Iancule, de ce m-ai găsit pe maidanul din faţa casei Mitei; aşa-i firea mea de acasă, de cînd mă ştiu, de douăzeci [de ani], iubesc, suspin, sufăr, scriu... Şi dacă poezia ţi-a plăcut ţie, e singura satisfacţie pe care o scot din atîta suferinţă. Ţi-am spus tot şi acum judecă-mă[!] Şi deşi adineauri vroiai să ne reduci la nişte simpli Mache şi Lache, în tine pe lîngă Mache mai e şi Caragiale, adică un mare artist şi nu se poate să nu înţelegi şi măreaţa jertfă care sălăşluieşte în fiecare din noi[,] poeţii...

[11. Asta e Mite!]

Îi venia mereu să strige: Mite! Tu eşti Mite? Spune-mi odată, e adevărat că tu eşti Mite, ori mă înşeală vederea?... Dar buzele lui nu rosteau nici o vorbă, albe de spaimă, de emoţie. Îi plăcea şi lui găteala femeii şi-l impresiona. Ş-aduse aminte că odată, într-un restaurant se îndrăgostise de o doamnă frumoasă ce venia zilnic; dar cum după o săptămînă văzu că doamna venia totdeauna cu aceeaşi rochie, elegantă dealtfel, nu-i mai dădu nici o atenţie; o femeie trebuie să-şi schimbe toaleta, să fie cochetă, să fie mereu alta, să se diversifice şi să [îmbete] pasiunea de frumos a bărbatului. Uite, asta e Mite!

[12. La ce bun?]

Posesiunea unui manuscris vechi, o *Îndreptare a legii* sau o *Biblie* a lui Şerban, în scara valorilor, treceau în ochii lui cu mult înaintea posedării unui rînd de haine... Iată, pentru ce o neglijenţă aducea pe alta cu acea impresie că nu face nimic dacă îţi lipseşte *[sic!]* de pildă, doi nasturi în loc de unul, sau dacă o pată pe haină se adaugă alteia, existenţa unui mic strat de praf de o zi justifică prezenţa prafului gros de o săptămînă; precum lipsa unui picior de scaun atrage după sine desperecherea întregei mobile. Totul stă în punctul de plecare, şi la el punctul de plecare era incapacitatea reacţiunei provenită din convingerea metafizică a lipsei de sens a vieţei însăşi, ce se putea pune într-o întrebare pe care o vedea scrisă cu litere de foc dinaintea ochilor la orice mişcare ar fi făcut şi orişicît s-ar fi [silit]: *la ce bun?*

[13. Un ideal de femeie]

După cum de atîtea ori a afirmat-o el însuşi, Eminescu n-a cîntat niciodată o femeie, ci, după cum bine a văzut Maiorescu chiar de la început, a cîntat *femeia*, adică un tip de femeie, un ideal de femeie creat de imaginaţia şi sensibilitatea lui de om şi artist; că i s-a părut că acest tip ideal se realizează în anumite exemplare de femei întîlnite în viaţă, acesta e un fapt cert şi de domeniul istoriografiei literare.

[.....]

Faţă de [ea] poetul are aparent o dublă atitudine, ce se integrează în realitate într-una singură: ori una de revoltă, de blestem ca în faţa corupţiei [iubirii], ori alta de exaltare, de idealizare, de dezumanizare a femeii iubite şi relegare cu planul unei divinităţi inaccesibile; amîndouă pornind dintr-un refuz în faţa posesiunii, motivat de o [inhibiţie] psihologică ori fiziologică. [.....

.....]

În fond, femeia e aceeaşi, tipică canonul[ui] esteticii sale feminine, păstrat în toate vicisitudinile vieţii sale vagabonde cu puterea de obsesie identică la toţi marii creatori de tipuri, iar atitudinea lui faţă de acest ideal este aceeaşi: de exaltare continuă, de îndrăgostit etern şi frenetic, de îndrăgostit de dragoste şi nu de femeie, şi, apoi, urmată de o inhibiţie şi dezolare [constantă]. Din această tragedie intimă, adăogîndu-se şi geniul, au ieşit cele mai frumoase versuri de dragoste ce s-au scris în limba noastră.

[14. Literatură, totul e literatură]

Ce naivă fusese să-şi închipuie că femeia blondă pe care o iubise în tinereţe murise de mult... I-o spusese chiar dînsul... Literatură, totul e literatură... Dragostea se destrămase pe încetul, vedea ea bine că se destrămase. Nu regreta; dimpotrivă se bucura că totul intrase în normal şi aceasta numai mulţumită virtuţii şi tactului ei; putea privi acum la bărbatu-său şi la Baby fără să roşească. Eminescu ar fi voit; nu se arătase totdeauna amorf şi fără iniţiativă, ci fusese uneori şi violent, cu cereri nestăpînite: o voia şi o dorea; era chiar să o omoare de cîteva ori, cel puţin i-o spusese şi nu putea să nu creadă. Dacă apoi se [resemnează], e fiindcă ea îl descuraja prin intransigenţa ei, prin atitudinea ei rezervată de femeie cinstită care nu vrea decît o dragoste ideală.

[15. Dacă ar fi să nu fie?]

El nu locuia în mijlocul realităţilor pe care nu le ştia folosi. Bucuriile lui, pentru cele [reale], nu trăiau prin sine, ci din primejdia ce le ameninţa: dacă ar fi să nu fie?; era glasul interior ce-i [întreţinea] încordarea pentru cele ce nu erau încă; dacă ar fi să dispară?; era glasul interior pentru cele pe care le avea [deja]; şi acestea erau, dealtfel, atît de puţine şi confundau în ele mai mult teama să nu le piardă decît plăcerea de a le avea...

[16. Savoarea vieţii]

« Iei un măr frumos; îl muşti; ce aromă! Eu îl muşc şi n-are nici o aromă; cerul gurii mele nu sesiza savoarea vieţii... Acesta e pesimismul meu adevărat[,] nu cel teoretic. Acela l-aş pune în cărţi şi n-ar avea nici o valoare, decît ca speculaţie. Celălalt mă turmentează. Ce spun mă turmentează? Uneori nici măcar atît, pentru că ajunge cîteodată să nu mai simt nici savoarea durerii, singura pe care o mai simt. »

[17. Infamii]

— Ştii, dealtfel, că Maiorescu îmi face mereu aluzii la ce se aude şi la ce se spune despre noi în societate.

— Infamii...

— Din nefericire infamii care au început să circule prea mult şi de care trebuie să ne ferim.

— Să ne ferim...

[18. Prin efectul amintirii]

Sentimentul de neliniște, de nemulțumire sporea în Mite... Stătea la fereastră ca de atîtea ori, aşteptîndu-l să vie la lecție. Copiii de pe maidan jucau arşice; deodată îşi aduse aminte scena de aşteptare, cu care prin sosirea lui Mandrea avusese prima revelație a iubirei față de poet... Iubire? Începuse a se îndoi... Simția şi acum, numai prin efectul *amintirii*, neliniştea de atunci, nerăbdarea cu care-l aşteptase, enervarea cu care îşi revăzuse carnețelul albastru şi paginile din *Convorbiri* despre care aveau să discute, [luciditatea] cu care privise pe fereastră la jocul copiilor... Găliganul, care prin [atributele] forței sale îi domina pe toți ceilalți şi-mpărțea dreptate după bunul său plac, era tot acolo; o generație nouă de copii se adăugase celei vechi.

Rămas acolo, d. Ghiță Preda îi privea filosofic [pe] recruți, da din cap şi îndemnîndu-i din cînd în cînd:

— Ce starăți, mă!

Trecuse un an şi totul rămăsese neschimbat; poate de ar mai fi stat mai mult la fereastră s-ar fi repetat scena olteanului, pentru a-i da impresia neschimbării vieți[i].

Prea frumos!

E. Lovinescu

8 Iulie 916

«Modesta răsplată a dezinteresării...»

ORAȘUL FĂLTICENI REPREZINTĂ UN ÎNsemnat punct de referință în viața și activitatea lui E. Lovinescu.

Anii copilăriei și ai școlariei sale, dar și cei ai maturității și ai creației artistice, au fost în strînsă legătură cu locurile natale. Este dealtfel cunoscut faptul că în fiecare vară, cu o exactitate aproape matematică, criticul literar se retrăgea la Fălticeni pentru a se bucura de liniștea patriahală a tîrgului și pentru a-și realiza proiectele literare.

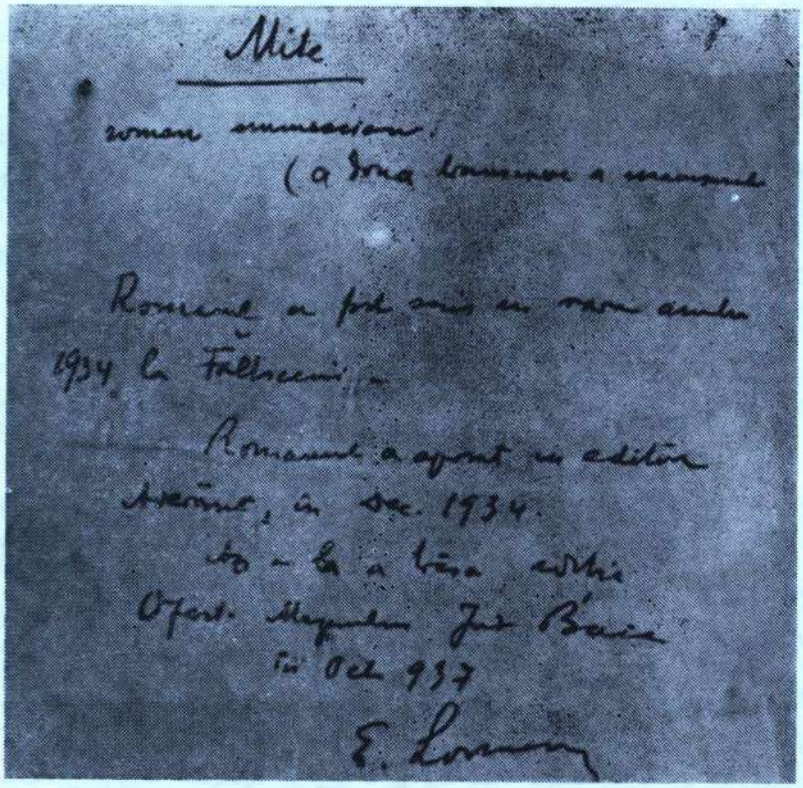
Acestea erau perioadele cele mai febrile ale activității sale creatoare, după cum Lovinescu însuși ținea să-i mărturisească lui Alexandru Sahia, în vizită la Fălticeni, în vara anului 1932: «Ce fac vara la Fălticeni? Privește acest mic birou din acest mare salon... Cu singura distracție a perspectivei celor trei brazi din fața ferestrei, și cu excepția unui ceas consacrat mesei, sunt instalat la el de la 8 dimineața și pînă la 7 seara, avînd dinainte un sfert de kilogram de cerneală Pelikan și un top de hîrtie ministerială aduse din București. Scriu — și atîta tot. Ca și pentru arhitecți, vara este adevărata, unica mea campanie de lucru; cu viața hărțuită a Capitalei n-aș putea avea o activitate susținută. [...] de la 7 seara ies zilnic din oraș și timp de două ceasuri bat colinele; mă poți găsi astfel, în pădurica din împrejurimi, de lîngă bisericuța Buciumenilor, pe lanurile Soldăneștilor, pe podul de piatră al apei Șomuzului, prin cimitirul Oprișenilor sau pe dealul Rădășenilor; — e singurul răgaz ce-mi acord spre a-mi împrospăta forța de lucru pentru a doua zi...» [1].

Se poate deci afirma fără nici o urmă de îndoială că pentru Lovinescu, mai ales în timpul verilor, centrul de greutate al activității sale se muta periodic la Fălticeni.

Recent apărut, sub privegherea editorială a lui Nicolae Scurtu, volumul *E. Lovinescu, Scrisori și documente* [2] înlesnește reconstituirea unor opere lovinesciene prin stabilirea, cu ajutorul datelor furnizate de unele scrisori, a momentelor și etapelor străbătute de scrierile sale, a timpului necesar pentru definitivarea lor, și, în unele cazuri, a numărului transcrierilor care precedau forma finală a operei. Din 417 scrisori publicate, un număr de 136 (aproximativ o treime) au fost emise din Fălticeni; ele acoperă un interval de timp de patru decenii, constituind un adevărat jurnal al *pseudovacanței* fălticenene a lui E. Lovinescu, căci lectura lor în ordine cronologică ne permite să stabilim care au fost cărțile scrise mai mult sau mai puțin în intimitatea Fălticenilor. Să încercăm doar o succintă trecere în revistă a celor mai de seamă titluri. În ianuarie 1911 își scria cursul despre Asachi, iar în luna decembrie a aceluiași an, *«din lipsă de ocupație»*, își tipărea la Fălticeni al III-lea volum de *Critice*; în vara anului 1923 lucra la traducerea celor *«trei mari latini: Tacit, Vergiliu, Horațiu»*; peste un an, în august 1924, încheia primul volum al *Istoriei civilizației române moderne*; celelalte două volume, redactate la data respectivă în prima formă, vor fi defini-

[1] Interviul a fost publicat de Alexandru Sahia în revista *„Vremea"*, 28 august 1932, sub titlul: *E. Lovinescu a scris un roman. O vizită la Fălticeni.*

[2] E. Lovinescu, *Scrisori și documente*, ediție îngrijită, prefață, note și indice de Nicolae Scurtu (Colecția „Documente literare"), Editura „Minerva", București, 1981.

Mite

roman autobiografic.

(a doua broșare a romanului

Romanul a fost scris în vara anului

1934 la Fălticeni.

Romanul a apărut în ediție

definitivă, în Dec. 1934.

Ofer - la a doua ediție

Ofert. Muzeului Jud. Baia

în Oct. 937

E. Lovinescu

tivate tot la Fălticeni în august 1925; numai în «*19 zile de lucru*» a reușit să dea gata în vara lui 1926 primul volum al *Istoriei literaturii române contemporane*; la 23 august 1926 îi scria lui Camil Petrescu: «Eu am isprăvit complet două volume: 1. *Evoluția ideologiei literare*; 2. *Evoluția criticei literare*, ce vor apare pînă în decembrie». În următorii trei ani, pe masa de lucru din casa părintească a criticului se vor afla: *Evoluția poeziei lirice* (1927), *Evoluția poeziei epice* (1928) și *Mutația valorilor estetice* (1929). Anul 1930 va fi marcat de apariția primului volum de *Memorii*, fapt semnalat Hortensiei Papadat-Bengescu într-o scrisoare din 19 iulie: «Eu aici lucrez cu febră [...]. După zorul cu care scriu, s-ar putea întîmpla ca materialul prim să fie isprăvit chiar la 1 august...».

Dintre romanele concepute la Fălticeni amintim doar trei: *Mite* (la 12 august 1934 îi comunica lui Eugen Jebeleanu: «Șederea de aici, pe un timp cu totul plăcut și răcoros, mi-a priit îndeosebi; romanul *Mite* e isprăvit de mult...»), *Mili* (1936) și *Acord final* (1938).

Printre manuscrisele rămase de la E. Lovinescu, și așa destul de puține la număr, cîteva se păstrează în colecțiile Galeriei oamenilor de seamă din Fălticeni.[3] Oferite Muzeului din orașul natal în perioada 1931—1937, ele poartă înscrise pe prima filă dedicațiile autorului. Din cele cîteva rînduri se desprind date referitoare la locul și împrejurările în care au fost create aceste cărți.

Pe manuscrisul volumului I al *Memoriilor* găsim: «Aceste *Memorii* au fost scrise în cea mai mare parte la Fălticeni în vara anului 1930 (7 Iulie — 1 Sept[embrie] 1930), afară de unele părți (file gălbui de caet) scrise la Paris în luna Dec[embrie] 1929 — Ianuarie [1]931[?]. Ele constituie vol[umul] I al *Memoriilor* mele apărute în Noiembrie [1]930, în editura „Cugetarea". Cum aceste *Memorii* au fost scrise la Fălticeni, și evocă în unele pagini de la început copilăria mea de la Fălticeni, am găsit nimerit să ofer manuscrisul (cele mai multe foi din prima redacție, unele în a doua și a treia redacție)[4] — Muzeului Fălticenilor. Februarie 1931. E. Lovinescu, București, Cimpineanu, 40».

La fel, în dedicația cu care însoțește manuscrisul traducerii în românește a *Odiseii*, criticul consemna: «Traducere începută în 1917 la Fălticeni și terminată tot acolo la sfîrșitul războiului mondial. — Reluată și refăcută (de cîteva zeci de ori) în 1934 tot la Fălticeni. Publicată în edit[ura] *Fundațiilor regale* în primăvara anului 1935. — Oferită Muzeului Jud[ețului] Baia, Oct[ombrie] 1936. E. Lovinescu».

---

[3] În volumul E. Lovinescu, *Scrisori și documente*, capitolul III *Addenda*, p. 375, Nicolae Scurtu a publicat lista manuscriselor lui Lovinescu, păstrate pînă la această dată. Dintre manuscrisele care se găsesc la Fălticeni, la Galeria oamenilor de seamă, a fost omis cel al romanului *Mite*.

[4] Manuscrisul, avînd ultimul număr de inventar 154, a fost scris pe hîrtie de calitate superioară, cu filigran; a fost întrebuințată o cerneală neagră; cuprinde un număr de 479 file, și 489 pagini; următoarele file au lipite decupaje din articolele și *Criticele* lui E. Lovinescu: 5—9; 151—153; 164—167; 182—184; 233—237; 362—364; 417—422; 455—458; 475—483; filele 45—73 au grafia deosebită de cea a criticului; filele 245—246; 251—254; 258—260 și 265 (capitolul XVII. *La Paris: Victor Eftimiu*), 320—321; 324; 327—328; 330—331; 333—336 (capitolul XXI. *Ambianța literară a epocei: D. Nanu*) și 350—352 (capitolul XXII. *Ambianța literară a epocei: Caton Theodorian*) sînt «file gălbui de caet» redactate în vremea cînd criticul se afla la Paris. Ultima precizare în legătură cu acest manuscris se referă la numerotarea lui. Nicolae Scurtu menționează că, la Fălticeni, ar exista două volume de *Memorii*; primul avînd 451 p., iar la doilea, numerotat în continuare de la 451 bis la 489; (vezi E. Lovinescu, *Scrisori și documente*, p. 378). În realitate fila 451 bis nu marchează începutul volumului 2; ea face parte din capitolul XXVIII al volumului I, care se termină cu *Încheierea provizorie* (filele 484—489).

Pe aceeași linie a legăturii unor opere cu locurile natale se înscriu și dedicațiile de pe manuscrisele romanelor *Diana* și *Mitc*: «Romanul *Diana*[,] al treilea din ciclul *Bizu*[,] scris în Mai 1935 la Karlsbad. Prima versiune redactată în mai puțin de 20 de zile. — Refăcut apoi considerabil și pe cale de a fi publicat (Dec[embrie] 1936 în edit[ura] Socec). — Oferit Muzeului Jud[ețului] Baia înainte de apariția volumului. Buc[urești], Oct[ombrie] 1936. E. Lovinescu».

Acestor *însemnări* de pe manuscrisele lovinesciene, ce ilustrează legăturile profunde ale criticului cu peisajul sufletesc și intelectual al copilăriei și tinereții sale, le mai adăugăm un argument privind interesul constant al lui Lovinescu față de orice ecou ivit din ambianța orașului său natal. E vorba de scrisoarea adresată lui Virgil Tempeanu.

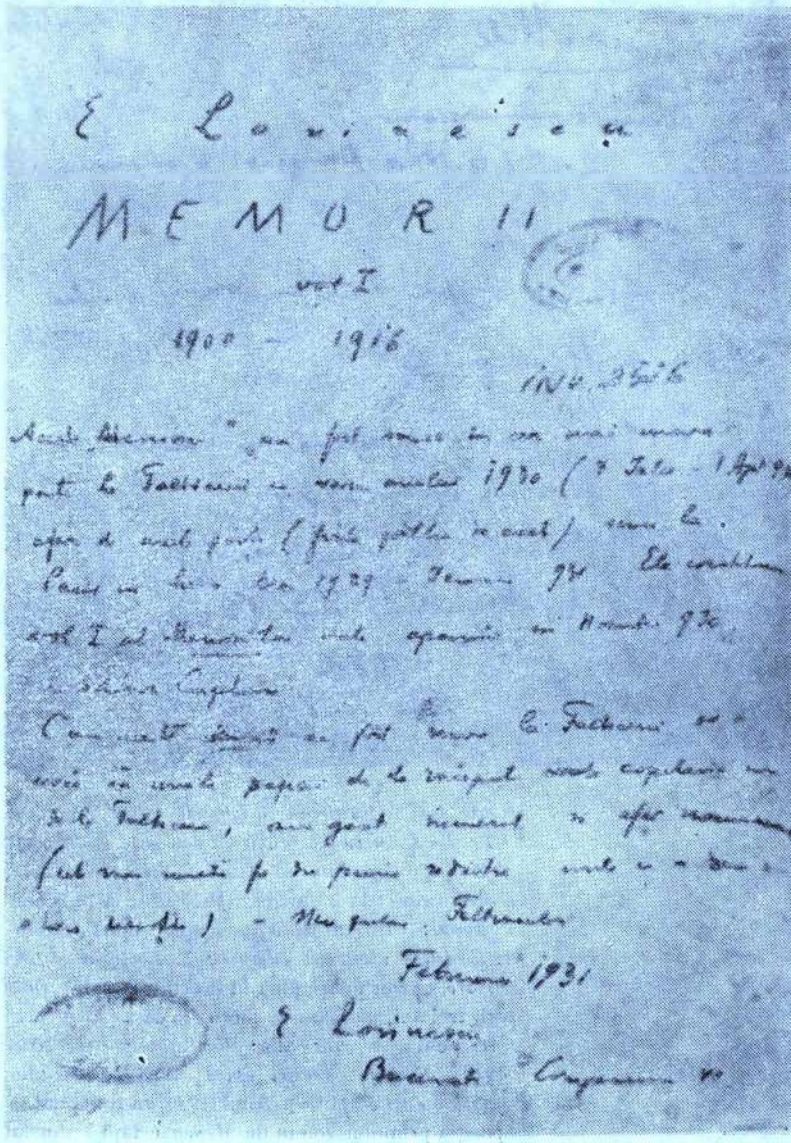
«*București, 10 noiembrie 1928*

Stimate domnule Tempeanu,

D. Anisia mi-a adus scrisoarea d[umnea]-v[oastră] și am luat cunoștință și de poeziile și de piesa sa; i-am găsit, îndeosebi, aptitudini poetice așa că vă mulțumesc de a-mi fi dat posibilitatea să-l cunosc. După multe necazuri pe aici, de care vă va povesti el singur, se întoarce din nou la Fălticeni, tot cu speranța la d[umnea]-v[oastră].

Cu salutul meu devotat

E. LOVINESCU»

E Lovinescu
MEMORII
vol I
1900 — 1916
INV. 3516

La confruntarea dintre manuscrisul volumului I de *Memorii* păstrat la Fălticeni și ediția princeps a acestei opere, am identificat cîteva fragmente la care Lovinescu a renunțat în procesul redactării, dar a căror cunoaștere devine ilustrativă pentru modul în care elabora criticul. Cum pînă în prezent *memoriile* lovinesciene nu au apărut într-o ediție critică, importanța relevării lor ni se pare ușor de înțeles.

Ne-am oprit în primul rînd asupra acelor episoade, care, nefiind într-o strînsă dependență față de pagina tipărită, au o logică și pot fi citite și separate de textul tipărit.

Fragmentele pe care le transcriem în continuare întregesc portretele psihologice ale «eroilor» și au, din punct de vedere portretistic, o valoare demnă de reținut. Prin intermediul lor, «personajele» cărții sînt prezentate în tușe voit îngroșate. Autorul însuși ne apare aici un spirit mai acid, capabil de mici răutăți, ironic. Este vizibilă implicarea profundă a omului în contact cu semenii săi, spulberîndu-se uneori seninătatea imperturbabilă pe care o afișa Lovinescu.

Și dacă scriitorul însuși a renunțat la tipărirea acestor note mai vitriolante, presupunem, în ultimă analiză, că a făcut-o din dorința de a-și prezenta «eroii» într-o paletă portretistică lipsită de stridențe.

Adrian COCÎRȚĂ

[PAGINI MEMORIALISTICE]

VICTOR EFTIMIU[5]

[f. 254] «.... l-am văzut în ocazii nenumărate, încît m-am convins că lipsa de accent e una din notele sale caracteristice, așa de pildă, de zeci de ori, la despărțiri, fie că plecam eu, fie că pleca el cu trenul, Eftimiu era un tovarăș atent și plăcut; cu un sfert de ceas înainte de despărțire găsea întotdeauna mijlocul de a dispărea, numai pentru a evita rămasul bun, adică tot ce e manifestarea ostenelilor, cu vorbe ce depășesc realitatea și sunt oarecum de natură dramatică.»

*

[f. 268] «Chiar în momentul publicării acestor rînduri, destinul ironic ce-și bate joc de toate sentimentele noastre, pare a fi aruncat o stranie umbră peste perspicacitatea mea psihologică. Cum nu e în intenția „memorialului" de-a prezenta apologia acestei perspicacități, ci de a înregistra cu fidelitate ritmul uneori alert al reacțiunilor mele sufletești în fața faptelor și oamenilor, cu care se exercită zilnic o observație dealtfel cu rezultate nesigure, — fără a retracta nimic din cele afirmate mai sus voi anexa în epilogul acestui portret un fapt, în toată cruditatea lui, cu riscul de a trezi în sufletul cititorului îndoieli asupra capacității mele psihologice. Întîmplarea a făcut încă de acum douăzeci *[f. 268 bis]* [de ani] din Victor Eftimiu un prieten mai tînăr; întîmplarea a făcut să locuim de foarte mulți ani și în case alipite... Acum cîteva zile, în apropierea iernii, cu aprovizionări de tot felul, oamenii de serviciu mi-au depus ca de obicei lemnele pe trotuar și în fața garajului soacrei domniei sale, împiedicînd pentru cîteva ceasuri, scoaterea unui automobil, care, dealtfel, defect sau din lipsa șoferului, nu mai ieșea de cîteva luni din cutia lui de beton... Mi s-a spus că, deși cunoscînd ale cui erau lemnele, d. Victor Eftimiu și-a exprimat în fața acelor oameni de serviciu drepturile imprescriptibile ale proprietarului de a se folosi de proprietatea sa, în cuvinte în care nu mai intra deloc nici un sentiment de precaritate; și pentru a nu mai lăsa nici o îndoială asupra categoricului său sufletesc, a doua zi am primit pe hîrtie timbrată, o notificare prin portărei, în care proprietarul imobilului ca și eu, eram învinuiți în aceeași amenințare legală de a răspunde cu grele pedepse materiale în caz de l-am tulbura pe d. Victor Eftimiu în folosința locuinței sale... Faptul e acesta și suspendă orice apreciere.»

MIHAIL DRAGOMIRESCU

[f. 270] «Apariția timp de patru ani a *Convorbiri[lor] critice*, constituirea unui cenaclu militant compus în genere din scriitori de a doua mînă plecați de la „*Sămănătorul*" *[f. 271]* punîndu-l pe d. Dragomirescu în planul întîi al luptelor noastre literare din epoca dintre 1906—1910, îi solicită o atenție scrupuloasă în aceste note.»

*

[5] S-ar putea ca Lovinescu să fi folosit totuși, în altă parte, aceste fragmente eliminate din volumul întîi al *Memoriilor*, în momentul stabilirii textului pentru tipar. Socotim însă necesară reproducerea lor atît în vederea elaborării unei viitoare ediții critice, cît și pentru a prezenta mai clar concepția lui E. Lovinescu despre diferența substanțială ce există între un articol și o carte. Pentru critic o carte este o structură bine conturată, cristalizată, în timp ce un articol întruchipează un punct de vedere momentan, bine ancorat în cotidian.

[f. 271] « E de prisos să mai spunem că d. Dragomirescu e de origine rurală, din Plătărești, și unii pretind că e și bulgar, ceea ce i-ar explica perseverența lipsită de finețe, dar în definitiv *[f. 272]* biruitoare; în necunoașterea arborelui genealogic al familiilor plătărești, în genere bulgărești, putem afirma numai, că, de nu e bulgar, d. Dragomirescu ar fi meritat să fie spre cinstea acestei rase tenace. »

*

[f. 282] « Iată pentru ce cu toată reala lor valoare și importanță, „a scrie la Mihalache" se bucura de o cotă slabă la bursa valorilor literare, devalorificare ce a prosperat în cursul anilor pînă la scoaterea *[f. 283]* de la cotă: „a scrie la Mihalache" înseamnă azi, pur și simplu, a nu fi în literatură. »

De la stînga la dreapta: Cincinat Pavelescu, E. Lovinescu, Victor Eftimiu, Ion Pavelescu și C. Nottara.

*

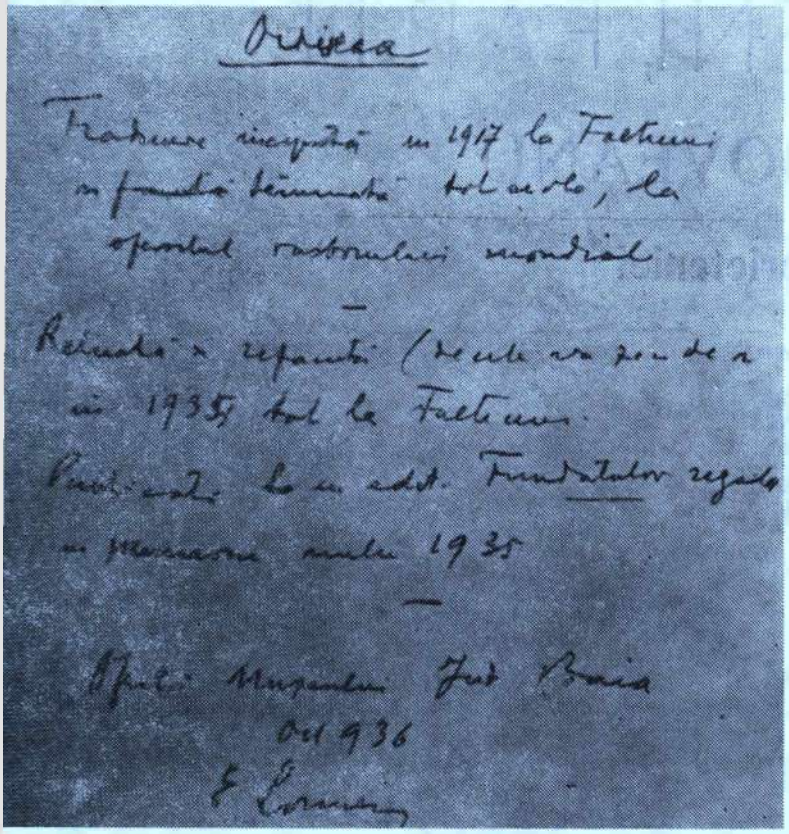
[f. 283] « Nu fără un sentiment deci de înfiorare l-au ascultat așadar asistenții pe d. Dragomirescu revendicîndu-și la căpătîiul oaselor aduse din Germania ale lui P. Cerna dreptul de prioritate în descoperirea talentului lui, și cu toată ingratitudinea mortului, meritul de a-l [fi] sprijinit cu asistența s.a. »

«*dascălecat pentru întîiași dată din munții Apuseni*»

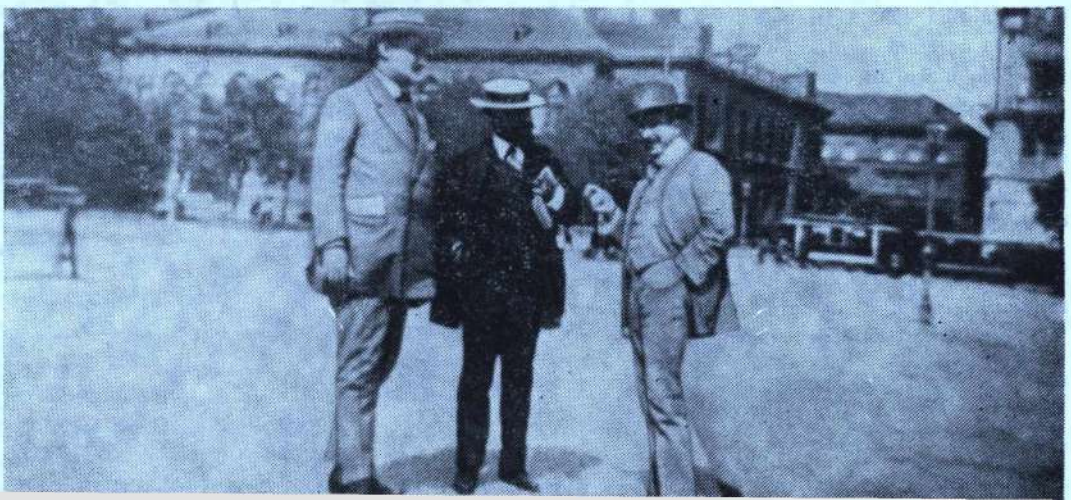
[f. 396] « Popă scriitor din Ardeal în prima lui vizită în București; după ce colindase pe la diferite redacții de ziare și de reviste, pe la diferiți scriitori, poposise și pe la mine cu cîteva ceasuri înainte de a se întoarce în satul lui. Încîntat de primirea ce i se făcuse pretutindeni, nu mai conținea părintele cu laudele: „ce oameni de treabă! ce oameni buni! cît de frumos m-au primit cu toții! Uite, în redacția *„Adevărului literar"* mi-au tipărit sub ochii mei o sută de cărți de vizită și mi le-au dat ca amin*[f. 397]*tire" — și, ca să mi le arate, cu bucuria omului ce nu mai avusese probabil niciodată cărți de vizită, le scoase din geanta cu manuscrise... Am privit cu dragoste la bietul popă descălecat pentru întîiași dată din munții Apuseni, unde nu se mai află desigur o faună mai feroce ca cea a publicisticei bucureștene și am regretat adînc cînd am constatat pe urmă că din entuziasm față de atitudinea frățească a scriitorilor noștri și-a uitat cutia cu cărți de vizită pe masa mea. »

«*etern contraopinent*»

[f. 487] « ... am dobîndit modesta răsplată a dezinteresării, care tradusă în ordinea critică, se numește obiectivitate, ceea ce, dealtfel, nu implică infailibilitatea. *D. Cioculescu ar voi să mă despoae și de beneficiul ei, unei atitudini evidente și a unei note esențiale, încercare lamentabilă sub raportul perspicacității sale psihologice.* Într-o țară de competiție universală, am, astfel, prezumția de a reprezenta cazul rar *dacă nu unic* al unui om lipsit de ea, de *orice competiție, fără de dorinți și aspirații, de*

orice apetență nu dintr-un merit deosebit, ci din imperativul unei inapetențe definitive, a unui om care nici nu dorește și nu aspiră la nimic, indiferent de dinamica socială *sau materială*, strein de orice alt interes în afară de literatură. Celor mai tineri decît mine, *cum e, de pildă, d. Cioculescu*, de nu mă pot măguli cu speranța de a le *[f. 488]* transmite modelul unei competențe critice *sau al unei arte literare*, am speranța de a le oferi, *zi de zi*, pilda unei *existențe și a unei* atitudini dezinteresate, și, deci *cu* garanția *maximului de* moderație și a obiectivității *pe care o revendic cu ultima energie a omului lipsit de orice revendicare în alte domenii. Dacă o astfel de inapetență e deficitară și falimentară chiar în ordinea socială, inapetența oferă în ordinea literară o superioritate de punct de plecare, de care nu e legitim să fie deposedată.* Nu e vorba numai de valoarea ei etică, apreciabilă dealtfel în critică, ci și de echivalența ei estetică; *Cioculescu nu e nici bătăios și etern contraopinent, el, Cioculescu nu e destul de pregătit sufletește pentru a o sesiza...*; deficitară în ordinea socială de posesiune, inapetența implică o superioritate teoretică de poziție față de obiect, favorabilă contemplației estetice. *Tînărul meu fost vizitator își închipuie a fi găsit în dosul [f. 489]* Figurinelor *și a criticei mele «răutatea», adică* singurul lucru *ce nu s-ar putea găsi în urma celei mai riguroase analize spectrale*, prin lipsa căreia se precizează tocmai superioritatea estetică a atitudinii lor, întrucît, de îndată ce un obiect nu inspiră unda afecțiunii sau a repulsiunii, posibilitățile contemplatorului de a-și intensifica, *multiplica* jocul spiritual al speculației estetice cresc. Elementul tehnic *motrice al acestor* Figurine *și al multora din paginile* Criticelor *mele este dealtfel ironia* ce se definește prin acceptarea principială a tuturor situațiilor date și se satisface printr-o virulență fără finalitate și printr-o superioritate pur *teoretică*[,] estetică și dezinteresată.»

IDEI, OAMENI, FAPTE

Mihail SADOVEANU

Vocația prieteniei

PUȚIN CUNOSCUTĂ ÎN CONTEMPORANEItate, prietenia dintre Mihail Sadoveanu și Ion Diaconu ni se dezvăluie din corespondența încredințată de folclorist Bibliotecii Academiei (cotele S 6(1—22)/CCCXXXVII), ca o realitate biografică demnă de analizat.

Înfiripată în anii tîrzii de existență ai autorului *Crengii de aur*, amiciția acestuia cu tînărul elev al lui Ov. Densusianu beneficiază de toate delicatețele, gingășia și profunzimea specifice vîrstei întrospecțiilor. Fapt pentru care epistolele lui Ion Diaconu capătă în ansamblul corespondenței sadoveniene o importanță de excepție, ele oferindu-ne mărturii tulburătoare — și deocamdată singulare — despre procesul de creație al autorului și despre zbuciumata sa existență din preajma celui de-al doilea război mondial.

Din păcate, scrisorile aflate în fondurile Bibliotecii Academiei (pe care le publicăm în numărul de față) nu ne permit să fixăm cu exactitate momentul debutului relațiilor de prietenie dintre Mihail Sadoveanu și Ion Diaconu.

După opinia noastră, însă, începutul acestora nu poate fi plasat în timp cu mult anterior datei de 19 aprilie 1935 și trebuie legat neapărat de invitația adresată scriitorului de a susține o conferință în orașul de pe malurile Milcovului, invitație pe care, după cum se vede, Mihail Sadoveanu o acceptă cu plăcere.

Cu acest prilej, probabil, va fi înjghebat proiectul călătoriei lui Mihail Sadoveanu în Vrancea, cu scopul elaborării unei cărți despre această «cetate de piatră a Moldovei», «necunoscută și aspră din vechile zile» — cum o numea cu admirație în paginile pline de patos ale bucății *Mărdești*, scrise sub impresia clipelor memorabile ale vic-

«...trebuie să fac o carte despre Vrancea...»

1

Domniei sale Domnului
Profesor ION DIACONU,
Secretarul subsecțiunii
„Fundațiilor Culturale Regale"
Focșani

Copou-Iași
19 april 1935

Stimate Domnule Diaconu,

Lucrarea d[umi]tale despre poezia noastră populară am primit-o și-ți mulțămesc pentru lucrurile interesante pe care le-am găsit în ea.

Conferința mea la Focșani ar putea avea loc la sfîrșitul lunei mai sau începutul lunei iunie. Aș putea vorbi sau despre *Personalitatea lui Ștefan cel Mare*, sau despre *Un scriitor artist în Moldova veacului XVIII (Ion Neculce)*. Chibzuiește d[umnea]ta cînd și cum și-mi comunică și condițiile.

Deși nu sînt conferențiar și mă deplasez pentru asemenea lucruri foarte greu, cred că datoresc focșănenilor acest omagiu, pentru buna primire ce mi-au făcut-o altădată.

Cu sentimente prietenești.

Al domniei tale MIHAIL SADOVEANU

2

Domniei Sale
Domnului Profesor ION DIACONU
Liceul „Unirea"
Focșani

Copou-Iași
11.V. 1935

Stimate Domnule Diaconu,

Rămîne, deci, duminică 26 mai, orele 9 seara. Voi vorbi despre *Un scriitor artist în Moldova veacului XVIII (Ion Neculce)*. Între 15 mai și 1 iunie sînt în București la lucrările Academiei. Ne vom înțelege pînă atuncea cum și cînd debarc la Focșani.

Cu prietenie,

Al d[umi]tale MIHAIL SADOVEANU

---

toriei răsunătoare a armatei române de la 11 iulie 1917 «împotriva cotropitorilor germani».

Cert este că volumul *Ținutul Vrancei*, cu cele «o sută și ceva de variante ale *Mioriței*», publicat de Ion Diaconu în 1930, avea să-i accentueze scriitorului dorința, străfulgerată în 1917, de a cunoaște îndeaproape acest colț vechi de țară, intrat în legendă, și oamenii lui înclinați spre poezie. În recenzia la volumul *Psihologie și creație populară* de Ion Diaconu, publicată în revista *„Însemnări ieșene"* (nr. 8, 15 aprilie 1936, pp. 377–378), el avea să mărturisească deschis: «În mare parte aceste pagini ale profesorului Diaconu m-au determinat să fac prima mea expediție în țara păstorilor. Am venit de acolo cu impresii frumoase și cu hotărîrea de a mă întoarce».

Călătoria la care face referință expresă a fost efectuată în tovărășia lui Ion Diaconu și a cîtorva prieteni focșăneni, în toamna anului 1935, după cît deducem, în răstimpul dintre 12–29 noiembrie.

Evenimentele istorico-politice și familiale prin care trece Mihail Sadoveanu după 1936 nu-i permit să mai revină — cum intenționase inițial și după cum dorea — în Vrancea, amînînd *sine die* invitațiile stăruitoare ale lui Ion Diaconu. Ceea ce determină, implicit, abandonarea proiectului elaborării cărții dedicate Vrancei, despre care, în lipsa corespondenței cu Ion Diaconu, nu am fi știut nimic.

E un motiv în plus de a pune în circulație acest important document literar.

I. OPRIȘAN

3

Domniei sale
Domnului Prof. ION DIACONU
Liceul „Unirea", Focșani

Copou-Iași
25.V. 935

Stimate Domnule Diaconu,

Cum ne-a fost înțelegerea, voi veni duminică 26 mai la Focșani pentru conferință. Voi pleca cu trenul rapid București– Iași — aproximativ ora 2 după amiază — din București (am venit aici la Iași numai pe o zi și mă întorc în Capitală chiar în astă seară), și voi fi, deci, la Focșani cam pe la 6 după amiază. Trebuie să mă întorc la București tot în acea noapte, ca să fiu acolo luni dimineață. Nădăjduiesc că la Focșani nu voi avea neplăceri din partea huliganilor d-lui Gh. Cuza.

Cu salutări cordiale

al d[umi]tale MIHAIL SADOVEANU

Adresa mea la București: Hotel Stănescu.

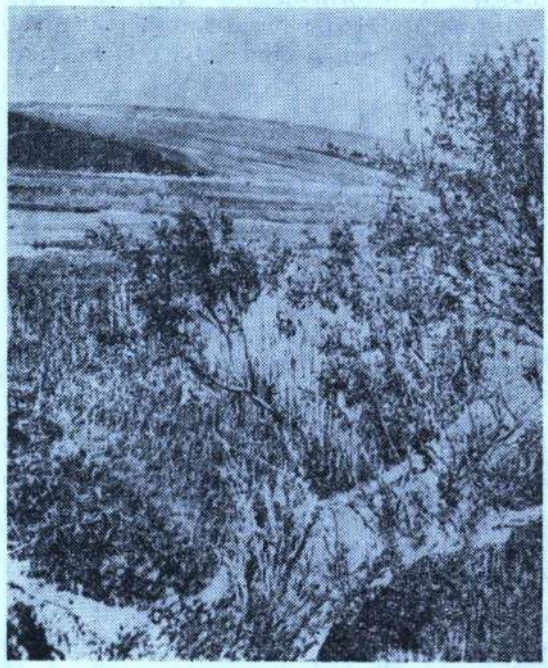
4

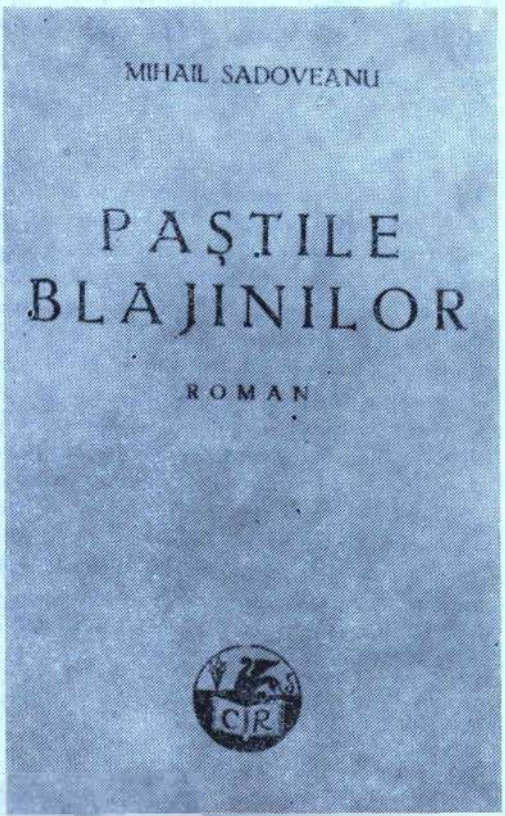
Domniei sale
Domnului Profesor ION DIACONU
Liceul „Unirea", Focșani

M. Sadoveanu
Copou-Iași
29. VIII. 935

Stimate Domnule Diaconu,

Dorința și voința mea de a vedea ținutul Vrancei rămîn statornice. Iată însă ce se întîmplă: în august, am lucrat fără întrerupere la o carte, care apare în toamnă: *Pașt*ile *Blajinilor*. Ieri, am expediat manuscrisul. În acest timp am beneficiat de tăcerea d[umi]tale (pretext!), ca să îndeplinesc ceea ce o putere imperioasă îmi impunea. Poimîni, 31 august, mă duc pentru cîteva zile (odihnă absolută) în Valea Bistriței, unde nu voi vedea pe nimeni: cunosc acolo colțuri de singurătate. La data la care mă convoci d[umnea]ta, sînt așteptat la București, unde trebuie să-mi văd editura și să-mi aranjez afacerile personale. La sfîrșitul lunei septemvrie, trebuie să mă aflu, în curs

de 5—6 zile, la Rîşca, în munte. Restul timpului din septemvrie — cîte 3—4 zile — e al gospodăriei mele de la Copou. Trebuie să nemerim amîndoi o vreme care ne convine, desfăcută de alte chestii, care să mă lase complect liber pentru ceia ce vreau să fac. Negreşit, nu-mi va ajunge o săptămînă; va trebui după o vreme, să mă mai întorc iarăşi o săptămînă. Aş putea veni şi toamna; după aceia, primăvara. Sau putem aranja şi altfel, în două anotimpuri diferite. Ideea că trebuie să fac o carte despre Vrancea, mi-a intrat definitiv în cap. În ceia ce priveşte mecanismul vizitei, te previn că, dacă izbutesc să aranjăm definitiv data, din vreme, odată cuvîntul dat, sosirea mea e sigură ca a unei comete. Lucrul acesta nu l-am făcut în august — desigur şi pentru că presimţeam că luna o voi consacra unei cărţi.

S-ar fi putut să scriu cartea în septemvrie; însă s-a întîmplat s-o scriu în august. Iată.

Te rog să convingi pe d. Iordănescu, căruia îi păstrez cele mai vii sentimente de prietenie (ca şi dumitale) să păstreze ceva din biblioteca d[umi]sale pentru întîlnirea pe care o proiectăm.

Aştept răspunsul d[umi]tale.

Cu prietenie, MIHAIL SADOVEANU

5

Domniei sale
Domnului profesor ION DIACONU
Liceul „Unirea", Focşani

M. Sadoveanu
Copou-Iaşi
18 septemvrie 935

Stimate Prietine,

Poimîni abia plec la Rîşca şi nu ştiu cîte zile voi sta în munte; asta depinde de vremea ce voi avea. Sfîrşitul lunei nu-l am disponibil; aşa încît fixăm (cred că şi d[umnea]ta te vei putea deplasa atunci) data intrării mele în Vrancea la 26 octomvrie. Dacă şi d[umnea]ta eşti de acord, voi veni la Focşani în sara de 25 octomvrie — vineri — cu trenul care pleacă din Iaşi la ora 2 după amiază şi ajunge la Focşani probabil pe la 7 (19). A doua zi e Sf. Dumitru, sîmbătă; urmează duminica; şi poate îţi vei putea face încă două-trei zile libere. Îmi va face mare plăcere să văd pe d. Iordănescu. Însă te previn în secret că aş dori să fie *cît mai puţin preparată* această escursie, ca să pot fi eu cît mai liber, şi cei pe care îi voi vedea cît mai puţin jenaţi. Tovărăşia şi prietenia d[umi]tale îmi ajung — lăsîndu-ţi însă libertatea să mai adaogi pe cineva, dacă socoţi. Prietenii d[umi]tale vor fi şi ai mei. La epoca aceia, 26 octomvrie, vremea probabil va fi frumoasă. Chiar dacă va fi rece, nu mă sparii. O escursie e o escursie; oamenii, care mă interesează în primul rînd, în orice caz vor putea fi văzuţi.

Îţi doresc sănătate şi ani buni, ca să ajungi să vezi acea carte despre Vrancea, la care eu cuget cu dragoste şi sfială.

Cu dragoste; salutări d-lui Iordănescu şi celorlalţi.

Al domniei tale,

MIHAIL SADOVEANU

6

Domnici Sale
Domnului profesor ION DIACONU,
Liceul „Unirea", Focşani

Mihail Sadoveanu
Copou-Iaşi
12 noemvrie 1935

Stimate Prietine,

Cum bănuieşti, am fost năcăjit şi hărţuit în ultimul timp. O suferinţă gravă a soţiei mele mi-a impus să întemeiez al doilea cămin al familiei, la Bucureşti, unde

d-na Sadoveanu se va afla în mijlocul copiilor. Eu mi-am păstrat la Iaşi biblioteca; la Bucureşti sînt foarte des. Adresa mea de acolo e: Str. Barbu Delavrancea, nr. 47.

Escursia în Vrancea rămîne s-o facem, cum spui d[umnea]ta, la primăvară. Acuma nu pot; zilele de noemvrie, pe care mi le-ai propus, sînt de mult date.

În Bucureşti sînt de obicei vineri, sîmbătă, duminică, luni. Dacă vii în Capitală, anunţă-mă, ca să ne vedem şi să stăm de vorbă.

Cu cele mai amicale salutări,

Al d[umi]tale MIHAIL SADOVEANU

7

Domniei sale
Domnului Prof. ION DIACONU,
Liceul „Unirea", Focşani

M. Sadoveanu
Copou-Iaşi
29 noemvrie 1935

Iubite Domnule Diaconu,

În sfîrşit m-am învrednicit să alcătuiesc un pachet de cărţi, pe care l-am expediat astăzi la Focşani, pe adresa domniei tale. Între ele, găseşti ultimul meu volum, pentru d[umnea]ta. Pe celelalte te rog să fii aşa de bun să le distribui, potrivit cu dedicaţiile pe care le au pe ele (cred că n-am făcut nici o greşală de nume). Am mai adaos două volume fără dedicaţie, pentru două persoane pe care, poate, le-am trecut pe nedrept cu vederea.

Îţi mulţămesc pentru felicitările de Sf. Mihai.

Cu deosebită prietenie,

Al domniei tale MIHAIL SADOVEANU

8

Domniei Sale
Domnului Profesor ION DIACONU
Liceul „Unirea", Focşani

M. Sadoveanu
Copou-Iaşi
24 fevruarie 1936

Stimate Prietine,

Te rog să mă ierţi că nu sînt prompt de data asta în răspunsurile mele. Mă aflu în durerile facerii şi, pînă ce s-ajung la un popas, nu mă ocup cu nimic altceva. Conferinţa, dacă e să fie publicată, are nevoie de retuşări şi aranjament. Mai îngăduie deci, — nu prea mult.

Cu dragoste,

Al domniei tale, MIHAIL SADOVEANU

9

Domniei sale
Domnului ION DIACONU, profesor
Liceul „Unirea", Focşani

M. Sadoveanu
Copou-Iaşi
20 aprilie 1935

Iubite Prietine,

Rămînem înţeleşi pentru 17 mai, cînd voi vorbi despre Ion Creangă. Te rog să-mi scrii cîteva rînduri reamintitoare cu o săptămînă înainte.

În ce priveşte extrasul conferinţei, înţeleg ca el să privească editura, deci faceţi cît mai mică cheltuială. Cincizeci de exemplare îmi ajung.

Rămîne Ion Neculce pretutindeni, aşa cum trebuie.

Accept Ştefan-cel-Mare.

Ceia ce — pretutindeni.

Rămîne forma moldovenească *a* (pag. 29) *şi tinereţa*, ca şi *bătrîneţa*.

Încolo, ortografia fonetică. Citatele e mai bine să rămîie, [conferinţa fiind astfel] mai accesibilă cetitorului, dacă şi d[umnea]ta eşti de părerea asta.

Întîrzierea răspunsului meu se datoreşte faptului că abia asară m-am întors de la o expediţie cinegetică. Am lipsit şase zile de acasă.

Îţi doresc sănătate.

Adevărat a înviat Hristos!

Al d[umi]tale cu prietenie,

MIHAIL SADOVEANU

10

Domniei sale
Domnului ION DIACONU
Liceul „Unirea", Focşani

M. Sadoveanu
Copou-Iaşi
28 aprilie 1935

Stimate prietine,

Am trimis, chiar de cînd le-am primit, corecturile pe care mi le ceri prin telegramă. Îţi răspundeam şi la altele — de pildă cu privire la o conferinţă ce urmează să ţin la 17 mai. Îţi confirmam *Neculce*, Ştefan-cel-Mare etc. Însă îmi rezervam forma moldovenească cu *a* în loc de *al*, *ai* etc.

Nu-mi mai aduc aminte ce-ţi mai răspundeam. Ba da. Că — de vreme ce extractul se face în sama editorului — voi abuza cît mai puţin şi mă mulţămesc cu 50 de exemplare.

Să se fi pierdut scrisoarea? Am adresat-o la Liceul „Unirea". Cu prietenie şi cu răspunsul cu care îmi terminam scrisoarea:

Adevărat a înviat!

Al d[umi]tale MIHAIL SADOVEANU

11

Domniei sale
Domnului Profesor ION DIACONU
Liceul „Unirea", Focşani

M. Sadoveanu
Copou-Iaşi
9 mai 1936

Stimate Prietine,

Am primit studiul d[umi]tale despre păstoritul în Vrancea. Îţi mulţămesc; îl voi citi desară. Nu ştiu dacă ţi-am confirmat data acceptată a şezătorii despre Ion Creangă (17 mai, sara). Voi pleca din Iaşi cu trenul de la 2 d.a. Dacă intervine o schimbare, te rog înştiinţează-mă.

Nu ştiu dacă eşti în stăpînirea corecturilor pentru care mi-ai telegrafiat.

Al domnici tale, cu prietenie,

MIHAIL SADOVEANU

12

Copou-Iaşi
22 iunie 1936

Iubite Prietine,

Am primit extractul; se prezintă bine; îţi mulţămesc frumos. Îţi mulţămesc şi pentru cel viitor.

Anexez aici conferinţa. Aştept volumul întreg, pe care încă nu l-am primit.

Cu dragoste,

Prietinul d[umi]tale MIHAIL SADOVEANU

13

Domniei sale
Domnului Profesor ION DIACONU
Tulnici (Vrancea), Jud. Putna

M. Sadoveanu
Copou-Iași
8 august 1936

Iubite Prietine,

Împrejurări pe care nu le prevedeam la ultima noastră întîlnire, de o gravitate destul de însemnată, mă opresc să fac escursia la data ce-mi propui.

Septemvrie întreg și jumătatea primă a lui octomvrie sînt destinate lucrului — pe care ar fi trebuit să-l fac acum și nu l-am putut face. Rămîn dator Vrancei și neapărat îmi voi plăti datoria: rămîne să vedem cum voi face. Că trebuie s-o mai văd odată, nici mai rămîne vorbă: am nevoie de asta pentru cartea mea la primăvară. După ce mă voi mai liniști de năcazuri, vom avea o întîlnire — poate la București — ca să punem la cale și asta.

Salutări amicale tuturor care mă așteaptă acum. Îți strîng cu prietenie mîna. La revedere.

Al domniei tale,

MIHAIL SADOVEANU

14

Domniei sale
Domnului Profesor ION DIACONU,
Liceul „Unirea", Focșani

„Adevărul"
Direcțiunea
București I, 2. III. 1937

Stimate Prietine,

Îți mulțămesc pentru vorbele bune pe care mi le spui în scrisorile d[umi]tale. Conferința — dacă ești bun — trimite-mi-o la București.

La 24 aprilie n-aș putea veni la Focșani, fiind legat să mă duc într-un fund de Ardeal, la o vînătoare. Dar voi face tot ce trebuie pentru liceu. Voi scrie și eu ceva.

Cu salutări amicale,

Al d[umi]tale
MIHAIL SADOVEANU

15

Domniei sale
Domnului profesor ION DIACONU,
Liceul „Unirea", Focșani

M. Sadoveanu
Str. Barbu Delavrancea
47 București
28 octombrie 1938

Stimate Domnule Diaconu,

Iartă-mă, te rog, că răspund așa de tîrziu scrisorilor d[umi]tale; scrisori amicale, pentru care îți mulțumesc. Nu cred să mai pot merge în Vrancea. Poate mai tîrziu mă voi gîndi cum să fac, și atunci nu aș vrea să am decît tovărășia d[umi]tale.

Abia acum în urmă am avut prilej să vorbesc pentru d. Tutulescu și voi reveni.

Cu cele mai bune sentimente de prietenie,

Al domniei tale, MIHAIL SADOVEANU

16

Domniei sale
Domnului Profesor ION DIACONU,
Liceul „Unirea"
Focşani

28 august 1939
Bucureşti

Stimate Domnule Diaconu,

Am lipsit patruzeci de zile din Bucureşti; am rătăcit prin nordul Moldovei şi prin Ardeal. La un moment dat, am coborît pînă pe aproape de Vrancea, la Înţărcătoare, pe Pîrăul Caşin, unde am prins păstrăvi.

N-am uitat de întîlnirea noastră din iunie, care mi-a făcut deosebită plăcere. Însă nu cred să fi statornicit definitiv o dată a escursiei noastre; altfel, aş fi avut-o trecută la răbuş.

Precum vezi, toamna nu e bună; încă ne împresură nelinişte. Împrejurările fac ca să nu pot dispune liber de timpul meu de după 15 septemvrie. Şi nici nu m-am împăcat cu oamenii care acopăr peisagiul putnean şi vrîncean — deşi ştiu că am prietini destui acolo. Mai lasă-mă.

Îţi mulţămesc pentru paginile calde pe care le-ai dat la însemnări. Le am în inima mea.

În ce priveşte *„Ethnos"*, încă nu m-am hotărît să scriu ceia ce aveam impresia că aş putea face atunci cînd ne-am văzut. Am o mulţime de obligaţii în acest moment, plus retipăriri, plus ediţia nouă de la „Fundaţiile Regale", a cărei pregătire începe, plus grijile şi enervările timpului.

Cînd vii în Bucureşti, nu uita să mă chemi la telefon. Dacă mă găseşti, ne întîlnim şi mai stăm de vorbă.

Al domniei tale, cu prietenie,

MIHAIL SADOVEANU

17

Domniei sale
Domnului ION DIACONU
director al Liceului „Unirea"
Focşani

Mihail Sadoveanu,
21 octombrie 1940
Bucureşti

Stimate Prietine,

Chiar dacă n-aş fi într-o convalescenţă, care-mi pretinde linişte şi lipsă de preocupări, tot n-aş putea să răspund favorabil insistenţei d[umi]tale. Lucrul meu cere o anumită stare sufletească, pe care, momentan, n-aş avea-o. Iartă-mă şi cruţă-mă. Crede în acelaşi timp în prietinia mea nealterată. Te rog transmite d-lui Lecca Morariu, cele mai amicale salutări.

Cu cele mai bune sentimente de prietinie,

Al domniei tale, MIHAIL SADOVEANU

18

Domniei sale
Domnului Profesor ION DIACONU,
directorul liceului „Unirea"
Focşani

24 noemvrie 1940
Bucureşti

Stimate Prietine,

Aici, la Bucureşti, locuinţa mea a suferit grave stricăciuni, aşa că am părăsit etajul şi ne-am grămădit cu toţii la parter. Sîntem mulţămiţi cu ce a fost, nădăjduind să nu mai îndurăm şi a doua urgie a stihiilor.

Astăzi m-am întors de la Iaşi. Casa mea de acolo a suferit foarte puţin. În general, acolo a fost o prăbuşire şi stricăciune mai mică decît la Focşani. Scrisoarea d[umi]tale mi-a făcut plăcere, vestindu-mă că te afli în bună sănătate.

Cu cele mai bune sentimente de prietinie pentru d[umnea]ta şi pentru ceilalţi prietini.

Al domniei tale, MIHAIL SADOVEANU

19

Domniei Sale
Domnului Profesor ION DIACONU
Liceul „Unirea", Focşani

19. III. 1941, Buc[ureşti]

Iubite Prietine,

Revista dumnitale se prezintă impresionant. Am primit-o acum un ceas; am răsfoit-o şi am citit şi rîndurile ce ai binevoit să consacri volumului meu *Vechime*. Îţi mulţămesc pentru toate vorbele bune şi mai ales pentru înţelegerea de care dai dovadă — lucru cu care critica din ultimul timp nu m-a prea obişnuit.

« Greşelile de tipar » nu sînt toate greşeli de tipar. Unele sînt adevărate inadvertenţe: cu mare viteză d.p. Însă scopt — e « scopt », nu copt, cu o semnificaţie specială. După ce se mestecă bine mămăliga şi e tăpşită, e lăsată iar pe foc mai mult ori mai puţin (nu prea mult) pînă ce dă un sunet de abur; atunci se desface de ceaun şi o poţi răsturna pe fund.

« Ale » şi « a », în loc de « ale » a doua oară, sînt anume alternanţe; eu le întrebuinţez egal, şi socot că odată şi odată va fi o singură formă « a » — pentru « al-a, ai-ale ».

M-ai stîrnit iar cu articolul « meu ». Abia am început a mă gîndi cum să-l fac. Publicaţia d[umi]tale, în ce priveşte filologia, e destul de serioasă, ca să nu-mi îngădui a mă amesteca între specialişti. N-am fişe, n-am strîns documente etc. ca să sistematizez. Deci nu ţi-aş putea servi decît cîteva note, care ar tinde să zădărască pe specialişti. Să mă crezi că stau încă la îndoială şi nu ştiu dacă, la urmă, n-are să se rezolve totul într-o scrisoare personală « către un prietin » şi acel prietin nu poţi fi decît dumneata. Să vedem; să mă mai gîndesc.

Te felicitez pentru începutul cel bun şi îţi urez spor şi succes.

Cu cele mai amicale sentimente,

Al domniei tale, MIHAIL SADOVEANU

20

Domnului Profesor ION DIACONU
Liceul „Unirea", Focşani
[c.p.]

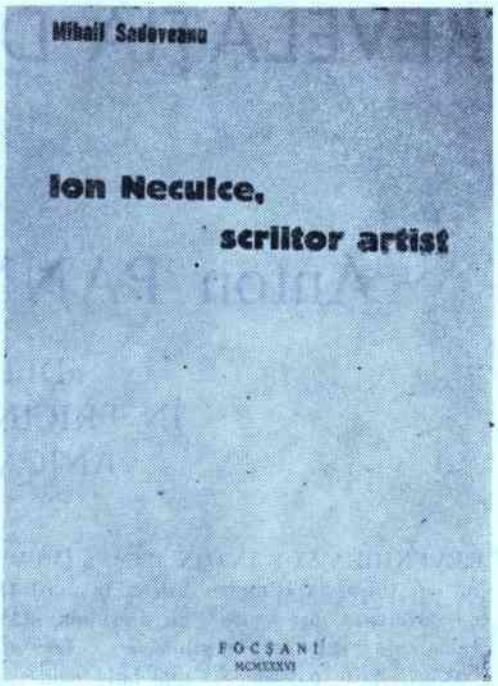
M. Sadoveanu
Str. Barbu Delavrancea
47, Bucureşti
4 octomvrie, 1941

Iubite Prietine, abia am sosit de la munte, unde am stat o vreme mai îndelungată. N-am stat în acelaşi loc, am făcut popasuri şi la Sibiu. Găsesc scrisoarea dumitale. Mai întîi, mă bucur că te-ai întors cu bine de unde ai fost, ca să ne fie mai prielnică isprava eroică ce s-a săvîrşit acolo. Mă bucur că ai fost în stare să te pui numai-decît la lucru. În ce priveşte contribuţia mea, tot nu pot să-ţi spun ceva hotărîtor, pentru că trebuie să plec imediat la Iaşi, şi pentru că, după ce voi avea răgazul şi timpul, îmi trebuie şi o bună dispoziţie anumită. (Mai ales că articolul ce-mi pretinzi nu e specialitatea mea.)

Dorindu-ţi toate cele bune, te rog să primeşti cele mai prietenşti salutări de la al domniei tale

MIHAIL SADOVEANU

21

Domnului Profesor ION DIACONU
Liceul „Unirea", Focșani
[c.p.]

M. Sadoveanu
Str. Barbu Delavrancea 47,
București, 5 noemvrie 1941

Domnule Diaconu, numai forțat, ca să nu-ți rămîie paginile revistei libere, m-am nevoit să pun pe hîrtie, în chip de epistolă, cele cîteva lucruri privitoare la limba literară. M-am gîndit că, chiar dacă ar fi luate drept o curiozitate documentară, numai ele ar putea fi de folos revistei dumitale. Mulțămesc pentru urări și îți doresc sănătate. Copia, gata, va putea fi ridicată de cineva trimis de dumneata cam pe sîmbătă, duminică ce vin.

Cu prietenie, MIHAIL SADOVEANU

22

Domnici sale
Domnului Prof. ION DIACONU
Liceul „Unirea", Focșani

M. Sadoveanu
Str. Witting, 12 Buc[urești]
23 martie 1943

Iubite Prietine,

Îți trimit deocamdată conferința despre care e vorba în ultima d[umi]tale scrisoare. Am să mă ocup, zilele acestea și despre P. Liciu, să văd ce pot face pentru *„Ethnos"*.

Sînt deosebit de prins și ocupat în primăvara aceasta cu retipărirea la „Fundațiile Regale" și „Cartea Românească".

Îți doresc sănătate și-ți strîng mîna prietenește.

Al domniei tale, MIHAIL SADOVEANU

REVELAȚIA DOCUMENTULUI

Anton PANN

«DELĂ ÎN PRICINA ANICĂI»

REVENIREA LUI ANTON PANN, ÎMPREUNĂ cu Anica, la Rîmnicu Vîlcea, în anul 1835, se datorează, așa cum e de presupus, stăruințelor soției sale «nepravilnice», a cărei inimă încetase de la o vreme să mai bată pentru cîntărețul în strană și profesorul de muzichie. Anton Pann o iubea, însă, pe tînăra femeie, și anii dinaintea despărțirii îi vor fi adus multe mîhniri și deziluzii. Într-un *Adaos* la tomul al cincilea al *Noului Erotocrit*[1] el inserează o poezie care prefigurează stara-i sufletească din acea epocă, poezie ce poartă în acrostih cuvintele: «Anico dragostea mea». Deși a scris versuri cu acrostih și pentru alte muze, numele Anicăi revine cel mai frecvent în paginile tipărite în decursul anilor de poet. Dealtminteri, dintre cele trei soții (cu sau fără cununie), Anica a fost singura ștințoare de carte, capabilă să se bucure privindu-și numele răsărind pe filele cărților.

La Rîmnic, poetul va închiria aceeași casă cu foișor la marginea orașului, unde locuise și în sejurul anterior, și va căuta să se deprindă încă o dată cu viața liniștită a tîrgului. O însemnare conservată în manuscrisele de la mînăstirea Dintr-un Lemn atestă documentar prezența sa pe plaiurile Vîlcii: «*Kinonicele duminicilor pe fiecare glas compus de Anton Pantoleon în anul 1837 iulie 10*». Pe un alt *Kinonice* a însemnat doar anul: 1837. Un *Chinonicar* purtînd caligrafia delicată a cîntărețului conține versificarea unui paragraf dintr-o epistolă a apostolului Pavel către corintieni:

Platonida, starița mînăstirii Dintr-un Lemn.

[1] Anton Pann: *Scrieri literare*, vol. I, E.P.L., 1963 pp. 374—375.

« Decît mii în limbi străine
În biserică să-ncep
Numai cinci vorbe mai bine
În limba care pricep ».

Pasajul, tipărit mai tîrziu (1846) în *Irmologhiu sau Catavasier* (« În biserică voiesc mai bine cinci cuvinte care să le înțeleagă, decît o mie în limba streină »), e semnificativ pentru preocuparea statornică a psaltului de introducere a limbii române în cîntările bisericești. Pe aceeași pagină a *Chinonicarului*, ceva mai jos, notează: « *Chinonicar care cuprinde în sine Heruvicele pe toate glasurile și chinonicele duminicilor, cum și chinonicele și Axioanele sărbătorilor de peste tot anul, compuse de Anton Pan profesorul de muzică eclesiastică și dedicate prea cinstitului și cuviosului părinte Chesarie ierodiacon și protocantor la mănăstirea Hurezu* » (în 1836), fapt care corectează cunoștințele ce le aveam despre preocupările lui Anton Pann în cea de-a doua ședere a sa în Rîmnic.

Tot în această a doua perioadă rîmniceană Anton Pann tălmăcește poemul medieval *Noul Erotocrit*, pe care îl publică în anul 1837, în cinci volume, la Sibiu (probabil la începutul anului) și îl dedică (ciudat lucru!) « *Dumnealui marelui medelnicer Alecu Bojoreanu* », unchiul lui Alecu Milcoveanu, de care Anica se înamorase.

Anul apariției *Noului Erotocrit* marchează sfîrșitul legăturilor dintre Anton Pann și Anica. Aceasta, sfătuită poate de cele două mătuși, sau sub impulsul sentimentelor proprii, începe să-l frecventeze pe Alecu Milcoveanu, fapt ce-i va atrage din partea psaltului corecții legitime. Anton Pann era un om cu principii pedagogice severe, crezînd în mod sincer în terapia miraculoasă a bătăii. Cu Zamfira Agurezan, prima soție, avusese o experiență asemănătoare, care însă nu dădu roade:

« Judecata porni silă
Cu bici a o-nfricoșa ».

Pe de altă parte, e posibil ca Anton Pann să fi întîrziat prea des prin cîrciumile mahalalelor rîmnicene, cum va arăta Platonida în plîngerea către episcop (scrisoarea I), deși sîntem îndreptățiți să credem că travaliul literar excepțional depus în această perioadă nu se potrivește cu o viață de chefuri și dezmăț: *Noul Erotocrit*, scris în perioada rîmniceană, conține nu mai puțin de 650 de pagini și 15000 de versuri!

Destrămarea legăturilor dintre cei doi ni se relevă din corespondența păstrată mai mult de un veac în arhivele episcopiei Rîmnicului, purtînd pe prima copertă a dosarului textul: *Delă în pricina Anicăi, nepoata stareții mînăstiri[i] De un Lemn din sud Vîlcea, cu soțul ei Anton Pan cîntăreț*u, iar pe ultima copertă: *Delă pentru doi preoți de la mînăstirea Dintr-un Lemn popriți de a sluji Sfînta Leturghie, pentru cununia ce au cetit Anichii soția lui Anton cîntăreț*u, *cu Alecu Milcoveanu, nepotul domnului Medelnicer Bojoreanu.*

Faptele apar în toată cruditatea lor din textul scrisorii adresată de Platonida și Elisaveta episcopului din Rîmnic, în 11 iunie 1837, la numai patru luni de la datarea de către Anton Pann a dedicației pentru *Noul Erotocrit* (« *1837, februarie — Rîmnicu Vîlcea* »). Scrisoarea consemna actul de despărțire dintre Anton Pann și Anica, aceasta mărturisind « *cu lacrămi pă obraji* » în fața mătușilor « *că nu este nici cununată cu dînsul* ». Mărturisirea echivalează cu un denunț, punîndu-l în imposibilitate pe cîntăreț de a-și revendica soția (« *Că, poate, numitul din pismă să reclamariseasc*ă *sau prea sfinților voastre sau la judecata politicească, arătînd feluite deziceri după al lui plac, ca să trepede prin judecăți* »), așa cum făcuse cu cîțiva ani în urmă.

Scrisoarea aduce cîteva informații prețioase privind biografia lui Anton Pann. Ea fixează data sosirii scriitorului în Rîmnic în anul 1835 (« *S-apropie doi ani acum de cînd iar a venit la orașu Rîmnicu* ») și ne dă relații despre raporturile dintre cei doi soți « *nepravilnici* », relații pe care trebuie să le privim cu rezervă, ținînd seama de interesele și caracterul celor două stareț*e*.

Jalbei « *suptiscălitelor* » i se dă imediat curs printr-un ordin (scrisoarea II) al episcopului adresat arhimandritului chir Nifon și « *cucernicilor protopopi Ioniță al Plășii Rîmnicului și Ilie al Plășii Muntelui din sud Vîlcea* » (adevărată comisie de anchetă!), în care li se poruncește acestora să cerceteze « *cu deamăruntul* » dacă cei doi « *sînt căsătoriți după lege sau nu* » și să i se trimită: « *raportu iscălit* ». Porunca arhiereului pune capăt șederii lui Anton Pann în Rîmnic, întrucît, practic, acesta este pus față în față cu o autoritate dincolo de care nu mai există apel. Părăsit de Anica, nemaiavînd nici un sprijin de nicăieri, rosturile lui în oraș deveniseră superflue. O poezie cu acrostihul *Anica* publicată în cea de-a doua ediție a *Cîntecelor de lume* (1837) sună ca un acord final al unei triste istorii de dragoste:

«Oftînd din piept cu durere,
Mă duc și mă osibesc
Și plîng fără mîngîiere,
Că n-am pas să te iubesc».

Nu știm din ce pricini comisia de anchetă însărcinată cu «*mai buna descoperire a adevărului*» nu dă curs poruncii atît de categorice a episcopului. După mai mult de un an de la consumarea dramei, protopopul Ilie Sacheliu, unul din cei trei împuterniciți cu rezolvarea jalbei, comunică episcopiei (15 octombrie 1838) că doi preoți, «*popa Scarlat și popa Matei*» de la mînăstirea Dintr-un Lemn, au «*săvîrșit o cununie fără voie și răvaș protopopii*» unind în fața bisericii «*pă Anica soția d-lui Anton Pan, cîntărețu, cu un nepot al d-lui medelnicerului Bojoreanu și anume Alecu Milcoveanu*» (scrisoarea III). Se vede că starețele, de teamă că Anica, slabă de înger, să nu se întoarcă în căminul conjugal, grăbesc căsătoria acesteia cu nepotul puternicului medelnicer, asumîndu-și mari riscuri, ce puteau merge pînă la suspendarea din funcție pentru punerea la cale a unei ilegalități între zidurile mînăstirii: cununia în taină a Anicăi fără răvașul legiuit al protopopului. În schimb, e limpede că protopopul Ilie Sacheliu îl va fi avut la inimă pe cîntăreț, deoarece îl numește Anton Pan (iar nu Pantoleon) așa cum își iscălea scriitorul operele, și o consideră în continuare pe Anica «*însoțită căsnicește*» cu acesta. Arhiereul, «*văzîndu-să cele coprinse*» în raportul protopopului, amintește cu ușoară dojană de neaducerea la îndeplinire a poruncii sale privind cercetarea adevăratelor legături dintre Anton Pann și Anica, și «*canonisește*» pe cei doi preoți «*ce au îndrăznit de au citit slujba sfintei cununii fără a cere forme și nfeiavînd răvaș*», interzicîndu-le a «*nu mai sluji cele prea sfinte nici la mînăstirea Dintr-un Lemn, nici la altă biserică*» (scrisoarea IV).

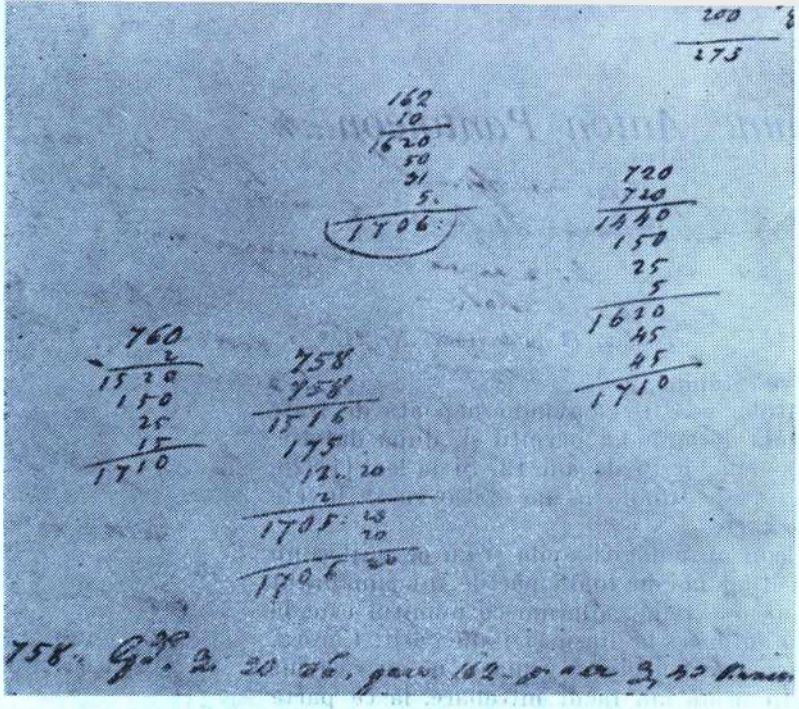
Cei doi preoți sînt «popriți», după cum se vede dintr-un raport din 20 noiembrie al protopopului către episcopie (scrisoarea V), dar intervenția Platonidei, implicată moral în suspendarea celor doi preoți, și solidară, deci, cu ei, e promptă și eficientă. Ea trimite o scrisoare (VI) lui Hrisant, puternicul egumen al Hurezului, cerîndu-i sprijinul pe lîngă episcop. Scrisoarea, un superb amestec de farsă și diplomație, poate interesa pe biograful lui Anton Pann în măsura în care ne dezvăluie rafinamentul teribilei stareț. «*Într-unele greșim și într-altele ne pedepsim noi, amîndouă surorile*», se umilește ea fățarnic, pentru a cîștiga simpatia egumenului, după care, ascunzînd cu abilitate faptul că protopopul trimisese doi preoți pentru a sluji în locul celor «*popriți*», se jeluiește că «*sfînta biserică [a rămas] fără preoți*», iar «*lumea va găsi prilej a rîde și a vorbi după cum vor voi*», cerînd milostivirea arhiereului «*ca să nu stea sfîntul locaș închis fiindcă noi ne pierdurăm cumpătu din pricina mai susnumitei*». Stareța nu pomenește nimic nici despre motivele grabei cu care e oficiată căsătoria Anicăi cu Alecu Milcoveanu, nici despre motivele pentru care ele, cele două mătuși, au acceptat plecarea din mînăstire a nepoatei pentru a cărei izbăvire sufletească luptaseră cu atîta zel împotriva lui Anton Pann.

În urma acestei intervenții, episcopul emite, la 17 decembrie 1838, un ordin (scrisoarea VII) prin care «*slobozește*» pe cei doi preoți «*care au fost canonisiți pînă acum*», dîndu-le voie «*a săvîrși sfintele slujbe la numita mînăstire*», și-i cere protopopului să-i «*raportuiască negreșit*» ce preoți stabilise să slujească în locul lor în timpul popririi. Răspunsul protopopului (scrisoarea VIII) e simplu: el «*orînduise*» pe «*popa Tudor ot satu Oteșani și popa Radu ot satu Păușești*», numai că stareța «*rău și fără de cale s-au arătat*», «*zicînd că au tocmit un popă Niță — de la biserica Maica Domnului din oraș Rîmnicu*», cum și «*pă popa Ștefan de la bolnița Sfintei mînăstiri*». Adevărul e dat la iveală, dar porunca arhierească fusese pusă «*în lucrare*» și e probabil, nemaiaflîndu-se nici un alt document în această «*delă*», ca starețele să fi obținut cîștig de cauză.

Aceste ecouri tîrzii ale dramei trăite de Anton Pann nu-l mai interesau de mult pe poet. El se afla de mai bine de un an de zile la București, și pașii lui urmau să se îndrepte spre alte drumuri. Va reveni, însă, la Rîmnic, în multe alte prilejuri, iar Tincăi, singurul copil care va trăi din unirea lui cu Anica, îi rînduiește în *Diata* redactată în anul 1849, un inel:

«Ca să-și aducă aminte,
Purtînd suvenirul meu,
Și pentru al său părinte
Să roage pe Dumnezeu».

Fata trebuie să fi venit pe lume cu puțin timp înaintea despărțirii celor doi, fiindcă poetul arată că era «*atunci încă netînțărcată de țîță*». În cea de-a doua *Diată*, din 1854, revine asupra clauzei anterioare și «*orînduiește*» să i se dea «*lei cinci sute*» (în timp ce fetelor cumnatei sale Elena numai cîte «*lei trei sute*»). Tinca

(numită Milcoveanu după soțul «*legiuit*» al Anicăi) se va căsători de două ori: prima oară cu brașoveanul Fotache Radovici, avocat, președinte de tribunal și fost prefect de Vîlcea (în 1874), cu care a avut șapte copii, și a doua oară (după 19 ani de conviețuire cu juristul!) cu un Antonescu, despre care nu avem relații. Va muri tînără (se presupune că de tuberculoză) în 1874 și va fi înmormîntată, după dorința proprie, la mînăstirea Dintr-un Lemn, alături de pătimașa sa bunică [2].

Ultima scrisoare (IX), inedită, este scrisă de Anton Pann cu un an și jumătate înainte de a muri și este adresată «*prea cuviosiei sale părintelui Augustin, arhimandritul Sfintei Episcopii Rîmnicului*». În anul 1847, în urma pustiitorului foc ce cuprinsese Rîmnicul, lăcașul episcopiei a ars, episcopul mutîndu-și temporar sălașul la Craiova, fapt care explică expedierea scrisorii, împreună «*cu un pachet*», în capitala Banilor.

Poetul și «*traducătorul*» cîntărilor psaltice a fost nu numai tipograful propriilor sale cărți (începînd cu anul 1845, cînd devine proprietar de tipografie), dar și «*librier*», fiind nevoit să-și desfacă singur cea mai mare parte a produselor tipografiei. O parte dintre ele le vindea direct la piață, după cum mărturisește George Ucenescu, fostul său învățăcel [3], iar o altă parte le vindea prin intermediul feților bisericești de la mînăstirile din Vîlcea, unde avea bogate cunoștințe. Scrisoarea probează încă o dată spiritul comercial al fostului cîntăreț în strană. El îi trimite spre vînzare arhimandritului cărți în valoare de 1075 sfanți, oferindu-i drept comision prohoade valorînd 15 sfanți, ceea ce, după cum se vede, nu reprezintă un act de prodigalitate. Comerț cu cărți bisericești e nevoit să facă Anton Pann și cu «*reprezentanții*» bisericii «*cei mari*» din Șcheii Brașovului, care neglijează să-i trimită tipografului suma corespunzătoare pentru o parte din cărțile expediate, fapt ce-l va mîhni amarnic pe Anton Pann, care-și va cere cu dîrzenie drepturile pînă în ultimele clipe ale vieții [4]. Ca și în alte rînduri, Anton Pann tipărește (în cazul de față *Doxastarele*) pe hîrtie «*olandă bună*» iar prohoadele poartă însemnat prețul «*pe scoarță*». Puținătatea scrisorilor rămase de la Anton Pann ne îndreptățește să socotim documentul ca foarte prețios, el constituind unul din ultimele semne pe care «*finul Pepelei*» ni le-a lăsat înainte de petrecerea sa din viață.

Dela în pricina Anicăi, nepoata stareței mînăstirii De un Lemn din sud Vîlcea cu soțul ei Anton Pann cîntărețu și *Dela pentru cei doi preoți de la mînăstirea Dintr-un Lemn popriți de a sluji Sfînta Leturghie, pentru cununia ce au citit Anichii soția lui Anton Pann cîntărețu cu Alecu Milcoveanu, nepotul domnului medelnicer Bojoreanu* au fost publicate exhaustiv (în afara, uneori, a formulelor de adresare și de încheiere) în textul unei comunicări făcute de Traian Cantemir și Sergiu Curechianu în revista „*Limbă și literatură*", VIII, 1964, pp. 247—258. Între timp, scrisorile originale și-au pierdut urma, nemaiaflîndu-se nici în arhiva episcopiei Rîmnicului și Argeșului, nici la Arhivele Statului, filiala județeană Vîlcea, unde fuseseră transferate temporar.

Considerăm că publicarea celor două «*dele*», urmînd transcrierea lui Emil Nedelescu, care a consultat originalele împreună cu Sergiu Curechianu în perioada aflării lor la filiala județeană Vîlcea a Arhivelor Statului, constituie un act de utilitate, întrucît pune la dispoziția cercetătorilor textul «în pagină» al scrisorilor, fixînd pentru posteritate litera unor documente valoroase ale căror copii s-ar putea rătăci cu vremea, așa cum s-a întîmplat cu originalele.

---

[2] G. Călinescu și colectivul de documentare: *Material documentar* în „*Studii și cercetări de istorie literară și folclor*", Ed. Academiei R.P.R., tom II, 1953.

[3] Vasile D. Nicolescu: *Manuscrisul Ucenescu*, Ed. Muzicală 1979, p. 19.

[4] Vasile Oltean: *Acte, documente și scrisori din Șcheii Brașovului*. Ed. „Minerva", 1980, pp. 232—235.

«*Numitul profesor și anume Anton Pantoleon...*»

I

*Primită 11 iunie 1837. Nr. 247**

Prea Sfinte și mult milostive Stăpîne,

Suptiscălitele cu supunere arătăm preasfinţiilor voastre că avînd o nepoată de frate și anume Anica, rămasă săracă de mică copilă de amîndoi părinţii și, după datorie, am luat-o noi și am crescut-o pînă am adus-o în vîrstă de ani 12. Și la leat [1]828, orînduindu-să un profesor de muzichie la oraşu Rîmnicu, am dat-o ca să înveţe oareșice muzichie, fiindcă avea știinţă și de carte.

Numitul profesor și anume Anton Pantoleon au amăgit copila și cu ce mijloc nu știu că s-au făcut nevăzuţi din oraș. Și cercetînd noi în toate părţile, nu am putut a le da în urmă-le. Cînd, trecînd o dieastămă de vreme, aflarăm că numitul este la Bucureşti împreună cu copila. Și fără zăbavă am mers la dînșii și i-am găsit. Cărora, făcîndu-le întrebare pentru ce să facă o asemenea nelegiuită urmare, ne-au răspuns că s-au învoit unu cu altu și s-au cununat. În urmă am făcut întrebare, la ce parte de loc și la ce biserică s-au cununat și ei ne-au răspuns că în Transilvania, la care răspunsuri au fost amîndoi uniţi. Ș-așa văzînd că împreună cu el și copila este într-o nenorocire căzută. Văzînd mai vîrtos pă numitul profesor că este stăpînit de patima băuturii, i-am lăsat în știrea lui Dumnezeu, ca cum va voi Dumnezeu cu dînșii așa să facă de aci înainte.

S-apropie doi ani acum de cînd iar a venit la oraşu Rîmnicu și s-au tocmit cîntăreţ la o biserică însă patima băuturii ce au avut mai înainte, din zi în zi se înmulţea, asemenea și dragostea cea multă și nebunească ce-au avut asupră-i, din pricina patimii sale, iarăși din zi în zi se perdea și o mîhnea totdauna fără milostivire.

Acum la trecut mai, într-o noapte, bătînd-o de moarte, în puterea nopţii, au fugit prin mahalale la o casă boierească pentru care vestindu-ne d[umnea]lui medelnicer Alecu Bojoreanu de a ei patimă, totdeodată ne și sfătuia ca să ne milostivim și să trimitem a o lua la noi, căci neîntorcîndu-ne cu milostivire părintească asupră-i, poate să-și facă singură primejdie. Și ca să nu se întîmple un asemenea extraordinar lucru, am primit și am luat-o la noi, pe care văzînd-o, ne-am speriat de a ei patimă.

---

* Numărul și data înregistrării la Episcopie.

Odată cu publicarea textului scrisorilor, reproducem cîteva imagini fotografice ale acestora, precum și portretul în ulei al Platonidei, aflat în colecţia muzeului mînăstirii Dintr-un Lemn (Judeţul Vîlcea). Fotografiile au fost executate de Emil Nedelescu.

Scrisoarea lui Anton Pann din 4 aprilie 1853 (IX) se găsește la Arhivele Statului, filiala Judeţului Vîlcea, *fondul Episcopiei Rîmnicului*, dosarul 1/94, 1852—1858, pp. 117, 129. Scrisoarea este redactată pe hîrtie velină albă de 27/23 cm, avînd filigran dungat. Pe faţă poartă un sigiliu inelar de 1,5 cm în ceară roșie, în cîmpul căruia se vede o liră. Documentul se păstrează în stare bună.

Pe reversul scrisorii se găsesc cifre și socoteli făcute în cancelaria episcopiei și însemnarea: «*758 sfanţi și 20 par[ale], face 162 ruble și 40 copeici*».

Scrisoarea poartă următoarea adresă: «*Cu un pachet. Prea cuviosiei sale părintelui Augustin arhimandritul Sfintei Episcopii Rîmnicului*».

Transcrierea textului aparţine lui Corneliu Tamaș, directorul filialei Vîlcea a Arhivelor Statului, care ne-a pus la dispoziţie documentul.

Constantin MATEESCU

Și tocmai atunci și-au cunoscut și ea greșala ce au făcut la tinerețe. Pentru care, în genunchi înainte-ne, au [cerut] cu plîngere iertăciune și prin spovedanie ne-au arătat toate cîte au urmat de la plecarea sa și pînă astăzi. În cea din urmă ne-a arătat că nu este nici cununată cu dînsul și toate cîte ne-au arătat amîndoi — că s-au cununat în Transilvania, au fost neadevărate și plăsmuite de dînșii.

Prea Sfinte Stăpîne, mirare ne-au coprins de o asemenea nelegiuire a numitului, avînd împreunare amîndoi ani 9, făcînd și trei copii în această dieastimă și să nu ne facă cunoscut nici unu nici altu, tăinuind un asemenea păcat.

Și fiindcă împreunarea lor au fost nepravilnică și în scurt cu nelegiuire, și în vreme ce însăși, fără vreo silă, cu lacrimi pă obraz au mărturisit că nu este cununată cu dînsul după părintească datorie ce avem, ne este cu neputință a mai lăsa nepoata noastră să păcătuiască cu dînsul, ci, de astăzi înainte, am luat-o iarăși supt ocîrmuirea noastră. Însă, spre mai buna descoperire a adevărului, plecate ne rugăm să binevoești ca să orînduiți această plecată jalbă în cercetarea cinstitului clericat al Sfintei Episcopii ca să aducă de față mai sus pomenita nepoată noastră și să se întrebe, descoperindu-se dreptul adevăr. Că, poate numitul, din pismă, să reclamarisească sau preasfinților voastre sau la judecata politicească, arătînd felurite deziceri după al lui plac, ca să se trepede prin judecăți. Și cinstitul clericat dovedind urmarea cea nelegiuită a numitei, să încunoștințeze preasfinților voastre, spre a-și lua pravilnica pedeapsă spre pilda și altora. Și cum Duhul Sfînt vă va lumina pă Prea Sfinția Voastre.

Ale Prea Sfinților Voastre smerite și prea plecate,
Platonida stareță Mînăstirii De un Lemn,
Elisaveta stareța schitului Surupatele.

II

Nr. 267, anu[l] 1837, luna iunie 14

Pre Cuvioase Arhimandrit chir Nifone și Cucernicilor Protopopi Ioniță al Plășii Rîmnicului și Ilie al Plășii Muntelui din sud Vîlcea,

Îndestulată înțelegere veți lua din alăturata pă lîngă această copie a jelbi[i] cuvioaselor starețe Platonida și Elisaveta.

Pentru care poruncim ca să înfățișați înainte-vă atît pă Anica, ce se arată că este nepoata jeluitoarelor, cît și pă piritu Anton Pantoleon, ce să zice că este soț al Anicăi și să-i cercetați cu deamăruntul de sînt căsătoriți după lege sau nu; și de vor zice că sînt cununați, să li se ceară dovezi în care-și an, lună și zi, în care oraș sau sat, în care eparhie, la ce biserică, ce preot anume și cine le-au fost naș și nună.

Și orice adevăr veți descoperi, în grab să mi se trimită raportu iscălit atît de prea cuviosia voastră, cît și de cucernicia voastră. Și pînă se va da hotărire și de la noi de urmarea ce are a să face asupra acestei pricini, numita Anica să fie îndatorată a petrece în schit lîngă una din cuvioasele starețe ce se arată că sînt mătușe ale Anicăi.

Și fiți blagosloviți.

[Fără semnătură]

III

Primit 25 octombrie. Nr. 290

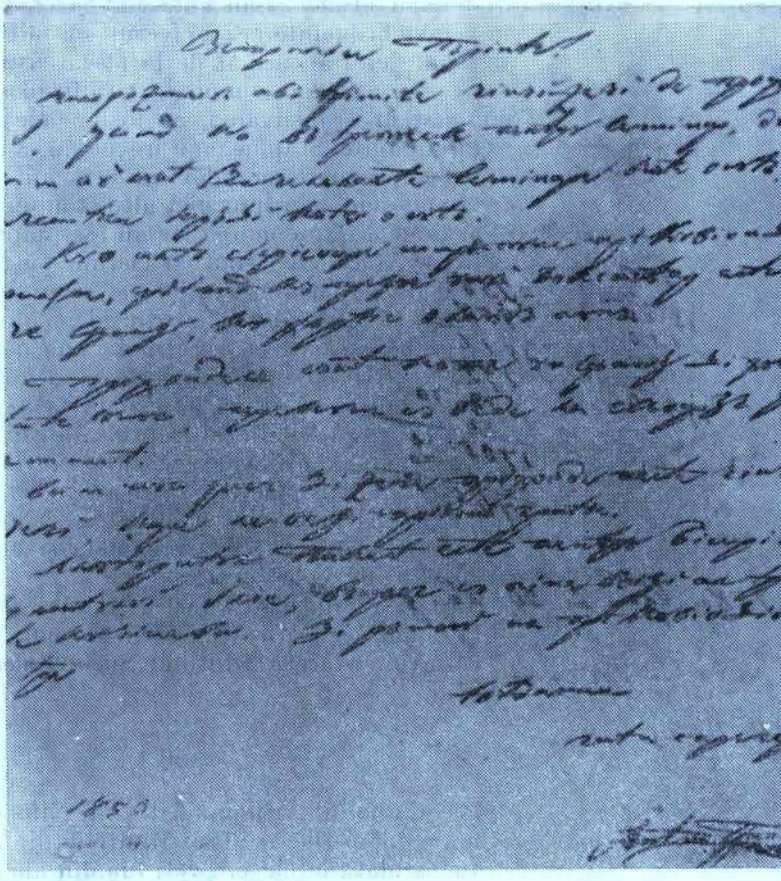
Prea Sfinții[i] Sale Părintelui Episcop Rîmnicu,
Protopopia plășii Muntelui

Cu supunere fac cunoscut prea sfinții[i] voastre că preoții și anume popa Scarlat, popa Matei, de la Mînăstirea Dintr-un Lemn, au săvîrșit o cununie fără voie și răvaș protopopii, pă Anica soția d[umnea]lui Anton Pan, cîntăreț[l], cu un nepot

al d[umnea]lui medelnicerului Bojoreanu și anume Alecu Milcoveanu, carele de nesupunerea preoților și a poruncilor stăpînirii nu lipsii a încunoștința pă prea sfinția voastră și totdeodată rugîndu-mă eu a să chibzui cele de cuviință într-această pricină, a nu mai îndrăzni pă viitorime a săvîrși și alții cununii fără răvaș protopopii.

Protopop, Ilie Sacheliu

Anul 1838, luna oct[ombrie] 15. Nr. 128

IV

Anul 1838, oct[om]br[ie], 30. Nr. 495

NEOFIT

Cucernice Sacheliu kir popo Ilie Protopoape al plășii Muntelui din sud Vîlcea, blag[oslo]v[enie].

Văzîndu-să cele coprinse în rap[or]tul Cucer[niciei tale] supt nr. 128, în pricina a doi preoți de la mînăstirea Dintr-un Lemn, ce au cununat pă o Anica ce au fost însoțită căsnicește cu Anton Pan cîntăreț u[l] după un Alecu Milcoveanu, fără a cere voe sau ne[a]vînd răvaș după orînduială de la Cucer[nicia ta], spre răspuns să face cunoscut cum că prin jalba ce au făcut către noi în leat 1837, iunie, cuvioasele stareți Platonida și Elisaveta, mătușile numitei Anica, arătînd că după mărturisirea ei nu ar fi fost cununată după lege cu acel Anton, precum să auzea și altele...

Și cerînd a să orîndui în cercetare de judecată bisericească, spre a să desface de către noi acel Anton, după care jalbă scoțîndu-să copie, prin osebită poroncă a noastră încă de la 14 iunie din anul trecut, supt nr. 267 ce s-au trimis prea cuviosului arhim[andrit] chir Nifon, scriindu-i-să ca împreună cu cucernicia ta i cucer[ni]c[ul] protopop al plășii Rîmnicului, să cercetați această prigonire și să ne raportuiți și așa, fără a ni se arăta ce urmare să v[a] fi fost, după porunca noastră de mai sus, îndestulîndu-ne acum de cele scrise, în rap[or]tul cucer[niciei tale], și văzînd că o asemenea pricină deschisă cu împrejurări, fără a fi mai întîi lămurită prin cercetare de judecată bisericească de către mai sus orînduiții, s-au săvîrșit prin acest făr' de chip rău și fără cuvi[i]nță s-au urmat această cununie.

Iar [pe] acești doi preoți ce au îndrăznit de au citit slujba cununiei fără a cere forme și n[e]avînd răvaș de la cucer[nicia] ta, știindu-să mai înainte petrecînd în căsnicie cu pîrîtul Anton Pan, spre a lor canonisire, poruncim cucer[niciei tale] ca acum, îndată, să-i poprești a nu mai sluji cele prea sfinte nici la mînăstirea Dintr-un Lemn, nici la altă biserică, pînă nu se vor primi a doilea poruncă de urmare și în locul lor să orînduiești alți preoți de unde vei găsi de cuvi[i]nță, ca să ție rîndul preoțesc la acea mînăstire.

Iar de primirea aceștia și urmare întocmai în grab să ne raportuești.

[Fără semnătură]

V

Primit 3 dechembrie nr. 8

Prea Sfinției sale Părintelui Episcop Rîmnicu
Protopopia plășii Muntelui

Stăpinească poruncă prea sfinților voastre cu nr. 495 în pricina cununiei Anicăi, nepoata cuvioaselor stareţe Platonida şi Elisaveta, ce este dată către această protopopie ca să se poprească preoții şi anume Scarlat şi Matei de slujba Sfintei Leturghii, s-au primit şi, că sînt urmate întocmai, nu lipsii a răportui.

Protopop, Ilie Sacheliu

Anul 1838, luna noemvre, 20. Nr. 238

VI

Cu fiască evlavie mă închin sfinții[i] tale, Înalt Părinte.

Într-unile greşim şi într-altele ne pedepsim; noi, amîndouă surorile, însă, se vede că sîntem cele mai păcătoase înaintea milostivului Dumnezeu şi, pentru răsplătirea păcatului, ne-au dat pă acea ticăloasă nepoată a noastră dă frate şi anume Anica, că sînt acum aproape zece ani, cînd despre una cînd despre alta, ne aflăm tot cu lacrămile pe obraji. Şi, din vreme în vreme, tot întru întristare ne aflăm. În trecutile zile fiind aici la mînăstire protopopu[l] plășii, au poprit pe amîndoi preoții ce-i avem de slujesc la sf[înta] biserică d-a nu mai sluji de aici înainte cele sfinte. Eu am rugat pe sfinția sa ca să binevoiască a ne face cunoscut pricina greşelilor, fiindcă cu acea poprire a lor rămîne sfîntu[l] locaş închis şi maicile fără nici o mîngîiere sufletească — şi mi-au dat răspuns că greşala preoţilor este că au cununat pe acea ticăloasă de nepoată-ne, fără a lua răvaş de slobozenie de la protopopie.

După plecarea protopopului am întrebat pe preoți dacă are protopopul asemenea poruncă slobozită, ca fără răvaş sfinției sale să nu să săvîrşească nici o cununie şi ziseră că nu au nici o ştiinţă pentru aceasta, fiindcă asemenea poruncă nu au primit.

Eu, însă, rog pe sfinția ta ca să ei osteneală, fiindcă te afli la Craiova, să mergi la prea sfinția sa, dacă vei găsi de cuviinţă, să arăți din partea noastră amîndorora surorile şi obştea maicilor că cu genu[n]chii plecați prea sfinției sale ca să să milostivească a ierta acea greşală atît a celor doi preoți, cît şi a noastră păcătoaselor, că cunoaştem că sîntem greşite înaintea prea sfinții[i] [sale], căci

milostivirea prea sfinţii[i][sale] este mare, ca să nu stea sf[întul] locaş închis fiindcă noi ne pierdurăm cumpătu[l] din pricina mai sus numitei. Şi iar ne rugăm că dacă cunoşti că face trebuinţă ca să ne arătăm cu jalbă către sfinţia sa, pentru această pricină, vei binevoi a face sfinţia ta şi a ne iscăli, pe temeiul arătării ce cu smerenie facem. Şi iar ne rugăm ca să rogi şi sfinţia ta pă prea sfinţia sa a nu ne lăsa mîhnite cu închiderea sf[intei] biserici; dar şi nouă nu ne este mai puţină ruşine şi ocară, fiind sfînta biserică fără preoţi, căci lumea va găsi acum prilej a rîde şi a vorbi după cum vor voi, precum poţi judeca şi sfinţia ta pentru aceea.

Aceasta rugăm pă sfinţia ta şi cu toată evlavia sînt a sfinţiei tale smerită.

[1]838 decheмvrie 5

Platonida stareţa
Către părintele arhimandrit Hrisantie Hurezeanu

VII

NEOFIT

Cucernice Sacheliu chir popo Ilie Protopoape al plăşii Muntelui din sud Vîlcea,

Prin porunca noastră dată la leat 30 ale trecutului oct[om]b[rie] subt nr. 495, răspunzătoare fiind la raport[u]l cucer[niciei tale] supt nr. 128 în pricina a doi preoţi, Scarlat şi Matei de la mînăstirea Dintr-un Lemn, ce au îndrăznit de au săvîrşit cununia unei Anica, nepoata stareţii ot tam, cu Alecu Milcoveanu, fără a cere mai întîi voie numiţii preoţi, de era voie sau nu, spre a blagoslovi acea cununie, ştiind pă acea Anica însoţită după altul — ţi s-au fost poruncit ca pentru această îndrăzneală şi neorînduială a molitvei lor să popreşti pă numiţii din slujirea preoţească, orînduind alţi doi preoţi de aiurea ca să împlinească slujba la numita mînăstire, spre a nu rămîne maicile fără ascultarea sfintelor slujbe. Cucernicia ta, ce urmare vei fi făcut, după primirea arătatei porunci, nimic pînă astăzi ştiind, că nu ne-ai raportuit nimic.

Iar dintr-o scrisoare a cuvioasei stareţe acei mînăstiri, [din] ale următoarei luni, către arhimandritul Hurezanu şi care, de către cuvioşii, asemenea trimis nouă, cuprinzătoare de dăstulă plîngere din partea stareţii, am înţeles că cucernicia ta numai ai poprit pă numiţii doi preoţi, iar alţii în locul lor n-ai orînduit, rămînînd mînăstirea lipsită de sfintele slujbe, de care această urmare înţelegînd că ai făcut-o numai privind la sfîrşitul rătăcitoare în parteşi, scriind spre înfrînarea celor greşiţi.

Prin această a doua poruncă a noastră slobozind pă acei doi preoţi anume Scarlat şi Matei din popreala cu care au fost canonisiţi pînă acum, le dăm voie a săvîrşi sfintele slujbe la numita mînăstire, precum şi mai înaintea popririi, şi totodată făcînd cunoscut şi cucerniciei tale această iertăciune ce li s-au dat, îţi poruncim ca după primirea aceştia să ne raportuiţi negreşit pă care preoţi anume ai fost orînduit în locu-le ca să slujească la mînăstire de atunci şi pînă acum; sau numai poprirea ai făcut-o şi alţii n-ai orînduit în locu-le. De care aşteptăm, fără zăbavă, raport răspunzător din parte-ţi.

1838, decemvrie 17. Nr. 698 Craiova

VIII

Prea Sfinţiei Sale, Părintelui Episcopu Rîmnicu,
Protopopia plăşii Muntelui

Asupra celor cuprinse din stăpînească poruncă prea sfinţii[i] voastre cu nr. 698, în pricina slobozirii a celor doi preoţi iarăşi d-a sluji Sfînta Leturghie la Mînăstirea Dintr-un Lemn, pă deoparte nu lipsesc — plecat — a răspunde că întocmai am şi

urmat, iar pă de alta, fac cunoscut că eu de loc după primirea celei dintîi porunci cu nr. 495, mergînd la numita mînăstire și, deodată cu poprirea acelor doi preoți din slujba Sfintei Leturghii, am și orînduit alți doi, și anume:

Popa Tudor ot satu Oteșani și
Popa Radu ot satu Păușești.

Și cuvioasa stareță nici într-un chip nu i-a primit a sluji, zicînd că are tocmit un popă — Niță — de la Biserica Maicii Domnului din oraș Rîmnicu, încă de la trecutul octombrie orînduit, ca și pă popa Ștefan de la bolnița Sfintei Mînăstiri, care au fost amîndoi pînă acum. Iar cuvioasa stareță rău și fără de cale s-au arătat cum că eu nu am fost pus în lucrare stăpînească poruncă ce erea slobozită pentru a lor poprire, că aceasta nu este decît uneltirile stareții, numai și numai de a li să da slobozenie a sluji Sfînta Leturghie.

Protopop, Ilie Sacheliu

Anul [1]838, luna dechemvrie. Nr. 182

IX

Venerabile părinte!

Îndrăznesc a vă trimite cincizeci de Prohoade, știind că vă trebuiește pentru seminar după cum au luat și celelalte seminare cîte o sută, și Decsastare iarăși cîte o sută.

Cu o altă scrisoare am răspuns prea cuviosii[i] voastre, arătînd că prețul unui Docsastar este zece sfanți, cu hîrtie olandă bună.

Prohoadele sînt cîte un sfanț și jumătate unul, precum se vede la scoarță însemnat.

V-am pus însă și zece Prohoade peste cincizeci, care le veți primi gratis.

Alăturatul pachet este pentru biserica Sfîntului Ilie, vă rog să binevoiți a-l trimite cu cineva. Și rămîn al prea cuviosii[i] voastre totdeauna gata spre servire

ANTON PANN

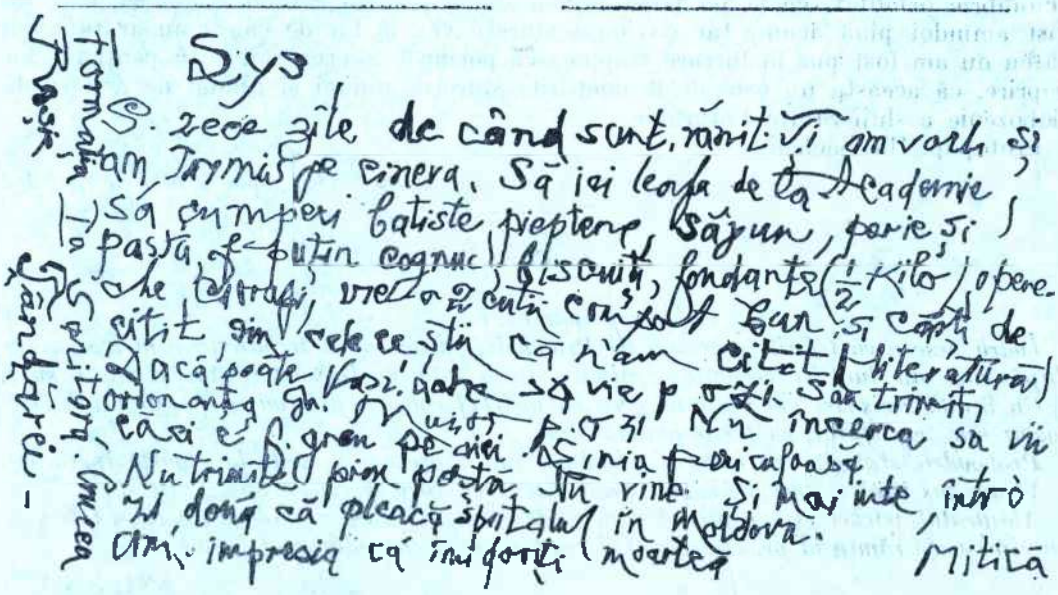
1853 Apr[ilie] 4

DOSARUL UNEI EXISTENȚE

PERPESSICIUS

Nu se scrie nimic privitor la Armată. **Nu se pune nici data, nici localitatea.**

NOTIȚĂ ÎN LEGĂTURĂ CU OBICINUINȚA DE A SCRIE CU STÎNGA

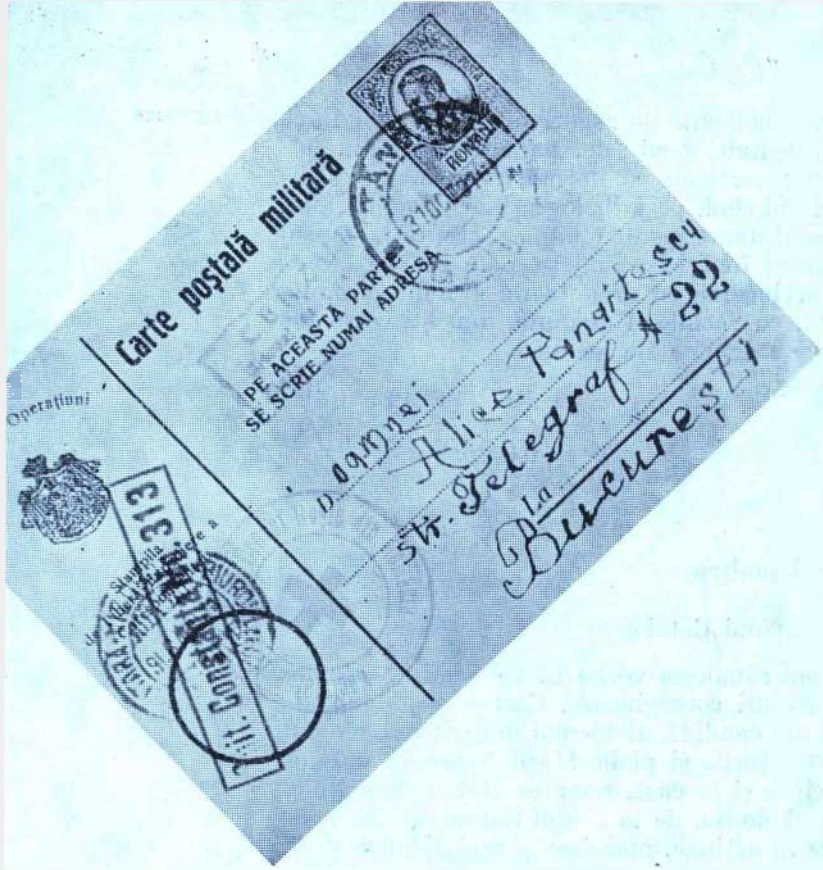
Între 6 octombrie 1916, ziua în care am fost rănit pe valea Muratanului, în Dobrogea, la cotul mîinii drepte, de un glonte exploziv al unei mitraliere germane, instalată în fața tranșeei noastre, și pînă la, aproximativ, 15 februarie 1917, cînd, după succesive evacuări din spitale, am suportat ultima operație radicală (rezecția cotului drept, cu urmările: ankiloza antebrațului balant) — *nu-mi amintesc nici să fi dorit și nici să fi încercat a mă folosi de mîna stîngă* *. Continuele operații parțiale și necurmatele dureri ale pansamentelor, ca și starea generală, proastă, a sănătății, nu se împăcau cu astfel de aspirații.

---

* Afirmație eronată, însă explicabilă prin trecerea anilor. Răsfoind, după ce am redactat notița aceasta, vechi hîrtii, am dat de o carte poștală militară, purtînd ștampila *Țîndărei, 31 octombrie 1916*, al cărei conținut și mai ales grafie mi se par întru totul elocvente. Și-mi amintesc, dintr-o dată, că înainte de Țîndărei fusesem la Feteşti, în spitalul de lîngă gară, din care am fost evacuat la miez de noapte, printre ruinele fumegînde ale gării bombardate. Mă revăd la Feteşti, în pat, cu mîna dreaptă, scăpată de cangrenă, într-o copaie de plasă, incomodă, care îmi stînjenea orice mișcare. În timpul bombardamentului gării, cu toate că zidurile se clătinau amenințînd să se surpe, am fost printre puținii răniți ce au rămas în paturile lor. Noaptea, aproape gol, sub o pătură, pe o targă, eram îmbarcat în trenul de Țîndărei, cu copaia de plasă, după mine. Se pare că starea sănătății mele era detestabilă la vremea aceea.

Cel puțin așa, grav și greu rănit, sunt amintit în cartea de război a unui căpitan, Costescu, sau așa ceva.

Cum voi fi scris cu stînga acea carte poștală cu oribila rană deschisă pe mine, la numai 10 zile de la rănire lesne se poate bănui numai privind torturatele litere și evidenta cazină de a fi cît mai citeț. *[n.a.]*

După operația radicală, de la Botoșani, din primăvara lui 1917, instalat în capul oaselor, în patul de spital, și cu tăblia de lemn pe care se afișa foaia de observații zilnice, pe genunchi, am început să construesc întîile litere, diforme, fie în dorința de a comunica în scris cu familia mea, rămasă în teritoriul ocupat, fie în aceea de a schița versuri și a compune poezii, pe teme trăite, atît în scurtul stagiu de pe front, cît și în multele luni de spital. Îmi fixam, cu patru piuneze, hîrtia pe planșeta de lemn și începeam, înclinînd spre stînga, cu linii și cercuri nesigure, exercițiile mele de caligrafie. Am regăsit, într-o zi, o scrisoare trimisă în vara lui 1917, unei rubedenii, la Bacău, destul de lungă, de compusă și chiar citeață, cu toată diformitatea caracterelor. Un lucru e sigur: vîrsta și voința de a comunica, suplineau, la timpul acela, rezistențele și învingeau dificultățile, rezultînd din lipsa de experiență și din ineditul scrierii cu stînga. De aici, desigur, din nevoia de a circumscrie rezistențele, atenția continuu supraveghiată a scrisului. Era, totuși un început de caligrafie în această grafie cu totul lipsită de grații. *Mutatis mutandis* — și numai sub raportul supravegherii, — grafia acestui timp ar putea fi asemuită scrisului ultrasupraveghiat al lui Eminescu în scrisorile de după îmbolnăvire. Cu vremea condeiul a alunecat mai ușor, literele au devenit mai flexibile, dar chiar prin aceasta, mai puțin citețe, lucru ce s-a agravat pe măsură ce aglomerarea obligațiilor profesionale și publicistice a accelerat ritmul scrisului. Nu puține din paginile scrise de mine, în atari condiții, îmi sunt greu descifrabile sau de-a dreptul ilizibile, ca o stenogramă al cărei cifru l-aș fi pierdut

---

PERPESSICIUS S-A NĂSCUT LA BRĂILA, în ziua de 21 octombrie a anului 1891 — acum 90 de ani —, era fiul Elisabetei Daraban, de 33 de ani, din comuna Cucova, din fostul județ Putna, și al lui Ștefan Panaiot «de ani 47, de profesie muncitor, strein, de națiune grec, supus otoman, din satul Vila, județul Ianina din Turcia», după cum glăsuiește actul de naștere al criticului [1].

O tînără profesoară, cercetînd arhivele locale, a descoperit că Ștefan Panaiot cunoștea limba turcă și că la venirea sa în țară fusese «dragoman», ceea ce «în viața comercială a Brăilei a determinat traducerea lui prin „misit", cel care înlesnea afacerile comerciale» [2], mai tîrziu «Ștefan Panaiot, din cauza grelei situații materiale, începe să lucreze ca muncitor la un depozit de cărbuni» [3].

În 1908, micuțul Dumitru, Mitiș, cum îl vor adopta colegii săi, este înscris la Școala primară numărul 4, de un văr de al său, care-l declară Dumitru S. Panaitescu, așa cum va figura de acum înainte pe Brevetele premiilor, pe care le-a primit an de an «pentru sîrguință la stu-

---

[1] Reprodus în vol. *Documente privind istoria orașului Brăila* — 1831—1918 — întocmit de N. Mocioiu, S. Bounegru, Gh. Iavorschi, A. Vidis, București, 1975, p. 430.

[2] Alexandrina Paulopol: *Date noi și unele completări privind biografia lui Perpessicius* în *„Limbă și literatură"*, București, 1972, p. 173.

[3] *Idem*, p. 174.

Ceea ce nu înseamnă, totuşi, că în anume momente de răgaz, şi după ce am fixat hîrtia cu un mic cub de metal, care a luat, demult, locul celor patru piuneze din spital, nu sînt capabil de o perfectă caligrafie: verticală, uniformă, citeaţă.

Ca observaţie benevolă, interesînd, în primul rînd, pe psiholog: chiar dacă mă folosesc, uneori, de mîna dreaptă, ca de o agăţătoare pentru anume greutăţi, faptul de a o fi exclus, totalmente de la suprema ei funcţie, ce mi se pare că este aceea a scrisului, mi-a imprimat de timpuriu convingerea că dreapta nu e indispensabilă şi că dacă printr-un miracol mi-ar fi redată, cu vechile ei atribute, n-aş şti ce să fac cu ea, m-ar încurca, şi mi-ar trebui un lung stagiu ca s-o reeduc.

12 iulie 1963 PERPESSICIUS

I

[c.p.]

29 februarie 1916

Sublocotenent de rezervă Panaitescu Dumitru
către
Onoraţi colegi, superiori şi egali de la „Noul Catalog"

În locul unor vederi din Balcic, după cum rămăsese vorba să vă trimit, expediez această carte poştală, plată ca şi aceste plaiuri cocarginense. Cartea poştală poate v-ar da impresiunea că mă aflu într-o regiune candidă. E tocmai dimpotrivă: un sat şi o regiune a ploilor, a crivăţului plin de ceţurile şi ploile Mării Negre, de noroaie post-deluviene, de ger peste tot locul, la cîmp şi în casă, noaptea. O! unde-i atmosfera meridională, uscată, prăfuită dar nu glodoasă, de la „Noul Catalog", discuţiile de politică externă şi momentele de intrare în acţiune, mai dese şi mai tehnice decît tranşeele la cari lucrăm din zori pînă în seară.

Consolarea aducerii aminte mă îndeamnă, onoraţi colegi, să vă salut călduros din aceste locuri aşa de improprii şi de hirsute.

Sublocot[enent] de rezervă PANAITESCU DUMITRU
reg[imentul] 33 Batal[ionul] I prin Me[d]gidia

[Adresa cărţii poştale]
Onor D-nilor Funcţionari ai „Noului Catalog"
Academia Română Bucureşti

---

diu şi bună purtare» şi în registrele liceului brăilean „Nicolae Bălcescu", ale cărui cursuri le-a absolvit în 1910.

În evidenţa unităţii militare căreia îi aparţinea în 1916, la izbucnirea primului război mondial, figura cu numele tatălui: Dumitru S. Panait; la scurtă distanţă, la 13 octombrie 1916 (cum îmi confirmase cu ocazia întocmirii *Tabelului cronologic* pentru *Eminesciana*) ori la 6 octombrie (cum va scrie în 1963) va cădea rănit; după lungi stagii prin diferite spitale moldave, este operat la Botoşani de doctorul francez Dufrèche, care, aflînd că este student, îi salvează mîna dreaptă, optînd pentru rezecţia cotului.

Notiţă în legătură cu obicinuinţa de a scrie cu stînga se intitulează confesiunea, pe care, la cerere, o trimite doctorului psiholog Florica Bagdasar, care stringea informaţii «pe viu» pentru un studiu despre dificultăţile scrisului «cu stînga» la invalizi şi infirmi. Impresionantelor destăinuiri ale lui Perpessicius le urmează două cărţi poştale militare, dintre care cea din 16 octombrie 1916, către soţie, înseamnă prima încercare de a comunica prin scris cu familia, după rănire.

D.D.P.

[1] Ţin să mulţumesc şi pe această cale surorii doctoriţei Florica Bagdasar şi academicianului Şerban Cioculescu care au avut bunăvoinţa să-mi comunice documentele.

II

[16 octombrie 1916]

Lys[1]

S[unt] zece zile de cînd sunt rănit. Ţi-am scris şi am trimis pe cineva. Să iei leafa de la Academie,[2] să cumperi batiste, pieptene, săpun, perie şi pastă, f[oarte] puţin cognac, biscuiţi, fondante (1/2 kilo), o pereche ciorapi, vreo 2 cutii compot bun şi cărţi de citit, din ceea ce ştii că n-am citit (literatură). Dacă poate Vasilache[3] să vie pe o zi. Să trimită ordonanţa d-l Maior[4] pe o zi. Nu încerca să vii căci e f[oarte] greu pe aici. Linia periculoasă. Nu trimite prin poştă. Nu vine. Şi mai iute, într-o zi, două, că pleacă spitalul în Moldova.

Am impresia că îmi porţi moartea[5]. — Mitică

Formaţia I-a sanitară. Crucea Roşie. Ţîndărei.

---

[1] Alice Panaitescu, născută Paleologu (1890—1976), soţia lui Perpessicius.

[2] Între anii 1915—1919, criticul a funcţionat, graţie fostului profesor Ion Bianu, la Biblioteca Academiei Române; scriitorul a lucrat la *Noul Catalog al Bibliotecii Academiei Române*.

[3] Căpitanul Vasile S. Panait (1882—1936), fratele mai mare al lui Perpessicius.

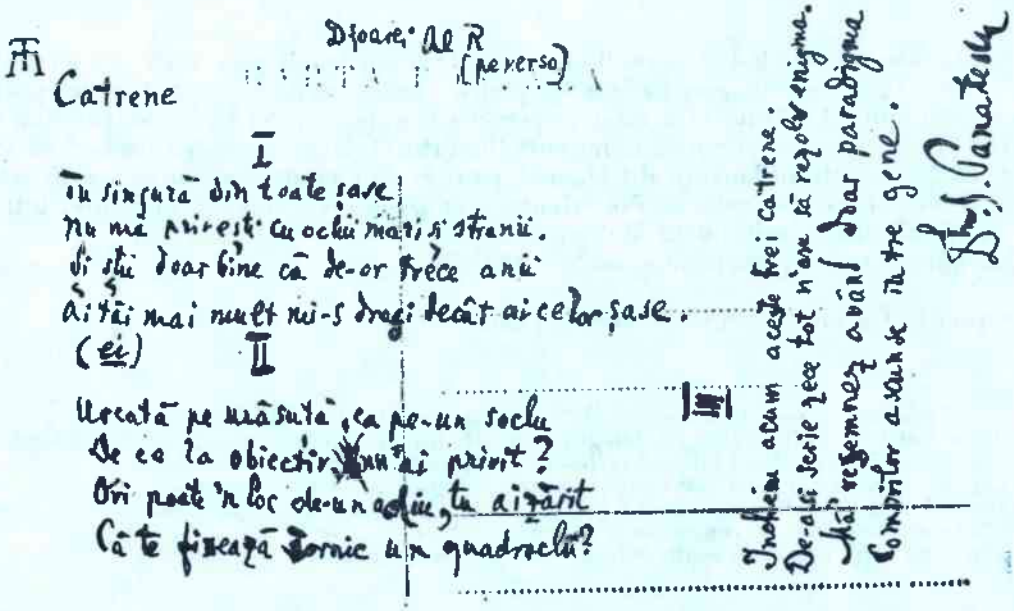
[4] Generalul Grigore N. Constandache (1876—1958), văr primar cu soţia criticului; din 1931, preşedinte al Consiliului de conducere al Muzeului Militar.

[5] Din tonul cărţii poştale se poate deduce starea de surescitare nervoasă a rănitului.

Perpessicius la o întrunire a invalizilor de război, Geneva, 1926.

PERPESSICIUS / VERSURI

Ploaie de R (pe verso)

Catrene

I

Tu singură din toate ţare
Nu mă priveşti cu ochii mari şi străini.
Şi ştii doar bine că de-or trece anii
Ai tăi mai mult ni-s dragi decât ai celor şase.
(ei)

II

Urcată pe măsuţă, ca pe-un soclu
De ce la obiectiv nu mi-ai privit?
Ori poate-n loc de-un acru, tu aiurit
Că te fixează dornic un quadroclu?

Inchein acum acest frei Catrene.
De-ai şcie ţece tot n'ave să rezolv enigma.
Hai regăsnez avânt doar paradigma
Comptând axante în tre gene.

D. Şanătescu

*) Miop cu ochelari.

În parc

10 august 1917

Prin pomi adie vîntul cu sfială,
Asemeni cu sărutul tău de gală;
Un trunchi firav cu multe frunze, pare
Că-ţi seamănă, cînd porţi capod de Doamnă mare;
Un altul se-ncovoaie — alene — către rădăcină
Ca să-l sărute, Olga, iarba din grădină
Cum, în curînd, am să-ţi sărut şi eu genunchii;
Prin arbori fluturii hoinari, din muche-n muchii
Ghirlănzi de o clipă prind şi-n urmă le sfîşie,

DINTRE CAIETELE DE VERSURI RĂMASE de la Perpessicius trei ne-au atras atenţia: primul este carneţelul pe care Fatma îl dă iubitului său (episod amintit în fragmentul de roman reprodus în continuare) şi-n care acesta îşi transcrie apoi propriile creaţii: ele sînt datate — *« În noaptea de 9 spre 10 august 1917, la Iaşi »* şi debutau astfel: *« Anume scriu pe carnetul ăsta ca să nu mai fie nici o îndoială: vreau să fiu ridicul ».*

În continuare întîlnim în caiet poemele: *În parc*, datată 10 august 1917 şi *Ploaie fără normă*, pe care le reproducem în continuare. *Serenada*, poema liminară a *Itinerarului sentimental*, se intitulează aici *Romanţă stîngace*, iar *Invitaţiunea* din carnet devine *Inegalitate*-a din volum; dezvăluirea cea mai interesantă este însă aflarea numelui real al Fatmei, care-şi regăseşte identitatea în Olga, în toate poeziile reproduse în acest carnet.

Asemeni adorării superficiale de hîrtie,
Cu care te-au împodobit mai toți amanții; —
Fixînd nervura unei frunzi, ca chiromanții
Sub bancă o cloporță meditează:
Cu gesturi mute dînsa îmi schițează
Cum s-a născut iubirea mea în pragul serei
Cînd te-am văzut plîngînd pe drum; la căpătîiul Verei
Cînd sta, în cărucior, păpușa ca-n vitrină,
Cu ochi deschiși și-nconjurată de lumină —
Din nou ți-ai plîns durerea-n sincere accente
Cînd te gîndeai că-i plin de accidente
Și de noroaie drumul către cimitir.
.....

Dacă te-ar fi fost văzut Iisus, n-ar mai fi spus: «lăsați copiii să vină la mine», ar fi bănuit că o să-l faci să sufere și ar fi declarat: «lăsați-i să se ducă la alții» (de exemplu: la ofițeri activi). *[n.a.]*

Nu vreau săruturi de pomană

Nu vreau săruturi de pomană,
Nici mîngăieri ce se revarsă
Ca milostivitoarea mană,
Pe fața-mi de iubire arsă.

Nu-s cerșetor deși am mîna
Neputincioasă și schiloadă,
Deși cînd m-au rănit, țărîna
Genuchii a-ncercat să-mi roadă.

Eu înțeleg să-ți fie milă
De biata-mi șubredă făptură,
Sau chiar de această biată filă
Ce ți-o trimit fără vre-o ură.

Dar cînd încerci să mă săruți
Și cînd nu vrei să-mi crezi iubirea,
Nu vezi că-n mine tu nu cruți,
Unicul dar ce-mi dete Firea?

Nu sunt frumos, nici n-am averi
Și inima-mi de tine plină
N-a cunoscut mai mari plăceri
Ca dragostea-ți cît de haină.

Deci cînd din micul meu avut
E tot ce pot să-ți dăruiesc
E o pomană-al tău sărut
Cînd nu mă crezi că te iubesc.

Sept[embrie] 1917 Vutcani

Al doilea este un carnet, ce pare a fi aparținut epocii arădene, cu coperți vișinii și multe foi detașate, intitulat *Amorul lui Mototolea — Itinerar sentimental — Versuri VIII 1917—II 1918*, ceea ce precizează sursa comună de inspirație a prozei românești și a liricelor perpessiciene. Întîlnim aici primele forme ale unor tălmăciri din poeții francezi. Unele poeme figurează în forma lor finală *(Pe mormîntul Verei, De-ar mai cădea o stea* și *În restaurantul gării)*; *Philantropicus amor* din ciclul *Amoruri* se intitula în carnetul nostru *Medicinalis amor*, iar poeziile pe care le reproducem și care aparțin tot ciclului *Fatma* (*Note de seară*, ianuarie 1917 și *Nu vreau săruturi de pomană*, septembrie 1917 Vutcani), din acel carnet, n-au fost incluse în volumele apărute *(Numărul VII)*.

Al treilea caiet este intitulat *Versuri*; din el am transcris *Postantume albe* și *De-ar fi să te reîntorci*

Note de seară

Fecioara care a presat
Panselele-n Vigny-ul elzevirian,
E moartă, în prezent, de-un an.

Şi totuşi tu continui să
Citeşti în sufletul pe care i l-ai dăruit,
Cînd ea de-atîta vreme a murit.

Priveşte: — amurgu-nsîngerat
A circumscris grădina-n sînge;
Auzi pe cineva că plînge?

Stejarii, ulmii, din grădină,
Au şi uitat coroanele de-an vară
Şi trilurile fermecate dinspre seară.

Ascultă ornicul: nepăsător
Pendulu-nmormîntează clipele în timp,
Nepăsător şi fără între-timp.

Înmormîntează-o sub lespedea uitării,
Pe ea şi amintirile comune,
De vrei Durerea să nu se răzbune.

Ianuar 1917

Datarea lor este sigură, deoarece pe o altă filă a carnetului figurează planul *Provincialei XII*, iar pe alte foi lista persoanelor cărora urma să le trimită volumul II din *OPERE*: sîntem deci în 1966—1967, anii operaţiilor de ochi, a inutilului drum la clinica vieneză, în a căror reuşită criticul îşi pusese ultimele speranţe.

Ploaie fără normă

— privind la casa ei pustie —

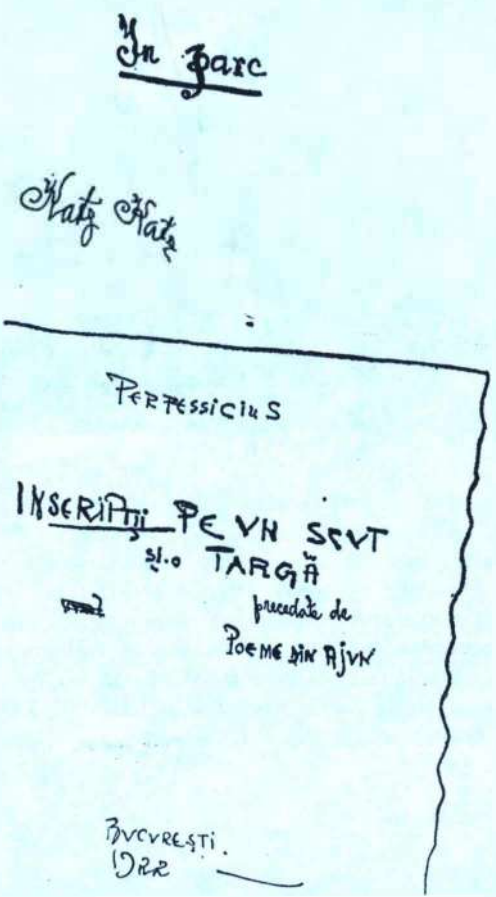
Plouă calm pe vale, — o ploaie uniformă,
Picături de ploaie calmă de septembre
Care te convinge că-n zadar ai membre
Cînd nu poţi să-nlături ploaia fără normă.

Fără normă, sigur, căci de ce mai plouă
Cînd din văi răsare întristarea încă,
Cînd din ploaia scursă-n rîpa cea adîncă,
Întristarea creşte cu putere nouă.

Înţeleg să toarne-o ploaie eficace
Să prăvale-n drumu-i orice întristare,
S-o tîrască pînă-n Dunăre şi Mare
Şi s-o-nece toată; dar la ce bun drace!

Ploaia care-ncepe cum se face ziuă,
Cînd să-nece-o casă — nu este în stare,
Casa Olgăi astăzi cuib de întristare
Ştii ce? Ploaia asta bate apa-n piuă.

Vutcani, 18 sept[embrie] 1918

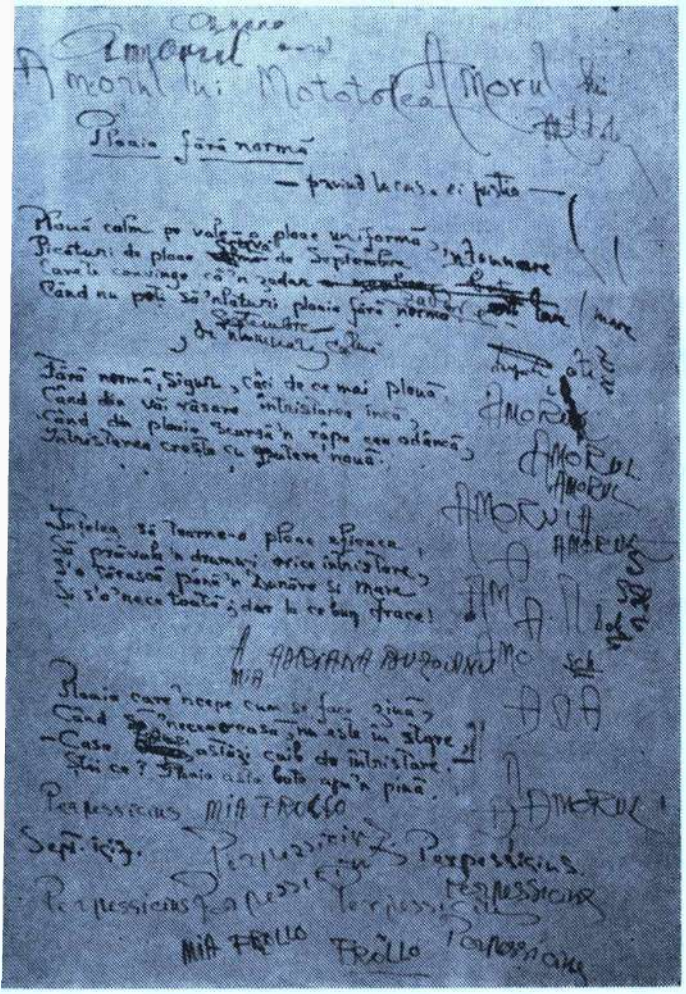

Strada, poem

poem
(e ceva mai chinuit, mai torturat ca Strada)

Postantume albe

Ce mi-i că vei veni la groapă
Și amintindu-ți cine știe ce detaliu, că vei plînge?
Atare ipoteză natural mă-ncîntă
Dar din păcate nu voi fi în stare
Să o verific.

De va fi să te reîntorci

Cînd va fi să pornești
pe drumul fără de-ntoarcere
fă așa, ca-n povești,
un bătrîn gospodar ce sta la taclale
socratic, cu fiii săi...

— Lasă totul la locul lui
— un cuvînt cald pentru fiecare
— lasă volumul deschis la pagina
preferată

astfel încît
de va fi să te reîntorci
să găsești totul la locul lui
ca-n momentul plecării.

« Mais je le publierai comme une histoire assez vraie de la misère du Coeur humain »
Benj. Constant. Adolphe.

«ROMANUL BIETULUI ÎNVINS...»

MOTOTOLEA: către infinit de tiranica lui stăpînă, către acel care pînă în 13 Decembrie a fost Piciul sufletului său, sufletul bicisnicului său corp,

către fantoma trecutului său, care prinsese viață și i-o comunicase și lui ca pe un foc sfînt,

către însăși viața viitorului lui, către aerul sănătos al nădejdii lui de viață și de muncă, către steaua lui călăuzitoare, singura la care își pironise secătuiții lui ochi ⟨și în care-și depozitase toate resturile lui de gînduri și de credințe naufragiate dintr-o viață prea nedreaptă cu dînsul⟩,

către mireasa săracei lui vieți și mai des către logodnica-i cu sufletul topit în bunătate și-n iubire, către singura lui rugă din orice clipă, nu numai de seară și de dimineață, către serafimul pentru care visase alcovul fantastic și minunat al amurgului, către idolul de diamant pe care-l închisese în invizibila dar sigura cetate a sufletului său, către idolul adorat, cum n-a mai fost nici unul adorat, ⟨căci din nefericire, pentru un biet învins în chiar podoaba lui, în sfînta lui iubire, ai fost un idol în scurta-mi fericire, un idol care și-a întors privirea de la mine, ori pentru care vină? pentru învinsa mea podoabă, pentru iubirea mea prea mare;⟩

***

SENECA SPUNEA ÎNTR-UNA DIN EPISTOLELE sale: *Plus super est viatici quam viae* (proviziile întrec cu mult drumul ce mai rămîne de făcut); în *Confesiune la 75 de ani*, Perpessicius, cu ajutorul acestui citat, schițează «un mic proiect de perspectivă»; după ce amintește romanul *Fatma sau Focul de paie* adăuga: «[El] se încheie cu acea lirică pagină de *curriculum vitae*, pe care o intitulam *Veninul*, ce trimiteam din Vasluiul pribegiei întîiului război mondial colegului meu de academie poetul Demostene Botez, care o publica în gazeta de atitudine *„Arena"*, ce conducea împreună cu Ion Vinea, N. Porsenna și Alfred Hefter-Hidalgo»; deci capitolul final al romanului apărea în periodicul ieșean, la 30 mai 1918 (cf. Teodor Vârgolici, *Perpessicius romancier* în *„Luceafărul"* din 16 februarie 1974); în primul număr al brăileanului *„Luceafăr literar și artistic"* din 15 septembrie 1929 va tipări *Pe același carnet*, pagini din proiectatul roman *Fatma sau Focul de paie;* în ciuda fragmentelor publicate, criticul literar dezmințea — în articolul *Nu tipăresc, din nefericire, nici un roman*, apărut în *„Cuvîntul"* din 17 octombrie 1931 — vreun proiect romanesc, pe care i-l atribuiau confrații de gazetărie și se confesa într-un pasaj puțin cam lung dar edificator pe care ne luăm îngăduința să-l reproducem: «Și-atunci să lămurim pățania noastră — continua Perpessicius —. Să recunoaștem că avem partea noastră de vină în svonul care vestește așa de insistent de trei ani și mai bine. De cînd, adică, ne-am redactat notița bibliografică din *Antologia poeților de azi...* Nouă ne trebuiau titluri. Și am pus două titluri: *Fatma sau Focul de paie* și *Amo-*

MOTOTOLEA: către-un trecut de paradis împrejmuit de lacrimile desnădejdii de-astăzi și către-un viitor de renunțare plătit — știu eu, în ce măsură? — de binevoitoarea-ți venerare a nesfîrșitei mele suferințe, de-un cald respect pentru acela care n-a fost mai ⟨răstignit⟩ mult iertat, pentru iubirea lui nebună, decît Christos cel răstignit pe crucea, în cinstea căreia iertase și iubise, pe toți deopotrivă, către aceeași sursă, de fericire altădată, de îngîmfată siguranță în ce era — vedere-ngustă, vinovată! — prea efemer, către aceeași sursă de infinită bunătate — lasă-mă să cred măcar atîta — cu pași timizi și cu genunchii tremurînd de îndoială, de teama de-a cuteza un pas zadarnic, de-a întîlni o poartă-nchisă, cu aceeași, însă, umilință a bietului meu suflet care te-a iubit și care te iubește, cu pași de îndoială se-ndreaptă Mototolea, astăzi, *către amanta lui de pîn-aseară, către izvorul tău de bunătate, de indulgență, de azi încolo* — să sper?

⟨În cinstea lacrimilor pe care nu mi le pot reține, iartă-mi această lungă, inutilă divagare și iartă-mi și cele ce urmează.⟩

— A! Doamne, de ce nu am atîta îndrăzneală, ca-n după amiaza asta, calmă, în ăst bordei, cel mai umil din cîte m-au adăpostit, cel mai divin căci mă lăsaseși să-nțeleg, în scurta noastră fericire, că e în noi un suflet plămădit din suferință reciprocă, un gînd de trai intim, tihnit, — că-n primul rînd, ne-am fi ajuns noi îndenoi —, în ăst bordei în care trăiești în fiecare din unghere căci sufletu-mi naiv te și visase cum surîzătoare ai să pășești ăst prag umil și-ai să dai viață interiorului pustiu de tine, de ce nu am atîta îndrăzneală să iau din cui — mai mult de-un pas, spre dînsul, este oare? — această armă de totală renunțare și să sfîrșesc. Aș pune capăt suferinței — O! ce vocabulare, ce meșteșug și-n cîtă vreme l-aș învăța, să pot să ajung, s-o scot distinctă la iveală, această suferință, s-o flutur peste toți și orbii chiar s-o vadă, să lumineze ca inima eroului lui Gorki, prin întunericul pădurii! — aș pune capăt lacrimilor de învins și poate pe groapa mea ai arunca o lacrimă — mărgăritar de preț, dintr-un comun tezaur, ⟨tezaurului de trecut comun — O, Doamne, scurt din cale-afară — ;⟩ «ai arunca o lacrimă»... adevărat? m-asiguri tu? — ce greu îmi e să-ți spun așa cînd m-ai gonit, cu răutate, vai! cîtă răutate! — Ce bine-ar fi să mă asiguri, să-mi dai întîi această sfîntă-mpărtășire, credința, siguranța că mă vei plînge cu lacrimi sincere, ca pe un amant pe care ai vrut să-l pierzi. Cu asta-n gînd aș termina-n curînd o viață fără rost.

Și totuși,

cînd mă surprind scriind aceste rînduri ritmate de lacrimile mele calde ce cad îngrozitor de triste pe biata-mi schilodită dreaptă — ca bulgări de țărînă, rari, răsună-

---

rul academic. Odată titlurile găsite, nimic nu ne putea opri să le socotim arvunite. De aceea am și adăugat, cu conștiința senină, acel parantez stenografic după care romanele erau în manuscris. Era o minciună? Se poate ca astăzi să fim puțin mai departe decît preliminările de acum trei ani de zile. Dar de aici și pînă la tipar mai va! Și-apoi să nu se uite: *Amor academic* vine după *Fatma sau Focul de paie*. Simțul ierarhic e una din metehnele noastre».

La această mărturisire să adăugăm o precizare: caietele intitulate *Roman*, cu multe foi nescrise, dar și cu varii notații, cu indicații bibliografice, cu extrase din lecturi recente și cu pagini răzlețe, presărate printre file, demonstrează că autorul nu abandonase planul înainte amintit. Iar din 1963, după apariția ultimului volum din ediția Eminescu, criticul își reia lucrul la roman și-și transcrie (cu multe intervenții ulterioare) primele două capitole; ele se vor publica primul în „*România literară*" din 6 februarie 1969 și al doilea, postum, îngrijit de Constandina Brezu, în „*Manuscriptum*", anul III, nr. 4 (9), 1972; cele 20 de file manuscrise — pe care le reproducem în continuare — reprezintă, credem, capitolul penultim al romanului. Sînt pagini îngălbenite de vreme, scrise în toamna anului 1917, cu creion negru, șters pe alocuri (și greu descifrabil); scrisoarea adresată de Mototolea (care în forma finală va deveni Pentapolin) Fatmei, alias Olga, reia, cu un vizibil accent liric, toate etapele unei iubiri fără speranță.

tori pe lemnul sec al raclei acoperite — cînd mă gîndesc că suferința mea e insultată de-această încercare de literatură și că în vreme ce în mine plînge un învins, — a cărui jalnice suspine sunt azi prea mute cînd înainte o vorbă numai era prea elocventă, — tu te gîndești în altă parte, că mă-ntîlnesc cu gîndul tău, pe drum, și trece nepăsător pe lîngă mine, cu-un ochi distrat ca pentru un indiferent, că-l văd cum ocolește colțul, c-a dispărut, că altul îi vorbește, că am rămas în drum nedumerit — ce caut oare și cine m-a-nșelat în buna mea credință? — atunci imensa mea durere e-năbușită de lacrimi prea multe și prea slabe, mi-ascund în stînga-mi capul și plîng ca-n ziua-n care am primit năpraznica înștiințare că soră-mea e moartă și cînd a trebuit s-admit forțat că așa e, că totul e zadarnic, că orișicîte lacrimi — n-ar mai putea s-o-nvie. Plîng mult... Tu știi acum ce darnic sunt în lacrimi și poate «chiar și» bănuiești cît sufăr.

〈Cînd moare dragostea în noi, tresar tristeți nebănuite, se-ntind pe toate voaluri moi,-năbușitoare și cernite.〉

Plîng mult, mă simt zdrobit, m-opresc din scris, mă duc la vatră și mă așez ca un moșneag îmbătrînit ce plînge-un mort, chinuitor de mult iubit, citesc ce-am scris, ca să mă reculeg, vărs alte lacrimi, neputincioase lacrimi, sterile, pline de tristețea care — omoară orice vigoare... la vatra, la care acum cîteva zile credeam să stăm, cu ochii pironiți în jarul vetrei, ca doi amanți sub ocrotirea fericirii, pe un scăunel ce-am spus să facă.

***

Doamne! Doamne! ce îngrozitor, ce sufocant de trist răstimp! Unde-am s-ajung? m-am sculat tîrziu de tot, obosit, bătut, zdruncinat. Visez de-atîta timp sau toate sunt adevărate? Cine m-a izgonit după ce mă primise așa de binevoitoare, ochii care mi-au surîs și care m-au lăsat să înțeleg că totul m-așteaptă, că o viață tăbăcită în suferință, va fi îmbălsămată în cea mai necunoscută fericire, ochii aceia priveau — ascuns în ce ungher? — cea mai ascuțită lamă de tortură din cîte sunt? Cine m-a înșelat și m-a mințit în chip așa de jalnic, cine mi-a închis poarta, binevoitoare întotdeauna? Amanta mea e aceea care a închis fereastra la care întotdeauna m-a așteptat surîzătoare, cu-un păr de înger, cu ochi de vise, cu mîngîieri și dulci sărutări? Amanta mea? Și-acuma doarme, gîndind în altă parte, în timp ce eu aștept afară? Zîmbetul care-i înflorește visul, acea tremurare ușoară a colțului buzei, acea mărturisire schițată, acea comunicare misterioasă, cu-un suflet pe care și l-a luat înger de pază, de astădată, acel rîs înăbușit prin somn, care-mi spune că sufletul ei trăiește intens, în fericire, — *în timp ce eu plîng ca un neghiob, un paradis pierdut, de-a pururi* — toate aceste semne exterioare ale unui foc, ce arde, aprins pentru altul astăzi, aceste toate sunt datorite altuia? Al altuia e sufletul care împrumută seva ce nutrește visurile ei, de toate zilele, 〈hrana ei sufletească?〉 Nu sunt eu acela pe fruntea căruia amanta mea, logodnica mea — Sărmane Mototolea! (rîzi scumpă umbră din fericirea mea prea scurtă; vezi, rîsul tău prin marea lui cruzime, mi-e necesar, îmi face bine) — a pus cea mai de preț cunună de flori de cîmp, de flori de viață, flori de iubire? Atunci cine, cu gesturi — să spun, nu mint? — caline — aproape, m-a mîngîiat așa de trist, așa de pentru totdeauna; ce glas de vrajă mi-a șoptit cuvinte așa definitive, așa de-ntregi? Cum n-ai fost tu? Ce umbră a fost pe ochii mei? Eu m-am mințit sau tu? Cu suferința mea, ca un copil drăguț, te-ai fost jucat, joc de păpușă, tu, nu-i așa? — Cum să-ți vorbesc, ce titlu, pe care nume să te chem? Mi-e frică, și-i trist destul de mult și-așa — Cine, dacă nu tu, a dat sufletului meu, *izbit din toate părțile* — numai lacrimile mele te-or face să-nțelegi din ăst adevăr (în toată-a lui cruzime) pe care tu aproape-l știi — o-ncurajare caldă, cuvintele care-ntremează, sprijinul convalescenții, mordantul care a fixat sufletul meu, cuvîntul evanghelic, care a răsturnat credința lui Mototolea care-i spunea: «Clădește-ți viața mai curînd în nisipurile pustiurilor decît în sufletele oamenilor. Tot sunt mai stătă-

toare », cuvîntul care i-a-nlocuit credința, ca să izbească-apoi mai crud într-însul!

Nu m-ai îndemnat tu și mi-ai zîmbit tot timpul, în semn de aprobare cînd ‹ prins-am› m-am pornit să zidesc palatul visurilor noastre? Cum, singur l-am clădit, crezînd că tu ești pe aproape, cînd tu priveai în alte zări? Nu, nu-i adevărat. Pe ochii mei n-a fost vre-o ceață și tu, tot timpul mi-ai vorbit. Așa-i, tu, buna, fosta mea amantă, c-așa a fost?

Ce să-mi amintesc, cuvintele mele de dragoste, versurile mele, care sunt ecou al iubirii tale, de pînă-n ziua de 3 dec[embrie] și care sunt toate plătite cu suferință de-a mea, suferință curată sau să-mi amintesc mărturisirile tale? « Piciu către iubitul lui stăpîn », « Frumosul meu prieten », « dar o să mă iubești întotdeauna? », « în iubirea ta, mă simt la adăpost... », « e cea dintîi și cea din urmă dragoste a Piciului »... am recitit scrisorile tale și « carnetul pe 2 zile ». Ce lectură chinuitoare! Ce tortură îngrozitoare! Cu ochii în lacrimi și cu pieptul sfîșiat de o tristețe care m-a zdrobit, m-a umilit, m-a aruncat în șanțurile de pe drumuri, îți strig din agonia unui suflet învins, cu ultima energie: « de ce m-ai mințit, de ce m-ai mințit? »... Și-apoi lacrimile tale, gemetele tale, din explicația de-acasă de la tine, în ajunul plecării mele de la voi, cînd te-ntorseseși de la Huși ...o nu, nu... cum să fac să le uit pe toate? E-ngrozitor! Nici roata lui Ixion, nici chinurile clasice din poveștile mitologiei, nici torturile Infernului lui Dante, nu sunt așa de îngrozitoare ca chinul despre care tot dînsul a spus: nu-i mai mare durere decît amintirea fericirii pierdute, în vremuri de restriște. Așa dar nu erau ale mele toate mărturisirile tale de dragoste, urechea căreia se adresau nu era a mea, sufletul pe care îl țeseau ca într-o vrajă, nu trebuia să fie al meu? Un altul țintea toată iubirea ta? Am fost un țiitor de loc pe un timp, fără să știu? De ce nu mi-ai spus-o, de ce nu m-ai lăsat s-o bănuiesc măcar? Sau, poate nu-i așa? Sau toate podoabele cu care m-ai încărcat, tu, castelană iubitoare, ca pe un trubadur rătăcitor, ‹artist în fond,› erau ale mele?

Atunci, ce vînt năpraznic, venit din ce ținuturi misterioase în diabolismul lor, s-a năpustit la culmea pe care nădejdea mea zidise castelul visurilor noastre, ce cutremur venit din ce afunduri de pămînt a zguduit, din temelie, un cuib de fericire?

Abia acuma înțeleg — sărmane Mototolea! — de ce în rîndurile tale, adesea îmi spui « frumos ». Să fie într-adevăr în mine, atîta culpabilă naivitate, ce s-a orbit pe sine, ce s-a mințit pe dînsa, ce n-a voit să ție seamă de șoaptele-ndoielii. Era frumos? Îmi convenea? Mă măgulea iubirea ta? De-aceea am fost crezut-o? *În fond n-a fost nimic?*

A! lacrimile tale din ultima dată, cînd am fost împreună la teatru! « Să plîngi la comedie. » De ce nu le-am înțeles? Sunt vinovat, sunt vinovat. Sunt profeții îngrozitor de sigure în cursul lor. Vezi, totul e să le surprinzi. De ce n-am vrut să vin în ziua de 13, de la țară? Ca să întîrzii cu o zi o nenorocire sigură? Ce trist, nu-i așa?

***

Și totuși:

Sărutul tău de-aseară, — mărturisește-mi drept: nu ți-ai călcat pe suflet, nu mi l-ai dat pentru lacrimile mele așa de triste? — sărut de sărbătoare, ca-n bunele timpuri ale iubirii noastre, cîteva lacrimi simțite, un « drum bun » din inimă și-n timp ce rămăsesem la poartă să te văd dispărînd, — am văzut bine, prin noapte? — cîteva salutări ale mîinii tale, vre-un sărut trimis prin aer poate, această încercare de reeditare a unui exterior de dragoste învinsă, batjocorită, mințită, *dacă aș vrea să mă mint aș putea să o iau ca adevărată, și nu ca o concesie — din milă — pentru o durere prea mare.*

Dar nu pot să mă mint. Nu mai vrea sufletul meu o a doua deziluzie. Întîia l-a doborît, l-a descompus, sărmanul suflet!

Și-apoi: în tren, în timp ce ‹bunul meu prieten› îmi servea o a doua baie de revoltă și căuta același reflex pe care-l văzuse dimineața, la mine, de ce tot timpul m-am împotri-

vit? De ce adeseori mă surprindeam că nu-nțeleg ce-mi spune, de ce mă suprindeam oftînd, și gîndurile mele de ce alergau în altă parte, unde erau învățate să alerge? Altădată, cînd se întîlneau în drum cu ale tale, ce veneau spre mine, cînd în căpușorul tău de înger — de ce-am crezut atîta-într-însul? — aveam atîta loc cînd puneai frînă gîndurilor tale prea năvalnice «ca să nu-mi strici somnul». Frumoasă minciună, ce păcat că fiind așa de frumoasă nu-ncetează de a fi minciună! — Și dacă gîndurile mele au alergat tot timpul înspre tine, azi-noapte, să cred că-acolo, în patul tău, te-ai fost gîndit la mine, o clipă cel puțin, din multele de alt-dată? Nu e așa că gîndul meu era atras de tine, de-un gest de-al tău de blîndă consolare? de sufletească mîngîiere? Desigur, căci altfel cum ⟨mi-ar fi venit⟩ «de-mi venea» așa de des în minte chipul tău, de ce o darnică uitare aruncase peste o întrevedere așa de apropiată și așa de crudă un văl de mireasă pentru logodnica lui Mototolea? Dacă aș vrea să mă mint, dar nu mai pot să vreau; de ce nu pot să mai mă mint?

La gară, vizitiul m-a întrebat, nedumerit: «Singur, D-le...?» Găsea el ceva curios în asta? Acasă, astăzi, soldatul mi-a spus «dar cuconița?» Fratele mi-a spus, cînd l-am întrebat dacă m-a așteptat singur sau nu, ⟨să vin⟩ «că era sigur c-o să vin singur». Am tresărit. Pusese mîna pe o rană prea adevărată și prea dureroasă, m-am grăbit să-i răspund: «dar nu, era bolnavă». «De ce, dar nu?» mi-a răspuns dînsul. Am tăcut. O fi bănuit ceva? Nu cred. În tot cazul nu chiar adevărul.

Căci dacă ar fi știut adevărul, tristul adevăr, dacă ar fi putut surprinde lacrimile mele, pe care m-am grăbit să le șterg cînd ei se apropiau, dacă ar fi știut că te port în mine, în care tu izbești, de cînd te țin, fără de voia ta, că te-am robit și *că abia aștepți să scapi, că poate ai și scăpat* acum, de-ar fi știut, ce crezi? privirea lor aș fi putut-o suferi? Nu m-ar fi omorît mai mult decît durerea de la tine, decît pumnalul de minciună aurită cu care ai izbit așa de-ngrozitor, în mine?

Aseară, pătura pe care vizitiul o adusese, atent la ce-i spusesem: «vezi *poate* nu vin singur» («*poate*» i-am spus, O! bănuială instictivă!) eu am lăsat-o alăturea de mine, căci pentru tine, pentru frumoșii tăi genunchi și pentru șoldurile tale calde, fusese adusă, să nu pătrundă frigul acolo unde numai sărutările mele știu prea bine, ce cald e-ntotdeauna.

Drumul a fost aproape bun tot timpul. Și leagănul căruții nu m-a zdruncinat mai de loc. Doar, cînd ⟨intrasem⟩ «am intrat» în sat, căruța a trecut neprevenită un șanț mai mare, m-a clătinat tare din loc și-n ceața nopții și-n singurătatea din preajmă-mi și din sufletu-mi, am auzit un țipăt de groază, un țipăt cunoscut, da, foarte cunoscut. Era al tău. Peste hopul ăsta cînd am fi trecut, tu trebuia să țipi de frică, de aceea am auzit distinct, în noapte, un țipăt ⟨care⟩ «ce» era al tău, căci te purtam în mine.—

Da, trebuia să țipi, fricoasa mea amantă din trecut, cum ai țipat de-atîtea ori pe-același leagăn al căruții, pe drumul mai cu seamă, plin de gropi, ce duce-n deal la vie și cum te-am auzit — da, tu frumoasa criminală a iubirii mele-nvinse, — și cum te-am auzit tot cu urechile acestea cu care-am auzit mărturisirea ta funebră, de aseară.

Pe drumul dinspre vie, pe care, în tovărășia fratelui, la 13 dec[embrie] cînd tu puneai sfîrșit iubirii mele, eu îl făceam pe un ger muiat numai de focul amintirilor iubirii noastre. Căci te-am purtat în brațe pe-aici, în leagănul căruții, tu, înger mai ușor decît un fulg de nea și la urechile-ți micuțe iubirea mea tot timpul ți-a șoptit — smintit ce-am fost — atîtea vorbe culese din nădejdea mea, atîtea mîngîieri atît de multe și atît de-adevărate, în timp ce peste dealuri estompele-nserării retușau luminile prea vii ale apusei zile și prea întunecate ale unei nopți ce sta la pîndă, în timp ce-n fund tot timpul strălucea, în orizonul de poveste, încrustat, luceafărul de seară, el, care prezida pe vremuri la cununii.

Abia acum înțeleg de ce în înserarea înghețată, de acu cîteva zile, pe drumul viitor în spre Vutcani, luceafărul mi-a apărut mai rece ca întotdeauna. Ori poate-și amintea că-am vrut pe vară, în minunatele plimbări, pe drumul viitor, să-ți dau acest supra-

terestru Diamant? Da! da, acum luceafărul avea o strălucire puțin cam disprețuitoare, nuanțe reci de ironie: «tot îl mai dai? » parcă avea de gînd să-mi spună «Și poate ai de gînd să mă-ncrustezi chiar pe inelul logodnicei lui Mototolea?» Desigur, luceafărul știa ceva, acesta era înțelesul ironiei lui, pe care sărmanul Mototolea n-ar fi putut să-l bănuiască, căci, vai! iubea prea mult și prea trăia pe-acest pămînt, cu mult mai jos de lumile statornice ale astronomiei.

De-aceea mi-a apărut pustiu din calea-afară acel tărîm de rai alt-dată, Vutcanii, un joc de cuburi de carton pentru copii ftizici ce stau să moară, o jalnică ruină a unui cadru trăznit de trăznet, aprins, incendiat și acuma fumegînd, prin rarii arbori?

De-aceea te-am chemat — într-un pastel, pe care-n ignoranța mea credeam că o săplaci — să dai puțină viață acestui sat despopulat cînd îți spuneam:

De ce nu vii să stai
Și tu la țară,
Tot satul ar fi un rai
De primăvară!

De aceea am făcut — cu cîtă strîngere de suflet! — un drum la Vera? — nu-ți cer vre-o plată — Ce trist mormînt! Ce jalnică grădină! Da, da, de-aceea am fost acolo și nu ar trebui să mă mai mir de ce mi s-a-ntîmplat cînd am avut ⟨presimțirea⟩ «presentimentul» să fac un drum în cel mai trist «posibil» loc din lume. Ce chin a fost să fie!

De-aș fi știut de cele ce m-așteaptă, nu m-aș fi dus să mai plantez în cea mai stearpă brazdă atîtea amintiri, chinuitoare, astăzi, în ziua aceea flori minunate și scoase la iveală ca dintr-o seră. Mi-am adus aminte *de 6 august, te vedeam în ghetele de antilopă maro*, cu fusta neagră, cu capul de păpușă fără pălărie, plîngînd — de ce n-am strîns în altă carapace acele lacrimi în sufletu-mi adăpostite și care azi mă chinuiesc atît de mult! — Și-alături eu, țineam în mînă parcă, în stînga mea, sub braț? — capacul de la raclă. Era așa ușor, un mic capac de la cutii de jucării! Și ce-a urmat apoi! O Doamne! Doamne! motive de literatură; dar lacrimile mele cu care le-am plătit?!

De-aș fi știut de cele ce m-așteaptă, desigur că nu m-aș mai fi dus la plopul de pe vale, ce răsărea, an-vară, ca o statuă de verdeață din mijlocul umbritei văi, de arbori, iar azi, un obelisc sinistru de tristețe, aruncă peste valea-ntreagă atîta deznădejde tristă, sfîșietoare, că nu poți sta prea mult cu ochii către dînsul: doar cuiburi mari de ciori îți spun că anotimpul ăsta omoară și dragostea și firea.

De-aș fi știut, aș fi mai altoit pe-un amănunt, indiferent în sine, o-ntreagă perspectivă de nădejde și care din nenorocire s-a dovedit minciună? Aș mai fi altoit? N-aș mai fi fost făcut-o și aș fi înțeles că ori cîtă fantezie nimic nu-nseamnă cînd e-altoită pe o ramură pe care Soarta a hotărît-o să se usuce.

Pe vale, aproape de plopul cu povestea, e un izvor ce curge ne-ntrerupt, pe o țeavă de metal, în *teuca* în care apa a-nghețat și apoi se curge în curs aproape regulat, străbate printre pietrele și vreascurile de pe jos, pe care apa înghețată a pus o creastă de cleștar, pe pietre, iar pe vreascuri o floră fantastică, polară. Nimic nu e mai plin de viață, mai dătător de-ntăritoare perspectivă de nădejde decît acest izvor ce vine de sub straturi calde — căci sursa-i caldă și trece, cu naivitatea unui prunc de geniu pe care spectatorii nu-l interesează, printre-nghețații bolovani de pietre și printre vreascurile înflorite, cu flori de ghiață artificiale și ⟨care⟩ apoi se lasă-n vale voind să spuie parcă că-acest îngheț de moarte, că-această desfrunzire, că acest sinistru plop fără de păsări cîntătoare, că-acest decor pustiu și tragic, nu poate să omoare iubirea permanentă, ce-a răsunat în valea aceasta, pe care-o știe plopul, din nopțile ⟨cînd⟩ de vară și care și azi trăiește în aste locuri precum e plin de viață, izvorul care trece printre ghiață, fiindcă sursa, de sub pămînt, e caldă...

Ce zici, nu-i tristă, extrem de tristă, astăzi fantezia mea? Ce vrei, cu toate astea așa a fost, așa-am gîndit...

De-aș fi știut de cele ce m-așteaptă, m-aș fi gîndit mai bine la vîscul pus odată, în dreptul meu, la căpătîi, prins la oglindă, sărmanul vîsc smuls din pădurea plină de sevă, și care după cîteva, puține zile de vigoare, s-a ofilit și azi e scrum de mult.

Sărmane prognosticuri, de ce ați bătut la sufletul cel mai naiv din lume? Cum oare de-ați crezut că s-ar putea să vă-nțeleagă?

***

Și-acum să-ncep să pun sfîrșit acestei jeluiri, acestei lungi mărturisiri. Mai ai puțin și vei ierta pe Mototolea ce-ntîia dată e mojic cu tine, silindu-te să-asculți confesiunea unei dragoste învinse. Mă vei ierta — nădăjduiesc și poate — îmi vei și mulțumi pentru puținele mărturisiri ce mai urmează.

***

Mă scutur de-orice artificiu și-ncep sfîrșitul:

Nu-mi fac iluzii. Mai ales aceasta, te rog din suflet să o crezi. Că m-ai iubit am crezut-o — și oricît sunt acum convins că n-a fost așa, *că nu m-ai iubit pe mine* — matematicește urmăresc acum — prea tîrziu — cursul acestei substituiri de dragoste — nu pot însă să rezist nevoii de orgoliu a sufletului meu, care se simte așa de bine în scumpele lui amintiri. E prea mult îmbibat de tine. E din el, cea mai mică părticică care să nu te poarte în mica ta mărime naturală? Oricît mi-ar spune Logica: «nu vezi? e clar, te mai îndoiești? e limpede», oricît nu pot să n-ascult slăbiciunea sufletului meu, măgulit de iubirea ta — căci dacă a păcătuit divinizîndu-te, ce-i rămîne la groapa de pe urmă, decît să persiste în păcat? — nu pot să n-ascult și tînguirea lui. E prea multă bunătate în mine — bunătate sau neputință de a face rău? — dar și cinste totodată. Căci mărturisesc, cu cugetul curat: *e așa cum — zice Logica; ar fi fost frumos să fie așa cum crede sufletul că a fost.*

Prin urmare: nu literatură numai, dar și corectitudine. Mă mîndresc că sunt capabil de atîta cinste. Dacă vei vrea să-mi plătești cu aceeași cinste îmi vei cruța disprețul cu *care mama ta a spus că ți-am sucit capul cu poezii.* N-a fost în intenția mea. Și aceasta e suficient. Disprețul tău m-ar durea prea mult. Triumful ei — de-ar ști ea ce complet e m-ar îngropa în ridicul. Și ar avea o nouă criză de bucurie — triumful ei mă lasă — pe mine, amantul Mototolea — absolut indiferent.

Deci, fii bună, fiind cinstită, oricît de dureroasă ar fi ghilotina adevărului pe care ai slobozi-o pe grumazul meu. Îmi voi zice că faci experiențe și mă voi distra pe socoteala mea. Ce mă costă? Lacrimile? Le-am plătit odată și încă din abundență. Acum pot să ascult. Ce n-am voie? Cine mă-mpiedică? Sufletul? Am să-i pun un căluș. I-am și pus. Începe dar. Nici o concesie. Iată, să te ajut. Prea te-am iubit ca să nu fiu drăguț și cînd mă pălmuiești. Sunt mai bătrîn, bătrîn de tot pe lîngă tine. Ești un copil frumos, deștept, cu un bunic care se angajează cu plăcere la torturile

nepotului. Eu sufăr, cînd tu mă pălmuiești, dar ce are a face? — tu rîzi așa de frumos și ești așa de vesel, că de m-ai pălmui de-o mie de ori mai tare, îmi pare că mă mîngîi... poate că la urmă o să te-nduri să mă săruți... — nu te speria — ca pe-un bunic, pe care l-ai pălmuit. Acel foarte puțin cu care spuneai că a scăzut dragostea ta, e mult, e-aproape tot, nu-i așa? Depărtarea a crescut și în dragoste legile perspectivei sunt aceleași. La depărtare, orice dragoste, oricît de mare, pare infimă, iar de-aproape, și cea mai mică ne pare un munte. Vezi, lacrimile sunt de vină. Ele sunt ca ceața care ne-ascunde proporțiile juste și-adesori le exagerează. Difuziunea conturului. Acum nu le mai vezi, lacrimile mele. Poți judeca în lumină. (Apari în lumină, ca un Arhanghel cu sabie de pedeapsă. Ce păcat că frumusețea ta smulge săbiei, lama ascuțită de metal și o face de carton poleit. Apari în lumină... Nu mă pot scuti să te văd. Mai presus de toate eu sunt un estet, ce vrei?... Dar, nu, de data asta e sigur: lama e ascuțită și de metal. Fericită fantezia care crede că sîngele ce-i țîșnește din vinele izbite de-adevărat, sunt roze, imprimate de amantă! Poate da, poate nu. De-ar mai crede-o și altcineva... Ar fi o consolare suficientă...) Ochii tăi m-au ferit o dată. Sunt momente care valorează cît o eternitate. Cînd am iubit cu adevărat, și cînd ni se pare c-am iubit — e cam același lucru — și s-a-ntîmplat să moară cel iubit, — iubirea însăși în cazul ăsta — ni-e greu să-l mai privim întins pe catafalc. O știu din experiență. Pe la miezul nopții am ajuns, la casa noastră, în mahalaua portului. Murise soră-mea. Ce năpastă! Tot drumul, printre lacrimi, îi auzeam glasul — de-ai ști ce veselie a fost și-ntr-însa — rîsul, cuvintele de spirit, simpaticul cinism, cu care căuta, sărmana, să răscumpere nedreptățile soartei. La toate m-aș fi așteptat. Dar, că ajungînd acasă, o s-o văd fără viață, întinsă pe masă, mi-aș fi pus capul, că nu. Și totuși... Murise. Acasă la noi, lumină, ca niciodată. Mama zdrobită, de nerecunoscut. Pe masă, albă, în alb, cu aur mult în lumînări, în preajma ei, soră-mea. Am văzut-o bine? Nu cred. M-am oprit în prag. M-am rezemat de ușori. Cu capul în mîini (aveam 2 brațe bune pe-atunci) am plîns, am plîns mult lacrimi neputincioase. ca și acum... pe mine, tot ce-i brutal și de neînlăturat mă zdrobește și mă face să plîng. Pentru că n-am nici putere să mai îndrept ceva și-apoi plîng de ciudă că plîng, de ciuda lacrimilor inutile.

Apoi am priveghiat toată noaptea. A doua zi am înmormîntat-o. Și cel mai indiferent a sărutat-o. Eu nu. Și totuși o iubisem. Și cît! Murise veselia — unica veselie — a bietei noastre case. Chiar sufletul săraciei noastre. N-am mai cutezat s-o privesc. M-ar fi omorît ⟨atîta⟩ triumful ăsta al morții. Cînd au coborît-o în groapă, ⟨și⟩ toată lumea privea spre dînsa. Eu nu, deși eram acolo, pe marginea groapei. Cineva mi-a spus la ureche că un gropar i-ar fi furat inelul. Eu mi-am adus aminte de ce-am citit prin cărți, de-un cult la cei vechi, că la morți li se luau inelele din uz. *Ce vrei, frate-frate, dar eu eram un intelectual mai presus de toate...*

...Cum astăzi, sunt întîi de toate un estet.

Ai impresia că sunt cam ironic la adresa mea? Cam crud? Nu-i nimic. Sunt învățat. Și mai dinainte. Și-apoi 10 luni de spital — pentru Patrie — ce oroare! m-a învățat și mai mult. « Te doare? » îmi spuneau frumoasele caritabile, în timp ce mă chinuiau. « Nu face nimic, nu face nimic » mă grăbeam să răspund. Ori mă durea cînd mîinile lor erau așa drăguțe? Și mîinile tale sunt drăguțe. Și au ceva trist în ele, afară din cale trist. O! mîngîierea — de ce n-o uit, ajută-mă s-o uit — din parc, în prima noastră noapte de iubire!

Dar nu. Ochii tăi m-au ferit o dată — Mi-ai și spus-o. Eu știu ce-nseamnă asta. Și-apoi mie-mi rămîne ironia. Nu crezi? Zău, sunt ironic. Dar nu de-acum. O! de demult. De nu m-ai cunoscut ironic, e fiindcă o sacrificasem pentru tine, în cinstea ta, ca pentru o amantă, unica mea amantă. Da, da, nu mint, cum nu-i minciună durerea nesfîrșită ce mi-ai dat. Cînd ai intrat în sufletu-mi, surîzătoare, i-am spus: « primesc, dar pe un preț: jertfește-ți ironia ». Și s-a grăbit. Acuma dînsa se răzbună. Ori e ceva de plîns în asta? Sunt legi fatale.

Vezi trebuia să se întîmple, ce s-a-ntîmplat. Prea te-am divinizat! S-au răzbunat acuma zeii. Cînd mă gîndesc: au cam întîrziat. Eu îi cunosc din cărți. Sunt mult mai iuți în răzbunare. Și orice fericire, de e prea mare, le strică. Prea mult am ascultat pornirea inimii și nici un sfat al gîndului de îndoială. Ca și Orfeu, eu m-am grăbit și te-am privit, de-a pururi pierdută Eurydice, în pripă, prea devreme. Și te-am pierdut ca dînsul. Ca dînsul, vom urma aceeași cale: am să te ador, în ciuda tuturor din ce în ce mai mult. O! N-am s-ascult decît pornirea inimii, porunca sfîntă a trecutului, îmi voi închipui că nu știu ce s-a întîmplat... Și-n care gînd? Că vei mai fi a mea vreodată? O! nu, am oarecare doză de naivitate — să-i zicem fantezie — dar nu pînă-ntr-atîta. *Am să continuu să te ador, pentru trecut, pentru iluzia că m-ai iubit și din respectul pentru tot ce-am suferit și cînd te-am fost iubit și cînd am înțeles că adorarea mea a fost mai stearpă decît sămînța ce-a căzut, pe piatră, în pildă.*

Am să pun doliul pe care-l purtam după soră-mea, din nou la braț. La stînga. Sărmană stîngă. Ea-i vinovată că n-a știut sau n-a putut mai bine să te strîngă, să puie la mijlocu-ți micuț de Doamnă mică mai mulți fiori, mai multă tremurare, că n-a știut cum să te mîngîie, că nu s-a priceput să lase-n fiecare părticică din corpul tău, ceva din marea mea iubire, din nesfîrșita-mi adorare. A fost stîngace. Vezi, și-a luat pedeapsa.

Voi reciti, ca pe o formulă-vrăjitoare, în fiecare zi, ca pe-un ironic epitaf *Reproș imaginar* cu îngîmfatul lui sfîrșit:

Zadarnic însă zgomotele-nstrună
Vegherea ta și inimii pun frînă,
Nu-i liniște și n-o să fie, pînă
Ce nu s-o cuminți iubirea ⟨mea⟩ ta nebună.

În mijlocul tentațiilor care se repezeau să-l îndepărteze de la Dumnezeu, Sfîntul Anton — al lui Flaubert — a spus: *« J'ai toujours besoin de t'adorer »*. E cam așa. O să-l urmez, ca ucenic modest.

Mă voi gîndi adesea — nu știi? eu sunt un ins cu oarecare spirit — că-n timp ce dragostea murea în tine, pe Mototolea-l năpădiseră păduchii.

Și mi-ai mai spus: « poate-ți fac și un serviciu, ne mai iubindu-te ». Da, dar nu așa cum căutai tu să maschezi adevărul. Un serviciu mai mare: mă vindeci de iubire. Ce aș mai putea iubi? Desigur, atîta doar e adevărat în mine. Dar n-am s-o mai încerc. Și ultima e-ntîia deziluzie. Te asigur. Cînd singura amantă, ce mă făcuse să-ntrevăd un rai de Fericire, m-a înșelat, ce aș mai avea de încercat? Cel mult, oricare alta va fi asemenea cu tine. Pe cîtă vreme voi rămînea să te ador ca pe-un odor pe care mi l-a smuls inconștientă soarta. E și aceasta — un preț și o răscumpărare a Durerii.

Și poate pentru toată renunțarea mea, o să te-nduri să mă consideri un bun prieten, prietenul de consolat, amantul fatal sacrificat și care ⟨nu⟩ ți-a făcut cel mai de preț din rele, iubindu-te prea mult.

Știi tu? Orice iubire obosește. Oricît de mare. Dovadă, iubirea noastră. Cînd e prea mică, e incompletă. O tolerezi și-n urmă te scîrbește. Vezi, s-ar putea să vie un timp să-ți treacă această rătăcire actuală și s-ar putea să-ncerce amintirea atunci să-ți povestească din trecut. Să nu mă uiți... ⟨Și.⟩ și să-ți aduci aminte, cînd vei avea nevoie de-o consolare, de-o reculegere, de-un gest de ascultare oarbă, aproape animalică, docilă, că este undeva în țară, un suflet a cărui fericire maximă va fi să poată să te ajute. Vezi tu, nimeni nu ți-ar putea face cel mai mare bine, decît acela pentru care tu ai săvîrșit pe cel mai mare dintre rele. E evanghelic ce susțin? Se poate, dar ce-ai voi să-și spuie Mototolea la înmormîntare, el, care a fost tot timpul un sacrificat, ce altceva decît o ironie.

Ori este undeva cîntarul fermecat, care ar putea să dea exactul sens al lucrurilor? Și cîntărit cu dînsul, eu sunt un laș, un — de dispreț — învins, un manechin de lemn, fără de suflet, cînd la atîta vanitate din partea ta, răspund cu ascultarea unui cîine bătut și isgonit, că nu răspund cu ură la gesturile tale astăzi obosite, disprețui-

toare iar mîine înmuiate în ură? *Să n-am atîta hrană intimă de consolare, încredințarea că această renunțare, deși n-o fi un titlu de victorie-n amor, e totuși cea mai nobilă din atitudini, pentru o iubire-nvinsă?* Eu nu știu să existe un astfel de cîntar. Puțin îmi pasă, de ce-ar voi să zică și să creadă alții. Disprețul tău, acela însă, m-ar consuma extrem de mult.

Căci aș urma această pantă instinctivă — a urii — dacă aș putea pe de-o parte...

Și poate c-aș putea de nu te-aș fi iubit așa de mult și dacă aș plînge — în ce-am pierdut — plăcerile exterioare, tot ce-aș putea găsi într-alta.

Dar nu! Atîta cît mi-ai dat — cea mai de preț *iluzie* din viața mea (ce alta sunt decît un cerșetor, după iluzii) îmi e deajuns. Voi căuta să te slăvesc, iubindu-te, servind-nainte *iluziei*, chimerei minunate, ce-a fost iubirea-ți pentru mine.

* * *

Și-acum mi-e frică, ca nu cumva confesiunea aceasta să fi ucis și ultima bunăvoință, a ta, cînd mă lăsai să cred că vom putea rămîne buni prieteni. Prea se bocește...

*

...Dar dacă totuși, gîndul tău mai păstrează *[indescifrabil]*, te roagă Mototolea să-i răspunzi:

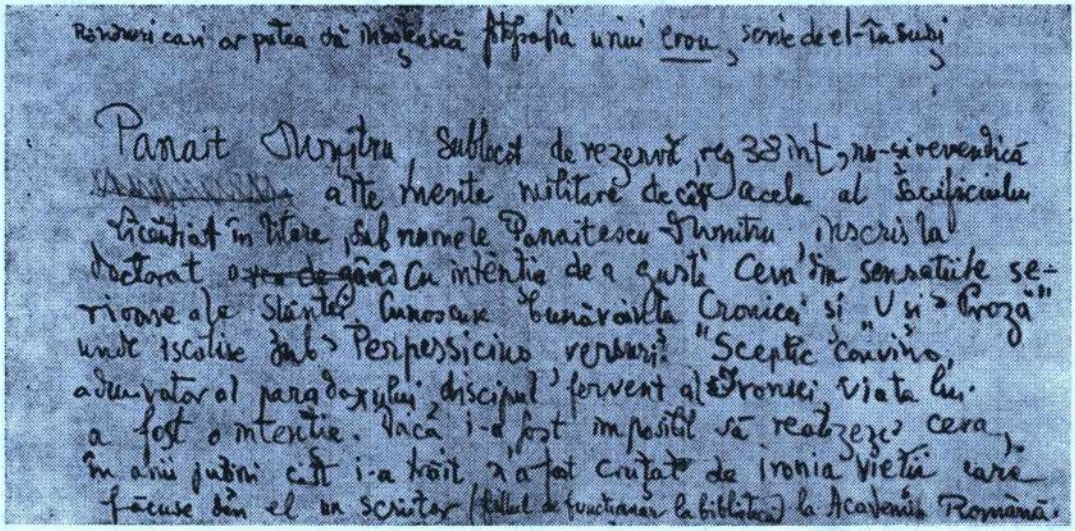
1. Vom fi prieteni?
2. În loc de ajutorul altcuiva, vei fi așa de bună, să vrei să i-l primești pe-al lui, cînd vei avea nevoie, și să-i oferi în felul ăsta o mulțumire rară, aproape-o *fericire?*
3. O! dacă-ai vrea, vorbindu-i de iubirea noastră să-i scrii un necrolog cinstit și totuși plin de măgulire.
4. Că nu te-a plictisit confesiunea mea (cum pot să cred?) Ea poate ți-a plăcut, *desigur ca literatură. Va fi o glorie-n durerea mea să știu că-mi ești o cititoare de elită.*
5. Să vrei să nu distrugi aceste pagini. Romanul bietului învins e poate redactat, într-un capitol în aste pagini. Și Mototolea-ți mulțumește. Cînd ne vom revedea, mi le vei da, cu un gest drăguț ca pe-un extract de-nmormîntare.

Și-acum, să sper că voi putea prin bunăvoință să te mai văd — și cînd? — că-ai să mă lași să-ți scriu, că-mi vei răspunde, că poate — atîta fericire nu-i pentru mine, sunt sigur de asta — vei vrea să intri-odată în ăst bordei, unde nu-i colț să nu trăiești, că vei veni ca la înmormîntare — Și eu am fost la vară — în ăst bordei, de unde, prin aste pagini, aș vrea să-ți spun, ca încheiere, atîtea vorbe de iubire pe care le înăbuș în mine căci nu-mi este îngăduit să te întreb din nou *[două rînduri indescifrabile]*.

Mînjești: Dec[embrie] 1917 MOTOTOLEA

(Paginile de proză au fost transcrise de prof. Sorin Martinescu)

PERPESSICIUS / SCRISORI

CĂTRE

1. Ovid DENSUSIANU

1 mai 1918 [1]

I

Stimate domnule Director [2],

Am onoarea să vă trimit — iertați stilul de raport — în această scrisoare două bucăți pentru revista D[umnea]v[oa]s[tră].

D[umnea]v[oa]s[tră] veți hotărî, de unde urmează că eu pot să nu spun nimic despre ele — Însă despre sonetul din Lerberghe, poate să fie necesar să spun că forma celor două strofe dintîi ale sonetului reproduce forma originală a sonetului în franțuzește.

[1] BARSR, cota S 9(1)/DXL.

[2] Ovid Densusianu conducea atunci revista *„Viața Nouă"*.

PERPESSICIUS A ÎNTREȚINUT O VASTĂ corespondență cu foștii săi dascăli, cu colegii de breaslă literară sau didactică și cu nenumărate persoane care-i solicitau sprijinul său moral și chiar, uneori, material. Aspirantul la gloria Muzelor dintr-un sat moldav, muncitorul — romancier din Costești de Argeș, studentul care-și cumpărase din bursă ultimul volum al ediției Eminescu, elevul de liceu vilcean, fostul minuitor de cărți de la biblioteca Academiei, toți aflau în răspunsul criticului cuvinte de încurajare ori lămuririle cerute. Pentru acest «dosar» am ales dintre puținele scrisori găsite în bibliotecile bucureștene sau printre hîrtiile rămase de la Perpessicius (și la acest punct am apela la cei care mai dețin epistole de la critic să aibă bunăvoința să ni le comunice), cîteva adresate unor colegi de literatură.

Cele două scrisori către fostul său «dascăl de romanistică și poezie», cum își intitula unul din portretele schițate lui Ovid Densusianu, datează din vremea războiului: pe prima — aceea din 1 mai 1918 — tînărul poet o însoțea de «două bucăți pentru revista d[umnea]v[oa]s[tră]», iar în cea de a doua deplîngea moartea «bunului meu amic și mentor» Titu Dinu.

Epistola către Ion Pillat, nedatată ca majoritatea celor din această perioadă, poate fi fixată în 1927 (se știe că volumul al doilea din *Antologia poeților de azi* a apărut anul următor); ea demonstrează și meticulozitatea lui Perpessicius la efectuarea corecturilor tipografice: «a trebuit să-i mai cer o corectură în pagină» își înștiința — între altele — corespondentul.

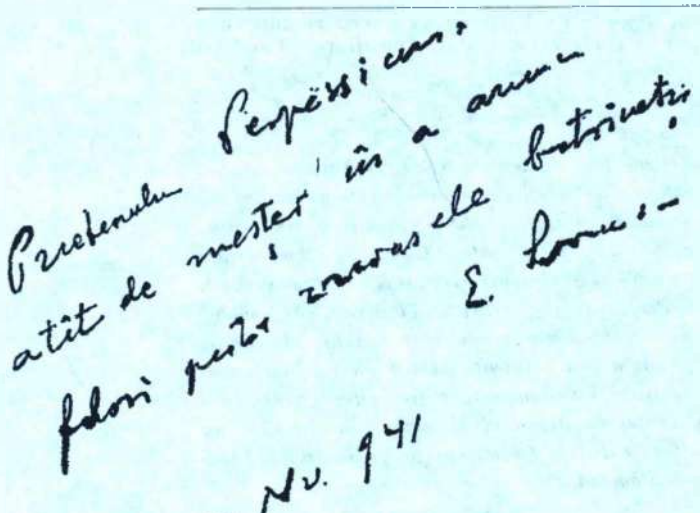
Urmează două scrisori trimise protectorului și

Despre asonanțe — licență = *cad—smaragd*, bănuiesc că nu păcătuiește prea mult pentru ureche. D[umnea]v[oa]s[tră] veți hotărî.

Sfîrșind aceasta, îmi permit să vă rog (*dacă în vre-un fel sau altul* ele sînt susceptibile de tipar), ca cele ce veți găsi cu cale de observat, să-mi comunicați, în răgazul a cel mult 2 săptămîni (căci deplasările de trupe ale unităților deja deplasate se efectuează capricios și continuu) pe adresa:
sublocotenent rez. I. Per. Popescu. Reg. 38 Infanterie Comp. II-a Cocargea Prin Medgedia.
Primiți vă rog, domnule director, asigurarea stimei mele, PERPESSICIUS
P.S. În afară de acestea dacă, stimate domnule director, credeți de cuviință să-mi dați un sfat l-aș cere, în privința următorului lucru:

Populațiunea satului în care, în prezent mă aflu (și într-un sat învecinat Ienigea) este acea denumită Gagauzii-Găgăuții. Dintr-un studiu mai vechi din *„Viața Românească"* mi-aduc aminte să fi rămas cu impresia că populațiunea aceasta se asimilează sau că-și renegă originea etnică. Anumite amănunte de folclor (într-o accepție cît mai generală) despre Gagauzi parcă se refereau la toți Gagauzii, implicit și la cei de pe aici. În aceste locuri, lipsit de izvoarele bibliotecilor, nu am posibilitatea să confrunt studiul de care am amintit cu izvoarele pe care el le-a utilizat. Rîvna mea s-ar reduce la acumulare de material — real, de pe aici, deocamdată. Însă, a verifica, ulterior, datele studiilor asupra gagauzilor, poate fi vreun folos? Sau mai bine o monografie asupra lor, asupra acestor 2 sate ar prezenta vreo importanță pentru filologie? *Satele sînt vechi, plugăria și turmele de oi sînt în cinste la ei;* ținînd seamă și de faptul că, dacă n-ai fi prevenit de acest amestec de limbi, turcă, bulgară, română pe care ei le întrebuințează, cum sînt și creștini, ai fi înclinat să nu le dai nici o importanță ca origine — aparte — etnică, nu credeți domnule director, că studiind aceste două sate, etnologicește, materialul ar putea servi pentru acele studii comparative, care singure sunt adevărata știință? Sau, și mai de-a dreptul vreau să spun: aceste lucruri le cred eu. Poate le credeți și D[umnea]v[oa]s[tră]. Și atunci în urma acestei prețioase confirmări, aș vrea să știu cam de ce alte puncte ar trebui să țiu seama, în afară de acelea referitoare la alcătuirea monografiilor, în care am modele suficiente, monografiile D[umnea]v[oa]s[tră], ale d-lor Candrea, Vârcol etc. sau de acelea relative la transcriere (mă refer la *„Graiul nostru"*?) deși cred că aici nu se poate vorbi de un dialect sau sub-dialect. Oricum însă, D[umnea]v[oa]s[tră] veți fi așa de bun, ca să-mi dați orice indicațiuni socotiți pentru care eu, anticipat, vă mulțumesc.

Al D[umnea]v[oa]s[tră] PERPESSICIUS

prietenului său, romancierul Liviu Rebreanu: una de mulțumire din 13 decembrie 1929 — pentru propunerea de numire la Educația Poporului, o instituție culturală creată în acea vreme, al cărei directorat fusese încredințat lui Liviu Rebreanu, și alta din 2 iunie 1940 — de felicitare pentru discursul de recepție la Academie; aceeași prietenie transpare și din două epistole adresate mai tînărului său coleg de critică literară, Pompiliu Constantinescu, și din care am ales scrisoarea din 24 iunie 1941 — «după întîiul bombardament» cum precizează emitentul — în care-i mulțumea pentru cronica sa la de curînd apărutul *Dictando divers, I*, și aceea din 21 octombrie 1941, în care își felicita prietenul pentru «admirabila execuție» a noii conduceri a *„Revistei Fundațiilor Regale"*. Criticului G. Călinescu îi comunică la 11 noiembrie

II

1918 iulie 9/28[3]

Stimate Domnule Densuşianu

Silit de împrejurări am părăsit Vasluiul fără să mai pot veni prin Iaşi, cum aş fi dorit, în speranţa să vă pot face o vizită.

Mă grăbesc să vă salut din Bucureşti, unde am reînceput slujba în serviciul bibliotecii Academiei R[omâne]. Desigur, mai obositor la început, stîngaci de-a binelea în exercitarea stîngei.

Cu deosebită tristeţe am aflat de pretutindeni că moartea scumpului Dinu [4] se datoreşte unei fatale imprudenţe a soţiei lui. Şi nu mi-a rămas să mă mîngîi decît cu informaţiile după care, în tot acest timp de absenţă Dinu s-a comportat cu o nobilă mîndrie şi demnitate, neinfluenţată de nici o ameninţare şi că brusca şi neaşteptata lui dispariţie a avut un ecou aşa de intens, cum numai un ins iubit ca Dinu putea să trezească.

Cu o deosebită plăcere am aflat că întreaga casă şi biblioteca D[umnea]v[oa]s[tră] se află în bună stare. Şi deşi, desigur, vestea aceasta nu vă e nouă, mă bucur s-o adaog căci zilnic mă întîlnesc cu atîţia despuiaţi de tot ce au avut. Unul: Popescu-Necşeşti. Trecînd pe la Brăila, unde am văzut pe mama mea, am aflat precis că Dragoş Protopopescu a fost tot timpul suplinitor la liceul de acolo, unde a fost refugiat cu întreaga lui familie. Nu l-am putut vedea fiind silit să părăsesc în pripă Brăila.

Dacă aş fi putut veni prin Iaşi aş fi avut de gînd să vă cer un sfat, pe care dacă vi-l expun aici mă mulţumesc să-l primesc de la D[umnea]v[oa]s[tră], cînd veţi veni în Bucureşti — şi sper că veţi veni în curînd. — Faţă cu nenorocirile prin care am trecut, personal, aş fi mulţumit să pot să lucrez, după cum am năzuit totdeauna, în filologie. Şi desigur nu titlul de doctor în întîiul rînd, cît sub acest pretext stimulent: o lucrare cel puţin. Şi cum ştiinţa e aşa de vastă, aş fi vesel să am de la D[umnea]v[oa]s[tră] o indicaţie, un punct de plecare, precizarea unui subiect, unei teme, pe lîngă inevitabilele următoare sfaturi...

---

[3] BARSR, S 9(2)/DXL.

[4] Titu Dinu, colaborator al lui Ovid Densusianu (poet), despre care Perpessicius a scris rînduri emoţionate şi emoţionante (cf. *Pentru memoria lui Titu Dinu* în *Dictando divers*, I, Bucureşti, „Fundaţia pentru literatură şi artă", 1940, pp. 153—157).

1930, amînarea predării «autobiografiei» cerută pentru revista *„Capricorn"*, pe care o conducea autorul *Bietului Ioanide*, a doua este o scurtă dar afectuoasă mulţumire pentru cronica literară la ultimul său volum de versuri.

N-am putea încheia mai elocvent acest dosar al unei existenţe, decît tot cu cuvintele autorului *Menţiunilor critice*, care pe o pagină rătăcită între filele unuia dintre carnete, tot prin 1917, îşi schiţase autoportretul moral: «*Rînduri care ar putea să însoţească fotografia unui* erou, *scrise de el însuşi.*

— *Panait Dumitru, sublocot[enent] de rezervă, reg[imentul] 38 inf[anterie], nu-şi revendică alte merite militare decît acela al sacrificiului. Licenţiat în litere, sub numele Panaitescu Dumitru, înscris la doctorat, cu intenţia de a gusta ceva din senzaţiile serioase ale ştiinţei. Cunoscuse bunăvoinţa „Cronicei" şi „V[ersuri şi proză]", unde iscălise, sub Perpessicius, versuri. Sceptic convins, admirator al paradoxului, discipol fervent al Ironiei viaţa lui a fost o intenţie. Dacă i-a fost imposibil să realizeze ceva, în anii puţini cît i-a trăit, n-a fost cruţat de ironia vieţii, care făcuse din el un scriitor (titlul de funcţionar la bibliotecă) la Academia Română*».

D.D.P.

Nădăjduind că nu veți lua în nume de rău această intenție a mea, că o înțelegeți și că mă veți ajuta, cînd vă va fi cu putință, vă doresc să vă întoarceți cu bine, rămînînd al D[umnea]v[oa]s[tră]

Cu deosebită stimă

Dumitru S. PANAITESCU

2. G. CĂLINESCU

I

Biblioteca Institutului de literatură
Buc[ureşti] 11.XI.1930

Dragă d-le Călinescu [5],

Cele cîteva rînduri profesionale inserate în *„Cuvîntul"* de ieri p[entru] *„Capricorn"*[6] sunt, precum poate bănuiți, numai o slabă mărturisire a simpatiei ce revista d[umi]tale mi-a pricinuit.

Cu cît mai dornic aș fi fost să răspund invitației d[umi]tale p[entru] autobiografie [7] dacă necazuri familiale (o operație), drumuri în provincie și obligații de breaslă nu mi-ar indica să te rog să mă amîni pînă la Crăciun. N-aș vrea să vezi în aceasta decît realitatea din nefericire, reală.

Al d[umi]tale, cu toată simpatia

PERPESSICIUS

Lui Perpessicius
aceste rătăciri
G. Călinescu

II

Brăila

Scumpe d-le Călinescu [8],

Emoționat îți mulțumesc p[entru] foiletonul *„Adevărului literar."*[9]

Închinăciune (?)

PERPESSICIUS

3. Ion PILLAT

Dragă Pillat [10]

Aș fi venit cu plăcere dacă așa precum bănuiam și cum trebuia, aseară, mi-ar fi trimis restul antologiei în pagină, de la Neniţescu pînă la urmă, din care mai mult

---

[5] Carte poștală, BARSR, 2328.

[6] *Capricorn* în *„Cuvîntul"*, București, 10 noiembrie 1930 (cf. N. Scurtu: *O scrisoare inedită a lui George Călinescu*, în *„Revista noastră"*, publicație a elevilor liceului *Unirea* din Focșani an, VIII, nr. 64—65—66 (Serie nouă) decembrie 1979 (1041).

[7] În scrisoarea la care răspunde Perpessicius, colegul său îi solicită pentru numărul 2 al revistei o autobiografie «amplă, evocativă, bine documentată».

[8] BARSR, 2329.

[9] Credem că este articolul din *„Adevărul literar"*, București, X, 595/1/V/1932, citat de Dumitru Micu în G. Călinescu, *Între Apollo și Dionysos*, București, Editura „Minerva" (Universitas), 1979, pp. 137—138, și din care exegetul călinescian citează parafrazînd: «Volumul *Scut și targă* al lui Perpessicius» obține adeziunea criticului grație faptului că «spirit fin și cultivat», autorul «ne înfățișează, în mijlocul contorsiunilor moderniste, un suflet întristat, dar zîmbitor sub metafora elegantă și simplă a unui clasicism congenital».

[10] BARSR, P. 64 P 52, 29863.

de jumătate îmi fusese dat în pagină dar plin de atîtea greşeli, încît a trebuit să-i mai cer o corectură în pagină. Au lucrat aşa de prost, n-au scos corecturi încît munca a fost un adevărat chin. Dacă eşti mîine aici, te poţi repezi la Cartea Românească — tipogr[afia], unde desigur s-a tras pînă la Nenițescu şi restul trebuie să fie apr[oape] gata p[entru] corect[ură] în pagină.

Va ieşi — desigur — frumos cu toate imperfecţiile. Mai grav e că nu-l avem pe Voiculescu desen de Marcel Iancu şi dacă nu va fi în Bucureşti Marcel Iancu, voi pune cu Voiculescu alt desen.

Altminteri cu bine
şi salutur[i] amical[e]

PERPESSICIUS

4. Liviu REBREANU

I

Joi 13 decembrie 1929 [Bucureşti]

Dragă domnule Preşedinte [11],

Mă grăbesc să-ţi comunic adresa şi să adăst comunicarea—recte confirmarea.

Dar mai ales mă grăbesc să-ţi mărturisesc şi-n scris bucuria că în sfîrşit începînd cu 1930 voi putea să mai scap de unele hamalîcuri şi să mai rumeg şi la vreun plan-două, altele decît extraordinarele evenimente ale vanităţilor politice, cu care trebuie să se ocupe şi pe care trebuie să le comenteze un gazetar.

Că această adevărată binefacere îmi vine prin d[umnea]ta, n-ar trebui să mă mire cîtuşi de puţin. Plăcerea însă şi mulţumirea sunt cu atît mai mari şi eu ţin de a mea datorie să ţi le împărtăşesc cu oarecare grabă.

Să trăieşti şi — dacă n-ai lua-o drept glumă — la mai mare.

Al dumitale

PERPESSICIUS

II

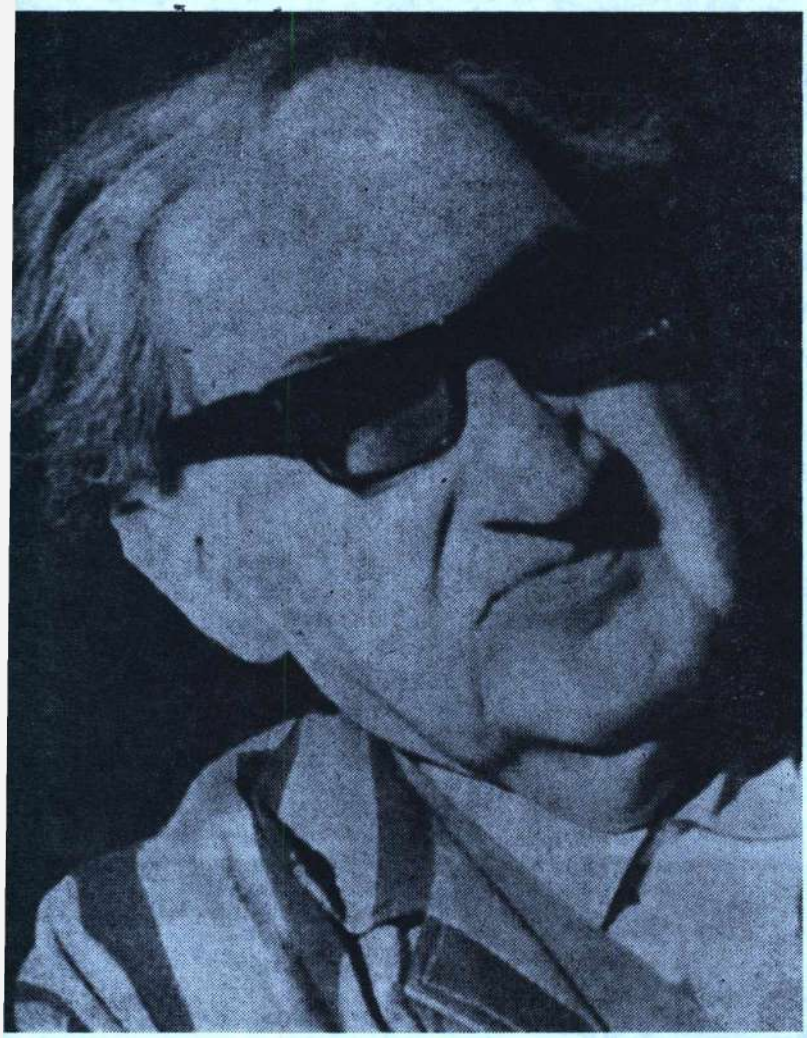
Bucureşti 2 iunie 1940 [12]

Scumpe domnule Rebreanu,

Cum nu mi-a fost dat nici să te felicit în persoană şi nici să redactez astă epistolă în minutele ce urmează discursului d[umi]tale de recepţiune [13], pe care l-am ascultat, cu sufletul pe buze şi cu vădită mîndrie, la gura difuzorului — îngăduie-mi să-ţi comunic măcar ceea ce mai cu seamă mi-a mers la inimă, rămînînd ca toate celelalte impresii şi fioruri să le păstrez în paginile cele mai ferite ale inimii.

Nu-ţi pot ascunde, scumpe domnule Rebreanu, fericirea de a fi auzit, formulate de cel mai adînc cunoscător al ţăranului, în răspicata frază a adevărurilor ce irump din adîncuri şi sub bolta uneia din cele mai protocolare instituţiuni, judecăţile severe cu care ai sfîşiat pîcla ipocriziilor convenţionale. Pricini ce nu se cuvin încă judecate, au pus o surdină de plumb pe mult puţina noastră viaţă publică. Cu vigoarea d[umi]tale caracteristică ai smuls această surdină şi ai redat adevărului întreaga lui rezonanţă. Între cei ce se vor fi bucurat şi pentru aceasta, fă-mi cinstea, rogu-te, să mă prenumeri. Iar dincolo de aceasta — decît să rog pe cel de sus să te ţină

[11] BARSR, 144127.
[12] BARSR, 144130.
[13] *Lauda ţăranului român*. Discurs de recepţie, rostit la 29 mai 1940, în cadrul Academiei Române.

sănătos și cu aceeași inimă de aur pentru binele literilor românești și bucuria admiratorilor d[umi]tale.

Cu cele mai calde sentimente.

PERPESSICIUS

P.S. 1. Dă-mi voie să te felicit pentru buna idee a premierii lui Ionel Teodoreanu. Personal, am crezut tot timpul că i se face o nedreptate și că i se subestimează opera. Dar... enfin Malherbe vint. ...Și dreptate se făcu.

2. Cînd voi avea plăcerea să te văd, voi încerca să aflu ce a voit să înțeleagă nașul d[umi]tale, în răspunsul, altminteri plin de multe lucruri bune, cînd a vorbit de finalul din *Pădurea Spînzuraților?* Dacă nu mă înșel era o rezervă.

PERPESSICIUS

5. Pompiliu CONSTANTINESCU

marți 24 iunie 1941 [1]

I

– după întîiul bombardament –

Scumpe domnule Pompiliu,

Nu e întîia oară cînd bucurii, ca aceea cu care ai binevoit să mă gratifici în penultima *„Vreme"* [15], sînt contrazise de ritmul evenimentelor și de insinuanta lor cenușă.

Între sfertul de oră telefonic — mai ales că ar fi venit o tăcere așa de prelungă — și epistola gospodărească, proprie vacanțelor, m-am hotărît, evident, pentru vizita în persoană. Nimic, mi se părea (nu-s convins că n-am greșit), n-ar fi putut răspunde mai bine actului dumnitale de expansiune sufletească, din *„Vremea"*, decît unul de înrudită esență. Fără să mai vorbesc de plăcerea aceea așa de rară a întîlnirilor noastre anuale, cînd ceasurile trec așa de repede, cu toate că deșertăm toate rezervele de cancanuri.

Cum știi, însă, evenimentele s-au precipitat. Blocarea telegramelor, suprimarea mijloacelor de transport, începutul ostilităților, enervarea crescîndă a excesului acesta de discreție, alarmele aeriene, destrămarea tihnei și restului vieții (grav simptom!), odată cu expediția în munți a lăzilor cu manuscrise etc. — spune-mi, te rog, dacă sunt toate acestea un climat favorabil sau dacă, încrucișînd brațele, nu rămîne decît să repeți, cu versul Văcărescului, «n-ai ce să faci».

Fie și așa, deocamdată. Deci stînd la pîndă să apuc întîiul prilej pentru a-ți mulțumi în persoană, cu un pahar plin în mînă, închinat prieteniei noastre, din care

---

[14] BARSR, 16736.

[15] Despre Perpessicius: *Dictando divers I* (1925—1933) în *„Vremea"*, anul XIII, nr. 605 (15 mai 1941), p. 11, la rubrica *Cronica literară* (cf. Pompiliu Constantinescu: *Scrieri* 4, București, Editura „Minerva", 1970, p. 669).

lasă-mă a spera, a plecat şi admirabila d[umi]tale cronică, îngăduie să-ţi trimit aceste cîteva rînduri ce nu spun mai mult decît că am luat notă din primul minut şi că nu voi să prefac în mărunţă monetă mulţumirea, satisfacţia şi bucuria ce-ţi datoresc şi de care, vai!, nu voi putea să mă achit.

Cu cele mai bune urări de sănătate în adăstarea iminentei (şi eminentei) noastre întrevederi,

devotat d[umi]tale

PERPESSICIUS

21 octombrie 1941 [16]

II

Scumpe domnule Pompiliu,

Sunt în a treia săptămînă de reumatism articular infecţios şi e întîia zi cînd pot folosi stiloul cu această stîngă imobilizată, după picior şi înainte de ce o mai voi Dumnezeu. Aştept din nou, azi, doctorul să vedem ce mai spune şi mai ales despre starea generală proastă şi care se întinde ca pecinginea. De fapt n-am mai putut suporta de data asta salicilatul şi totul vine de acolo.

Însă nu despre asta voiam să-ţi scriu. Cît să te felicit pentru admirabila execuţie din *„Vremea"*, care nu numai răzbună dar şi oferă înalte satisfacţii de artă [17]. În nădejdea că te voi putea felicita şi din rostire, îţi doresc o sănătate de fier (de la Cioculescu ştiam cu 2 săptămîni în urmă că eşti suferind) şi multe şi bune meritînde succese.

Al d[umi]tale

PERPESSICIUS

(Textul scrisorilor a fost stabilit de Eliza-Maria BARNOVSKI)

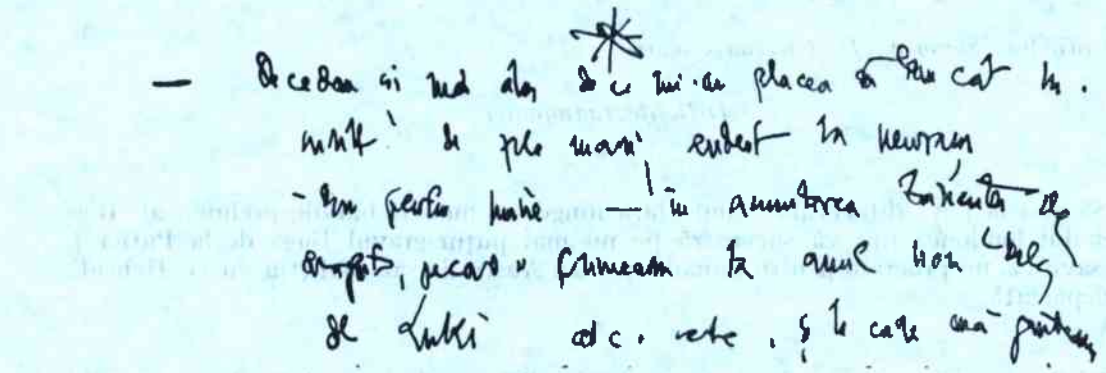
---

[16] C.P. cota BARSR 16731.

[17] Este vorba de *Arta de a călca în strâchini*, diatriba pe care o adresează Pompiliu Constantinescu « noului mentor al *„Revistei fundaţiilor Regale"* » profesorul universitar D. Caracostea; ea a apărut, cum ne informează excelenta ediţie a *Scrierilor* îngrijită de d-na Constanţa Constantinescu « în *„Vremea războiului"*, anul XIII, nr. 623 din 19 oct. 1941, p. 7, rubrica *Cronica literară* » (*Scrieri*, 6, Bucureşti, Editura „Minerva", 1972, p. 632).

PERPESSICIUS/JURNAL

Anul 1941

1 ianuarie 1941

*

De ce dau şi mai ales de ce mi-ar plăcea să dau cît m[ai] mult de zile mari, evident la nevoiaşi. — Dau pentru mine — în amintirea băncuţei de argint, pe care o primeam la anul nou de la d-l Luki etc., etc. şi la care mă gîndeam tot anul. (Carboava am cunoscut-o tîrziu.)

*

Toată viaţa va fi un lacrymogen...
S. Maugham, *S[ervitude] hum[aine], 64*
Philip batjocorit de B. B. Gordon.

*

Ce n-a avut în viaţă, Mot[otolea] [1], află în cărţi. D'aceea le iubeşte, ca pe cele mai darnice binefaceri. Philip în Germania (*Servitude humaine*, Maugham).

*

[1] Şi în caietele cu adnotări pentru volumul autobiografic *Fatma sau Focul de paie*, autorul face aluzie la firea sa blîndă şi iertătoare, cu care primise, resemnat, toate loviturile soartei.

DIN *JURNALUL* LUI PERPESSICIUS REPRODUCEM notaţiile primelor şase luni ale anului 1941. Ca în tot scrisul perpessician, şi în aceste file referinţele la ultimele lecturi se întreţes cu date biografice semnificative pentru soarta de atunci a unui scriitor democrat; articole respinse, teama de a nu fi dat afară din serviciu etc.

Din aceeaşi perioadă reproducem, din *Jurnalul cultural*, (vezi pp. 38 — 40), — deţinut de Perpessicius la Radio-Bucureşti — două note dedicate lui E. Lovinescu: prima scrisă la împlinirea a şase decenii de viaţă ai autorului *Istoriei civilizaţiei române moderne* şi a doua la apariţia volumului consacrat lui *P. P. Carp critic literar şi literat*. Autorul *Mentiunilor critice* urmărise, din 1924, activitatea colegului său de breaslă literară (cf. cronica la al IX-lea volum de *Critice* închinat *Poeziei noui*); prezentase primele două volume din *Istoria lite-*

Viața și-a bătut joc de el. Apoi societatea, oamenii. Toată viața a dorit un crîmpei de bună stare modestă. N-a avut-o. Din cînd în cînd, munca îi oferea iluzia unor compensații de soi. Erau și mai triste, și mai umilitoare, și mai vane.

Și timpul trecea.

*

Cornelius Severus: *De Ciceronis morti.*

Deliciile radiofonice

*

Să stai la gura difuzorului, cînd afară ninge, să numeri bătăile prelungi ale Big-Benului londonez (nu vă sugerează pe nu mai puțin gravul Buga de la Putna?), să savurezi un program pentru Canada, pentru Australia sau mai știu eu ce Hebridă îndepărtată.

*

Micile și marile cusururi ale unei mari personalități, trebuiesc privite drept aura lui postumă și auroralĕ — totul e să faci distincția asta din timp.

10 ianuarie 1941

— Foiletonul d[espre] *Divanul persian*, respins la *„Acțiunea"* [2].

— Proiect de scrisoare deschisă c[ătre] g[enera]lul Antonescu p[entru] a exprima enormitatea.

— Germania & Gamillscheg [3] d[espre] *Baltagul* etc.

*

— Postul nostru de radio luînd atitudine p[entru] Axă și pactul tripartit și împotriva tratatelor ce ne-au dat România mare.

— Faci apel la istorie, ei au și găsit formula: abuz de istorie.

*

Excelent studiul lui Jules Romains, din *Candide* (8 janvier 1941) despre Gamelin [4], și încheierea:

« Il fallait un grand capitaine, nous avions un philosophe ».

---

[2] *„Acțiunea"*, ziar (condus de gazetarul Const. Tita Bobeș), la care Perpessicius a colaborat timp de patru ani (1940—1944).

[3] Ernst Gamillscheg, profesor de limbile romanice la Universitatea din Berlin.

[4] Maurice Gustave Gamelin (1872—1958), general francez. Comandant al forțelor franco-britanice din Franța (1939—1940).

---

raturii române contemporane și scrisese rînduri avîntate despre *Memorii*-le lovinesciene precum: « Este, pînă la ceasul de față, cea mai completă schiță de biografie ce s-a scris, sub raportul formațiunii spirituale, dar și sub raportul evoluției critice a autorului » (*„Cuvîntul"*, 7 ianuarie 1931), se apropiase cu multă comprehensiune de monografia *Titu Maiorescu* despre care susținuse că este « prin atîtea, cele mai multe, din capitolele ei aproape un roman al vieții și operii maioresciene » (*„Acțiunea"*, 17 noiembrie 1940), iar la dispariția lui E. Lovinescu avea să-și exprime îndurerarea în cuvinte ca următoarele: « Dar dacă volumele lui, pe cît de numeroase, pe atît de pasionante, au rămas și ne îmbie din rafturi — plecarea atît de intempestivă a omului — dintre noi ne întristează și doare. » (*În memoria scriitorului E. Lovinescu*, în *„Acțiunea"*, 25 iulie 1943.)

D.D.P.

*

Convorbire cu H.P. — de ce Eminescu n-a scris nici o poezie pentru războiul din 1877.

— Greutatea lui de a gîndi prezentul istoric de atunci, — fără a mai spune că în fond atît evenimentele de atunci, cît și opera ziaristică a lui Em[inescu] sunt incomplet cunoscute.

duminică 19 ianuarie 1941

Discurs Iasinschi p[entru] apologia Axei (ce ne-a ciopîrțit țara), amenințări cu războiul civil, cor legion[ar].

*

Servitude humaine, Maugham.

Philip, în lipsă, la Athelny (cu cît mai emoționante ac[este] pagini m[ai] tonice, decît întreg-dureros de tristul discurs radiodifuzat).

— p. 511. Te întrebai tot timpul cum va scoate la capăt autorul dificultatea a[cestei] înfruntări — magistrală intuiție: « — À present on ne nous... etc. ».

— formidabilă pagină — *lacrimală*

*

Postul Ankara
Postul Sofia — țări independente
Postul Beograd

*

« Buon Natale, tra italiani, tra tedeschi, tra italiani e tedeschi, buon Natale vuol dire Natale a Londra, Natale a Suez. L'augurio scadrebbe quindi il 25 dicembre dell' anno — XX. Ma anticiperemo » (*„Tempo"*, V, 29 gennaio 184)[5].

(deci după Bardia și Clissusa...) [1941]

*

(Ce-ar zice, astăzi, după Tobruk etc. — Iunie 27 — 1942)[6]

*

(Sau azi; după căderea regimului fascist și invadarea Calabriei — 5 sept[embrie] 1943)[7]

22 ianuarie 1941

— drum la bibliotecă pe jos și în trăsură
— înapoi, spre Fundație și calea întoarsă
— în Piața Victoriei, mitraliere și tunuri.
— acasă
— radio București și Radio România.
— ca să afli ceva trebuie să asculți... Londra

23 ianuarie 1941

— drum la bibliotecă — pe jos — pe str[ada] Atenei[8] — spectacolul sinagogei devastate — turmele[?] — vitrina unei *orologerii* cu obloanele trase — mulțimea cere să i se deschidă ca să devasteze.

---

[5] «Crăciun fericit italienilor, germanilor, italienilor și germanilor; Crăciun fericit înseamnă Crăciun la Londra, Crăciun la Suez. Urarea se va realiza la 25 decembrie a anului XX. Dar noi vom cîștiga timp.»

[6, 7] Ulterioare notații ale autorului.

[8] azi: strada Nikos Beloiannis.

Bagdasar, Tatu, I. Petrovici — în curtea Academiei (I. Petrovici: Unde-i Horia Sima? I s-a spus că-i un mare *metteur en scène* — De ce n-au apărut gazetele? Probabil aşteaptă ca să-şi precizeze atitudinea (cine învinge?). Discuţii absurde cu Burduşel.

*

Impresia că generalul va învinge, alimentată şi de dorinţa de a nu vedea infiltraţii legionare în armată, se confirmă. Interesant p[entru] *Dosar de bronzuri* [9]: *„Cuvîntul"* de azi cu profesiile de răzvrătire şi după aceea, la 12, ediţiile speciale *„Cuvîntul"* şi *„Axa"*, cu ordinul lui Sima de încetare a ostilităţilor.

*

În fond, ce sînt legionarii? Şi drept ce apar? Sunt micii dorobanţi ai politicii româneşti contemporane, cărora li s-a dat dispensa de majorat şi şi-au luat rolul în serios (greşeala lui Antonescu — *Changeur-ul de chemise*). Maimuţe care imită întru totul ziarele lor, cărţile lor, ideologia lor, ediţii acomodate după *Mein Kampf*, *Völkischer Beobachter* (Luca T era un mare cetitor). Nimeni nu-i opreşte să-şi aibă preferinţe, dar să ne lase şi pe noi să avem...

Sectarismul lor să nu ascundă şi o slăbiciune? Căci dacă e o dovadă a sadismului (trăirea lor ascetică le-a pervertit psihologia) numai atunci e o stare anormală şi ca atare nu i se poate da urmare. —

Un om nou? Cine-i opreşte să-l realizeze? Să înceapă cu ei. Omul nou nu se decretează. —

Mistica mormintelor poate fi un principiu ademenitor şi semn al unui neo-romantism atracţios. Dacă rămîne în literatură. Nu, ea vrea să devină şi normă de guvernămînt. Ca şi cum viaţa n-ar fi acea vale a plîngerii, pe care o cunoaştem prea bine, cei mai mulţi din noi. De ce să ne-o mai predice?

*

— Din lista neagră, radiodifuzată de rebeli:

Cancicovii
Mareşii
Veturiile
şi toţi Dimitrincii

Oameni noi:

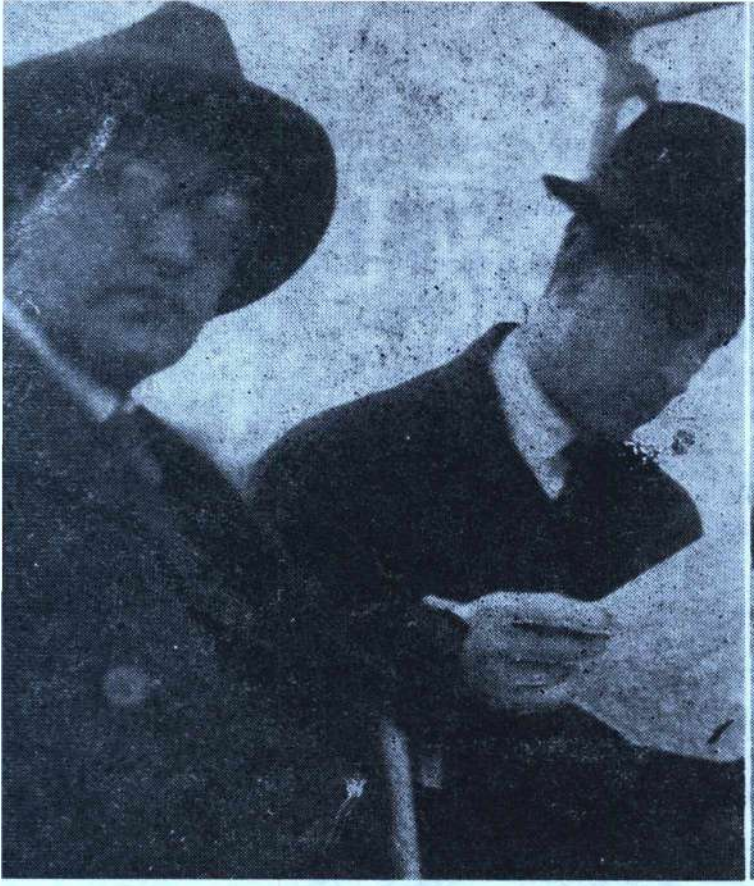
Radu Gyr (balade pentru toate personagiile)
C. Beldie (loterie — omul lui Nae — Centr[ala] Cărţii)
O.O. (Statistica — fost în Parlamentul, guvernul Iorga)

Chestia cu francmasoneria mi se pare tot atît de ieftină ca şi vechile acuzaţii de bolşevism, ale vechilor partide. E vechea metodă a ţapilor ispăşitori s[au] m[ai] exact a diversiunilor. În fond ca şi mine, marea majoritate a ţării habar n-are de paiaţeriile astea subterane. Ţara aşteaptă gospodărie omenească şi atîta tot — nu război de ideologie şi alte *ersatzuri*. Cine te opreşte, odată ajuns la putere, să ne dai ac[ea] gospodărie după c[are] am însetat.

Dar pentru asta ar trebui să mai laşi din parastase...

*

[9] Perpessicius decupa, în acea vreme, din ziarele şi revistele citite, cele mai importante relatări politice şi le stringea într-un *Dosar de bronzuri*.

erpessicius, călător
i Elveţia, în 1926.

Ordinul circular al generalului Popescu Dumitru, ministrul de interne. Foarte bun — înseamnă *decapitarea legionarismului* — în forma lui de azi — bicefală — (Sgripţorul cu două capete = deci monstru).

23 ianuarie 1941

— Victorie şi p[entru] Radio
deparazitarea microfonului de toate palinodiile rumegate...
de la 5 sept[embrie] 1940 — Radio Bucureşti n-a dat atîta muzică bună cîtă a dat *azi*.

*

Sistemul plasărilor şi confiscărilor în folosul Legiunei — ca sub vechiul partid.
„Cuvîntul" — proprietar al *„Adevărului"* — De ce? Cu ce? Pentru ce?
Nimeni nu împiedică pe legionari să-şi aibă cultul şi să i se devoteze.
Dar de unde dreptul de a decreta exclusivitatea şi monopolul iubirii de ţară?
(Şi apoi fiecare cu mormintele lui...)
Iar ţara pe deasupra tuturor.

24 ian[uarie] 1941, ora 6

La microfonul românesc se aude din nou vocea unuia dintre bunii crainici din trecut.

Şi toată lumea într-un glas: « nu-i Moscu? »

*

27 ianuarie 1941

Dacă legionarii ar fi capabili să pătrundă o emoție de natura aceasta — ar înțelege cît de odioși au fost, cu interimatul lor.

— This is London Colling-Britisch Broadcasting Corporation = cel mai bun linguaphon.

La microfon: Ceremonia înmormîntării celor 17, ofițeri și trupă, căzuți jertfă rebeliunii din 21, 22 și 23 ianuarie.

— Impresionantă și sfîșietoare.

*

Nu. Fără jumătăți de măsură.

Să se facă procesul radical al rebeliunii.

Nu a fost vorba de rătăcire.

Nu. E vorba de o rebeliune organizată timp de 5 luni.

Dovadă: tot ce au scris, vorbit și făptuit.

Asta e adevărul.

Și trebuie spus, să înceteze lașitatea.

*

Regimul va fi tot legionar — însă renovat.

Renunțați la forma aceasta.

E mofluză, deci descalificată.

29 ianuarie 1941

— De vorbă cu Lazăr Iliescu — înfiorătoarele relatări despre masacrul a peste 1500 evrei.

Alte relații despre miraculoase salvări (Sașa Roman).

*

Odată mai mult: greșala de a distinge între spiritul legionar pur și pervertirea lui... Nu.

Ăsta a fost totul.

Legiunea a fost și a rămas o școală a crimei.

Toți șefii ei — și intelectualii — cînd n-au predicat-o, au acceptat-o.

*

— Dar țara nu admite să «moară sau să trăiască» cu Axa de gît.

*

Într-un articol, semnat cu inițiale: «...invită la evaziuni în transcendent ul imediat»

— Dacă-i vorba de transcendent — atunci e Cocoș [10].

*

— Carte nu prea știe... Tabla lui Pitagora... Dar o spune, domnule, cu atîta artă.

*

— O! bietul cîine...

— Bine, domnule, cum ai avut inimă să-l omori?

— Te miri? Te-aș putea omorî și pe d-ta.

---

[10] N. Georgescu-Cocoș, directorul ziarului *„Neamul românesc"* a cărui direcție politică o de ținea Nicolae Iorga (cf. articolele sale așa-zise polemice, precum *Balada porcofonică*, *D[omnul] Perpessiciu și inspirația priapică* etc.).

14 martie

— Lasă-mă pe mine... Nu asta interesează. Dar pe dînsul?

*

— Scrie cu picioarele... și din cînd în cînd se mai și încalță.
— Convorbire cu dr. Z. legionar și diletant mason. —
— La Radio seara, se citește un document, de mare însemnătate «etică» — scrisoarea Reginei Maria către Carol (din 26 dec[embrie] 1925) — care pleacă în lumea largă.

Ciudat procedeu, nedelicat și ineficace.

Efectul e contrariu celui scontat.

15 martie

Să citești
Să scrii
Cum?
Cînd alături un om trage să moară.
Chinurile și agonia Ninichii [11].

18 martie dimineața

Ninica a murit în somn astă noapte.

27 martie 1941

Și din nou lacrimile vin în ochi.
Serbia s-a redresat.
Emoția mesagiilor londoneze.
(discursul de ieri al generalului Antonescu — articolul de azi din *„Universul"*)
Și Matsucka la Berlin.
Imnul național iugoslav — la Londra.

*

Iar la noi — Mihai — captiv?
Carol II — în Portugalia.
Antonescu — ? —
(s-ar părea că nu mai moare de dragul Axei).
Marea lecție a Serbiei.
Marele cordial.

28 martie 1941

— Dimineața 3 ore de scris agitat la Academie — nedormit.
(aseară la 1 1/2 noaptea, sculat 7) — pentru RFR [12] la Fundație — Camil Baltazar, —

Soarta ce se prepară Fundației prin proiectul de lege Caracostea — Perspective.
— Convorbire cu G. — Respinge articolul cerut de teama revendicărilor legionare.
— Desigur nu va fi înțeles disimulările supărării mele.
— vesel că am finit cu colaborarea — greșeala de a fi acceptat — o jignire inutilă — de meditat scrisoarea de răspuns...
— Dar vesel de parcă aș fi cîștigat la Loterie — nici n-ar putea fi altfel cînd Radio Londra exultă de bucurie cînd Keren și Harar au căzut — cînd Radio Belgrad emite

[11] Soacra lui Perpessicius, Elena Paleologu, care pentru critic a fost o a doua mamă.
[12] *„Revista Fundațiilor Regale"*

muzică națională de zile mari. Tot mai sunt colțuri libere pe lume. — Ce e mai curios e că acești buni ardeleni își ziceau, sau îi credeam eu... spirite libere.

Singur Iorga ar fi putut să dea expresie clipelor astea istorice — de desnădejde și rușine.

*

6 aprilie 1941

— Hitler declară război Jugoslaviei și Greciei.
— Se dau la microfonul nostru proclamațiile...
— comunicatul Antonescu în doi peri. —

8 aprilie

Londra. Discurs Churchil — plin de justificate amărăciuni — nu consolează.

9 aprilie

— dezastrul balcanic
acum un an retragerea engl[eză] din Norvegia — O noapte de nesomn — Cum se putea și ce rost avusese aventura?
— Se reeditează ac[eastă] aventură?
— Să așteptăm —
Căci ghemul acesta balcanic o să se descîlcească într-o zi. Și Turcia? Și Rusia? Egiptul? Suez? Și America?
Suntem abia după un an și trei pătrimi de război.

*

10 aprilie

În fața atîtor dezastre, în fața acestor abdicări totale a ultimului rest de mîndrie, în fața acestei prese, infectă în marea ei majoritate, care nu află altceva mai bun decît să insulte Jugoslavia (p[entru] că n-ar fi compătimit cu noi cu prilejul masacrului de la Viena, ca și cum n-ar fi fost din vina noastră!)
— tot ce ne rămîne de făcut e... să tăcem — să încercăm a păstra un pic de sănătate.
— ca să putem lucra — să putem uita.

S[îm]bătă 12 aprilie

După 4 zile se aude din nou la radio Atena glasul speakerului român.
Reconfortant = singur timbrul.
Reconfortant și prin nădejdile pe cari le schițează.
Proclamația Regelui — o mare pagină.
Sunt și regi cari intră în istorie, afară de cei cari călătoresc în America de Sud.

13 aprilie

D-l C. Rădulescu-Motru-Mafalda despre *Noua ordine în Balcani* („*Timpul*" de azi): « Biruința fulgerătoare a armatelor germane etc., etc. ».

18 aprilie

— Convorbire în colț la Adriatica cu M[ihail] Sadoveanu. Ce lecție de simplicitate ecrasantă. Și nu era altul decît autorul *Divanului persian* și a încă 50 [de] capodopere.
— Capitularea armatei sîrbe?
— Radio Londra —

19 aprilie

— Interesante jurnalele Londrei — reconfortante
— avertismentul Churchil cu represalii contra Romei dacă vor fi bombardate Atena sau Cairo.
— Comunicatul din seara asta — Atena — ce pagini de vitejie — înviorătoare. —
— Așadar Englejii n-au fugit, cum susțineau Șeicaru și Goebbels și Motru.

*

Poți să fii mult și bine membru al Academiei.
Nu strică să ai și puțin obraz — dacă nu chiar o linie (à p[ropos] de Motru).

21 aprilie

Ziua a doua de Paști — singur — suferind, cînd trebuia să fiu la Brăila, la mama. Din fericire, se cumpăraseră biletele, s-au dus Alice și băiatul.

*

Sunt o ruină care se încăpățînează să rămînă în picioare.

*

Radio Național Francez — campanii anti-britanice. Cea mai rușinoasă epocă a istoriei franceze. Noi suntem deprinși cu lichelismele. Dar ei?
Cînd Franța se ticăloșește — orice nădejde e pierdută.
Înfrîngerile militare sunt în ordinea celor naturale — lașitățile, trădările, prostituările sunt ale oamenilor și nu așa erau Francezii.

*

Victoriile lui Hitler? Expediții și de cele mai multe ori promenade — chiar invitații...
Ce dovedesc aceste victorii? În primul rînd că popoarele sunt dornice de sclavaj — că au renegat toate credințele, orice simț al demnității, orice gînd de demnitate. Victoria lui Hitler e victoria lașităților și degradărilor unanime.

23 aprilie

— Dezastrul din Grecia.
— Anglia tot mai speră și noi cu ea.
— Războiul rezervă surprize. Ce este altceva decît un film accelerat, operat sub ochii noștri?
— Capitularea armatei grecești la Epir?
Bietul Mussolini, el care n-a putut cu tot stagiul de o săptămînă, pe frontul din Albania, să-l împingă măcar cu un centimetru.
Orice s-ar spune are baftă.

*

Convorbiri cu C.P.
— Ai văzut? Ce succese fulgerătoare! Grecia ocupată.
— Serios? Nu știu nimic. Dar e adevărat?
— Nu citești ziarele?
— Nu.
— N-asculți Londra?
— Ba da. Dar acolo lucrurile sunt prezentate sub unghiul eternității — reversurile pasagere n-au importanță. E provizoriul care, și dacă durează, e tot provizoriu.

24 aprilie 1941

11 1/2 noaptea, bucuria de a mai auzi Radio Atena — simfonia, jurnal grec și în fine jurnal francez.
Și tocmai cînd să înceapă, rîșnița italienească (Firenze e alături de Atena) și pornește să huruie și acoperă totul.

Asta se chiamă latinitate şi cultură italiană veac XX. Nu li-e de-ajuns. Coşcogeamite para mălăiaţă a Albaniei — din care erau să fie isgoniţi — acum nu-i lasă nici să emită un radio jurnal.

— Care s-ar putea să fie printre ultimele.

— Nu le-o fi plăcînd nici capitularea către... Germani.

*

Concepţia politică — noua ordine geopolitică — spaţiu vital — totalitarism — axă — şi alte prostii.

— În realitate: «concepţia» gîndacilor care se prăsesc cu nemiluita şi invadează bucătăriile (şi mai dau şi prin celelalte camere) sau a şoarecilor de cîmp prolifici.

Iar geniala strategie? Strategia maşinei brute şi a aeroplanelor oarbe.

27 aprilie

Emoţionant articol Şerban Cioculescu d[espre] *Dictando divers!*

*

Să reîmprospătăm pe Herodot sau cel puţin cursul lui Onciul: galactopoţii tot m[ai] sunt butirofagi din ce în ce mai puţin.

duminică 27 aprilie 1941

Radio Atena — ora 8 şi 40'

La vremea cînd se dădea radio jurnalul românesc, speaker grec şi apoi german anunţa

Coriolan

(— De-ar sfîrşi şi Hitler ca Coriolan!)

— Pe Olimp — svastica

— Pe Akropole — svastica

— La Corynt — svastica

Ce triumf, Dumnezeule! ar zice Sîn Giorgiu.

marţi 29 aprilie 1941

«Mai tare ca Alexandru cel Mare»

— În mai puţin de 2 ani, Hitler a cucerit Europa (minus Anglia)

— Socotind în medie, pe continente, cam acelaşi timp în 1949—1950 va fi cucerit tot globul pămîntesc.

După aceea va întreprinde invadarea lui Marte şi a celorlalte planete, mai ales că pînă atunci se vor fi proliferat de zece ori m[ai] mult.

*

Atitudinea Americii

Discurs Stimson

Discurs Wollke

= cată să nu disperăm.

*

marţi 3 iunie

Martor la Brăila în procesul lui Costică — acuzat de furt de rufe.—

Acasă — mama şi ulucile furate de Costică etc., etc.

8 iunie 1941

Citesc şi iar citesc să uit că porcii de la Severin se întrec cu glume.

La Brăila, mama singură.

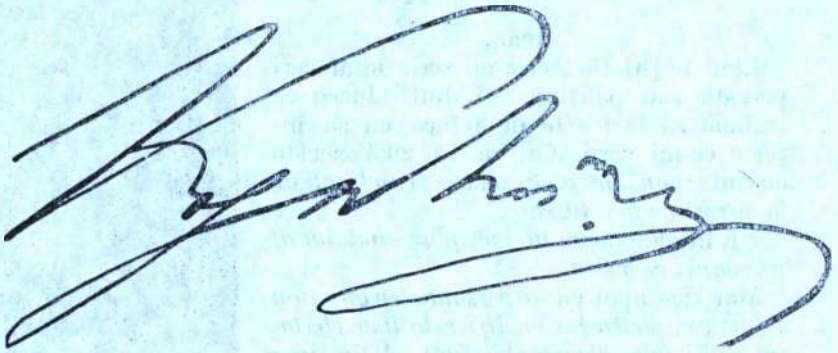
*

Spaţiul vital & C-nia

— şi borfaşul prins în ogradă străină ar putea invoca necesitatea spaţiului vital.

— forţa creează dreptul... pînă într-o zi.

EPISTOLAR

Corespondență de familie — IV

I

Galați, 11 ianuarie 1888

Iubite Jean,

Ți-am primit scrisoarea și am cetit și cele ce-mi scrii despre intrigile de acolo. Spune mai înainte de toate domnului Mîrza că regret că d-lui tolerează intrigile ce se fac contra candidaturii tale. Eu nu sunt guvern ca să pociu [h]otărî toată politica și administrația *[indescifrabil]*. Eu nu pociu *decît a mă ruga*, și aceasta o fac de ani întregi în privința Hușului. Aș fi putut obține mai mult, dacă aș fi putut fi sprijinit de deputații din Huși, dar acei cari trei ani în Cameră s-au lepădat de mine, precum l-au acuzat în plin parlament pe însuși Ion Brătianu, n-au decît a se bate în piept și a zice *peccari*, pentru că ei au adus în mare parte situația de astăzi. Cu multă greutate am dobîndit că în I s-a primit pre A. Landru, susținut și propus de Nicu Teodor, am mai dobîndit promisiunea din însăși *gura înduituită* de a vorbi în numele guvernului, că în colegiul II nu se vor prezenta amîndouă candidaturile propuse de prefect, ci că un deputat din colegiul II va fi sprijinit chiar din grupul Mîrzist, că în colegiul III aseminea se va prezenta o candidatură plăcută și acceptată de mine. Prin urmare, din 5 deputați, *patru* vor fi din partidul nostru sau cel puțin afară din [h]otarele lui Crișmaru. Am dar ce se mai cere mai bun. În politică, binele absolut nu este posibil, ci doar izbînzile se dobîndesc prin *concesiuni*. Pentru îndreptarea lucrurilor din județul Fălciu, mai mult vor putea schimba 4 deputați decît *unul*!

Îmi cereți acum *schimbarea comisarilor*. Poate lucrul să fie practic, dar cînd voi face aceste propuneri, mi se va rîde în nas!

În fine, eu voi telegrafia de aice și pe la 14 ian[uarie] mă voi repezi la Bucuresci, spre a vorbi cu cei puternici și pe la 16 ian[uarie] voi veni în Huși. Prin urmare, spune d-lui Mîrza că-l rog și-l sfătuiesc să ție seamă de ce este posibil și ce este imposibil și să nu ieie vreo [h]otărîre afară de a se consulta cu mine; cît despre D.D.Popescu și Nicu Teodor, liber d[umnea]lui să treacă la opoziținea conservatoare, aceasta va contribui mult spre a-i arăta chiar județului, ce fel de oameni de caracter sunt d[umnea]lor. *Du reste*, aceste conduite echivoce ținutie în Camera trecută datorăm puțina considerațiune ce am insuflat colegilor din Cameră de orice nuanție.

Dacă voi sci ceva, te voi ținea în curent prin chiar depeșie telegrafice. Te sfătuiesc a nu critica pre nimenea! A fi foarte puțin comunicativ, a te arăta ca fiul meu și a cere sprijinul ca fiul meu, fără a te identifica cu nici un cuvînt și mai ales nu lua o atitudine forțată guvernului; Vîrnav îl vezi că încearcă a te sprijini cu mai multă ardoare decît numai unii din partizanii noștri, care voesc a specula asupra candidaturii tale, nu în folosul județului, ci în folosul lor special.

Al tău părinte,

KOGĂLNICEANU

II

Galaţi, 20 ian[uarie] 1888

Jean,

Cînd te [h]otărăsci a-mi scrie în afaceri private sau politice, cel dintîi lucru ce trebuie să faci este de-a face ca să înţeleg ce-mi scrii. Ce va să zică aceste cuvinte: *on me pose comme candidat de la personne que tu sais.*

Nu înţeleg de ce *tu esci pus candidat al persoanei ce-o ştiu.*

Mai zice apoi că *la personne en question a fait complètement modifier la liste electorale!* Listele electorale sunt definitive; şi ele nu pot fi modificate nici de rege cu tot parlamentul.

Prin urmare, fătul meu, încă o dată te conjur să-ţi fie milă de mine şi de sănătatea mea. Am făcut un drum grozav numai dupe scrisoarea ta; m-am întors bolnav şi sunt în pat.

Dacă ai a te plînge de ceva, *scrie-mi lămurit*, ci nu prin enigme.

Acei din Huşi, începînd cu prefectul sciu foarte bine ce înseamnă *personne que tu sais*, ori că-i vei spune numele sau ba.

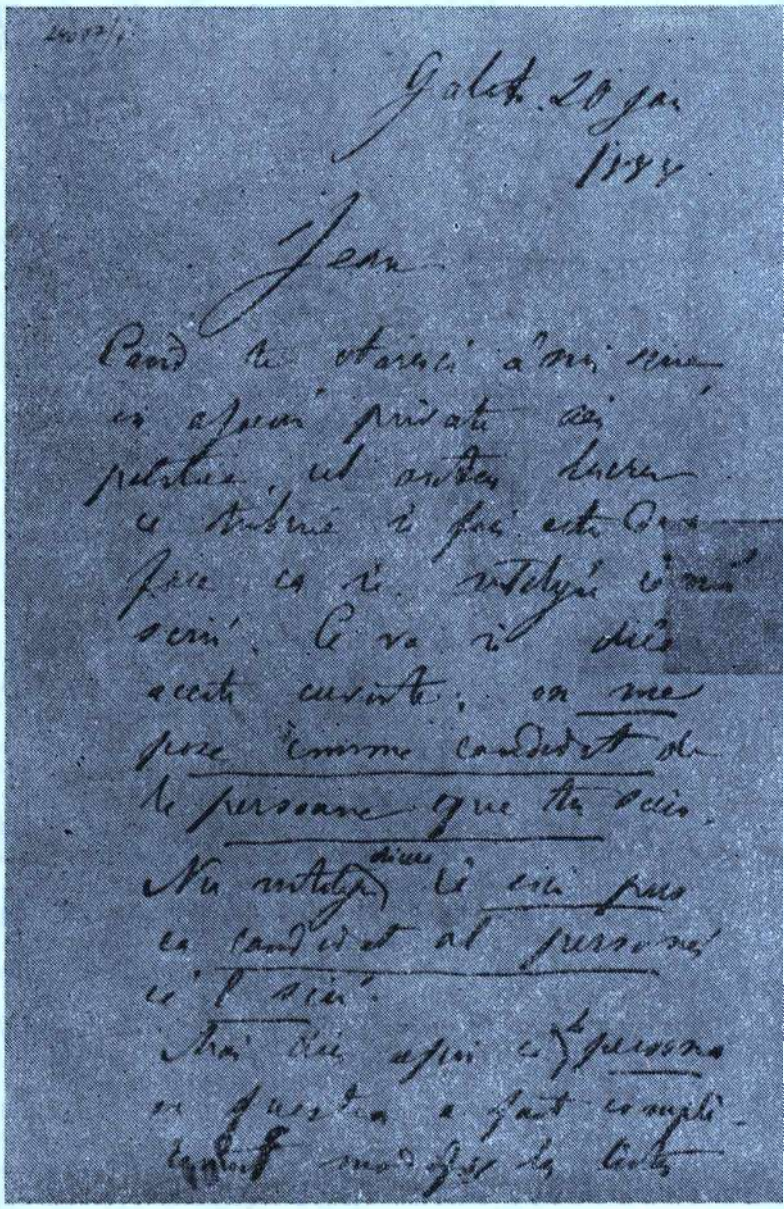
Numai nu înţeleg ce voesci a zice prin personne que tu sais. Du-te la prefect, tălmăcesce-te cu dînsul şi cred că-ţi va scoate toate îndoielile.

Dacă însă şi-au schimbat planurile, dacă au strămutat candidaturile, atunci telegrafiază-mi *lămurit* toate *pe nume* şi voi face ce-mi va sta prin putinţă.

Am telegrafiat lui Vîrnav. Du-te la dînsul şi-i arată scrisoarea. Eu telegrafiez şi la Bucuresci; dar zău nu ştiu ce s-a telegrafiat de vreme ce depeşa ta este fără simţiri şi o adevărată enigmă.

al tău părinte,

KOGĂLNICEANU

III

Galaţi, 21 ianuarie 1888

Jean,

Ţi-am scris alatăieri direct de la Drânceni. Nesciind dacă vei primi scrisoarea, îţi adresez o alta la Iaşi.

Timpul vînzărilor de cereale în Galaţi a trecut. Din zi în zi se asceaptă înghețarea Dunării, mai ales în urma vînturilor de ieri. Nu mai este dar loc de a mai gîndi la expedierea de grîne în anul acesta.

Prin urmare nu mai avem alt chip de găsit bani [pe] cereale, decît de a vinde pe loc, ori a împrumuta pe depozite de grîne.

Aice m-am întîlnit cu fratele lui Cavadia, fratele celui din Galaţi. După îndemnul lui Dall'Orso, el consimte a cumpăra grîul nostru, însă sunt sigur că-ţi va da un preţ de nimica. El a şi scris fratelui său să-i trimită *probe de grîu* şi apoi îmi va scrie la Bucuresci.

Nu pun mare speranţă pe reuşită.

Nu rămîne dar alt chip decît de a recurge la un împrumut la creditul agricol, dînd hipotecă grîul. Acest sfat mi l-a dat Peridi, ca operaţiunea cea mai lesnicioasă şi mai eftină spre a avea îndată bani. Însă fiindcă noi deja datorăm la credit, trebuie mai întîi să găsim doi sau trei închipuiţi cumpărători, cărora să le dăm contracte pentru arendare de grîu şi aceştia apoi să se împrumute depuind contractele. Aşadar, fiindcă eu am trebuinţă de cel puţin 12.000 franci din care să dau şi mamei tale şi ţie, trebuie să amanetăm marfa direct pentru 30.000 lei, adică cel puţin 600 Kile de grîu, fiindcă creditul nu împrumută decît jumătate din valoarea statornicită de experţi. Pe aceşti bani dar, adresează-te la trii amici ai tăi, precum Pritavu, Nighiu, Russu şi dă-le două contracte de grîu şi unul ori două de păpuşoi. Dacă din partea creditului vei găsi ceva greutăţi, atunce telegrafiază-mi la Bucuresci unde voi fi mîine şi îndată mă voi repezi la Huşi, cu toate că nu cred să ai nevoie de mine, căci sunt tot bolnav la gît şi la cea mai mică răceală mă prinde bronşita cea veche. Însă totuşi la nevoie, voi veni.

Numai te rog, nu zăbovi, nu te lenevi, la 8 decemvrie mi se vînd casele din Bucuresci şi din Kiustendje; trebuie dar să am banii cel mult la 5 decemvrie. Această vînzare mă preocupă zi şi noapte şi n-am o oră de odihnă. Tu urmează a trata şi cu Cutava şi dacă îţi dă un preţ ceva creştinesc, sfîrşesce şi cu dînsul, adecă *cu acela* carele îţi va da condiţiuni mai bune şi *bani mai degrabă*.

Vei sci că aice şi în toată Europa toate antrepozitele sunt pline de grîne, că pretutindeni preţurile au căzut şi că nu este deloc speranţă ca în primăvară să urce.

Deci fă cum vei socoti mai bine, numai să [i]es din nevoia în care m-au pus prelungirile tale de a vinde.

Din Dobrogea n-am speranţa de un ban; şi Basil mi-a scris ieri că la Murfatlar mi s-au sechestrat şi pus în vînzare, chiar mobilele, farfuriile şi steclele. Ascept dar numaidecît bani, şi iar bani,

al tău părinte,

KOGĂLNICEANU

IV

Marienbad, 29/18 iul[ie] 1888

Iubite Jean,

Cînd m-am [h]otărît să vin la Marienbad, am trebuit să-mi închipuiesc bani, fiindcă la Constanţa am căutat să vînd o cîtătime de in şi am însărcinat cu aceasta pre cuconu Coco; după ce s-a dus acolo mi-a telegrafiat că a găsit două mii lei şi că a doua zi mi-i expediază desigur. *A doua* zi n-am primit nici un ban; dar *a patra* zi mi-a telegrafiat că nu poate a-mi trimite deocamdată nici un ban, dar mă îndeamnă ca să plec cu ce am în buzunar, asigurîndu-mă că de-abia ajuns în Marienbad, îmi va trimite desigur banii trebuitori. Am plecat dar cu 700 de lei ce am luat înainte de la banca României şi am sosit în Marienbad cu vreo 500 de lei. De atuncea a trecut peste o lună, *şi eu de la Coco n-am primit un singur ban.* De abia acum îmi telegrafiază că cu mare nevoie îmi trimite 15, adecă *cincisprezece Napoleoni*, pre care nici nu i-am primit.

Mă vei întreba cu ce am trăit o lună de zile; în care cu toată economia am cheltuit peste 1500 franci. Am avut noroc că am găsit la George N. şi la neguţătorul Mendl din Brăila, care m-au împrumutat fiecare cu cîte douăzeci [de] Napoleoni. Dacă voi primi acei 15 Napoleoni promişi de Coco, de-abia voi putea plăti dato-

Biblioteca Jud. Vaslui
SALA DE LE

riile ce mai am aice și voi putea ajunge la Reichenhalle. Spune acolo cu ce voi trăi, căci pe domnul Coco nu pociu conta.

De aceea, fătul meu, îndată ce vei primi aceastea, caută a-mi trimite *douăzeci și cinci de Napoleoni*, cari cred că-mi vor ajunge pentru petrecerea mea de 15 zile de la Reichenhalle și mi-i expediază cel mult pînă la 25 iulie călindarul vechi, fiindcă nu gîndesc și nici [nu] pociu să petrec la Reichenhalle decît 12 nu 15 zile și de întîi august călindarul vechi să mă întorc în țară. Ca să primesc acești bani la Reichenhalle cel mult la 31 iulie, trebuie neapărat să mi-i expediezi din Huși la 25 iulie.

Trimite acești bani cu poșta în pachet, sau mai bine ar fi să-i trimiți lui Neuschatz la Iași, că de acolo el mi-i expediază prin telegraf la Reichenhalle.

Te rog Jean, nu mă lăsa fără bani și crede-mă că chipul de purtare a lui Coco, lăsîndu-mă necontenit turmentat de lipsa de bani, a făcut, pre lîngă timpul rău, că m-am resimțit prea puțin de eficacitatea apelor.

Îți mai trimit aice adresa mea de la Reichenhalle: *Kürhotel, Bürkart, Reichenhalle nächst Salzburg.*

Îndată ce vei primi această scrisoare, să-mi telegrafiezi despre rezultat. Te sărut împreună cu Adela și puii tăi, al tău iubitor părinte

KOGĂLNICEANU

Eu cu orice preț plec mîne la Reichenhalle.

V

Marienbad 11/23 iulie 1888

Jean,

În fine, după aproape patru săptămîni am primit scrisoarea ta din 6 *iunie*. Cum scrii tu trebuie să fie 6 iulie. În privința datornicilor cari au fugit de la munca secerii, dacă i-ai avut alcătuiți pentru seceră, trage în judecată și reclamă de la dînșii diferența prețului cu care ai plătit oamenii în locul celor fugiți. Trebuie odată deprinși să se ție de tocmeală.

Eu sunt încredințat că prețurile au să se suie, căci ploile au stricat multe grîne. De aceea, ține-te și tu cît vei putea, că doar ai face o vînzare bună. La toamnă scăpăm de Bolești și prin urmare nu-l vom mai avea concurent. Scrie-mi dacă ai început a ara pe Isperleni.

Duduiei Adela am să-i dau o sfîrlă, că nu mi-a adresat o singură linie de o lună de zile. Mie Marienbad mi-a făcut foarte mult bine. Mi-a scăzut burta și mai ales grăsimea de la inimă. Eu de astăzi în opt zile, adecă în 19/31 iulie plec la Reichenhalle, unde voi sta două săptămîni, astfel că pre la 5/17 august voi fi întors în Bucuresci. Pe la 8 august mă voi duce pre o săptămînă în Dobrogea și la 15 august negreșit voi fi în Rîpi.

Vă sărut eu dulce pe toți, mari și mici,

al tău iubitor părinte

KOGĂLNICEANU

VI

[Bucuresci], 5 sept[embrie] 1888

Jean,

Cîtă vreme vei ținea în arendă de la mine moșiile Rîpile și Isperleni, cu începere de la 1 noembrie viitor, adică 1888, vei opri anual cîte 1000 lei, adică una mie lei noui din cîșciuri spre a servi la întreținerea copiilor tăi.

KOGĂLNICEANU

VII

Iaşi, 22 sept[embrie] 1888

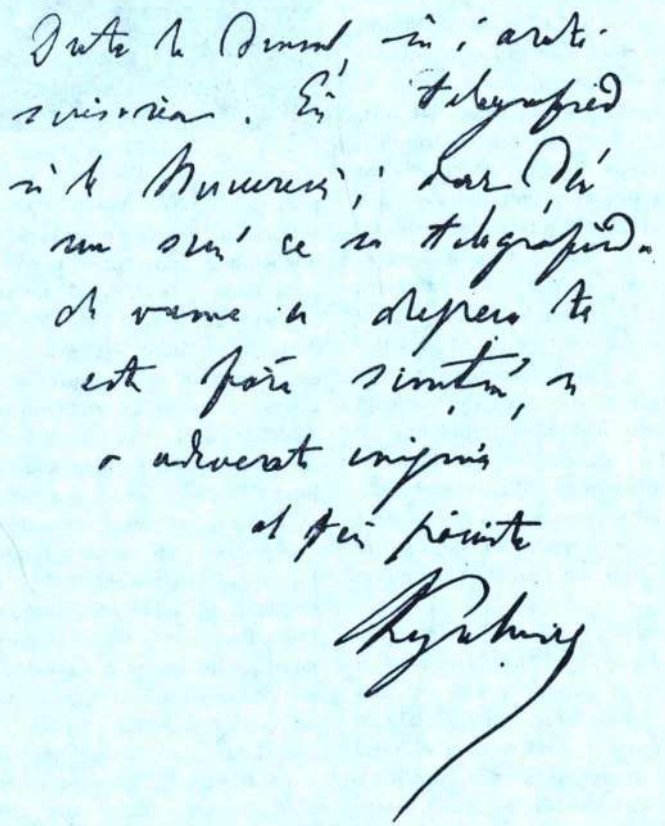
Răspund la scrisoarea ta din 19. Eu sunt tot bolnav. Bronşita mea nu se vindecă. De aceea cel puţin opt zile trebuie să mai stau în casă.

Ca să vin de aice la Ripi, n-o să pociu. Doftorii nu mă lasă să fac un asemine drum lung în trenuri. O să mă duc dar întîi la Bucuresci şi apoi voi veni şi la Huşi, *fii sigur*. Însă tu nu mă ascepta pe mine pre Divan. Întîlnesce-te cu Mîrza, şi cere-i lista de alegători, pre care trebuie să-i vizitezi pe la casele şi moşiile lor. Du-te şi la adversarii tăi pre cari îi socotesci oameni de omenie. Eu singur o fac aceasta şi nu cred că altminteri poţi reuşi cu toate recomandările din lume.

Eu am văzut pre Cerkez, i-am vorbit mult, *şi l-am rugat*. Nu cred că te vor combate şi după cele ce am aflat, nu cred ca să te combată nici T. Rosetti, fiica lui Cerkez, [*indescifrabil*] alianţa noastră cu Cisman. Eu l-am asigurat că nici prin minte nu mi-a trecut, şi încă mai puţin ţie ca să te aliezi cu Cisman, dar că nu puteam să gonesc din urmă, *biletu lui Cisman dacă ţi l-ar da, pe drept reson*, că nu s-ar putea cunoasce. Acesta l-a asigurat; cred asemine că nici Rosetti nu te combate; dealtminteri, el vine simbătă aice, şi dacă nu-i voi vorbi sigur [...] *

---

* Finalul scrisorii lipseşte.

CĂLINESCIANA

CONSIDERAȚII ASUPRA POEZIEI DEBUTANȚILOR

INSTALAȚI ÎN CAMERA DE LUCRU A PROfesorului Călinescu, și anume, profesorul la biroul său, acoperit cu hîrtii și cărți, dintre care unele deschise, criticul Șerban Cioculescu pe fotoliul dinspre fereastră, iar eu pe cel opus, la o distanță egală de cei doi maturi competitori — momentul a aparținut unei dimineți de primăvară spre vară a anului 1954, o duminică — am beneficiat toți, trei de clipa premergătoare marilor confruntări, o clipă neutră, de detașare, în aparență. Încăperea nu depășea imaginea despre standardul de viață presupus unui mare creator răsplătit de societate, dar nici nu cobora sub el, întrucît respira aspectul de calmă noblețe al unor mobile ce-și cîștigaseră de multă vreme locul în ungherele lor, cu primele de serviciu asigurate. Aspectul rustic al grinzilor contrasta favorabil cu stilul fotoliilor daurite, iar verdeața de afară, profuziunea de verdeață se simțea și înăuntru, născînd o ambianță de oarecare voluptate. Tomurile masive din bibliotecă, propriu-zis șirurile de tomuri, vădind enciclopedii sau lucrări de vastă întindere, aveau și ele un efect calmant, poate din cauza frontului de cotoare egale, repetabile la infinit, pe treptele unor culori revenitoare, verde, roșu.

Vizita nu avea caracterul unei ședințe de lucru — într-o asemenea împrejurare locul meu ar fi rămas gol — însă nu se producea nici în pură gratuitate. Se stabiliseră indicii unei colaborări între profesorul Călinescu și tatăl meu în vederea redactării unui manual de folclor și, probabil, o vedere la față fusese considerată, de ambele părți, convenabilă, necesară poate, după diferite tatonări.

O vizită de politețe, de la critic la critic, la care mă adăugasem cu amenințarea unui manuscris de versuri. Concentrarea oarecum dureroasă prin care treceam era prin urmare explicabilă, ea acționa în dauna curiozității ce stătuse la baza impulsului. Îmi dorisem spectacolul unei mari personalități, la ea acasă, nu la facultate, unde se împarte într-o mie de miezuri, și acum, în fața dorinței împlinite înțelegeam că o asemenea luare de contact nu se poate produce fără riscul de a fi, la rîndul tău, adînc radiografiat. Mi se dăduseră, dealtfel, sfaturi părintești, din categoria celor care, la impact, se dovedesc valabile cu o împrejurare în urmă: să nu acaparez conversația, să nu fiu insolent, să ascult mai degrabă decît să teoretizez, sfaturi sfinte, dar rămînînd fără obiect în fața tendinței irezistibile de a capitula care pusese stăpînire pe mine, de cum intrasem. Subiectivitate? Profesorul, cel de la cursuri, se afla în fața noastră, intrasem în casa leului, și, într-adevăr, pe cît de odihnitoare, răcoroasă, în fundul aleii, ne apăruse locuința, ea părea că de abia își încape proprietarul, ca o cochilie frumoasă, dar fragilă. D-na Călinescu, pe care o vedeam atunci întîia oară, avea ea însăși ceva din fizionomia soțului ei, acel aer de familie al oamenilor care trăiesc multă vreme împreună. Profesorul Călinescu era numai zîmbet, foarte alert în ținuta gospodărească, de grădină, în care ne întîmpinase și în

«...stau cu al său *Merişor* la căpătîi.»

14 August 1954

Iubite domnule Cioculescu,

Îţi trimit, prin amicul Ciuchindel, un salut amical din braţele fluidei Thetis, cu rugămintea de a-l radiofica pentru toţi membrii Institutului de ambe sexe, administrativi şi ştiinţifici, întrucît nu ştiu cine, în momentul de faţă, se află sau nu acolo.

Rogu-te, asigură-l pe Barbu al dumitale că stau cu al său *Merişor* la căpătîi. Şi ca să nu creadă că-l mistific, poftim, citez ce mi se pare aci în consonanţă cu locul:

Să fie prundişul taină
Pentru descheierea straiului,
să te primească cu
Tremur şi freamăt...
Să-ţi treacă apa pe piept.

Aspiraţiile amicului meu Barbu sunt greu de îndeplinit aici şi foarte mulţi, precum magnifica mea colegă, academiciana Raluca Ripan, se mulţumesc numai cu imersiunea picioarelor. Instrucţiile sunt stricte. Numeroase cazuri de înec au dus la

---

care era limpede că se simţea excelent, el ceruse pentru noi cafele şi dulceaţă, răsfăţîndu-ne, în interval, cu declaraţii de simpatie, cu nenumărate atenţii din registrul desfătării oaspeţilor. Cît eram de emoţionat, căci nu-mi era necunoscut darul omului de a schimba repede foaia, am remarcat, totuşi, la el, un soi de nelinişte asemănătoare celei a noastre: «Cioculescu e un om dificil, păreau a rosti pupilele sale rotitoare, deci nu trebuie stîrnit, contrazis. Dar de unde să-l apuc, ca să decurgă totul bine?» Conversaţia se desfăşura liber, cum se spune, adică nu se fixa asupra nici unui subiect anume, politeţea tot atît de prevenitoare a criticului Şerban Cioculescu părînd mai degrabă că îndepărtează reperele unui contact real. În linii mai, tata se situa ferm pe poziţiile presupuse agreabile gazdei, pe cînd profesorul Călinescu, într-un efort paralel, căuta să intuiască opiniile care l-ar satisface pe oaspete, desigur în formulare proprie. Ochii săi blînzi cereau înţelegere şi dragoste, cu cîte o alunecare fulgerătoare, mai luminoasă decît apelul permanent şi a cărei semnificaţie rămînea deschisă interpretării, după temperament.

Îmi amintesc, cu lacune, că tata a arătat nişte documente, inedite, din arhiva sa şi că G. Călinescu a etalat altele — Alecsandri, Odobescu? — în fine, cum Şerban Cioculescu s-a apropiat de biblioteca somptuoasă, privind-o amoros, ceea ce l-a înduioşat pe Călinescu. Tactica nu s-a schimbat însă, nici acum. Pe cînd oaspetele se arăta uimit de varietatea cărţilor, de raritatea ediţiilor ş.a.m.d., profesorul Călinescu protesta, afirmînd că are o simplă bibliotecă de lucru, imperfectă, deşi cu unele cărţi preţioase. Metodic, Cioculescu remarcă afluenţa cărţilor de limbă germană şi engleză, de mirare la un italienist şi hispanist. Observaţia îl bucură sincer pe profesorul Călinescu. Ieşind din rezervă, el întinse un braţ de proconsul către bibliotecă şi ne declară: «Eu nu citesc opere, eu citesc literaturi». Gheaţa se spărsese, în fine, acum temele afluau şi era limpede că nu se va afla timp pentru sleirea lor în bună logică. Criticul Cioculescu îşi afirma uimirea pentru lucrarea ce i se încredinţa, un manual de folclor, deoarece tema nu era nici în specialitatea şi nici în preocupările sale. Ardeam de nerăbdare să spun şi eu ceva, căci poeziile pe care le adusesem aveau un pronunţat caracter folcloric, într-o tentativă proprie. Dar profesorul Călinescu mărturisi că tocmai lipsa oricărei idei preconcepute îl făcea pe criticul Cioculescu apt să arunce o privire proaspătă asupra domeniului. Aici, în deplină suavitate, ambii emiseră cîteva opinii cărora exprimarea cuviin-

încheierea că «cine nu înoată nu se îneacă». Barcagiii te fluieră acut îndată ce înaintezi mai adînc în «ştioalnă»; cu gîndul de a realiza visarea tînărului Barbu, exprimată aşa:

Să ai sub picioarele tale — un izvor
Să ai la subsuoară bolbor şi susur.

În general apa e de o platitudine extraordinară, aşa cum îmi închipui, după renume a fi Pacificul. Aci e declarată «supă». Într-o singură zi noroasă a venit cu «bolbor şi susur» însă atunci nimeni nu s-a apropiat de ea cu excepţia directorului Institutului de istorie literară şi folclor care mîntuit de fluiere a sărit, cum are obiceiul, cu capul în spume şi fără nici un strai oricît de minimal, socotind că în faţa mării nu are nimic de ascuns. Vorba lui Barbu al dumitale:

Ce bine e să te ştii gol în apă!

În materie de goliciune, secţiunea «nudistele goale» oferă aici spectacolul cel mai remarcabil. E probabil rămăşiţa unui cult străvechi pentru divinul Helios. Femeile fac o temenea prelungă (salutînd soarele ce apare dinspre mare) cu partea cea mai plină de întuneric a trupului lor, în aşteptarea ca această regiune să sufere o insolaţie sublimă. Fac atent colectivul de folklor. Cunoaştem felurite moduri de concepere prin agenţi fizici, e de văzut dacă se pomeneşte ceva despre raza de soare procreatoare de coconi, de bună seamă, numai şi numai de aur.

O linişte deplină domneşte aici, cu absenţa oricărui accident. Abia deunăzi, corpul nostru academic a avut o senzaţie agreabilă de scandal. Un soţ localnic alcolizat a început a-şi bate nevasta cu un băţ scurt şi foarte gros iar aceasta a ţipat, urlat, răgit, guiţat timp de o oră spre deplina noastră satisfacţie. Totuşi de la o vreme am constatat lipsa sincronismului între lovituri şi strigăte. Vezi de departe ciocanul iz-

---

oioasă le denumeşte negative, asupra unor eminescologi, autori de broşuri şi caiete, între cele două războaie mondiale. Se vorbi despre Eminescu, despre interpretările posibile, cu atîta stringenţă încît absenţa unui stenograf era regretabilă. Era vorba, printre altele, de date care ar fi ajuns în posesia lui G. Ibrăileanu, dar pe care acesta nu le-a dat niciodată publicităţii. Călinescu se arată sceptic, aşa cum manifestase scepticism şi în alte cîteva probleme, din proximitate. Nu era însă un sceptic autentic, deoarece în el domina omul constructiv, entuziastul. Cîte o scurtă izbucnire euforică, repede anulată, se răsfira în popasuri de nuanţe, tot atîtea căi de retragere posibile. Dealtfel, modul de asociere a ideilor, la profesorul Călinescu, ce-mi era bine cunoscut, şi nu numai de la cursuri, oferea, în dialog, cîte cinci-şase direcţii posibile şi egal favorabile de abordare, fiecare din acestea cu meandrele ei la fel de ramificate. În domeniul acesta era absolut la el acasă şi ar fi însemnat să comiţi o eroare, stricîndu-i cercurile.

În noua atmosferă creată, atît de benefică, am fost invitat să dau lectură unor versuri din manuscrisul adus, pe care profesorul le-a ascultat cu răbdare, era vorba de un poem slăvind naşterea, expansiunea şi moartea în măreţie a unui măr,

Lui Pompiliu Constantinescu
cu toată afecţiunea
şi cu admiraţie pentru că
nu turbură contemplaţia critică
prin economii neliterare
G. Călinescu
14. II. 932

Dar ce-aud? O harjăitură grozavă de frunze uscate, [illegible]
e mulţilor plută din jurul vilei. Vine furtuna, [illegible]
Vie! Atunci voiu spune şi eu la pleiere cu versul poetului Barbu
Cioculescu:

... am văzut soarele, stelele, fulgerul...
.... am zimţat ... şi-n cînd în jur.

De curînd salutat
G. Călinescu

P.S. Fotografii nu bate corect.

bindu-se dar zgomotul se percepe mai tîrziu. Aici cazul era invers. Femeia urla prin inducție, înainte de recepția loviturii. De unde am ⟨dedus⟩ înțeles că victima punea voluptate în primirea bătăii. Natural, s-au format printre spectatori două partide. Femeile au luat partea femeii numindu-l pe agresor mizerabil, dar acesta i-a spus: «Vezi că acum te trimit în coșciug la București». De notat: nimeni n-a intervenit pentru întreruperea spectacolului și toți au fost dezamăgiți cînd a încetat. Mai apoi s-a aflat că femeia măritată a doua oară era cu zece ani mai în vîrstă. Prin urmare ea era aceea care căutase un bărbat în stare de a-i da senzații tari. Caz grav de formalism erotic.

Sper că tov. Goangea v-a pus la dispoziție cafeaua cu care am înțeles să aduc puțină consolație în munca dumneavoastră pe o căldură atroce. Aud că și acum «cățelușa» (canicula) nu se astîmpără.

Cînd vei termina manualul, voi avea plăcerea să-ți acord un concediu de o lună cu salariu plătit.

Te salut deci în modul cel mai afectuos cu putință în așteptarea revederii. Alte evenimente, afară de acela de ordinea fanteziei, lipsesc deocamdată. Dar ce-aud? O hîrîitură grozavă de frunze uscate, o legănare cu trozniturі a înaltelor plute din jurul vilei. Vine furtuna, poate tunetul, fulgerul? Vie! Atunci voi spune și eu la plecare cu versul poetului Barbu Cioculescu:

...am văzut soarele, stelele, fulgerul...
...am simțit șuierînd în jur.

Al dumitale devotat

G. CĂLINESCU

P.S. Fofează vă latră cordial.

---

o figurare a valențelor vieții, a îndrăznelii existențiale. Ideea i-a plăcut, nici arta poetică nu l-a dezamăgit, cred că nu mă înșel, cu precizarea că linia cam dorică a inspirației mele nu răspundea temperamentului criticului, care propunea o viziune mai zbuciumată, de foială cosmică. Mărul la maturitate, plin de roade, în majestatea zenitului, îi sugera nu triumful masculinității, ci dimpotrivă, împlinirea unei feminități, merele apărîndu-i ca miriade de sîni, între frunze.

Covîrșit, am depus manuscrisul pe biroul profesorului care, luminat, lămuri cu tata, în cîteva minute, problemele în suspensie, privind respectiva colaborare la Institut, cu o grijă deosebită asupra aspectelor materiale. Atît de inimos, atît de perceptiv, vorbindu-ne de cîinele său, de broasca țestoasă pe care o ademenea cu șuncă, povestindu-ne impresii dintr-o călătorie în China, G. Călinescu ne cuceri. Păream cele mai vechi cunoștințe, vizita se prelungea. Urmărind privirile tatei, care se așezaseră pe un portret din gazeta cu care venise — al dr. Parhon, deținătorul pe atunci al magistraturii supreme în stat — academicianul ne făcu următoarea confidență: «Omul acesta stă pe locul meu». Leonin, cu părul înfoiat, cu pieptul încordat, îi ghiceai forța elanului și parcă o a doua adolescență. Însă ochii îi rîdeau, infailibili. Mult mai tîrziu am sesizat că, în fond, lucrul la care ținea cel mai mult era să-și convingă interlocutorul de clarviziunea sa în zona marilor perspective. O ambiție firească presupune, prin compensație, o fire țintuită în meandre.

La despărțire, profesorul Călinescu îmi întinse — de la poet la poet — și mai limpede, ca între poeți fără editor, volumul *Lauda lucrurilor*. Îl dăduse la multiplicat în cinci exemplare. Pe pagina de gardă scrisese de mînă poezia dedicată cititorului, iar deasupra acesteia — numele destinatarului. Mi-am putut, astfel, citi numele scris cu slova rotundă a cărturarului, un dar regesc și, desigur, pregătit din timp.

Ca unul căruia, dacă în acea clipă cineva i-ar fi prezis că va activa ca cercetător la Institutul de literatură, că va lucra acolo — adică aici — jumătate din anii de muncă legiuiți unei vieți, s-ar fi frecat la ochi, darul acesta i-a părut multă vreme ireal, și așa cum vă închipuiți, vorbele de mulțumiri ale primitorului au fost searbede.

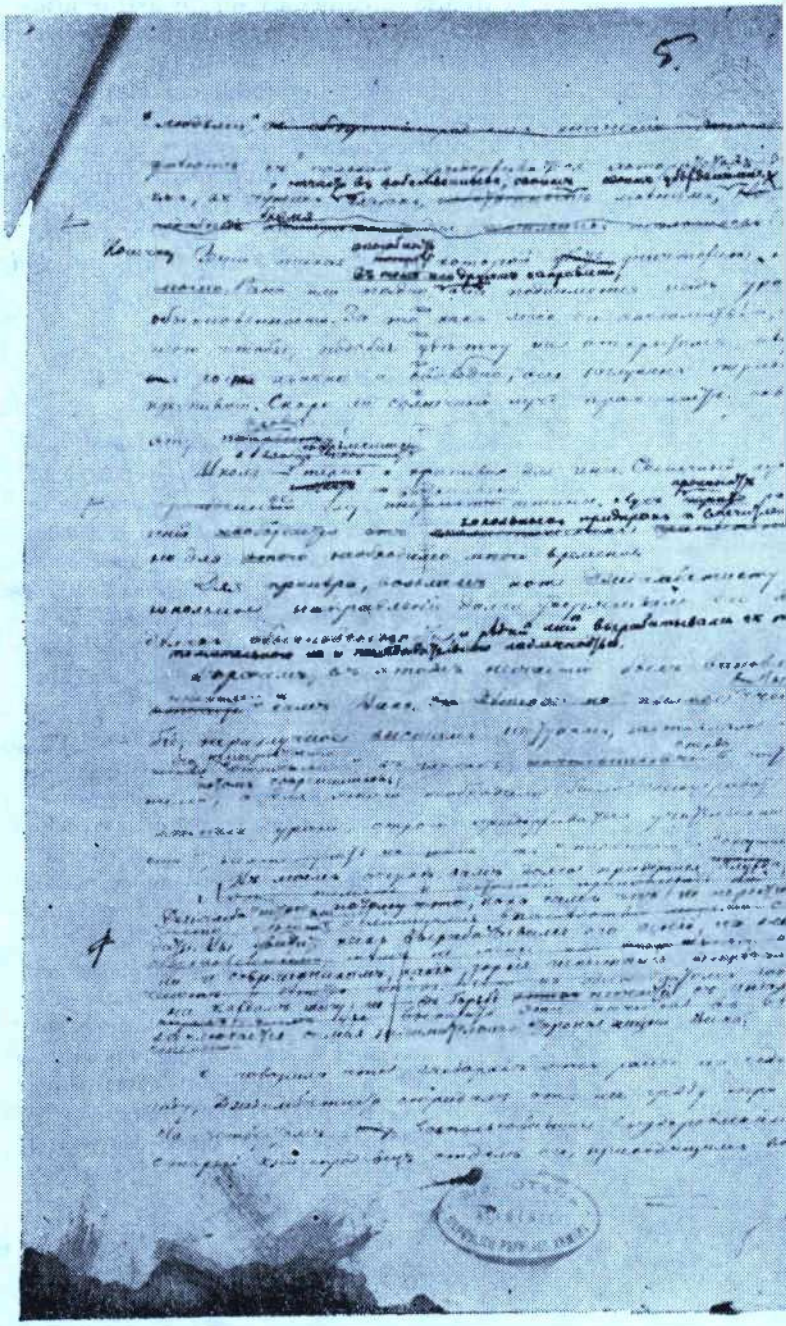
Scrisoarea care urmează, adresată criticului Șerban Cioculescu, a fost urmarea directă a vizitei aici povestită pe scurt.

Barbu CIOCULESCU

PASIUNEA ESEULUI

B.P. HASDEU

Valențe autobiografice

CU DOUĂ DECENII ÎN URMĂ, ÎNTR-O comunicare științifică despre manuscrisele lui B. P. Hasdeu, ținută la Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu", menționam — printre multe alte pagini inedite — și un studiu despre Giambattista Vico. Este o lucrare de primă tinerețe, neterminată, în limba rusă, al cărei original se păstrează astăzi în arhiva scriitorului de la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei R. S. România, mapa a V-a, mss. 2.

Prima filă lipsește, dar titlul este sigur *Giambattista Vico*, deoarece lucrarea este citată de B. P. Hasdeu în alte pagini. Studiul trebuia să fie o privire monografică asupra vieții și operei filozofului italian, dar tînărul nostru autor realizează doar o expunere asupra copilăriei și a anilor de școală ai genialului napolitan. Starea de elaborare a manuscrisului ne arată clar că textul mai avea nevoie de revizuiri pentru înlăturarea unor repetiții și chiar a unor contradicții de interpretare.

Studiul are și un apendice documentar destul de bogat, cuprinzînd notele de lectură ale tînărului Hasdeu, «pentru lucrarea *Giambattista Vico*». (Aici este însemnat titlul propriu-zis al manuscrisului).

Din punct de vedere filozofic, paginile despre Vico au fost pertinent comentate de Magdalena Laszlo în articolul intitulat *B. P. Hasdeu și Giambattista Vico*, publicat cu ani în urmă în *„Revista de filozofie"* (tom 13, 1966, nr. 3 pp. 363–374). Reținem concluzia autoarei: «Contactul din anii tinereții cu opera lui Vico a constituit primul impuls puternic care l-a îndreptat pe Hasdeu spre studiul unui complex

Giambattista Vico

[Fragmente]

〈Giambattista Vico a fost mai ales napolitan, de aceea purta în suflet prin însăşi originea sa, un germene sau o predispoziţie pentru spiritualitate, după cum se exprimă Disraeli. Cu acest cuvînt eu denumesc înclinaţia sufletului de a renunţa în gînd la trup şi de a se dedica raţionamentului abstract pe care natura însăşi l-a atribuit sufletului ales şi care aşteaptă de la împrejurări să se dezvolte în mod definitiv. El trece prin numeroase trepte pînă să ajungă la gîndirea superioară, suferind multe transformări. La această dezvoltare contribuie în mod deosebit nenorocirile, împrejurările vieţii condiţionînd înclinaţia înnăscută spre cele spirituale, spre meditaţie şi visare. Pînă atunci ea era în germene, de aceea orice opoziţie cît de mică, orice influenţă exterioară putea nu numai s-o impresioneze, ci chiar să o transforme definitiv şi s-o distrugă.〉

Acelaşi lucru s-a întîmplat cu Vico. La vîrsta de şapte ani micul Giambattista a fost orientat într-o anumită direcţie. Am menţionat pînă acum două influenţe asupra formării personalităţii tînărului Vico. Patria şi-a lăsat amprenta, capacitatea sufletului lui de a renunţa în gînd la trup; nenorocirea a contribuit ca această capacitate de meditaţie şi reverie să fie mai evidentă. O orientare şi mai definită a căpătat Giambattista de la mama sa, fiinţa cea mai apropiată de copil, după cum ne putem da seama[...]

Mama lui Vico l-a iubit mult. Soarta i-a unit cu cele mai indisolubile legături. Asemănarea aptitudinilor lor a întărit şi mai mult legătura naturală, care ar fi slăbit în lipsa unei încrederi reciproce. Soarta a împărţit în egală măsură suferinţele,

---

de probleme istorice, filologice, filozofice. În cursul anilor, el a asimilat toată ştiinţa vremii sale, s-a plasat în multe privinţe în avangarda ei. Datorită însă fascinaţiei ideilor filozofului italian, el s-a raliat mai întotdeauna curentelor care într-un fel sau altul îl dezvoltă pe Vico, uneori chiar independent de acesta, căci Vico a fost unul dintre marii precursori ai ideilor secolului al XIX-lea; iar în multe cazuri Hasdeu a revenit la primul izvor al acestor idei. În decursul a peste 40 de ani vom găsi în scrierile sale citate din Vico în cele mai diferite ediţii, atît în original, cît şi în traducerile şi prelucrările franceze.» (p. 374). Fără a cunoaşte manuscrisul pe care azi îl dăm publicităţii, în traducerea Nataliei Protopopescu, o paralelă Vico-Hasdeu a făcut şi Edgar Papu în articolul *Vico în cultura românească* (*Studii italiene*, II, 1935, pp. 175—176). Mai recent, Vasile Vetişanu, în capitolul despre Hasdeu din *Istoria filozofiei româneşti*, glosează original pe marginea posibilei relaţii dintre filozoful italian şi savantul român.

Toţi aceşti interpreţi nu şi-au propus — prin specificitatea cercetărilor lor — o viziune istorico-literară asupra paginilor hasdeene despre Giambattista Vico. Or, manuscrisul în discuţie conţine *expresis verbi* o relaţie între biografia celor doi mari oameni de cultură. Scriind despre copilul Vico şi formaţia lui, B. P. Hasdeu face, în paranteză, comentarii despre propria lui biografie, pe care nici un monografist nu le poate trece cu vederea. De pildă, am fost obişnuiţi să supralicităm rolul învăţătului Al. Hîjdeu în formarea personalităţii lui Bogdan. El însă revendică o misiune importantă mamei

tristețea și visurile între mamă și fiu. Cu un destin atît de asemănător, puteau ei oare să nu simtă unul pentru altul o dragoste atît de puternică? Putea oare fiul să nu vadă în sfaturile mamei sale condiția fericirii sale? Putea oare ea să nu transmită fiului tot ce considera ea că formează bunăstarea unui om?[...]

Giambattista Vico a fost mai ales napolitan și de aceea purta în suflet, chiar de la naștere, amprenta originii sale, *predispoziția* pentru lucruri spirituale. Prin aceasta înțeleg înclinația sufletului de a renunța în gînd la trup, de a se adapta la raționamente abstracte, de a crea lucruri perceptibile numai cu mintea. Însăși natura are grijă de a sădi în suflet sămînța acestor înclinații, pentru a căror dezvoltare sau distrugere contribuie acel motor puternic al activității umane, pe care noi îl numim, de cele mai multe ori, împrejurări sau influențe exterioare.

Curios este faptul că tocmai nenorocirile contribuie cel mai mult la dezvoltarea spiritualității înnăscute, pe cînd fericirea adeseori o sufocă. De cele mai multe ori omul fericit, înarmîndu-se cu iubirea de sine, este preocupat numai de un cerc îngust al prezentului, iar prezentul este un dușman înverșunat al spiritualității, din contră, cel nenorocit preferă să-și îndrepte mintea și inima cu credință și speranță în viitor, iar credința și speranța, gîndul îndreptat spre viitor, sînt prieteni intimi ai spiritualității[...]

Dacă locul de naștere a creat în Giambattista predispoziție pentru spiritual, iar nefericirea a transformat-o în *necesitate*, aceasta s-a realizat prin influența doamnei Vico.

Cu totul altfel se prezintă relațiile micului Giambattista cu tatăl său. Cine cunoaște cît de cît viața în familie, acela, desigur, a observat că influența tatălui și a mamei

---

sale: «influența tatălui și a mamei asupra copiilor nu este egală. Asupra capului familiei apasă prea multe obligații referitoare la situația materială, pentru a avea și o valoare morală considerabilă [...] mama se imprimă în ungherele cele mai tainice ale inimii noastre, formînd partea ei morală [...] Această observare a vieții am și aplicat-o în parte și la Giambattista.» Paralela ar putea continua și în privința tatălui. Alexandru Hîjdeu l-a introdus în lumea cărților, precum bătrînul librar Vico pe micuțul Giambattista, iar cercul de vizitatori i-a sădit în suflet ambiția de a deveni om de știință. De aici concluzia de interes biografic pentru B. P. Hasdeu: «În aceste observații eu găsesc confirmarea ideii mele, că în relațiile copilului cu cercul familiei lui se află totdeauna problema viitorului lui, așa după cum în sămînță se află condițiile indestructibile ale viitoarei plante».

Trecînd la viața de școlar a lui Giambattista Vico, ne izbește înverșunarea cu care Hasdeu critică metodele pedagogice anchilozante și conținutul însuși al învățămîntului scolastic, pentru a nu face apropieri, în mod reflex, cu anii săi de formație școlară. O spune el însuși într-un paragraf: «Vreau să simt tot ce a simțit eroul meu, să-l retrăiesc, pentru a-mi putea reprezenta acțiunile altuia cu aceeași pasiune cu care la nevoie aș fi zugrăvit pe ale mele proprii».

Studiul despre Vico a fost scris în pragul trecerii sale în România. Se observă ușor cum tînărul Hasdeu, vorbind despre filozoful napolitan, își face un fel de bilanț al propriei sale vieți. Avînd acum în mod conștient ideea geniului său, autorul român va emite păreri opuse vieții de petrecere, prezentată, de pildă, în *Jurnal*, scris doar cu puțin timp înainte

Citeodată, autorul român realizează excelente pagini de proză fantastică, cum se întîmplă atunci cînd, vrînd să exprime plastic caracterul speculativ, de „miraj" al tomismului îl compară cu imaginile înșelătoare ale stepei. În acest sens, exemplificările sînt multiple.

Deci, în afara informațiilor pe care le primim despre autorii frecventați de tînărul B. P. Hasdeu — reținem pe Goethe, Schiller, Herder, Niehbur, A. von Humboldt etc. — documentul de față ne aduce în cîmpul vizual propriile trăiri ale autorului în cadrul familiei sau în drumul complex al formării puternicii sale personalități. Acesta ni se pare a fi folosul principal pe care un istoric literar îl poate trage din lucrarea pe care o publicăm, fragmentar, în paginile de față.

Stancu ILIN

asupra copiilor nu este egală. Asupra capului familiei apasă prea multe obligații referitoare la situația materială, pentru a avea și o valoare morală considerabilă. Dimpotrivă, mama este prea lipsită de experiență în materie de viață civilă, pentru a putea să conducă pe copii cînd aceștia păşesc pe drumul vieții în comun. Tatăl este acela care-i conduce în lume, le dă o aşa numită orientare exterioară; mama se imprimă în ungherele cele mai tainice ale inimii noastre, formînd partea ei morală.

În felul acesta, în cercul strîns de acasă se formează treptat două laturi care se combină în personalitatea omului: cea materială și cea spirituală, concretă și abstractă.

Această observare a vieții am și aplicat-o în parte și la Giambattista, arătînd cît de puternică influență morală a avut asupra lui mama. Ne rămîne să controlăm relațiile dintre tînărul Vico și tatăl său. ‹Sînt convins că în relațiile copilului cu cercul familiei este cuprinsă problema viitorului lui ansamblu, aşa precum în sămînță se află condițiile indestructibile ale viitoarei plante.›

Asemenea plantelor care se dezvoltă în mod egal, atît la ecuator, cît și în nordul îndepărtat, caracterul bătrînului Vico nu aparținea nici unui popor și nici unui ținut special.

Bunul om era diametral opus soției sale. Fire veselă și lipsită de griji, el era fericit ca marea majoritate a oamenilor puri, mulțumiți de prezent și care se încred în Providență pentru viitor. Astfel de firi curioase pot fi întîlnite la orice pas și oriunde ei sînt utili și respectați.

Influența morală a unui asemenea tată asupra lui Giambattista se limita la exemplul de viață curată, care adeseori îl influența.

Exista o altă influență. Bătrînul Vico era librar.

Închipuiți-vă o librărie care se deosebește de bibliotecile contemporane de lectură numai prin aceea că, în loc de reviste și romane, este plină de comentarii ale dreptului roman, de ediții de clasici, poeme scrise cu ocazia nunților, de panegirici și altele. Aşa se prezenta librăria lui Vico-tatăl, dacă ea corespundea situației culturii din secolul al XVII-lea. Închipuiți-vă de asemenea o societate de oameni de știință, a căror personalitate se poate ușor reconstitui din povestirile însuflețite ale renumitului lor contemporan, La Bruyère. Aceștia erau vizitatorii librarului napolitan. Ca o desăvîrșire a tabloului, îndreptați-vă atenția asupra copilului bolnăvicios care observă de după tejghea respectul care-i însoțește pe corifeii științei. Invidia îl îndeamnă să se aplece asupra cărților tatălui său, și, ca orice copil, de la vignete trece la titluri, de la ilustrații la text, de la procesul lecturii la esența ei, lăsînd să se dezvolte pe neobservate pasiunea pentru cărți.

Acest copil a fost Giambattista Vico.

Putea oare fiul unui librar sărac să aibă o altă ambiție decît ambiția de a deveni un om de știință, pentru a deveni egal oamenilor pe care tatăl său îi primea cu atîta respect în librăria lui?

Putea oare bătrînul librar, om cu experiență și de nădejde, să pregătească pentru fiul său un alt viitor?

Dorințele ambilor Vico au coincis și lui Giambattista i-a fost scris, prin însăși situația lui în lume, să devină om de știință.

În aceste observații eu găsesc confirmarea ideii mele că în relațiile copilului cu cercul familiei lui se află totdeauna problema viitorului lui, aşa după cum sămînța se află în condițiile indestructibile ale viitoarei plante.

Giambattista a primit de la părinți două moșteniri. Mama i-a dăruit religiozitatea sa; tatăl i-a insuflat pasiunea pentru preocupări științifice. Unul trebuia să fie condiționat de celălalt pentru a fuziona într-o anumită personalitate. Caracterul științific era străbătut de religiozitate; credința era întărită de cunoștințe.

Avînd o asemenea orientare, Giambattista era „amenințat" de destinul învățăturii, de care se îngrijesc cu atîta asiduitate părinții (care, din toate timpurile, doresc ca fiii lor să-și însușească înțelepciunea).

Mi se pare că primul și cel mai periculos examen, care-l așteaptă pe genialul copil, îl constituie școlile. Oricît de bine ar fi pregătiți dascălii, ei nu pot renunța la unele convingeri personale, la un oarecare „pedantism", care-l transformă pe micuț într-un papagal, îndemnîndu-l să accepte toate cuvintele mentorului ca ireproșabile, să renunțe la comentarii proprii, mulțumindu-se cu expresia elevilor lui Pitagora: «așa a spus învățătorul».

Această deficiență a fost observată încă în sec. XVI de către Bacon, marele reformator al științelor.

Lecțiile școlare caută să introducă în capul elevilor numai lucruri obișnuite... Totul se construiește pe păreri personale. Cine va încerca să încalce regula generală, acela va fi deîndată dresat, fiind socotit obraznic și liber cugetător învederat.

Băieții cu capacități limitate, devenind oameni, știu să respecte cu folos părerile autorităților, prezentîndu-le, în ochii altora și în parte în propriii lor ochi, ca păreri și concepții proprii.

Bineînțeles că un geniu este o capacitate care nu poate fi distrusă. Mai devreme sau mai tîrziu, într-o direcție sau alta, el se va ridica deasupra nivelului celor obișnuiți. În schimb cît de ușor poate fi el uluit! Și în loc să crească, asemenea unei flori pe un loc deschis, în mod gingaș și liber, el este înăbușit de buruieni și urzici. Oare cît de repede va pătrunde lumina solară prin acest acoperiș?

Școala contemporană este buruiană și urzică pentru un geniu. Raza soarelui este aspirația lui înnăscută spre adevăr. Raza va mîngîia planta; un geniu se va elibera de observațiile cicălitoare și de impresii din școală, însă pentru aceasta este nevoie de mult timp.

Ca exemplu să-l luăm pe Giambattista Vico. Orientarea școlară l-a reținut multă vreme în limitele lucrurilor obișnuite și geniul neobișnuit se exprima cu o încetineală atît de obositoare și consecventă.

Dar în această nenorocire era vinovat într-o măsură oarecare și Vico însuși. Ambiția înflăcărată, care este caracteristică ființelor superioare, îl face să se «deosebească» continuu, la început în ochii mentorilor, apoi ai contemporanilor, iar pentru aceasta era necesar să „tocească" lecțiile date, să respecte cu severitate «textul» învățătorului, fără să încalce «cele scrise» și «cele spuse».

În studiul meu, vom fi nevoiți să rătăcim multă vreme, neavînd mijloace să înțelegem în prealabil pentru ce fel de creație l-a destinat Providența pe geniul Vico. Ce să facem? Vreau să simt ce a simțit eroul meu, să-l retrăiesc, pentru a-mi putea reprezenta acțiunile altuia cu aceeași pasiune cu care la nevoie aș fi zugrăvit pe ale mele proprii. Vico însuși a rătăcit mult timp fără un scop anumit: eu voi urma exemplul lui și vă voi atrage pentru aceasta, dacă nu vă veți hotărî să citiți studiul meu de la mijloc.

Dar lupta geniului cu împrejurările care tindeau să-i încetinească zborul este remarcabilă ca atare și poate chiar este mai interesantă decît restul activității; lupta este totdeauna mai variată decît pacea.

Spuneam că, îmbolnăvindu-se de o rană căpătată la vîrsta de șapte ani, Giambattista a suferit din cauza ei timp de trei ani. În al patrulea an, bătrînul librar, văzîndu-l însănătoșit, l-a dat ca elev extern la o școală oarecare, a cărei programă nu se deosebea, probabil, de programa școlilor noastre județene. Subtilitatea învățăturii constituia înalta înțelepciune a acestei școli și Vico s-a consacrat cu abnegație s-o studieze. Dar el își însușea cele învățate fără prea mare greutate; lecțiile le învăța repede și băiatului îi rămînea mult timp liber. Bătrînul librar, considerînd succesele memoriei drept lene, s-a informat la învățător asupra învățăturii fiului său și a primit referințe foarte bune. Atunci el a cerut să i se dea lecții duble și, primind răspuns că nu este posibil asemenea lucru, a rugat să fie trecut în clasa urmă-

toare, superioară, a şcolii. Acest lucru nu l-a încurcat cîtuşi de puţin pe băiatul talentat care s-a convins în curînd că stimatul lui mentor nu ştia mai mult decît el.

Vico trebuia să fie trimis pentru continuarea studiilor într-o altă şcoală. După multe meditaţii şi sfaturi străine, librarul s-a hotărît să-şi încredinţeze fiul celor mai buni educatori ai acelor vremuri — iezuiţilor.

În secolele XVII şi XVIII aproape întregul învăţămînt din sud-vestul Europei se afla în mîinile renumitei societăţi Iesu. Instituţiile lor semănau în multe privinţe cu şcolile noastre superioare de teologie. Retorica, limbile vechi, teologia, logica şi filosofia erau trecute în programa lor de învăţămînt. Iar dacă doriţi să cunoaşteţi metoda lor de predare, desigur în mod aproximativ şi general, vă ofer povestirea cunoscutului abate Bartelemi:

«Cursurile de filosofie şi teologie le-am ascultat la iezuiţi. La primul curs, profesorul, căutînd să ne dea noţiuni despre cub, după multe încercări, fără succes, şi-a scos de pe cap un fes triunghiular şi a spus: iată cubul. La cel de-al doilea curs, profesorul, care preda dimineaţa, în decurs de trei ani şi timp de două ore zilnic, se străduia şi transpira ca un turbat pentru a ne dovedi existenţa celor cinci propoziţiuni iniţiale ale lui Jansen. (Observaţie: Cele cinci propoziţiuni (propositiones) iniţiale sînt denumite în teologie concepţii ale lui Jansen: în cartea lui Augustinus, care a fost considerată de papa Inochentie în anul 1658 ca eretică, în renumita bulă Unigenitus, în urma căreia s-a format secta Janseniştilor)».

Oamenii de acest fel, pe care eu nu pot să-i numesc altfel decît cu un cuvînt străin — pedanţi, sînt caracterizaţi prin orgoliu şi îngîmfare, care creşte cu atît mai mult, cu cît mai mare este incultura respectivului. Ei cer să fie ascultaţi, să fie crezuţi în mod inconştient, pe cuvînt.

Acest gen de oameni curioşi sînt cei mai periculoşi pentru un geniu tînăr şi lipsit de experienţă. Ei ştiu să-l subjuge, bineînţeles în mod temporal, influenţei lor, înflăcărînd ambiţia copilului şi oferindu-i o hrană convenţională. În mod special iezuiţii se deosebeau prin această artă, care a şi fost în parte cauza faimei lor ca pedagogi.

Cine n-a auzit despre «diligenţele» iezuiţilor, cunoscute într-un timp oriunde pătrundeau urmaşii respectabili ai lui Ignatio de Loyola, de la Gibraltar pînă în China, de la Nordcap pînă la insulele Oceanului Pacific? Tînărul Vico din experienţa proprie a cunoscut însemnătatea «diligenţelor», deşi, la început, nu şi-a dat seama de valoarea lor.

Librarul şi-a adus fiul într-unul din colegiile iezuite. Băiatul a fost supus unui examen şi admis în clasa a doua. În curînd capacităţile lui au fost observate de către respectabilul ordin, şi, în astfel de cazuri, soarta elevului era să fie supus examenului «diligenţelor». Acest lucru se petrecea în felul următor. În clasa a doua a colegiului se aflau doi elevi care dădeau mari speranţe pentru viitor; Giambattista a fost cel de-al treilea. Profesorii au organizat între ei o întrecere: cine pe cine va depăşi prin studii. Ambiţia elevilor era atinsă; speranţa îi înflăcăra pe toţi, victoria îi surîdea fiecăruia. Concurenţii s-au apucat cu înflăcărare de studii, sub îndrumarea părinţilor foarte mulţumiţi de «diligenţele» lor. Unul dintre elevi s-a îmbolnăvit din cauza muncii încordate, un altul s-a dovedit a fi învins: primul a ieşit Giambattista.

Mă gîndesc cîte nopţi a costat acest succes foarte lăudabil pentru copil! Dar a adus el oare vreun folos pentru dezvoltarea geniului?! (Afară de prejudicii — nimic.)

Copiilor li se pare că şi celor mari, în general, le place să creadă ceea ce cunosc bine. Dar dacă ei au dobîndit cunoştinţe în mod inconştient, sub influenţa cuvîntului străin, aceste cunoştinţe înăbuşă în ei tendinţa nobilă de a descoperi în obiect laturi noi, slăbindu-le setea pentru originalitate.

«Eu am învăţat şi aşa mi-am însuşit...»

(Cineva a spus «Învăţătorul este uniform». Eu am o convingere fermă, că, dacă noi întîlnim la fiecare pas oameni cu păreri asemănătoare, cu noţiuni limitate, cauza acestor lucruri sînt şcolile. Copilul, forţat aproape din faşă să se supună părerilor

altora, se remarcă prin automatism verbal, el gîndește după calapod, pentru că era îndemnat să învețe încă din timpul cînd el abia știa să gîndească; el era forțat să învețe. Dacă natura nu l-a înzestrat cu un geniu atotputernic, el va deveni un om civilizat de lume, însă nu va împinge cunoștințele înainte, nu va renunța la drumul acceptat de toată lumea. De aceea în timpurile noastre noi sînt atît de puțini.〉

Voltaire, ca și Bartelemi, elevul iezuiților, zugrăvește tot atît de bine modul lor de predare. În dialogul despre educație din dicționarul filosofic el îl pune pe pedagogul iezuit să țină o cuvîntare în fața primului său elev: « Je vous ai fait lire autrefois Despantères et Ciceron, les vers de Commive et de Virgile, la Pédagogie chrétienne et Senèque, les *Psaumes* de David en latin de cuisine et les *Odes* d'Horaces à la brune talagé et au blond Ligurinus, flavum religanti comam, renouant sa blonde chevelure. *En un mot, j'ai fait tout ce que j'ai pu pour vous bien élever*».

Spre binele lui, tînărul Vico n-a rămas prea mult în colegiul iezuiților, a cărui orientare școlară și așa a întîrziat mult dezvoltarea geniului lui. Preferința manifestată de către respectabilii părinți față de unii dintre elevi, pentru care ei aveau intenții speciale *în interesul ordinului*, nu i-a plăcut lui Giambattista, care era obișnuit, cel puțin în imaginația sa sub protecția mamei, să slujească numai adevărului. El s-a simțit jignit și, părăsind colegiul, s-a hotărît să se bizuie pe viitor numai pe forțele proprii, deși se înțelege că la început se dirija după toate regulile predării din școli.

Acesta a fost primul pas spre formarea independentă a geniului; însă, primul pas este însoțit aproape întotdeauna de o cădere sau cel puțin de o piedică.

Vico și-a însușit deja așa-numitele Humanitates; el era destul de informat în domeniul literaturii, al limbilor latină și greacă; rămînea acum să se adîncească în preceptele filosofice din acele vremuri, deși și despre acestea el căpătase unele noțiuni la colegiu. Trebuie să vă spun, pe cît posibil pe scurt, cum erau aceste noțiuni școlare. Pe atunci baza filosofiei o constituia renumita operă a Sf. Toma d'Aquino, originar din Napoli. Aceasta era considerată la fel ca și *De omni scibili* a lui Mirandola: de a da, chipurile, o cheie sigură pentru toate ramurile de cunoștințe, expusă pe cele patru mii de pagini serioase. La fiecare pas întîlneau cele mai speculative abstracțiuni logice și diferite subtilități generate de greutatea de a pune în concordanță învățătura filosofiei cu învățătura bisericească, ceea ce făcea ca această creație să fie accesibilă numai pentru mințile foarte dezvoltate și subtile. Cu toate acestea pedagogii din școli, chiar în vremea lui Vico, indicau tinerilor discipoli *Summa Theologiae* ca fiind alfa și omega înțelepciunii filosofice, afirmînd că fiecare gînditor profund trebuie să devină un tomist învederat.

〈Dar în esență Tomismul nu era altceva decît o subtilizare și o generalizare a străvechii școli filosofice a nominaliștilor într-o astfel de măsură încît toți tomiștii erau cunoscuți de cele mai multe ori sub această denumire. Aceste secte se află între ele într-o legătură atît de strînsă, încît nu se poate vorbi despre una fără să te atingi de cealaltă, nu se poate face analiza nominalismului separat de tomism, descendent al acestuia; iar comentariul acestuia din urmă trebuie să se înceapă cu analiza sursei lui.〉

În sec. XI, învățații scolastici, căpătînd o deosebită îndemînare în dispute logice, au hotărît să-și folosească tertipurile pentru a constitui ceva deosebit de aparte în istoria filosofiei. Pentru aceasta ei s-au folosit de împrejurarea explicării unui pasaj din *Introducere în Organonul lui Aristotel* de Porfirius. Pasajul se referea la universalii sau la reprezentări relative ale genului și speciei.

Întrucît filosofia scolastică a încetat de mult să preocupe mințile noastre și, prin urmare, a devenit încetul cu încetul tot mai necunoscută, trebuie să explic cît de cît noțiunea de așa-numiții universali.

Se numărau cinci categorii ale acestora: 1. *Genul*, o reprezentare generală, care cuprindea numeroase întruchipări ce se numesc specii; 2. *Specia*, prezentîndu-se astfel față de gen, poate fi de asemenea gen față de reprezentările și mai particulare care se numesc *deosebiri de specie;* 3. *Deosebiri de specie* constituie ceva necesar fără

de care noi n-am fi în stare să ne formăm o noţiune clară despre *specie*, n-am putea să determinăm raportul ei faţă de celelalte *specii şi genuri; 4. particularitatea* sau *proprietatea* seamănă în multe privinţe cu *deosebirea de specie*, cu singura deosebire că aceasta nu este imperios necesară, lipsa ei nu deranjează noţiunea de *specie*, ci aduce numai unele *schimbări de specie; 5. întîmplarea* se deosebeşte prin aceea de *proprietate*, că prezenţa sau absenţa ei în *specie* nu aduce nici un fel de schimbări ale acesteia, specia rămîne aceeaşi reprezentare.

Iată subtilităţile universalilor scolastici!

Nu-mi pot exprima mai bine părerea despre opera Sf. Toma, genial dealtfel, decît comparînd-o cu un miraj sau folosind cuvinte ruseşti — *marevo* = fata morgana. Străbateţi îngîndurat stepa şi, deodată, fără să vă daţi seama, îndreptaţi privirile într-o parte (odată trecînd gînditor prin stepă, mă gîndeam la acea armată, care după versiunea ziarelor a apărut pe cer în Prusia. Era dimineaţă. Deodată privesc în jur şi... să spun oare? Văd la orizont un sat întreg. În depărtare se profilează destul de clar siluetele unor mori şi copaci, albesc pereţii colibelor, se văd turme, oameni, într-un cuvînt tot ce aparţine traiului de la ţară. Ei, drăcie! Imaginaţia mea este aţiţată de amintirea armatei cereşti din Prusia şi minunea proaspătă, chipurile, justifică minunea din ziare. Mi-am făcut cruce şi am privit mirat vizitiul care nu acorda nici o atenţie minunii. — Vezi tu satul de pe cer, — l-am întrebat cu emoţie. — E fata morgana? — a răspuns cu o întrebare...)

Pentru a preciza, putem spune că opera Sf. Toma este asemenea unei fata morgana. Cine, de pildă, poate să aprecieze pe deplin dovezile că îngerii au *trup* în comparaţie cu Dumnezeu; că arhanghelii ocupă partea de mijloc între îngeri şi comandanţii lor; că sufletul este întreg în tot şi întreg în fiecare parte, el este cauza activă şi precisă a trupului...? Cum trebuie să fie dovezile pentru asemenea abstracţiuni?... Prin ceaţa expresiilor alese în mod abil, prin subtilităţi speculative ale artei dezbaterilor.

Astfel Vico încă de pe băncile şcolii, din auzite, a reuşit să-şi însuşească respectul de copil faţă de învăţătura propovăduitorului din Aquino, căutînd s-o cunoască tot mai bine şi din curiozitatea lui naturală. Însă, pentru un copil de doisprezece, treisprezece ani să citească şi să înţeleagă patru mii de foi din *Summa Theologiae* este un lucru imposibil! Bărbaţii de vîrstă matură n-au reuşit să înţeleagă întru totul această operă, apelînd la ajutorul numeroşilor comentatori şi tălmăcitori. Acest lucru a fost cu atît mai de înţeles pentru un copil, a cărui încurcătură se explică foarte bine prin existenţa unui număr de două mii de comentatori. Cu cît mai multe sînt tălmăcirile, cu atît, este evident, mai confuz este obiectul tălmăcirii: mult mai clar pare originalul.

Ce ar urma să facă genialul copil pentru a cunoaşte mai de aproape asemenea operă? Să apeleze la ajutorul vreunui comentator? Însă, selecţia din cele două mii de comentarii ar fi foarte îngreunată. La cine să ceară sfat?... Vico, sau mai corect micul Giambattista, deşi după părăsirea colegiului iezuit mai rămînea încă şcolar amărît, şi-a adus aminte de sfatul respectabililor părinţi mentori. Pentru înţelegerea Sf. Toma trebuie să folosească observaţiile contemporanului şi continuatorului său, ale portughezului Pietro Ispano (Petrus Hispanus), care mai tîrziu a devenit papa Ioan al XXI-lea. N-am o noţiune precisă despre cartea lui Pietro Ispano, însă sînt aproape cîştigat în favoarea ei. După toate probabilităţile, ea se caracteriza printr-o expunere precisă şi clară în opoziţie cu ceea ce Toma d'Aquino a expus complicat şi confuz în cele patru mii de pagini. Oricum Vico putea să studieze în mod independent, fără un mentor, opera savantului papă, căpătînd astfel noţiuni destul de complete despre învăţătura Sf. Toma în ansamblu. Însă geniul lui nu i-a permis să se oprească aici.

Setea de cunoaştere a unui geniu se deosebeşte de setea de cunoaştere obişnuită prin aceea că, în timp ce aceasta din urmă culege vîrfurile, mulţumindu-se numai cu efectele fenomenelor, ea caută în toate cauza, trecînd spre scop de la efect, ca de la ceva cunoscut spre ceva necunoscut; prima cale este zadarnică, fără rezultate,

fără soluții, fără știință; prin drumul său geniul deschide laturi noi ale științei, se convinge în lipsa de temei a vreunei păreri, observă ceea ce pînă atunci n-a fost observat.

Curiozitatea de acest gen n-a permis tînărului Vico să se oprească la noțiunea generală a învățăturii cetățeanului său de seamă, Sf. Toma, căpătată în baza lecturii din Pietro Ispano.

Pe de altă parte, dorința de a vedea suprafața mării cu variatele ei fenomene, murmurul valurilor ei verzui, salturile peștișorilor zburători, zborul pescărușilor, ...pe de altă parte, din dorința de a da o replică, să măsoare adîncimea mărilor, iar pe fundul ei să observe excrescențele mărgeanului sau comorile interesante prin legendele navigatorilor marini.

Un miraj, care cu toată precizia împrejurărilor și claritatea expunerii, nu este nimic mai mult decît o reflectare înșelătoare.

A studia din toate punctele de vedere filosofia Sf. Toma și a înțelege toate tainele ei — era marea dorință a genialului Giambattista, însă el nu putea s-o facă în mod independent. Rămînea să apeleze la ajutorul vreunui om de știință care i-ar putea servi ca ghid în vastul labirint al *Summei*.

În acest timp Vico se împrieteni cu un iezuit savant — Antonio del Balzo — din școala filosofică a nominaliștilor.

Înainte de a prezenta influența acestui om asupra lui Giambattista este necesar să cunoaștem atitudinea lui față de învățătura Sf. Toma, care l-a făcut pe Vico, după toate probabilitățile, să apeleze la el și la nimeni altul.

Del Balzo a fost un nominalist, adică adeptul uneia dintre cele mai remarcabile școli filosofice care au stăpînit în evul mediu, ajungînd aproape pînă în epoca modernă, formînd orizontul lumii științifice. Nominalismul se afla în legături așa de strînse cu tomismul, încît nu se putea vorbi despre unul fără să fie menționat și celălalt; așa încît nu se poate înțelege istoricul învățăturii sfîntului din Aquino fără să ne referim la nominalism.

Este necesar să arătăm legătura dintre aceste două învățături care sînt adeseori confundate între ele.

Din fericire tînărul Vico n-a stat mult în colegiul iezuit, a cărui orientare școlară și așa a încetinit pentru mult timp dezvoltarea geniului lui.

Simpatia manifestată de către respectabilii părinți față de unii dintre elevi, pentru care ei aveau anumite planuri în *folosul ordinului*, nu i-a plăcut lui Giambattista. El s-a simțit jignit, și, părăsind colegiul, s-a hotărît să se încreadă în propriile forțe, deși, se înțelege, la început a trebuit să urmeze regulile predării din școli.

〈Atît timp cît problema se referea la limbi antice, Vico își realiza pregătirea cu destul succes, însă cînd problema s-a referit la filosofie, puterile l-au trădat și el s-a hotărît să apeleze la ajutorul vreunui pedagog. Soarta i-a hărăzit ca pedagog pe iezuitul savant Antonio del Balzo din școala tomiștilor.〉

Această erezie filosofică a fost inițiată în secolul XI de către Rossenen Compini. Baza învățăturii ei consta din aceea că «speciile» serveau ca simple denumiri, *nominalii*, care nu corespundeau cu nimic real, nici în natura lucrurilor nici în spiritul omului. Aceasta a fost cea mai speculativă învățătură, care tindea să înlocuiască faptele cu cuvintele, realitatea prin jocul expresiilor.

Giambattista nu avea mai mult de treisprezece ani cînd a nimerit în mîinile unui pedagog cu asemenea convingeri.

Cel mai renumit filosof al școlilor nominaliștilor a fost Sf. Toma d'Aquino, care a trăit în secolul al XIII-lea, cunoscut sub denumirea de «Înger al școlii». Renumita sa operă *Summa Theologiae*, care căuta să împartă în mod metafizic ramurile cunoștințelor omenești și să ofere o cheie pentru acestea, servea pe timpul lui Vico drept un simplu manual școlar de filosofie în școlile teologice. Toți savanții se concentrau asupra explicării acestei opere și, ca de obicei, explicațiile erau mai nebuloase decît însuși originalul.

În mod deosebit se remarcau prin speculaţii nebuloase comentariile lui Paolo Veneto, concentrate asupra celor mai subtile concluzii logice.

Paolo Veneto a fost autorul preferat al pedagogului lui Giambattista, părintelui iezuit nominalist Antonio del Balzo. El l-a îndemnat pe elevul său să-l studieze.

Vico n-avea în perioada aceea, după cum se pare, mai mult de treisprezece ani. La această vîrstă el trebuia să studieze pe complicatul Paolo Veneto... şi este oare de mirare că el n-a înţeles nimic din comentariile complicate, dar continua cu perseverenţă să studieze ajungînd aproape la nebunie.

Dacă n-aţi avut ocazia să citiţi pe Paolo Veneto, n-aţi avut posibilitatea să vă însuşiţi expunerile lui nebuloase care i-au dat posibilitatea de a ocupa un loc stabil în vechile biblioteci mînăstireşti.

Trebuie să luaţi în consideraţie acea împrejurare că tînărul Vico, dorind să aprofundeze comentariile, nu numai că n-a înţeles nimic din tainele ei, nu numai că era să înnebunească, dar şi a căpătat o astfel de aversiune pentru cărţi în general, încît aproape doi ani nu s-a mai ocupat de ştiinţe.

Cum a fost folosit timpul acestui om de ştiinţă nu ne putem pronunţa în mod pozitiv. Dar este uşor să ghicim. Giambattista n-a fost numai tînăr, el a fost şi foarte sărac pentru ca să se preocupe de distracţiile ademenitoare ale unui tînăr napolitan. Cărţile de joc, femeile frumoase, vinul nu puteau să-l atragă pe savantul deziluzionat. Lui îi rămîneau visul şi meditaţiile sufleteşti care i-au fost tovarăşi de drum în copilărie. Şi unde este imaginaţia mai liberă decît la Neapole — mireasa cea minunată, cum îl numeau uneori regii francezi? Vico şi-a însuşit deja aşa-numitele Humanitates, adică el avea cunoştinţe suficiente de literatură, limbile latină şi greacă. Rămînea să abordeze filosofia, despre care Vico a căpătat deja unele noţiuni în colegiu.

〈Expresia speciilor generale care corespund ideilor lui Platon şi categoriilor lui Aristotel.〉

Prin această expresie înţeleg acelaşi lucru pe care îl înţelegea Platon prin idei şi Aristotel prin categorii. Cuvîntul grecesc εἶδος, pe care noi l-am transformat în «Idee», are aceeaşi origine şi sens cu cuvîntul slav вид (specie). Şi filosofia scolastică traducea ideile prin specii. De asemenea Kant exprima aceeaşi noţiune prin categorii. El le considera în număr de patru: I. *cantitate*: 1. unitate, 2. mulţime, 3. comunitate; II. *calitate:* 1. realitate, 2. negaţie, 3. limitare; III. *relaţie:* 1. substanţă şi întîmplare, 2. cauzalitate şi dependenţă, 3. acţiune şi contraacţiune; IV. *proprietate:* 1. posibilitate şi imposibilitate, 2. fiinţă şi nefiinţă, 3. necesitate şi eventualitate.

Cel mai important manual de filosofie în şcolile italiene din trecut a fost renumita operă a Sf. Toma d'Aquino, originar din Neapole, care avea în caracterul său amprenta înnăscută a originii sale suditaliene — amprenta spiritualităţii. Cele mai speculative abstracţiuni logice şi speculaţiuni — iată calitatea principală a acestei opere; mentorii şcolilor indicau cu mîndrie că orice filosof profund trebuie să fie continuatorul lui. Această operă, la rîndul ei, nu era altceva decît o refacere mai complexă a învăţăturii nominalilor. În secolul al XI-lea învăţaţii scolastici s-au folosit de prilejul de a-şi aplica exhibiţiile logice manifestate în discuţii îndelungate despre fel de fel de lucruri, în legătură cu explicarea unui pasaj din *Introducere în Organonul lui Aristotel* de Porfirius. Acest pasaj se referea la caracterul universal al reprezentărilor relative ale genului şi speciei. Ioan Rosselin insista cu tenacitate că acestea n-au nici o legătură cu realitatea, nici în natura lucrurilor, nici în spiritul omului. Să luăm de exemplu reprezentarea despre mărime: vrabia este extrem de mare în comparaţie cu un ţînţar şi tot atît de mică în comparaţie cu un vultur. Putem oare, uitîndu-ne la orice lucru, să ne facem o reprezentare pozitivă asupra mărimii sau micimii? Bazîndu-se pe asemenea temeiuri cu ajutorul şiretlicurilor scolastice, Rosselin considera reprezentările relative nici mai mult nici mai puţin ca «*Nominaţii*» (flatus vocis) şi nicidecum ca reprezentarea realităţii (universalia ante rem). Aşa a fost începutul şcolii *nominalilor*, apărătorilor, în persoana Sf. Toma d'Aquino,

a portughezului Pietro Ispano (Petrus Hispanus), care a devenit mai tîrziu papa Ioan XXI. Este evident că învățătura, care avea ca apărători pe sfîntul napolitan și pe papa de la Roma, trebuia să fie considerată atotputernică în școlile italiene și, mai ales, trebuia să nimerească sub ochii tînărului Vico cu ocazia studierii filosofiei.

Giambattista auzea în școli laude pentru renumitul contemporan al său și continuator al îngerului școlii, cum era numit Sf. Toma, precum și pentru papa Ioan XXI. El porni să-și facă studiile lui filosofice și, în același timp, se împrieteni cu un învățat tomist, iezuitul Antonio del Balzo. Acest om ocupă un loc considerabil în viața lui Vico.

Influența cea mai mare o au asupra noastră oamenii obișnuiți, care, fiind complet opuși nouă, au posibilitatea să ne imprime convingerile lor.

Voi explica aceasta cu un exemplu.

Să presupunem că ați fost adeseori martor al faptelor bune și al binefacerilor, dar n-ați fost pasionat în această direcție și ați continuat să fiți indiferent față de nenorocirile aproapelui. Odată ați fost închis fără vină în temniță și n-ați fost numai martor al suferințelor străine, dar și singur ați suferit amar și ați ieșit din această temniță cu o inimă înmuiată și compătimitoare în locul celei aspre și indiferente. Frigul amintește de căldură, arșița îndeamnă să dorim răcoarea. Așa se întîmplă să fie influența unor oameni asupra activității noastre de toate zilele, așa au fost raporturile lui Antonio del Balzo față de Vico, cel în vîrstă de 13 ani.

Dacă aș fi vrut să vă prezint printr-un cuvînt personalitatea respectabilului iezuit, eu ar fi trebuit să folosesc denumirea de «Comentator». Deși, după cîte îmi amintesc, del Balzo n-a scris nici un fel de comentarii, și totuși nimic nu i se potrivește mai bine decît acest cuvînt.

Deși n-am nici o noțiune pozitivă a personalității lui, totuși îndrăznesc să înlocuiesc această lipsă prin ingeniozitate, aducîndu-mi aminte de justețea proverbului: spune-mi pe cine cunoști și eu îți voi spune cine ești. Simpatia noastră pentru ceva sau pentru cineva are totdeauna ca sursă o *predispoziție* înnăscută, cum îi place să se exprime lui Disraeli. De aceea în obiectele afecțiunii noastre un ochi pătrunzător va descoperi aspectul înnăscut al nostru, care, dezvoltîndu-se, a format în noi obișnuința sau afecțiunea pentru un obiect sau altul. Îndrumat de aceste observații, eu nu mă dau în lături de a prezenta pe părintele Antonio del Balzo ca pe o minte ascuțită, însă meschină, căreia îi place prea mult să se adîncească în particularități, preferă prea mult explicațiile enigmatice ale unor lucruri în două sensuri sau dovezi logice pentru un lucru *necesar*, decît să deschidă căile noi pentru știință. Acesta era într-un cuvînt un pedant, ceea ce poate fi dovedit prin preferința lui pentru comentariile pline de șiretlicuri ale lui Paolo Veneto la opera Sf. Toma. Asemenea preferință ne zugrăvește cel mai bine personalitatea respectabilului iezuit Balzo, confirmînd proverbul: spune-mi cu cine umbli ca să spun cine ești.

Comentariile sau explicațiile se scriu totdeauna pentru obiecte încîlcite, întunecate, altfel n-ai ce să explici. Însă, după liberul arbitru al soartei, se întîmplă ca aceste comentarii să fie în marea lor majoritate mai nebuloase și mai complexe decît textul însuși. Acest lucru se întîmplă oare din cauză că mințile diferiților comentatori sînt construite după același calapod, a cărui bază constă în sîrguința meschină, sau mai corect, în meschinăria sîrguincioasă? Ori cum ar fi, acestui gen aparțineau comentariile lui Paolo Veneto la *Summa* Sf. Toma, explicații obscure ale unui text obscur.

〈Devenind un fel de mentor de filosofie al lui Giambattista, părintele Antonio del Balzo l-a sfătuit pe tînărul savant să studieze în primul rînd opera lui Paolo Veneto. Vico era pe atunci în vîrstă de doisprezece sau treisprezece ani.〉

Astfel, Giambattista, încă în timpul lecțiilor de la școală, știa să prețuiască frumusețile naturii natale și se bucura de ele. Sufletului lui trist îi plăcea să se îndepărteze cu imaginația dincolo de limitele terestre, firea lui visătoare își găsea hrană dincolo de cercul strîmt al activității noastre și această sensibilitate constituia fără îndoială

un sprijin puternic care susținea geniul înnăscut al tînărului savant în timpul împilărilor scolasticii.

Însă, pentru ca să se elibereze cu totul de îngrădirile școlii, să-și formeze părerea personală asupra lucrurilor, era necesar să lase deoparte pentru un timp cărțile, să se adîncească în autoobservare și, asemenea unui Brahma indian, să scoată de aici Cuvîntul său, viu și creator. Providența s-a grăbit să-l îndrepte pe Vico pe această cale. Ea i-a dat ca prim mentor pe nominalul Antonio del Balzo cu comentariile lui Paolo Veneto. Vico a luat cartea și a început s-o studieze. Rigiditatea scolastică a produs în sufletul tînăr o cotitură bruscă: cărțile au fost părăsite, Giambattista se adînci în autoobservare.

El nu-și mai împărțea timpul între logica de la Port-Royal și natură; el s-a consacrat în întregime naturii și sufletul lui bogat a căpătat conștiința de sine, instinctul înnăscut s-a dezvoltat, arătînd ce e rău și ce e bine; Giambattista își înăbușea orientările căpătate la școală, hotărîndu-se să aprobe sau să respingă orice lucru în mod independent.

Timp de optsprezece luni Vico n-a luat nici o carte în mînă. Așa nu mai putea să continuie. «Inima nu este de piatră», spune un proverb: îi place să se întoarcă spre cele ce i-au fost dragi. Trebuia să apară o ocazie și, asemenea unui navigator, care după o lungă călătorie se întoarce în patrie, el se întoarce pe malul natal cu bucurie, aducînd un stoc bogat de impresii de călătorie.

La San-Lorezo exista o academie remarcabilă, cunoscută sub denumirea *Degli infuriati*. Ea se afla în înflorire în acea vreme, cînd Giambattista, deziluzionat de științe, discuta cu natura, acumulîndu-și prin ea forțe noi. Vico era prea orgolios ca să nu dorească să intre pe orice cale în această academie, printre ai cărei membri se aflau renumiți senatori, avocați și nobili din Neapole. Această dorință îi revenea nu o dată în răstimpul celor optsprezece luni de huzur și, în sfîrșit, învingînd repulsia sa față de filosofie, pe care o căpătase prin lectura comentariilor lui Paolo Veneto, el se hotărî să reia studiul ei.

De astă dată, tînărul savant avea forțe proaspete, care s-au maturizat sub influența meditațiilor îndelungate, cu ardoarea cu care sînt întîmpinați prietenii cu care demult nu s-a mai întîlnit, și cu o independență în concepțiile lui asupra lucrurilor: Vico a încetat să mai fie școlar.

Totuși el a rămas omul timpurilor sale. Vă rog să acordați o atenție deosebită acestei expresii. Destinul unui geniu este să meargă înaintea timpului său, să-l prevină, însă, pășind spre țelul său, un geniu trebuie să treacă prin toate fazele lui de dezvoltare: el trebuie să fie la început școlar, apoi omul timpului său, dar cu o concepție originală. În această fază întîmpin acum pe Giambattista.

Dorind să reia studiile întrerupte de filosofie, Vico a recurs la respectabilul iezuit Giuseppe Ricci. L-a ales însă nu ca pe un mentor, asemenea lui Antonio del Balzo, nu ca pe un oracol, căruia ar fi trebuit să se supună orbește, ci ca pe o carte din care el s-a pregătit în mod egal să urmeze unele lucruri sau să respingă altele. Vedeți ce schimbare a avut loc în tînărul savant față de timpul cînd citea comentariile lui Paolo Veneto sau cînd medita pe malurile golfului de la Neapole.

Giuseppe Ricci aparținea sectei filosofice a scottiștilor, care a fost înființată la începutul secolului XIV de către renumitul Dewis Scott, denumit savantul subțire — *Doctor subtils*; esența învățăturii lui consta în aceea că determinarea noțiunilor nu se făcea prin simple denumiri fără nici o referire, ci constituiau întruchipări abstracte ale fenomenelor naturale. Scottismul a fost și el o variantă a școlii Wilhelm de Champeau, ca și tomismul sau învățătura Sf. Toma d'Aquino, o variantă a școlii nominaliilor. Învățătura scottiștilor și a tomiștilor, a realiștilor și a nominaliștilor erau diametral opuse între ele, adîncindu-se în concepții opuse.

Antonio del Balzo a fost un nominal; Giuseppe Ricci aparținea sectei scottiștilor. De sub îndrumarea unuia Vico a nimerit sub sfaturile celuilalt; el era deja familiarizat, mai mult sau mai puțin, cu învățătura nominaliilor, atunci cînd s-a adîncit

în studiul învățăturii lui Dewis Scott, savant scolastic apropiat de Platon. Această din urmă împrejurare este foarte importantă. Din ciocnirea părerilor contradictorii, din lupta lor, se naște spiritul observării raționale. Astfel, dîndu-și bine seama de lipsurile nominaliștilor, Vico vedea cît de mult au fost ele exagerate de către scottiști și acest lucru întreținea originalitatea lui care se dezvolta sub influența meditațiilor lui independente. De asemenea el vedea cît de nechibzuiți erau scottiștii în învățătura lor.

Totuși părintele Giuseppe Ricci nu era un continuator orb al lui Scott. Dacă putem să ne încredem în contemporanii lui, acesta era un om cu vaste cunoștințe și cu o minte foarte flexibilă, care se întîlnește destul de des la scolastici. De aceea el nu putea să se mulțumească numai cu învățătura unuia. El dorea să fie original măcar în parte și de aceea a recurs la îmbinarea scottismului cu zenonismul. ⟨Această îmbinare nu era prea grea fiindcă ele reprezentau două învățături diferite care nu se contraziceau prin nimic între ele. Metafizica lui Scott se putea pune ușor de acord cu fizica lui Zenon.⟩ Nimic nu poate să fie nou în filosofie prin astfel de îmbinări și de aceea eclectismul nu este niciodată destinul unor minți creatoare. N-am citit opera părintelui Giuseppe Ricci, dacă el a publicat vreodată învățătura sa, dar pot să presupun că ea se forma prin punerea în concordanță a metafizicii lui Dewis Scott cu fizica lui Zenon. În felul acesta se forma un sistem destul de complicat, pe care, fără îndoială, respectabilul iezuit îl privea ca pe ceva original. Dar tînărul Giambattista nu putea să se mulțumească numai cu învățătura noului său îndrumător. Expunerea minuțioasă cu care acesta din urmă obișnuia să explice problemele metafizice cele mai abstracte, nu găsea un ecou favorabil în gîndirea sănătoasă a lui Vico. El înțelegea acum că există lucruri care nu admit explicații amănunțite, care pledează mai mult în folosul caracterului spiritual al autorului, decît al caracterului veridic al concluziilor lui. Deziluzionat de iezuitul Ricci, Vico s-a hotărît să renunțe definitiv la orice fel de pedagogi, și, posedînd suficientă cantitate de date prealabile, să-și termine în singurătate studiile sale filosofice.

Cel mai bun și cel mai complet manual de filosofie în vremea aceea a fost cartea părintelui iezuit, — dacă nu mă înșel, Suarez. Una din rarele ei calități pentru acele timpuri o constituia expunerea clară și amănunțită a obiectului. Nu putem spune că această operă a desăvîrșit studiul filosofiei lui Giambattista care cunoștea acum destul de bine particularitățile ei, însă ea l-a ajutat să pună în ordine cunoștințele sale, ceea ce era necesar pentru a cunoaște bine obiectul.

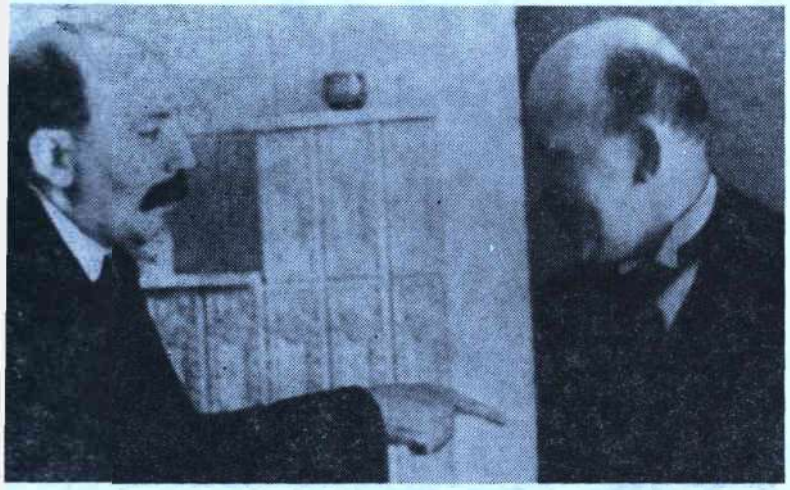
După cum puteți vedea, educația filosofică a lui Giambattista poate fi împărțită în cinci epoci. La început, ca școlar încrezător și lipsit de experiență, el s-a încredințat, plin de curiozitate, îndrumării nominalistului Balzo și a început să studieze comentariile lui Paolo Veneto. Cartea s-a dovedit a nu fi la înălțimea forțelor tînărului savant și a dezorganizat atît de mult nervii lui încît era pe cale de a înnebuni, fiind forțat să renunțe la filosofie și el era gata să părăsească tărîmul științific. A venit, astfel, epoca a doua, cea mai remarcabilă, cînd, rămînînd singur cu sufletul său, Vico și-a dat seama de forța geniului său, stînd într-o autocontemplare a putut să audă glasul filosofiei omenirii în ansamblu și să-și elaboreze un stil original literar. Ambiția lui i-a grăbit venirea celei de-a treia epoci. Dorind să ajungă într-un fel membru al renumitei academii «Degli infuriati», Giambattista a revenit la studiul filosofiei, acum, însă, cu o nouă concepție a lucrurilor, lipsit de încrederea oarbă de școlar în cuvintele pedagogilor. Și-a dat seama clar că Giuseppe Ricci este un gînditor prea mediocru, că abstracțiunile lui sînt departe de adevărata înțelepciune și, părăsind pe iezuit, el s-a încredințat în forțele proprii. Epoca a cincea a început atunci cînd Vico n-a mai acordat preferință foștilor săi îndrumători, ci cărții părintelui Suarez care era întocmită foarte clar și concis: «Quanto la cose e più perfetta più senta bene».

(Traducere de Natalia PROTOPOPESCU)

ADDENDA ET CORRIGENDA

Ion Barbu

Din poezia „goliardică“

DIN ANUL 1930, DUPĂ CE A ÎNCHIS ÎNTRE coperțile volumului *Joc secund* întreaga sa producție poetică reprezentativă, Ion Barbu a scris numai ocazional versuri, ca urmare a unei nesaturate porniri lăuntrice, alunecînd conștient în genul minor al *poeziei fugitive* cu caracter epigramatic.

Matematicianul i-a făcut loc atunci poetului, dar cu mare zgîrcenie. Dealtfel, chiar în perioada «Jocului secund» creația barbiană a excelat în «*versuri de circumstanță*» în stilul trubadurilor, cultivînd — ca veritabil maestru al artei versificației — o poezie care împinge virtuozitatea expresiei pînă la adevărate acrobații verbale sau care ascunde mesajul într-un înveliș ermetic, uneori obscur, poate datorită faptului că, de cele mai multe ori, aceasta se adresa unui singur cititor. Este cazul dedicațiilor și epistolelor, primele scrise pe cărți dăruite, celelalte trimise prietenilor, colegilor și confraților. La fel au procedat mari poeți ai lumii: Li-Tai-Pe, Villon, Goethe, Mallarmé, ca să numim cîțiva dintre ei. La noi, anacreonticii Văcărești, Costache Conachi și Anton Pann, iar, în contemporaneitate, Cincinat Pavelescu, Păstorel și mulți alții.

Dar «*versurile de circumstanță*» nu împietează creația majoră a lui Ion Barbu, deși mesajul lor este de galanterie factice adeseori.

Descoperirea, într-o colecție particulară, a altor creații poetice „goliardice“ ale lui Ion Barbu, unele dintre ele inedite, altele deja cunoscute prin intermediari, întregește imaginea personalității lui atît de diversă și contradictorie.

Colecția a aparținut matematicianului Gabriel Sudan [1] (14 aprilie 1899 — 22 iunie 1977), prieten statornic al lui Ion Barbu din anii studenției de la Göttingen (1921—1922), prietenie ce a durat fără întrerupere sau umbrire a relațiilor dintre ei pînă la săvîrșirea din viață a poetului. Anii petrecuți împreună în îndepărtatul oraș german au fost invocați cu nostalgie în corespondența cu Gabriel Sudan, ba chiar și cu alte prilejuri, așa cum reiese din dedicația oferită pe un exemplar al volumului *Joc secund* aflat în colecția familiei destinatarului:

«*Hildegard, Agnes, Else de Hanovra mai trăiesc în memoria ta, Gaby și îmbălsămate, în versurile de aici! De aceea cartea asta ți-e dedicată chiar de la început. Monument al nebuniei de la Goettingen! Al tău Dan (Ion Barbu) 1 iunie 1938.*»

Din cele aproape douăzeci de epistole expediate din Germania sau din București, între 1921—1938,

[1] Mulțumim și pe această cale soției sale, Paula Sudan, pentru generozitatea cu care ne-a oferit corespondența barbiană spre a o da publicității.

cîte ne-au fost puse la dispoziție, cinci au fost compuse în versuri, dintre care două inedite.

Una datează din ziua de 13 septembrie 1934, fiind scrisă în limba franceză și expediată, din Hanovra, lui Gabriel Sudan, pe o carte poștală ilustrată *(Mutter Pisewitt. Die historische Studentenkneipe. Inhaber: Walter Harring, Hannover, Josesphstrasse 30, Fernruf 36429)*:

13.IX.1934

[Un pur mensonge...]

Un pur mensonge: car on n'é vite
La «pisse» jammais chez Pisewitt!
C'est bien la Mère des bonnes actions!
Aussi, à ton intention,
Je bois ce vin d'un cru exquis:
Evité, bonne Mère, le pissenlit!

Cea de a doua epistolă a fost scrisă pe hîrtie cretată, la 8 noiembrie 1937, cu prilejul zilei onomastice a lui Gabriel Sudan și expediată în plic, din București. Numele proprii evocă persoane și orașe sau localuri din anii studenției, iar cuvîntul «*țal*» *(zahl)*, din argoul restaurantelor, înseamnă «*din nou*».

8 noembrie 1937

[Sed fugit...]

Sed fugit, *Gaby! În rate*
Sordide îmbătrînim,
Iar eu mai mult de-a-ndarate
M-apropii de 10.000' [prim]

Și totuși, proorocii o țin una
Cu-întoarcerea vecinică... Oh,
De ce nu putem băga mîna
În foc, ca la Dama Alnoch?

Noembrie, ce-abia mai reține
Sbîrcitul universal
Doar șvarțul mi-l lasă, cu tine
La Wilson sau Paix. — Apoi «țal»!

* * *

— Cînt ora aceea unică...
Cu Goettingen iarăș mă însor
Și vinul și șvarțul ridică
Tot soarele interior.

Din marile-mi gesturi și pilde
Citezi. Și îndată refac,
Cu Grecul ei aprig, pe Hilde —
Da, Hildegard: bruna Novac.

Franz Kellner învie. — Mai lasă-l
În roșul letheeicei lui lampe:
Convine lui Cassel
Și chiar partenerii lui Hampe!

Și Thea lui Öre și Mia
Lui Polisch (dar mult *mai a mea)*
Se recompun în chimia
Subtilei otrăvi din cafea.

— Plecări divergente ! Oficii
De noapte la Müntze sau Fink,
Snopi liberi de artificii
Spre Goslar, spre Köln, să-nving

Hanovra evoci (o văd), străvezie!
La Pisewitt, ca Brand — Schnapsul
— Ce boare de poezie
Adie pin Else Ehrhardt...

* * *

Chelar al trecutului vecinic
O Gaby Sudan, dulce om,
Ce ai luminat ca un sfeşnic
Capitolul Agnesei Holm,

Primeşte, transpus pe hîrtie,
Un viers răguşit, nu un tril,
Ce-ţi fluieră-o merlă tîrzie
De sfîntul Arhanghel Gavril

Şi în plic, o vedere sau două
A scumpei cetăţi fumurii
A cărei istorie nouă
Tu singur se cade s-o scrii.

DAN

Celelalte epistole în versuri au fost deja publicate, din alte colecţii, toate trei fiind scrise pe cărţi poştale ilustrate.

«*Oraşul lui Friedrich rămîne*» [2] conţine o indicaţie ca la un text înscris pe portativ: «*Tremolo, schwermütig*». Este datată 5 septembrie 1934 şi expediată din Berlin: «*D-lui Gaby Sudan, Institutul Schiewitz-Thierin str. N. Filipescu (Scaune) Bucharest. Rumänien*».

Cea de a doua epistolă, «*Cu şeapte grade între mine*» [3] a fost expediată, din Hamburg, la 10 septembrie 1934, la aceeaşi adresă de mai sus, iar cea de a treia epistolă, din Hanovra, la 29 iulie 1938[4].

Este singura semnată: «*Al tău Dan*».

O altă scrisoare din 14 iulie 1934, tot de la Hanovra, se încheie cu o somaţie: «*În improvizaţia de la M. Pisewitt, am greşit genul lui „la pisse" şi am grafiat prost pe „exquis" etc. Adă, te rog, toate îndreptările, ca să rămînă pentru posteritate*».

Aşadar, repudierea propriilor lucrări poetice neincluse în ediţia princeps *Joc secund* era pentru Ion Barbu o frondă simbolică, iar «*versurile de circumstanţă*» (improvizaţiile, cum scrie poetul) fac parte integrantă din opera sa literară, asemenea oricăreia dintre poeziile care l-au consacrat şi impus.

Mircea COLOŞENCO

Din încercările poetice «infidele»

BARBILIAN DAN, ÎN ANUL ŞCOLAR 1912—1913, era elev în clasa a VII-a la liceul „Mihai Viteazul" din Bucureşti. În acest timp, bunul şi vechiul său prieten de gazdă, de pensiune şi de liceu din anul şcolar 1906—1907, de la Liceul „Ion C. Brătianu", din Piteşti * (unde viitorul mare poet a urmat numai clasa I-a, după care împreună cu familia s-a mutat în Capitală), Stelian Rădulescu ajunsese profesor suplinitor la liceul „Matei Basarab" din Bucureşti, în locul scriitorului D. D. Pătrăşcanu. Într-una din zile, Barbilian Dan, căutîndu-l la gazdă pe Stelian Rădulescu şi negăsindu-l, i-a lăsat ca semn de recunoaştere, scrisă pe o bucată de ziar, o poezie cu titlul *Romanţa infinitului*, ale cărei prime versuri încep astfel:

ROMANŢA INFINITULUI

Ei, cea dintîi
O! neant, a ta enigmă multe minţi a chinuit.
Mulţi au vrut ca să pătrundă, nepătrunsul infinit
Şi măsurii să subjuge ceea ce-i nemăsurat.

---

[2] v. Ion Barbu, *Poezii*, ediţia Romulus Vulpescu, 1970, p. 119; C.P.: Berlin. Schloss, Spreeseite-Dom.

[3] *idem*, p. 119a; C. P. Hamburg. Blick in die Mänckebergstrasse mit Petri-und Iacobi-Kirche.

[4] *ibidem* p. 111.

* Ion Cruceană, *Momente şi figuri argeşene*, Piteşti, 1980, p. 27.

Și se încheie pe un ton ironic:

Dar destul cu a tale versuri, tinere școlar.

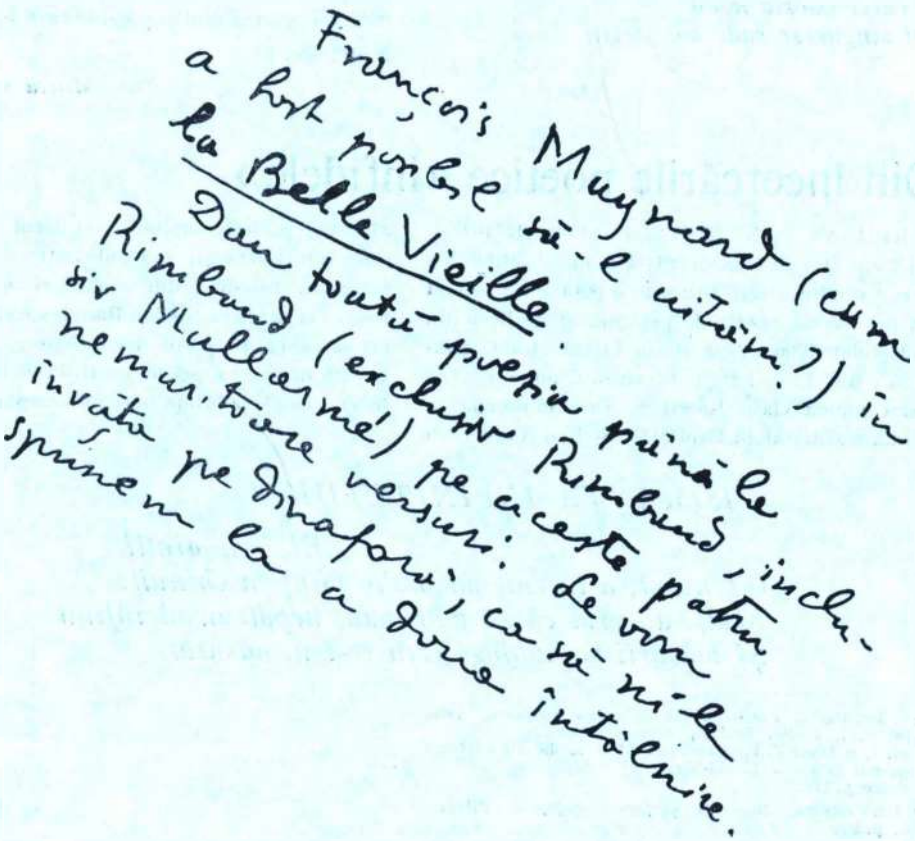
și iscălitura «BARBILIAN DAN, București, 1912».

Stelian Rădulescu, născut la 20 martie 1888 la Pitești, a ajuns în orașul natal avocat și profesor la liceul unde și-a făcut cursurile secundare. A murit la 12 decembrie 1974.

Hîrtia originală s-a pierdut, dar Stelian Rădulescu, pentru mai multă siguranță, a transcris «romanța infidelă» din tinerețea lui Ion Barbu într-un carnet, de unde mi-a dat-o la 21 decembrie 1970, s-o copiez.

Pentru originalitatea și sclipirea unor versuri, care îl dezvăluie pe viitorul poet Ion Barbu, cum ar fi: **«Mă apropii și a mea ființă toată-i un semn de întrebare / Voi găsi aci răspunsul îndoielilor în care / Frămîntatu-m-am întruna luni de zile, ani de-a rîndul / Și de emoție și de teamă mi se întunecă tot gîndul»**, semnalez această romanță uitată, plină de teribilisme adolescentine, pentru a fi înregistrată de o eventuală bibliografie completă a operei lui Ion Barbu.

Ion CRUCEANĂ

ARHIVĂ SENTIMENTALĂ

Convorbire cu Luki GALACTION

ÎNAINTE DE A AJUNGE PE VIA SANTA Prisca, unde locuieşte de mult timp doamna Luki Galaction, trec prin faţa Coloseumului, o fortăreaţă făcută parcă anume să sfideze cu intoleranţă, să învingă moartea, să vorbească de eternitatea artei arhitecturii, a construcţiei romane, să umilească orice vîrstă a lumii, orice orologiu al timpului, trec apoi prin faţa Arcului lui Constantin... Şi îmi rememorez, nu ştiu pentru a cita oară, cu emoţie, cu nelinişte, portretul imaginar al fiicei lui Gala Galaction... E o toamnă de poezie, de basm — cum n-am mai văzut — şi Roma trăieşte prin lumină un timp care te fascinează: pe unde trec, istoria te interoghează, simbolurile ei te fac să-ţi aminteşti, te aruncă într-un spaţiu de mit. Totul este un extraordinar cîntec murmurat de lumină. Ascult acest cîntec care îmbrăţişează cu muzica lui Roma, şi de pe Via Apia un alt cîntec creşte, încet, tulburător, apoi din ce în ce mai înalt, mai insistent, mai răscolitor, mai profetic, mai pur, ca vocea unui clopot în amurg la Mînăstirea Neamţului, totul pătrunde pînă la mine ca o izbăvire, ca o iluminare. Trec prin această Romă copleşitoare şi tot încerc să definitivez portretul pictoriţei şi scriitoarei Luki Galaction. Timpul curge roman: orgolios, solemn, stăpîn şi invulnerabil cu sine. Este un poem nesfîrşit pe care îl trăiesc învins de umilinţa de a nu eterniza imediat... Urc pe Via Santa Prisca cu gîndul mereu treaz: cum arată oare doamna Galaction? Sun. Emoţia unei aşteptări care nu se mai sfîrşeşte pentru mine. Apare chiar doamna Galaction. Toate emoţiile dispar: în faţa mea, doamna Galaction este aceea pe care mi-am imaginat-o. Este de o extraordinară cordialitate... Nici o rezervă, nici un protocol cultivat din orgoliu, ci un rapid dialog desfăşurat într-o totală sinceritate, în afara oricăror prejudecăţi. Portretul meu imaginar răspunde celui real: o doamnă de o desăvîrşită distincţie, pe care Cronos nu a atins-o, a cărei tinereţe structurală te învăluie într-o inimitabilă înţelegere şi simpatie. Ochii ei mari şi negri sînt cuceritori. Ei comunică un flux de bunătate, de pură înţelepciune filtrată prin inimă, te păstrează în fiinţa lor. Luki Galaction cunoaşte oamenii, intuiţia şi experienţa sînt „raze" care fertilizează ideile şi îţi dezvăluie o lume a privirii interogînd realitatea, care te ajută să meditezi cu folos la ce a însemnat *Arta* într-o existenţă exemplară. Toată casa este un „muzeu" unde tablourile aşteaptă privirea, înţelesurile să fie descifrate, unde o ladă imensă de zestre aşteaptă să fie

1. Stimată doamnă Galaction, care este numele dumneavoastră adevărat?

— Voi încerca să răspund la întrebările dumneavoastră cu aceeaşi precizie cu care am mai făcut-o de cîte ori am avut prilejul, evitînd pe cît va fi cu putinţă repetări monotone sau, ceea ce ar fi şi mai grav, contrazicerile. Numele meu este Lucreţia Pişculescu; Luki Galaction, de cînd am început să public în România, acum 54 de ani, sau chiar 56 de ani, în uitate ziare de pe acele vremuri...

2. Cînd şi unde v-aţi născut?

— M-am născut la Bucureşti în anul 1906, 30 aprilie.

3. Cine au fost părinţii şi strămoşii?

— Părinţii mei: Grigore Pişculescu, Gala Galaction, despre care marea enciclopedie *Larousse*, în nota ce îl priveşte, scrie « Galaction (zis Gala!) ». Mama, suavul personaj din literatura tatei, Sora Zoe, extraordinarul personaj din *Memoriile* ei înseşi, pe care eu le-am revăzut şi le-am pus într-o formă literară... Strămoşii mei din partea tatii, Nicolae Pişculescu, atît de pitoresc ilustrat de tata în *Papucii lui Mahmud*, *Piua Petrei*, arendaş din Teleorman pentru care viaţa era un prilej de... bună voie, însoţit de cîntecele lăutarilor... Bunica, soţia lui, în mod firesc, o victimă austeră şi resemnată... Din partea mamei, o bunică cu nume bucovinean Von Cocea (un *Von* de care tata nu pomeneşte niciodată, asemenea vărului mamei, Nicu Cocea!), dar călugăriţă în Mînăstirea Agapia, tragic legată de preotul Teohtist Marcoci, capelan pe atunci la Biserica Romană din Baden Baden.

şi ea deschisă, iar manuscrisele tipărite. Privesc totul cu admiraţie şi văd aici opera unei artiste de excepţie, care merită din partea noastră o mai mare atenţie. Mă gîndesc la un studiu critic, la editarea unor romane în ţară, pentru că în tot ce a creat Luki Galaction este în directă relaţie cu sufletul şi sensibilitatea românească. Discut cu doamna Galaction despre aceste manuscrise, de posibilitatea de a le pune în lumină. Mă interesează efectiv romanele, şi mai cu seamă, *Jurnalul*. Ce ascunde el, ce surprinze ne va oferi? Doamna Galaction e atît de reticentă cînd vine vorba de manuscrisele ei, încît ocoleşte orice discuţie asupra lor. Insist şi poate că, într-o zi, îmi va oferi cheia acestei lăzi... Dialogul începe firesc, fără nici o reţinere. Îi pun întrebări pentru o posibilă monografie critică viitoare, pentru „fişa" ei de istorie literară.

Zaharia SÂNGEORZAN

4. Ce studii aţi făcut?

— Studii? Liceul, apoi trei ani de facultate; litere şi filosofie, cîteva examene, între care unul cu Nae Ionescu — care m-a întrebat: « Dumneavoastră ştiţi ce materie predau eu aci la Universitate? » (Nu mă văzuse niciodată la lecţiile lui, deşi, pe atunci... ar fi fost greu să fi trecut neobservată!). I-am răspuns cu obrăznicie: « Ştiu, că m-am informat! » Examenul l-am luat, totuşi!

5. Ce titluri aţi obţinut?

— Niciunul: m-am căsătorit foarte tînără cu un frumos ofiţer de aviaţie, înainte de a-mi termina studiile...

6. Ce funcţii aţi avut?

— Tocmai în vederea acestei căsătorii, pe care o socoteam nepotrivită cu vederile tatei asupra mea, am plecat de acasă cîteva luni, iar ca să am independenţă materială în acest timp, am lucrat ca funcţionară la Ministerul Cultelor şi Artelor. Plecarea aceasta a fost un prilej de mare durere pentru tata şi ai mei...

7. Aţi luat premii, aţi avut bucuria unor distincţii?

— Distincţii şi premii? În Italia sînt membră a Academiei Tiberine şi a întîiului premiu „Ulivo d'Argento" pe anul 1979 al Academiei *Hera Lacinia* pentru literatură. Nimic altceva; am fugit întotdeauna de oficialităţi, de tovărăşia confraţilor în artă, de compromisuri. Cele două distincţiuni menţionate mai sus au venit în mod spontan. Toate criticile de artă, nu prea multe, pe care le-am adunat sau risipit, sînt toate născute şi ele în mod natural. Nu am acceptat niciodată mecanismul în sînul căruia se învîrteşte industria criticii de artă, adică aceea care a făcut-o pe Ligia Macovei, cu prilejul unei expoziţii a d-sale aci, la Roma, să exclame: « Nu am plătit pe critici, nici măcar cînd eram o tînără debutantă! Şi vreţi să-i plătesc acum?! » Pe de altă parte, în Italia, nu presa este aceea care-l poate face pe artist să-şi... agonisească ceva faimă, şi nici măcar rubricile culturale de la televiziune (programe pe care nu le urmăreşte nimeni!), ci specifica înzestrare a artistului. Adică, dacă acesta a fost... împins de ursitoare pe cărarea muzicii uşoare sau a teatrului comic de varieteu... făcîndu-l, astfel, idolul milioanelor de spectatori ai săi... Fiecare popor are tainicele sale imbolduri către anumite atitudini culturale... Să fii scriitor în Italia e ca şi cum ai exclama împreună cu Baudelaire:

« Lorsque par décret des puissances suprêmes,
Le Poète apparaît en ce monde ennuyé
Sa mère épouvantée et pleine de blasphèmes
Crispe ses poings vers Dieu, qui la prend en pitié ».

8. Vă rog să ne vorbiţi despre dumneavoastră şi despre Italia, despre momente pe care le consideraţi că merită să fie cunoscute de cititori.

— Referinţe în legătură cu viaţa mea, aici, în Italia... Viaţa mea, astăzi, e un album de fotografii, e un caleidoscop pe care amintirea îl scutură neîncetat, fixînd pe lăuntricul ecran al minţii clipele înşirate pe salba anilor adunaţi în trei sferturi de veac... Ceea ce aş putea eu să vă spun acum, ceea ce v-aş putea arăta din viaţa mea actuală, asemenea unei privelişti încremenite pe fila îngălbenită a unui dagherotip, nu ştiu dacă ar prezenta interes pentru oameni ce sînt încă în vîrtejul căluşeilor tinereţii... O convorbire ar putea fi cu putinţă doar între oameni în vîrstă, ajunşi, ca mine, pe culmea unui urcuş anevoios, care pot privi în urmă la întinderea văii pe care au lăsat-o jos, şi, tot ca mine, să se mire asupra unor popasuri din cărarea lor, momente care privite de la înălţimea actuală nu mai au înţeles pentru ei... Se vor întreba, poate, ca mine: *Ce este iubirea, ce este gelozia, de pildă?* Aceste simţiri, care, cercetate amănunţit sub lumina puternică a unei severe analize, se vor

dovedi pînă în cele din urmă tot atît de greu de explicat ca... energia electrică în esența ei!

De pe culmea rece a acestei înțelepciuni, pisc de piatră albită de rigorile furtunilor, unde nu mai poate crește decît steaua de argint a edelweisului, ultima, plăpînda legătură cu seva dătătoare de viață a pămîntului; firul duhului omenesc tinzînd să se unească și să se reverse în apele albastrei veșnicii ce-și bolțește simbolic cerul deasupra existenței sale... Și, totuși, pe drumul săvîrșit de-a lungul anilor, pas cu pas, ca Prichindel din poveste, am presărat cenușa flăcărilor ce au mistuit viața mea; zbucium de simțiri, întîmplări, lupte, protagoniști aevea sau închipuiți, o dîră, pot spune, puternică, de lucrări în culoare și în cuvinte, sute de pînze, nenumărate manuscrise, publicate sau inedite, în felurite genuri literare. O producție care oglindește în bună parte viața mea, cea reală, dar mai ales aceea cernută asupra închipuirii mele din grînarele tărîmului artei.

Pe dîra aceasta de cenușă, pe alocuri caldă încă, va trece poate într-o zi cineva care va recunoaște și prețui drumul meu, care se va opri să culeagă flori și ierburi bine mirositoare presărate de uitarea mea ici și colo, părăsite de acea atenție care împinge pe alți artiști la agonisirea muncii lor și mai ales la agonisirea mărturiilor de recunoaștere a fructelor acestei munci; mi-a lipsit întotdeauna acest sentiment de cruțare a rezultatelor muncii mele... Am împărțit fără nici un profit nenumărate opere din pictura mea, prin biserici, iubitorilor de artă, altora care nu înțelegeau din ele decît că... le plăceau, oameni umili, de multe ori lucrători chiar; rareori pictura mea a fost pusă la loc de cinste în muzee și galerii de artă și asta doar în urma stăruinților prietenilor care se mirau de nepăsarea mea.

9. Prin ce țări străine ați călătorit?

— Călătoriile au început să dea semnificații noi vieții mele de pe la vîrsta de 18 ani, cînd împreună cu tata am făcut o excursie la Istanbul... În grupul nostru, căci eram mai mulți, era și Jenică Țuculescu, valorosul pictor, culcat azi spre odihnă în cimitirul de la Cernica... Am văzut atunci întîi cipreși și pini ai Mediteranei, diafanele siluete ale minaretelor ce mi-au slujit ca decoruri mai tîrziu cînd am așezat acolo acțiunea din romanul meu *Ouro buros, Aurul Șarpelui*... Călătoria aceea, turnată și ea, ca altele, în creuzetul aducerilor aminte, a păstrat pentru inima mea doar sclipirile melancolice ale unui sentiment de... nedumerire față de sărăcia tatei care ne-a dus pe noi copiii lui la un hotel sordid și plin de ploșnițe, în timp ce mai tîrziu, întîiul și apoi al doilea soț al meu, italian, mi-au prilejuit cunoașterea marilor hoteluri internaționale... Cum poate societatea să răsfețe într-atît pe specimenele sale comune, și să răsplătească atît de puțin pe aceia ce-i sînt izvor de lumină, faruri ce răspîndesc strălucire, Prometei ai focului dumnezeesc pe pămînt? Această întrebare m-a urmărit toată viața după acel popas la Istanbul, unde, dealtfel, m-am întors mai tîrziu sub egida unei altfel de găzduiri, oferite acum de... intrarea mea în tagma mai norocoasă a... muritorilor de rînd! M-am întors acolo cu soțul meu Sandro Passarelli... Dar amintirea întîiului hotel din viața mea, *Kedivial*, din Pera, a avut puterea să anuleze, pe toată viața, plăcerea de a fi poposit în anii de mai tîrziu în marile hoteluri din Europa, din America, din Africa și din Canada... Și acum, venind vorba de alte călătorii din viața mea... După orașe din Italia, ca Veneția, Roma, unde locuiesc, Neapole, Florența, Torino, Milano, localitățile minunate din Alpii cu soare și zăpadă, am călătorit în Nordul Africii, pînă la deșertul Gharian, publicînd întîile mele pagini în limba italiană, într-o revistă literară de pe atunci. Vedeam pentru întîia oară trista și resemnata cămilă cu genunchi noduroși, profilată pe cerul profund al deșertului... În Europa am cunoscut Germania și Olanda, sudul Franței, Ungaria și Austria, foarte amănunțit orașele și splendidele localități ale Elveției, Grindelwald, Wengen, Getaad, Davos, Champex. De Elveția mă leagă adînc ani nenumărați în care am încercat să dau fiului meu acea educație faimoasă a poporului

elveţian, reuşind în cele din urmă să... o adopt numai eu, în timp ce fiul meu creştea şi înflorea la trup în aerul minunat al gheţurilor eterne, devenind din ce în ce mai italian, ca suflet şi educaţie!

În Olanda m-am plimbat ca într-o poveste a Selmei Lagerlöf lăsînd închipuirea să călărească asemenea micului Nils Holgersson pe gîtul gîştelor sălbatice de pe canalurile ce oglindesc nenumăratele mori de vînt ale acestei ţări... Casele din Olanda, vechile palate, pieţele medievale încremenite parcă în urzeala trecutului, podurile de piatră înnegrită peste oglinda canalurilor, totul s-a aşternut duios printre comorile de imagini adunate de-a lungul anilor şi ale meridianelor pămîntului, cercetate de mine. Germania cu valea Rinului străjuită de vechile castele, orăşelele de basm din regiunea Pădurii Negre, oraşele, ca Bonn, unde am văzut... nişte pietre înfipte în pămînt de... talentul artistic al sculptoriţei Sanda Ţuculescu, Bavaria încărcată de istorie, Colonia cu faimoasa ei catedrală, păduri şi văi unde aleargă sfioasele căprioare au lăsat multe pagini scrise în *Jurnalul* meu cu duioşie şi însufleţire. Dar Viena, Budapesta... amintiri pline de entuziasmul tinereţii, întîile descoperiri ale civilizaţiilor respectate de destine istorice...

În America, după neverosimilul New York, splendida Californie care... se străduieşte să întreacă în frumuseţe Italia, reuşind să o depăşească uneori, prin sublimul unor privelişti uriaşe. Am coborît pînă la San Diego care e o optimistă promisiune a florei din deşertul mexican. Inima mi-a rămas însă pentru totdeauna în oraşul canadian desăvîrşit ca frumuseţe şi civilizaţie, Vancouver! Aci sînt cipreşii cei mai bătrîni şi uriaşi pe cari i-am văzut vreodată, iar munţii cu fruntea albă de zăpadă îşi lasă faldurile mantiilor împădurite de brazi să coboare pînă la caldele ape ale Oceanului Pacific... Iar gradul de civilizaţie din acest oraş te pune pe gînduri... Sub centrul oraşului, un adevărat al doilea oraş, un garaj imens unde poţi lăsa maşina lîngă tăbliţa ce-ţi indică strada sau magazinul unde vrei să te duci şi spre care urci cu un anumit ascensor la etajul unde ştii că vei găsi un anumit articol pe care-l cauţi... Orice şovăială sau greşeală e înlăturată... aceasta dacă plouă sau eşti grăbit. Pe timp bun, plimbarea pe străzile nemaipomenit de curate, sub un soare strălucitor, ca al Mediteranei, dar potolit de briza oceanului, este o continuă sărbătoare... Cartierul chinezesc e o replică mai modestă a aceluia din San Francisco, neliniştitor de exotic. La Vancouver şi în apropiere, la Victoria, am văzut grădinile cu florile cele mai minunate din lume! Kilometri de brazde înflorite: pe jos, pe lături, pe malurile unor mici prăpăstii, deasupra capului, ca într-un vis straniu, vrăjit! Dar poalele munţilor din jurul oraşului sînt îngrădite; iarna coboară urşii cerînd de mîncare în fundul grădinilor din cartierele din North Vancouver, din Britisch Property şi Lynn Valley...

La Vancouver am fost de două ori, şi... mi-aş termina acolo zilele, dacă n-ar fi... atît de departe de Cernica!

10. Cînd aţi plecat în Italia? Vă rugăm să ne relataţi pe larg, cu date precise, despre activitatea dumneavoastră desfăşurată în Italia, ca mesager al culturii româneşti.

— În Italia am venit o dată, cu tata, într-o plimbare; a doua oară m-am întors cu convingerea că aş fi rămas aci pentru totdeauna... Sora mea cea mare, Magdalena, era căsătorită de cîtva timp în Italia şi prezenţa ei aici era oarecum o garanţie pentru dorinţa mea de a rămîne şi eu lîngă ea... Am înţeles de la început cum culorile Italiei erau acelea ale paletei mele de pictor... Marile muzee din Florenţa, Roma, Veneţia erau acum patria mea... Michelangelo, Leonardo da Vinci, Tiziano, Veronese, Raffaello, Tintoretto, Bronzino, Tiepolo... erau marii mei maeştri care mă aşteptau parcă cu braţele deschise, poruncindu-mi... să-i ador în genunchi...

N-am înţeles niciodată teama contemporanilor mei de a se apropia de marea, adevărata, unica Artă dăruită nouă oamenilor de pe pămînt.

Noi artiștii sîntem toți celule din același mare organism al *Artei* din toate timpurile și dacă, în secolele trecute, ea a atins o culme ce a rămas singuratică deasupra veacurilor, noi artiștii de astăzi știm că nenumărate trepte au servit pasului ei pentru a se așeza în tronul împărătesc de unde astăzi ne poate privi cu bunăvoință și... poate cu speranță! Oricare moment din această ascensiune sau declin poate fi binecuvîntat. Am auzit artiști vorbind cu înverșunare împotriva... glacialelor plăsmuiri ale *Marii Arte!* I-am socotit mincinoși în neputința lor! Dar... iată-mă în Italia cu cîteva decenii de activitate înaintea mea... Aveam 28 de ani. Nu-mi trecea prin minte atunci că aș fi putut fi mesager al culturii românești... Am făcut cîteva expoziții (doar în primii ani), am publicat cîteva cărți de-a lungul anilor, am spus tuturor că eram româncă și nu *de origine română*, cum scriau criticii mei, îndeplinind fără să știu solia duhului nostru românesc...

11. Ați fost membru al Școlii române din Roma?

— Nu am cunoscut Școala din Roma, nu am frecventat-o, am lucrat întotdeauna în completă izolare, urmînd poate (fără să-mi mai aduc aminte de ce o făceam) sfatul pictorului Tonitza, care i-a spus tatei cînd aveam 10—12 ani: «Nu trimete pe copila asta la nici o școală de pictură; are o personalitate care ar putea fi știrbită»... Asta, în ceea ce privește pictura.

12. Cunoașteți români stabiliți în Italia, care au contribuit la cunoașterea fenomenului literar românesc?

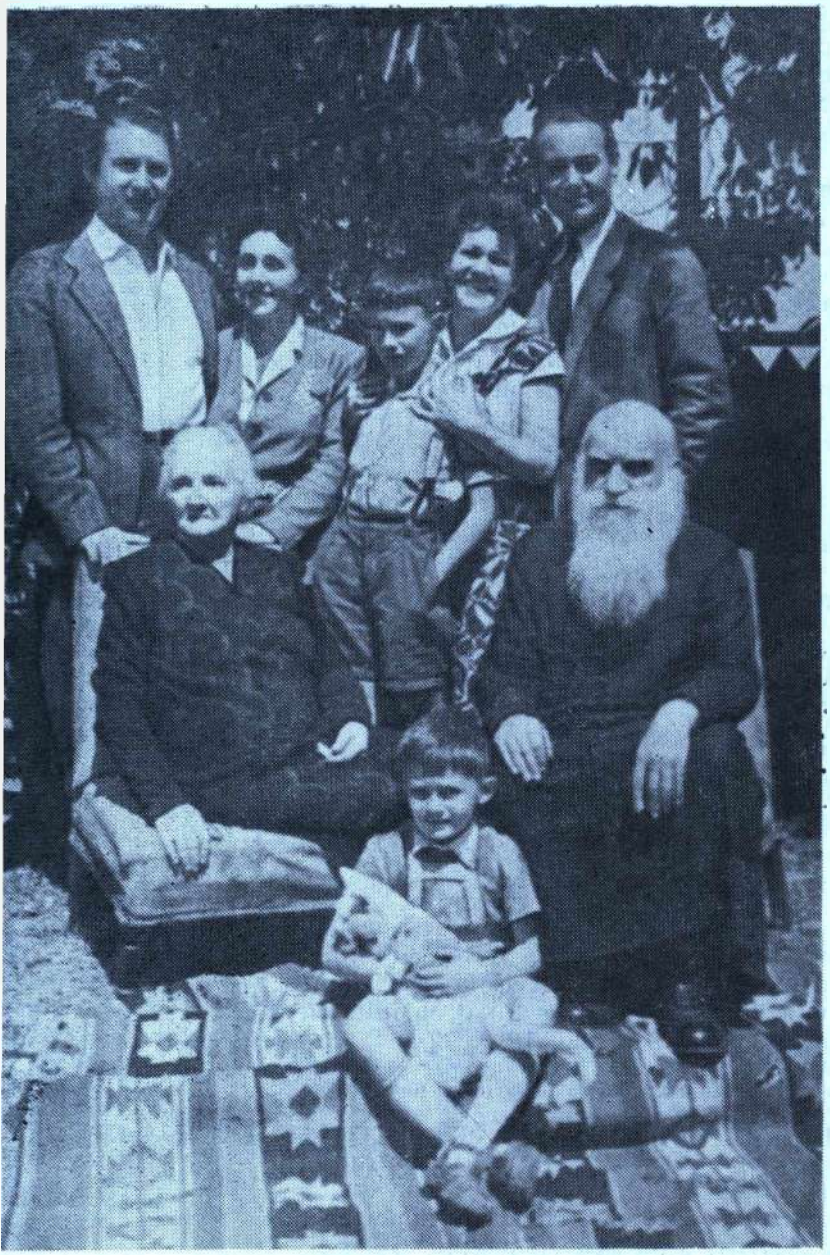
— Românii stabiliți în Italia, care fac onoare țării, sînt mulți; personal nu am cunoscut decît pe Virginia Zeani, aș fi vrut să o cunosc pe distinsa literată, d-na Loffredo, care m-a onorat cu o recenzie a d-sale la o carte a mea, recenzie pe care am socotit-o mai aderentă intenției, tezei din cartea mea, decît oricare alta. În ultimul timp, l-am cunoscut pe strălucitul compozitor Roman Vlad. Știu că sînt aici, în Roma, mulți pictori, sculptori, muzicieni, cărturari, dar... a trebuit întotdeauna să aleg între prietenie, (oricît de interesantă și binefăcătoare ar fi fost ea pentru mine) și între *TIMP*, timpul, acest capital pentru care a trebuit să mă lupt toată viața pentru a nu-l risipi! Acum, mai ales, cînd și zilele înaintea mea ar putea fi... numărate, această luptă e și crîncenă și deznădăjduită; cu cît aș vrea mai mult timp pentru arta mea, cu atîta... vîrcolacii nemiloși ai vieții cotidiene se luptă cu mine să mi-l fărîmițeze, să-l rontăie, să mă ție legată de măcinișul zilnic al convențiilor omenești unde este încrustată viața mea...

13. Unde ați debutat și la ce publicații literare ați colaborat?

— Am debutat în România, pe la 16—17 ani, într-o revistă ce se numea *„Rampa"*, cu un articol polemic despre pictură *[sic!]*. În Italia, cum am spus mai sus, am debutat cu un articol cu note de călătorie. Era vorba despre voiajul meu în Africa: (Îmi aduc aminte și titlul!) — *De la Roma eternă la eternul Gharin*. Dar numele revistei l-am uitat! Era prin 1936. Păstrez alte articole publicate în: *„Europa d'oggi"*, *„Arte"*, *„Cenacolo"*, *„Arte contemporanea"*, *„Giornale della sera"*, iar altele în *„Giornale d'Italia"*. Am unele tăieturi din ziare unde lipsește numele ziarului! Nu am făcut eu personal corvoada acestei agonisiri, așa cum n-aș avea curajul să o fac nici astăzi cu multele tăieturi din ziare, manuscrise, caiete, lucrări dactilografiate ce așteaptă în întunericul unui mare cufăr pe... îngerul păzitor..., literat cu răbdare și pricepere, care să le orînduiască și să le dea de rost...

14. Ați înființat sau ați condus reviste, publicații?

— Nu am condus reviste sau ziare; nu cred că un artist mistuit de flacăra lui lăuntrică poate găsi timp și dispoziție sufletească pentru o astfel de îndeletnicire. Am început, doar acum mulți ani, să public o serie de broșuri cu spirit polemic pe care o

G. Galaction cu familia

intitulasem: *Boabe de piper (Ediții Scaparro)* în care interveneam cu o atitudine de dezaprobare asupra unor argumente, păreri, manifestări culturale sau de gîndire care mă izbiseră prin esența lor negativă și dăunătoare. Așa, de pildă, o critică pe care o scrisesem asupra filmului lui Pasolini, *Edip rege*, o intitulasem *Edip Rege interzis minorilor* sau, *Spectacole din ziua de azi, adică indiscreții... prin gaura cheii...*

15. Sub îndemnul cărui maestru ați debutat?

— Nu am avut în viață alți maeștri decît pe tata! Maestru în sens ideal, adică model, traiectorie, cărare de urmat pas cu pas, pe cît îmi va fi fost cu putință. În literatură îl socotesc model ca înălțime estetică, în viață, model pentru formație și control al valorii morale lăuntrice.

16. La ce societăți cu caracter literar sau cultural sînteți membru?

— Sînt membră a Academiei Tiberine. Am aflat însă, după ce am acceptat „onoarea" acestei participări, că nu e o distincție ce se obține cu prea mare greutate! Primesc deseori invitații, premii (ca, de pildă, premiul întîi pe anul cutare pentru merite literare, culturale, etc.), dar am învățat să fiu prudentă, înțelegînd ce anume vor să acopere aceste organizații! E adevărat că neacceptîndu-le pierd oarecare reclamă, dar și pe aceasta o socotesc *predică în pustiu*, aici în Italia, întrucît tot ce se referă la cultura literară nu are curs aici!

17. Ce amintiri vă leagă de marii scriitori dispăruți?

— Amintiri despre marii scriitori dispăruți... Numai despre operele lor; am cunoscut personal doar pe André Maurois, la București, în sala ce se numea pe vremuri, Hassefer, unde aveam atunci întîia mea expoziție de pictură. Îmi aduc aminte de frumoasa lui soție despre care știam că era un personaj din romanele lui Proust și care m-a izbit prin... rafinata eleganță. André Maurois mi-a lăudat pictura... În Italia am cunoscut pe Moravia, Malaparte, Maria Bellonci, Alba de Ces-

pede, Marcello Gallian, Luigi Chiarelli, mulți pictori importanți, ca De Chirico, Guttuso, dar în întîlniri fugare, fără să fi stabilit cu ei raporturi de prietenie. În cei dintîi ani ai șederii mele în Italia, aveam încă reziduuri de... iluzii asupra interesului ce-l poate trezi apropierea unor astfel de oameni. Am frecventat chiar, pe atunci, unele cenacluri de literatură, ca acela al lui Emilio Cecchi, important critic de artă, dar unde am înțeles repede mecanismul funcționării unor astfel de organizări... M-am depărtat curînd. Am intrat după aceea în împărăția tăcută a singurătății mele, în tovărășia cărților, a mărturiilor marii arte a trecutului. În România, l-am cunoscut pe Arghezi, pe Nicu Cocea, poate mulți alți confrați ai tatei de o vîrstă cu el, care erau pe atunci uriașii penați din jurul cuibului unde începeam de-abia să ciripim întîile noastre viersuri, noi copiii tatii. Cînd aveam eu 18—19 ani, a venit la noi acasă, direct de la Dideşti, Zaharia Stancu, celebrul autor al *Desculț*-ului de mai tîrziu... Nu am știut să descopăr în el diamantul ce se ascundea sub petalele rustice de bujor din grădinile lăsate în urma lui în ceața nostalgicului loc de obîrșie al tatii.

« Toate erau încărcate cu stele
Oarbă treceai pe sub crengile mele... »

Oarbă am trecut pe sub crengile sale...

18. Ne puteți da lista completă a operelor dumneavoastră tipărite?

— Cărțile mele tipărite în Italia: *Sevastia Dumbravă* (Editoriale Ausonia, 1949); *Sultana* (Casa editrice Maia, 1954); *Tempo degli angeli* (Casa editrice Atanor, 1960); *Essere o non essere pittori* (Ed. Scaparro, 1964); *Presento la mia Pittura* (Ed. Eliseo Stampa pro. 1969); *Il sentiero di cristallo* (Casa editrice Atanor, 1969); *Ouro buros* (Editrice Trevi, 1977) (I premio *Ulivo d'Argento* Acc. Hera Lacinia).

19. Ce cărți ați prefațat sau vi s-au prefațat?

— Nu am prefațat cărți și nici nu mi s-au făcut prefețe importante.

20. Ce interviuri ați acordat? Unde au apărut?

— Îmi amintesc de unul la radio, o polemică între punctul meu de vedere în pictură și acela al cîtorva pictori contemporani; dezbaterea condusă de fratele autorului dramatic Luigi Chiarelli. La mare distanță de la acesta, un interviu la televiziune, o conversație cu criticul de artă Toni Bonavita. La București mi s-a luat un interviu la televiziune cu prilejul expoziției mele de la Ateneu, în anul 1970.

21. Ce recenzii mai importante s-au făcut asupra operelor dumneavoastră? De cine și unde?

— Piero Chiara mi-a făcut o recenzie importantă asupra volumului *Sevastia Dumbravă*. Un articol elogios asupra volumului *Tempo degli Angeli*, în, *„Messaggero"* din 28 iulie 1960, articol care intuia cu subtilitate intențiile operei oarecum *oculte*, al cărui autor nu mi-l amintesc... O altă recenzie măgulitoare, a unui critic important, a fost aceea asupra *Sevastiei Dumbravă*, în *„Corriere della sera"* (Giuseppe Galassi). Foarte multe alte articole le-am socotit mai puțin demne de păstrat, întrucît pentru mine o recenzie trebuie să intre adînc în miezul, în intențiile autorului, să descopere teza (care știm cu toții că nu trebuie să fie prea evidentă, ca să nu împiedice fluxul poetic al lucrării) și să o sublinieze alături de scriitor. Desigur, cînd este vorba de arta pentru artă, critica nu poate pune accentul decît pe elementele de compoziție și realizare poetică. Eu, de acord cu tata, socotesc arta un mijloc de legătură între « zone de simțire și gîndire » pe care artistul le captează pentru a le comunica și pune la dispoziția oricui nu poate avea contact cu aceste zone. Această însărcinare conferă artistului o mare răspundere. Trebuie să știe să aleagă. Și rolul criticului de artă nu e scutit de această răspundere.

În pictură, păcătuind de vanitate, mi-a făcut plăcere părerea lui Giancarlo Vigorelli care a declarat în fața compoziției mele *Un ceas înainte de judecată* (care se află astăzi la București, la muzeul din Cernica, în camera memorială Gala Galaction) că «...nu vede care alt pictor contemporan ar putea lucra astăzi o astfel de operă»!

22. În ce limbi străine au fost traduse scrierile dumneavoastră?

— Literatura mea, în afară de limba italiană și română, nu a fost tradusă.

23. Din ce scriitori străini ați tradus? Tălmăcirea ați făcut-o după text original sau prin intermediul altei limbi?

— Nu am făcut traduceri, în afară de cărțile mele, din italiană în românește.

24. Ați tradus din literatura română în limba italiană?

— Am încercat să traduc ceva din tata, dar am renunțat repede, cînd m-am... poticnit în cuvinte ca: *oblanic, halaciuga, troahna, tăcere, sihastră* etc... Aș fi putut poate, cu multă greutate, să găsesc cuvinte oarecum corespunzătoare, dar am înțeles că era o adevărată profanare *transformarea* pe care aș fi făcut-o în apele curate ale acelui izvor de poezie care e limba și stilul lui, introducînd elemente, imagini chiar ce nu ar fi fost acelea pornite din starea de grație în care e artistul cînd creează.

25. Ce lucrări aveți în manuscris?

— Am multe lucrări dactilografiate, aproape că nici nu le mai știu pe de rost... Cele mai voluminoase, mai importante sînt: un roman uriaș, pe alocuri autobiografic, *Mircea Dragomirna*, altul, ceva mai puțin voluminos, *Lixandra*, un roman, pe care l-aș putea defini polițist-literar, *Gheorghe o prefera pe văduvă*. Cîteva piese de teatru și subiecte de cinema, dintre care îmi amintesc: *Insula șerpilor, Le bricciole, Fiica vitregă a catedralei, Fiți atenți la... bunica*, alte multe nuvele, schițe, eseuri etc.

Cu ce am publicat și cu o astfel de zestre inedită, în România aș fi avut desigur o... soartă de scriitor ceva mai bună decît aceea ce mi-a fost ursită aici, pentru motivele pe care le-am pomenit mai sus și pe care le-ați aflat și dumneavoastră, de la editorii cu care ați stat de vorbă în Italia!

Roma, noiembrie 1980

DOCUMENT ÎN REPLICĂ

E. LOVINESCU

Dosar biografic

CU TOATE CĂ E. LOVINESCU ŞI-A FIXAT autobiografia în „schiţa" scrisă cu un an înaintea morţii, *Anonymus Notarius*, cu toate că prestigioşi istorici literari [1] au efectuat investigaţii de arhivă şi de bibliotecă prin locurile pe unde paşii l-au purtat, o biografie lovinesciană integral şi exhaustiv documentată încă nu avem.[2] Succinta, dar substanţiala biografie propusă de E. Lovinescu este ea însăşi lacunară şi cu inadvertenţe şi aceasta nu numai pentru că autorul însuşi, în dorinţa, se vede, de a lăsa imaginea unei vieţi trăite doar în plan literar, a eludat cu bună ştiinţă multe date, dar şi pentru că a rememorat nu tocmai exact unele întîmplări. Nu intră în intenţia noastră de a discuta aici sugestivele trimiteri autobiografice din romanele lui E. Lovinescu (ciclul *Bizu*).

Prin materialele documentare încredinţate acum tiparului [3] am urmărit să reliefăm unele momente din viaţa criticului, aducînd, evident, odată cu prezentarea lor şi rectificările de rigoare, accentul căzînd cu predilecţie pe cariera lui de profesor în învăţămîntul secundar: intenţionăm astfel să recreăm un adevărat «curriculum magistri Lovinesciani».

Actul de naştere al viitorului critic are particularitatea curioasă că, pe lîngă datele obişnuite legate de eveniment, consemnează şi pe cele de ordin «meteorologic», iar mama, din cauza «timpului contrar», este nevoită să semneze ca martoră a naşterii propriului copil! Transcriem integral actul şi pentru pitoresoul lui.

N 302

Registru[l] stării Civile

Pentru născuţi [4]

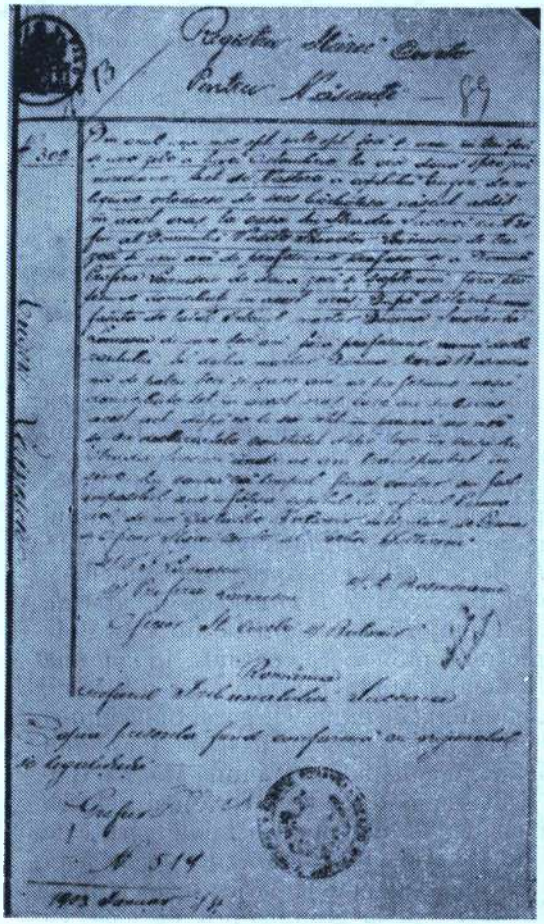
Din anul una mie opt sute optzeci şi unu, în trei zeci una zile a lunei Octombrie, la ora douăsprezece meridiane; Act de Naştere a copilului Eugen, de religiune ortodoxă de sex bărbătesc născut astăzi în acest oraş la casa din strada Sucevei cu No. 30, fiu al Domnului Vasile Theodor Lovinescu de treizeci şi unu ani de profesiune profesor şi a Doamnei Profira Lovi-

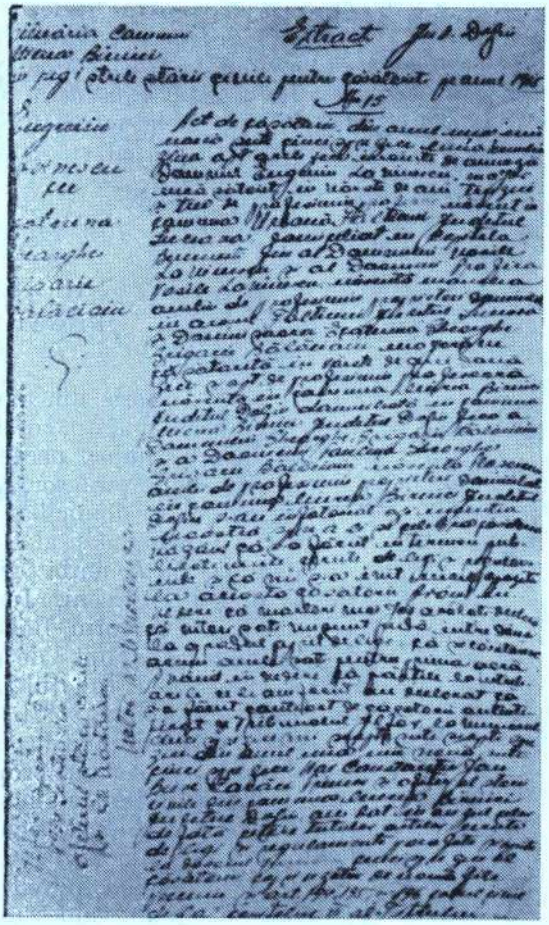
[1] Eugen Simion, *E. Lovinescu — scepticul mîntuit*, 1972; Al. Piru, *Între G. Ibrăileanu şi E. Lovinescu*, în „*Jurnal literar*", 1948, nr. 3, pp. 53—55; Al. Piru, *G. Ibrăileanu*, 1967, pp. 117—120; *Viaţa lui Lovinescu*, în volumul *E. Lovinescu*, 1973, pp. 33—36, ediţie îngrijită de Florin Mihăilescu; I. Negoiţescu, *E. Lovinescu*, micromonografie, 1970 şi tabel cronologic la volumul *Texte critice*, 1968, pp. 377—380; Ileana Vrancea, *E. Lovinescu, critic literar*, 1965 şi *E. Lovinescu, artistul*, 1969; *E. Lovinescu, scrisori şi documente*, „Minerva", 1981 — Ediţie îngrijită de N. Scurtu.

[2] Al. Piru afirma, pe bună dreptate: «În chip curios se cunosc foarte puţine lucruri despre viaţa lui E. Lovinescu şi ceea ce e desigur bine, dar nu ajunge, numai din sursă directă, anume din autobiografia semnată *Anonymus Notarius*...».

[3] Aceste documente sînt extrase din Arhivele Statului din Bucureşti (Direcţia generală a Arhivelor Statului şi Arhivele Statului, filiala municipiului Bucureşti) fondurile Minist. Instrucţiunii publice, cele ale liceelor unde E. Lovinescu a fost profesor, precum şi din arhivele de stare civilă ale Consiliului popular al municipiului Bucureşti şi ale Consiliului popular al sectorului IV din capitală (fostul sector III albastru).

[4] Arh. Stat, fond. Min. Instr. publ., D. 568/1938, f. 89; Extras de naştere depus la dosarul de pensionare.

Eugen Lovinescu

nescu de douăzeci şi şapte ani, fără profesiune, domiciliaţi în acest oraş; După declaraţiunea făcută de tatăl; Întiiul martor Doamna Smaranda Lovinescu de şase zeci ani, fără profesiune, muma declarantului, Al doilea martor Doamna Maria Bosincianu de patru zeci şi şase ani de profesiune moaşă, domiciliaţi tot în acest oraş, care au subscris acest act după ce li sa [*sic!*] citit împreună [*sic!*] cu noi şi cu declarantele.
Constatat după lege în casa din strada Sucevei unde ne-am transportat însine, din cauza că timpul fiind contrar, au fost imposibil a ne [*sic!*] înfăţişa copilul la Oficiul Primăriei de noi Costache Balomir Adjutor de Primar şi oficer Stărei Civile al Urbei Fălticeni.

ss) V. T. LOVINESCU
Profira LOVINESCU
M. BOSINCIANU
Oficier St. Civile ss. Balomir

Copia prezentă fiind conformă cu originalul se legalizează grefier N. Nicolae Nr. 519 1903 Ianuarie 14.

La 8 noiembrie 1915, «la orele 10 înainte de amiază», E. Lovinescu se căsătoreşte, în comuna Mierea Birnici, din judeţul Dolj, cu profesoara de limba franceză Ecaterina (Titi) Bălăcioiu, fiica «Domnului Gheorghe Grigorie Bălăcioiu şi a Doamnei Paulina Gheorghe Grigorie Bălăcioiu, născută Pleşoianu». În *Contractul de căsătorie* nr. 15717 din 19 octombrie 1915,

autentificat de Tribunalul Ilfov, vol. 158/1915, se stipulează: «drept dotă fiicei noastre Ecaterina o rentă anuală de 2000 /două mii/ lei în hîrtie monedă românească plătibilă în două rate semestriale la 1 martie şi 1 septembrie al fiecărui an cu începere de la 1 martie 1916»; iar viitoarea sa consoartă adaugă: «declar că îmi constitui drept dotă trusoul meu complect în valoare de 8000 /opt mii/ lei, precum şi orice avere a mea viitoare mobilă şi imobilă sub orice titlu aş dobîndi-o». Reproducem mai jos actul de căsătorie:

Primăria Comunei
Mierea Birnici
Judeţul Dolj

EXTRACT
din
REGISTRUL STĂRII CIVILE
PENTRU CĂSĂTORIŢI NR. 15

Eugeniu
Lovinescu
cu
Ecaterina
Gheorghe
Grigorie
Bălăcioiu

Act de căsătorie din anul una mie nouă sute cincisprezece, luna Noiembrie, ziua opt, orele 10 înainte de amiază. Domnul Eugeniu Lovinescu, major, necăsătorit, în vîrstă de ani trei zeci şi trei, de profesiune profesor, născut în comuna urbană Fălticeni, Judeţul Suceava, domiciliat în capitala Bucureşti, fiu al Domnului Vasile Lovinescu şi al Doamnei Profira Vasile Lovinescu, născută Manolia [*sic!*] ambi [*sic!*] de profesiune proprietari, domiciliaţi în oraşul Fălticeni, Judeţul Suceava şi Domnişoara Ecaterina Gheorghe Grigoriu Bălăcioiu, majoră, necăsătorită în vîrstă de ani douăzeci şi opt [5] de profesiune profesoară, născută în comuna Mierea Birnici, Judeţul Dolj, domiciliată în comuna Mierea Birnici, Judeţul Dolj fica [*sic!*] a Domnului Gheorghe Grigorie Bălăcioiu şi a doamnei Paulina Gheorghe Grigorie Bălăcioiu născută Pleşoianu ambi[i] de profesiune proprietari, domiciliaţi în comuna Mierea Birnici, Judeţul Dolj, s-au înfăţişat înaintea noastră spre a-şi celebra căsătoria văzînd că s-au făcut în termen publicaţiunile cerute de legi şi regulamente şi că nu s-a ivit nici o opoziţie la această căsătorie. Avînd în vedere că martorii mai jos arătaţi declară că viitorii soţi nu sunt rude între dînşii la gradul oprit de lege, că se căsătoresc acum ambii soţi pentru prima oară. Avînd în vedere că părţile, la întrebările ce le-am făcut au declarat că s-a făcut contract de căsătorie autentificat de Tribunalul Ilfov la numărul cincisprezece mii şapte sute şaptesprezece din anul una mie nouăsute cincisprezece. Noi Constantin Jan Buşe Coraci Primar şi ofiţer al Stărei civile din comuna Mierea Birnici Jud. Dolj am dat în auzul celor de faţă citirea tutulor actelor cerute de legi şi regulamente, parafate şi oprite la dosarul primăriei, numărul cincisprezece al căsătoriei, cuprinzător de nouă file, precum şi art. 194, 195 şi 196 Codul civil de la capitolul VI al Titlului despre căsătorii, despre drepturile şi datoriile respective ale soţilor. Apoi am întrebat pe fiecare din viitorii soţi dacă vor a se lua în căsătorie şi la întrebarea făcută fiecare din ei au răspuns separat: Da. În urma acestora am pronunţat în numele legii că părţile sunt unite prin căsătorie. Toate cele de mai sus s-au făcut în Casa Comunală în fiinţa următorilor doi martori: Domnul Jean V. Popescu în vîrstă de ani 41 de profesiune comerciant domiciliat în comuna urbană (Mierea Birnici) [sic!] urbană Fălticeni judeţul Suceava şi Domnul sublocot[enent] Constantin

Căsătoria desfăcută prin sentinţa de divorţ nr. 95 din 20 martie/1934 Tribunalul Ilfov Secţia II CC 1934 septembrie 4
Ofiţerul stărei Civile
Gh. Nastasescu
Notar
M. Nicolaescu

[5] Act de naştere no. 5 din 1.III.1887 al primăriei Mierea Birnici, jud. Dolj. În mod eronat, E. Simion dă ca dată a naşterii 28.II.1888.

Savopol domiciliat în comuna urbană Craiova județul Dolj cel dintîi din partea soțului, iar cel de al doilea din partea soției. După ce am dat cetire acestui act în auzul celor de față noi l-am subscris împreună cu toți aceștia.

Soți E. LOVINESCU
E. BĂLĂCIOIU

Martori J. V. POPESCU
Sublocot. Const. SAVOPOL

Ofițer Stări Civile C.I.B. Coraci

Căsătoria a durat pînă în 1934, cînd soția îl cheamă în fața instanței de judecată, intentîndu-i proces de divorț (dos. nr. 360 din 1934)[6]. Motivul arătat de «reclamantă» (în petiția nr. 2268/1934 către Tribunalul Ilfov) era că «soțul a părăsit domiciliul conjugal fapt dovedit cu scrisoarea soțului pîrît din 25 decembrie 1933»[7].

În ședința publică a Tribunalului Ilfov, secția a II-a c.c., din 20 martie 1934, în care «La apelul nominal făcut s-a prezentat soția reclamantă Ecaterina Lovinescu, lipsă soțul pîrît Eugen Lovinescu», completul de judecată declară, prin sentința nr. 95/1931, «desfăcută căsătoria dintre numiții soți efectuată cu actul nr. 15/1915 al Oficiului Starei Civile al Primăriei Com. Mierea Birnici Jud. Dolj», cu «drept de apel».

Cum soțul incriminat nu face opoziție, ba printr-o cerere (nr. 24107, din 14 iunie 1934) declară că a renunțat la dreptul de apel, grefa Tribunalului constată că sentința a rămas definitivă.[8] Iată sentința și certificatul de divorț:

Dos. No 360/934
Tribunalul Ilfov secția II cc
Sentința de divorț nr. 95
Ședința de la 20 Martie 1934
Tribunalul compus din:
Dl M. Manolescu judecător
Dl P. Voiculescu judecător supleant
Fotoliul Ministerului Public ocupat de Dl. Av. Antoniade
.....

La apelul nominal făcut s-a prezentat soția reclamantă Ecaterina Lovinescu lipsă soțul pîrît Eugen Lovinescu.

Procedura fiind îndeplinită s-a dat citire acțiunei, actelor și lucrărilor din dosar.

S-au constatat îndeplinite dispoz. art. 219—239 c.c. inclusiv. Soția reclamantă declară că stăruie în acțiunea sa de divorț pentru motivul că soțul a părăsit domiciliul conjugal fapt dovedit cu scrisoarea soțului pîrît din 25 decembrie 1933 și cere admiterea acțiunei în principiu și în fond, pronunțîndu-se divorțul în favoarea sa și a i se încredința copila Monica, rezultată din căsătorie.

Dl. Procuror pune concluziuni pentru admiterea acțiunei în principiu și în fond în baza art. 230 c. civ. iar copila să fie încredințată reclamantei.

Tribunalul

Avînd în vedere acțiunea de despărțenie intentată cu petiția înreg. la nr. 2268/934 de Ecaterina Lovinescu prin care cere a se declara desfăcută căsătoria dintre Dsa și soțul pîrît Eugen Lovinescu pentru motivul că soțul a părăsit domiciliul conjugal.

Avînd în vedere că din lucrările aflate în dosar se constată că s-au îndeplinit disp. art. 219—239 c. civ. inclusiv, consiliile date rămînînd cu totul infructuoase.

---

[6] Arh. Stat., Trib. Ilfov, Secția a II-a a cc. Sentința de divorț 1934, nr. 1—347, f. 103.

[7] Deoarece dosarele din perioada aceea nu au mai fost păstrate de arhiva Tribunalului, luăm notă de conținutul misivei criticului din însemnarea ei în rezumat, doar într-o frază în sentința dată.

[8] De văzut Certificatul de despărțire nr. 1, din 4 septembrie 1934 emis de Primăria Comunei Mierea-Birnici, Dolj, unde s-a celebrat căsătoria și unde s-a transcris, pe manșeta actului; sentința de divorț. Acest certificat a fost depus la dosarul de pensionare (Dos. 568/1938, f. 58, Minist. Instr. publ., Arh. Stat).

Avînd în vedere că conf. art. 212 cod. civ. căsătoriții pot fiecare în parte să ceară desfacerea căsătoriei lor pentru motive de excese, cruzimi sau insulte grave ce-și vor fi adus unul altuia în timpul căsătoriei.

Avînd în vedere că soția reclamantă a cerut desfacerea căsătoriei pentru motivul că soțul pîrît a părăsit domiciliul conjugal astfel că acțiunea sa este admisibilă în principiu.

Avînd în vedere că reclamanta mai cere ca tot astăzi în baza dispoz. art. 230 c. civ. și a scrisoarei ce i-a fost adresată de pîrît să se pronunțe și desfacerea căsătoriei.

Considerînd că deși acțiunea de față a fost astăzi admisă în principiu, totuși Tribunalul poate pe baza dispoz. art. 230 c. civ. să pronunțe de îndată desfacerea căsătoriei, dacă din probele administrate de soțul reclamant va rezulta temeinicia acțiunei.

Avînd în vedere că din scrisoarea cu data de 25 decembrie 1933 adresată de soțul pîrît reclamantei și comunicată pîrîtului se constată că numitul a părăsit domiciliul conjugal refuzînd a mai reveni și a vieții împreună, fapt ce constituie o injurie adusă soției reclamante de natură a motiva desfacerea căsătoriei.

Că astfel fiind, acțiunea de față se privește suficient dovedită și cată a fi admisă ca atare.

Primăria Comunei Birnici
Plasa Amaradia

Satu Cruselu
Jud. Dolj

CERTIFICAT DE DESPĂRȚIRE
NR. 1

Dna Ecaterina E. Lovinescu

Înfățișîndu-se hotărîrea de despărțenie nr. 95 din ziua 20 ale lunii Martie anul 1934 a Tribunalului Ilfov Secția II cc rămasă definitivă și executorie, prin care s-a declarat desfăcută căsătoria sa cu Dl. Eugen Lovinescu, căsătorie înscrisă sub nr. 15 din opt Noiembrie una mie nouă sute cincisprezece.

Noi Gh. Nastasescu primar am făcut mențiune de desfacere în rubrica respectivă a actului căsătoriei arătat mai sus și a actului de naștere nr. 5/1887 și am făcut cunoscut și Primăriei urbane Fălticeni Jud. Suceava de-a face mențiune pe marginea actului de naștere.

Spre credință i-am eliberat acest certificat ca urmare la cererea înregistrată la nr. 1742, 1934.

Ofițer Stărei Civile Gh. NASTASESCU
Șeful serviciului
Notar indescifr.

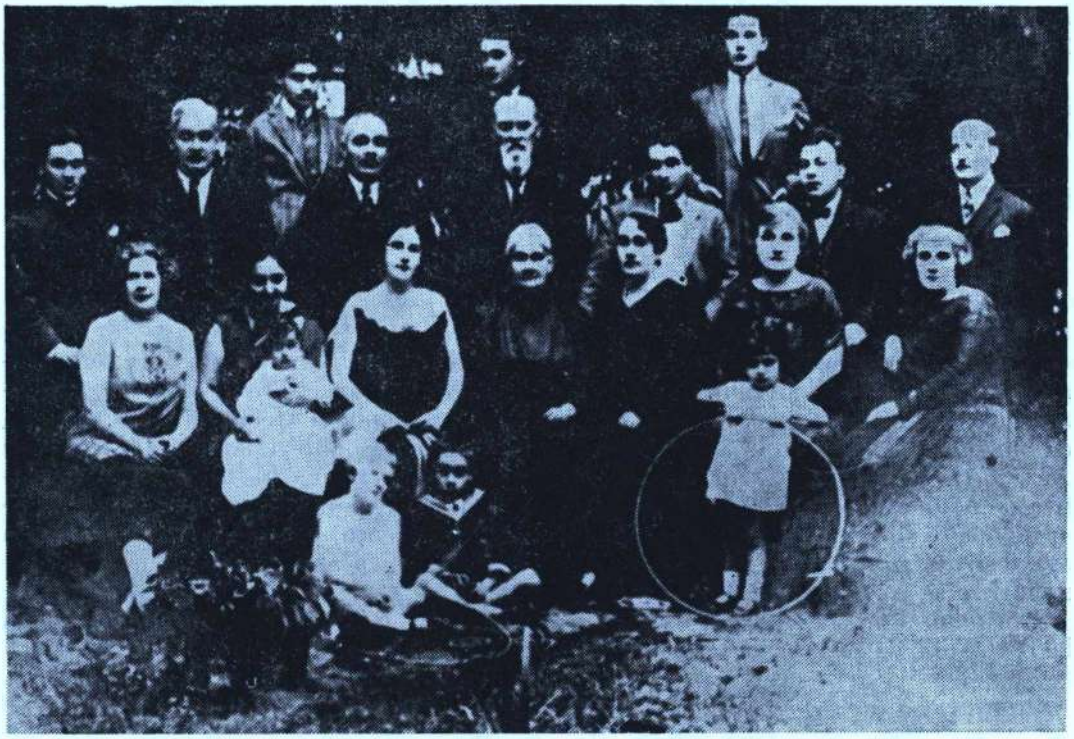
Anul una mie nouă sute treizeci și patru
Luna septembrie ziua 4

După divorț, fosta sa soție, dealtfel cunoscut profesor de limba franceză, autor de excelente manuale didactice, pune pe coperta acestora, pe care le va republica după anul 1935, cu ostentație, numele: « E. Bălăcioiu ex. E. E. Lovinescu » [9].

Ea a rămas să locuiască un timp în str. Cîmpineanu [10], iar scriitorul s-a stabilit nu la multă vreme (după 1935) în apartamentul din Bd-ul Elisabeta nr. 95 pe care l cumpărase în rate, cu împrumut, prin Casa Școalelor, de la Creditul funciar urban București.

[9] Ecaterina (Titi) Bălăcioiu a încetat din viață la 8 iunie 1960, în etate de 73 de ani (se născuse la 1 martie 1887, dată înscrisă și în actul ei de moarte, nr. 893 din 9 iunie 1960, al Primăriei sectorului IV (fost V) din București).

[10] În actul de deces e indicat « Domiciliul stabil » în « București Str. 6 Martie nr. 95 », deci la vechea adresă a fostului ei soț.

E. Lovinescu la nunta de aur a părinților.

În privința activității lui didactice, informațiile pe care ni le oferă pînă în prezent istoria literară sînt evazive și chiar, nu de puține ori, eronate.[11] Pe baza documentelor, putem consemna astfel un debut „neoficial" al profesorului E. Lovinescu, încă de pe cînd era student. Profitînd de posibilitatea de a fi mai mult prezent la Fălticeni decît în capitală (pe vremea aceea frecvența la cursuri nu era strict obligatorie), tînărul E. Lovinescu e semnalat ca profesor suplinitor în scriptele gimnaziului „Alecu Donici"; fie înlocuindu-l pe fratele său mai mare Octav (care preda româna și geografia), fie ținînd lecțiile părintelui său, V. T. Lovinescu (care era profesor de istorie și geografie) și care absenta deseori din pricina îndatoririlor sale politice (era, după cum se știe, deputat liberal) sau din cauza sănătății șubrede. Într-o listă de evidență a profesorilor pe luna martie a anului 1903[12], E. Lovinescu (care era în ultimul an de studenție) apare de două ori împreună cu tatăl său și cu ceilalți frați, Octav (care era profesor titular) și Vasile. După obținerea licenței în filologie clasică, în iunie 1903[13], E. Lovinescu e numit de Minister cu Ordinul nr. 7770, din 28 august 1903, profesor suplinitor la școala comercială de gr. I de băieți din Ploiești, unde va preda, începînd cu data de 1 septembrie, în locul lui E. Ciupagea (transferat la minister) limba franceză, istoria și geografia.[14]

Cu toate că «n-avea vocație» pentru cariera didactică și deși o începuse «fără plăcere», el se înscrie chiar în primul an de profesorat la examenul de capacitate pe care-l susține cu strălucire: la limba latină, specialitatea principală, primește media 9,50, iar la română, ca obiect secundar, 9,28 (deci nu «zece» cum singur ne informează prin pana „Notarului Anonim").

La 11 iunie 1904 înaintează o petiție (nr. 33 272)[15], în care solicită, în funcție de

[11] I. Negoițescu se oprește la anul 1904, la liceul din Ploiești; E. Simion, care a făcut cercetări acolo din cîte ne dăm seama, indică anul 1904, cu observația, la pag. 7 *(op. cit.)*, nota 1, că în vara anului 1903 se afla la gimnaziul din Fălticeni „Al. Donici"; Al. Piru, în *Viața lui Lovinescu*, vol. cit., p. 34, dă anul adevărat 1903, nu însă și școala.

[12] Arh. Stat., fond, Min. Instr. publ., D. 539/1903, Gimnaziul din Fălticeni, 1902—1903.

[13] Eugen Simion a făcut cercetări în arhiva Universității din București, rezultatul lor fiind rezumat în *op. cit.*, p. 12, nota 3.

[14] Arh. Stat., fond, M. Instr. D. 568/1938, f. 7.

[15] Arh. Stat., fond, M. Instr. D. 367/1904, f. 11.

media luată la examen, postul de profesor de lb. latină la liceul din Ploiești.

E singurul act autografiat de E. Lovinescu găsit de noi pînă acum, celelalte întîlnite sînt dactilografiate. Din textul cererii se întrevede o oarecare superbie, pentru că în afară de formula cunoscută «vă rog să binevoiți», rătăcită pe la mijlocul cererii, tînărul profesor cu gradul definitiv lasă sentimentul mai degrabă că impune și nu roagă, ca unul ce «se simte mai calificat», îngăduindu-și chiar să dea indicații ministrului asupra modului cum trebuie efectuată mișcarea orelor pe discipline, ca să i se asigure catedra. Adresa și-o dă la Fălticeni:

Domnule MINISTRU,

În vederea numirilor ce au a se face în învățămîntul secundar subsemnatul, profesor la școala comercială din Ploiești reușind *întîiul* la capacitate de *l. latină*, *specialitatea principală* (cu media 9,50), și specialitatea secundară trecînd-o la *lb. română*, cu media 9,28, vă rog să binevoiți a mă numi profesor de l. latină la *Liceul din Ploiești cl. VII și a VIII (12 ore)* care e *vacantă* și pentru care mă simt mai calificat. În afară de aceasta mai sînt vacante în Ploiești încă 6 ore de latină, care ar putea să intre în combinație cu cele *10 ore* de greacă, neocupate, și alte cîteva ore de *română*, *germană* și *franceză*, ce vor rămîne vacante chiar în urma noilor numiri ce se vor face.

În rîndul al doilea cer, deci o astfel de combinație, prin care s-ar putea crea pînă la 3 catedre de latină, în Ploiești.

Numai pe treapta ultimă solicit Brăila și în fine Galați.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru, deosebitul meu respect

București 1904 Iunie 10 Eugen LOVINESCU (Adresa Fălticeni)

D-sale D-lui Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice.

Ca urmare, ministerul îi și răspunde la 7 iulie, la Fălticeni, anunțîndu-l că este numit profesor, de limbile latină și română la clasa a VIII-a, la Liceul „Sf-ții Petru și Pavel" din Ploiești începînd de la 1 septembrie 1904. La 3 septembrie, conform uzanței, depune jurămîntul (dar nu la liceu, ca toți ceilalți), ci la minister (Dos. 367/1904, f. 10).

În acest an își face și debutul editorial didactic prin publicarea primelor sale cărți de specialitate: *O chestie de sintaxă latină* (dedicată «în semn de adîncă admirație» lui N. Iorga) și *Pronunțarea latină în epoca clasică*. Ambele cărți au o vădită tentă polemică, în care argumentele științifice, susținute cu talent retoric, se combină cu ironia fină, elegantă, într-o frază fermă și incisivă.

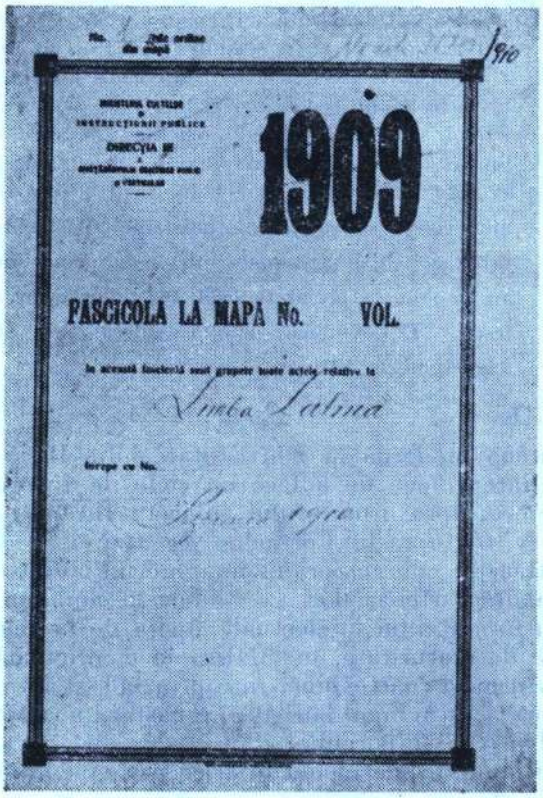
În anul 1906 își ia un concediu de boală între 8 ianuarie și 8 februarie, ca în toamna aceluiași an, la 1 octombrie 1906 să obțină (prin ordinul ministrului nr. 564435 din 7 oct.) «trei ani de concediu pentru studii în străinătate (la Paris)». Acum editează și primele manuale școlare. Îi apare pentru întîia oară numele pe «Lista cărților recomandate în școli» de către Ministerul Instrucțiunii cu: *Carte de citire și gramatică latină*, una pentru clasa a II-a și alta pentru clasa a III-a [16].

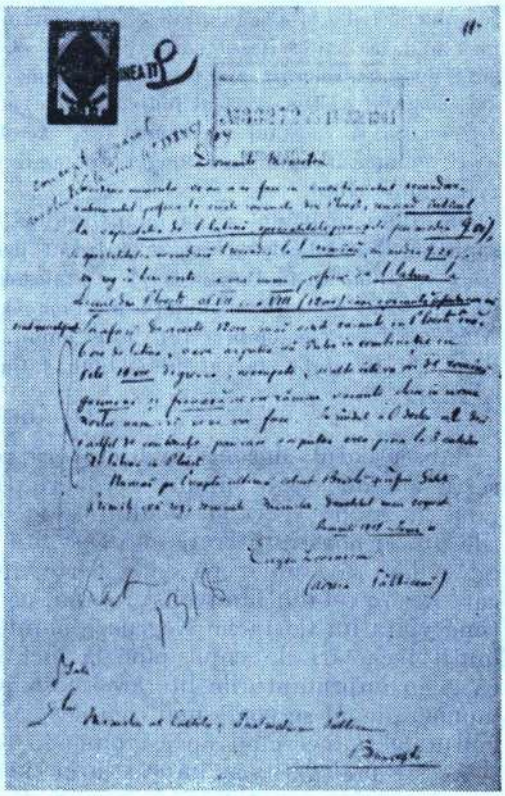
Fiind încă un autor de manuale puțin cunoscut, doar cîteva școli preferă atunci cărțile sale didactice: gimnaziul din Fălticeni, gimnaziul din Tecuci și liceul din Ploiești, iar aici numai la clasele la care preda el, fiindcă la celelalte erau recomandate manualele mai vechi și consacrate ale lui Locusteanu (cu care va fi coleg la liceul „M. Basarab)", pentru clasa a II-a, și ale lui Evolceanu și Litzica, pentru clasa a III-a.

După revenirea în țară de la Paris, în 1909, își reia activitatea didactică la Ploiești și în același timp pe cea de autor de manuale. După o suită de trei cărți de limba franceză, prezintă „Consiliului permanent de aprobarea manualelor" *Cartea de limba latină clasa a IV-a*, însoțită de o cerere (nr. 2420, din 1910, secția a III-a) [17], dactilografiată:

[16] Arh. Stat., fond. M. Instr. D. 1677/1906, f. 15.
[17] Arh. Stat., fond. M. Instr. D. 2170/1910, f. 14.

157
Document în replică

1909
PASCICOLA LA MAPA No. VOL.

Domnule MINISTRU,

Am onoarea a depune de o dată cu presenta un manuscris pentru cartea de Limba Latină pentru clasa 4-a secundară, cu rugămintea de a dispune examinarea şi aprobarea lui.

Alăturez şi recipisa Casei de Depuneri sub nr. 50007, constatind vărsarea sumei de lei 120, taxa de examinare.

Cu osebită stimă

Eugen LOVINESCU
Doctor în litere de la Facultatea din Paris.

Domniei sale
Domnului MINISTRU al Instrucţiunei Publice.

«Cartea» s-a bucurat de referate favorabile din partea membrilor comisiei: astfel, profesorul universitar Evolceanu constată[18]: «Acest manual conţine bucăţi de citire din istoria Romanilor, din mitologie, puţine din istoria Grecilor, puţine din antichităţi şi cîteva de natură diferită. Unele sînt grupate în cicluri. Ecuaţiile sînt interesante[...] Gramatica este intercalată printre bucăţile de citire la care se aplică. Ar trebui mai corect formulată sintaxa condiţionalelor ipotetice. Ilustraţiile (dintre care unele după tablouri renumite), intercalate în carte, vor fi şi ele de un deosebit folos.

Pentru aceste consideraţii subsemnatul recomandă spre aprobare cartea D-lui Lovinescu. 14 martie 1910.»

G. Bogdan-Duică, într-o adresă către ministru (9.IV.1910), se referă la manualele de limba

[18] Arh. Stat., fond. Min. Instr. D. 2170/1970, f. 15.

română cl. I şi a II-a şi anunţă că: «Examinînd încă o dată manuscriptul cărţii de citire cl. I şi II, de limba română, a D-lui Eugen Lovinescu am constatat că D-sa a făcut îndreptările cerute de comisie şi consiliul permanent» [19]. Aceste cărţi au apărut apoi de-a lungul timpului în mai multe ediţii.

În 1910 i se iveşte ocazia unui transfer în capitală. Frămîntările prin care a trecut pentru a se titulariza în Bucureşti, ca şi atmosfera de culise sînt relatate cu minuţie în *Anonymus Notarius*. La 15 octombrie 1910 este numit la liceul „M. Basarab", la catedra de limba latină, cu zece ore, întregită cu două ore de istorie la liceul „Sf. Sava" [20] (ordinul 70899/1910 [21]), ca la 1 februarie 1911 să i se acorde concediu pînă la finele anului şcolar (cu ordinul 6567/1911) [22] «fiind ocupat la Facultatea de Litere din Bucureşti», după ce mai înainte, în ianuarie, avusese un concediu de boală. Pentru ţinerea unui curs liber ca docent (neretribuit de facultate) şi pentru a-şi pune oficiile la dispoziţia acelor studenţi ce ar fi dorit să-l audieze, profesorul E. Lovinescu înaintase decanului, la 22 octombrie 1910, o cerere [23]:

Domnule Decan,

Subsemnatul, docent de literatură română modernă la Universitatea din Bucureşti, am onoare a supune aprobării Dv intenţiunea de a face un ciclu de 15 ore pînă la 20 prelegeri la facultatea de litere, asupra următorului subiect: Începuturile prozei noastre literare cu deosebită privire asupra lui Costache Negruzzi.

Aş dori să studiez pe de o parte, în treacăt, contemporanii mai mărunţi dintre care răsare cel dintîi nuvelist român, pe de altă parte aş dori să studiez în amănunţime viaţa lui Costache Negruzzi, omul cu formaţia lui intelectuală, opera de la cele dintîi încercări de copil pînă la lucrările de maturitate, în înfăţişarea ei originală ca şi în împrumuturile literare ce se pot urmări foarte bine, întreprinzînd astfel o monografie cît se poate mai completă asupra acestui mare bărbat al renaşterii noastre culturale şi încercînd de a-l pune în cadrul contemporanilor.

Aceste prelegeri s-ar împrăştia în timpul unui an, netrecînd în orice caz mai mult de cît o oră pe săptămînă.

Dacă planul acestui curs liber capătă aprobarea Dv, cît şi dacă mă bucur de încrederea Dv. de-al duce la bun sfîrşit, vă rog să binevoiţi a-mi acorda cuvenita autorizaţie pentru a începe seria prelegerilor la mijlocul lunii Noiembrie.

Primiţi, vă rog, domnule Decan, expresia respectului meu

Bucureşti 22 oct. 1910

E. LOVINESCU Calea Victoriei 65

Senatul Universităţii din 25 octombrie 1910 [24] i-a admis deschiderea cursului, el fiind remunerat de liceul „M. Basarab", pe ale cărui state de plată figura cu suma de 420 lei lunar.

În anul următor de învăţămînt este anunţat la liceu (cu ordinul ministerului 58 707/1911) «în concediu tot anul, fiind ocupat cu predarea cursului de literatură română veche la Facultatea de litere din Bucureşti» *[sic!]* [25].

E vorba, desigur, de numirea lui ca suplinitor la catedra de la Universitatea din Iaşi şi nu cum eronat a înregistrat-o arhiva liceului

[19] Arh. Stat., fond. Min. Instr., D. 2170, f. 17.

[20] Arh. Stat municip. Buc., fond. Lic. M. Basarab, D. 42—43 (1910—11). Într-un aviz al directorului pentru absenţe e notat: «în neconcordanţă cu orarul de la Sf. Sava».

[21] Arh. Stat., fond. Min. Instr. D. 568/1938, f. 82.

[22] *Idem.*

[23] Arh. municip. Buc., fond. Univ. Buc., Rectorat, D. 3/1910, f. 42. La dosar s-a păstrat copia acestui act pe care «secretarul facultăţii de filosofie şi litere» G. Buzescu a adnotat «pentru conformitate», semnîndu-se.

[24] Arh. Stat., municip. Buc., fond. Univ. Buc. Rectorat, D. 3/1910, f. 71. Şedinţa din 25 octombrie 1910 e consemnată în procesul verbal din 13 octombrie: «Senatul Avînd în vedere că Consiliul Facultăţii de Filosofie şi Litere, în şedinţa sa de la 25 octombrie a.c. a admis deschiderea cursului cerut de Dl. Lovinescu, avînd în vedere şi art. 63, din legea asupra învăţămîntului secundar şi superior. Aprobă cererea Dlui E. Lovinescu». La 10 noiembrie 1910 (f. 5 a aceluiaşi dosar) cu adresa nr. 398 rectorul (funcţia de rector o deţinea atunci C. Dimitrescu-Iaşi) anunţă ministerul că: «Senatul Universităţii noastre, în şedinţa din 30 oct. a.c. a admis cererile următoare: ...[sînt enumeraţi toţi profesorii docenţi, E. Lovinescu fiind al cincilea] 5. Dl Docent E. Lovinescu de a face studenţilor Facultăţii de Filosofie şi Litere un curs liber asupra subiectului Începuturile prozei noastre literare cu deosebită privire asupra lui Costache Negruzzi».

Aceste prelegeri au fost, după cum se ştie, înmănunchiate într-un studiu monografic apărut în trei ediţii (vezi şi Bibliografia întocmită de autor): I. în 1913 („Minerva"), II în 1924 („Cartea Românească") şi a III-a în 1940 (la „Casa Şcoalelor").

[25] Arh. Stat fond Min. Instr., D. 568/1938, f. 82.

„Matei Basarab". În toamna anului 1912, după încercarea eşuată de a obţine definitiv catedra de literatură română a facultăţii ieşene, se reîntoarce la cursurile de profesor secundar la liceele „Matei Basarab" şi „Sf. Sava" (la acesta din urmă va deţine ore pînă la sfîrşitul anului 1913).

În perioada «neutralităţii» (1914—15; 1915—16) are lungi «concedii de boală»; în 1914, de la 1 februarie la 31 martie, iar în 1915, de la 1.IX, la 15. XII.

În anul 1916, E. Lovinescu se refugiază în Moldova, la Fălticeni, spre sfîrşitul lunii noiembrie, cu puţine zile înaintea pătrunderii trupelor duşmane în Bucureşti. În statele liceului „Matei Basarab" el continuă să figureze împreună cu ceilalţi colegi de breaslă pînă în luna martie 1917, inclusiv, în care şi semnează de încasarea salariului. Probabil că, pentru orice eventualitate, li s-a avansat leafa pe timp de şase luni. De fapt, cursurile au început în acel an şcolar abia la 1 aprilie 1917 [26].

Dintre colegii de profesorat de la „Matei Basarab" ai lui E. Lovinescu distingem pe Th. Speranţia (la română), pe D. D. Pătrăşcanu (la istorie), pe D. Hasnaş şi C. Banu (la istorie), pe Emil Grigorovitza şi W. Ghül (la germană). Cînd şi cînd apărea A. Toma (la filozofie) şi C. Litzica (la latină), cu aceştia doi fiind coleg şi la „Sf. Sava".

Perioada retragerii la Fălticeni, în casa părintească, din toamna lui 1916 pînă în cea a anului 1918, timp de doi ani, în care a vibrat «de emoţiile dramei ce se desfăşura», este prezentată chiar de scriitor oarecum contradictoriu; în *Anonymus Notarius* scriitorul şi profesorul mărturiseşte: «pentru a se elibera totuşi din cătuşele dezastrelor, se puse să traducă *Odiseea*, [...] în doi ani a izbutit astfel să dea o primă versiune în proză a întregii *Odisei*», pe cînd anterior, în volumul apărut în 1919, *În cumpăna vremii (note de război)*, la p. 78, autorul declară limpede că doi ani nu a scris un rînd, că nu a pus mîna pe condei: «Doi ani am lăsat în părăsire fragilitatea fierului peniţei pentru a aştepta hotărîrea supremă a celuilalt fier mai virtos în care ne pusesem toate speranţele». Să fie vorba doar de scrierile sale de critică?

În această vreme este profesor, atît la gimnaziul „Alecu Donici" cît şi la şcoala particulară pe care o deschide în primăvara (nu în toamna, cum scriu istoricii literari) anului 1917. Într-o adresă emisă de direcţia şcolii (nr. 24124 din 25 aprilie 1917), ajunsă la Ministerul Instrucţiei, ce avea atunci sediul la Iaşi, în ziua de 30.IV.1917, nr. 15452, se precizează că la ordinul ministrului Nr. 11464 «am onoare a vă înainta un tabel de profesori refugiaţi». În tabel, E. Lovinescu e trecut în josul filei, la profesori veniţi în refugiu, şi e rubricat astfel [27]:

Numele şi pronumele profesorului	Materia pentru care este abilitat	Clasele în care predă, secţia	Ce materii mai poate examina	Dacă a preparat în particular
Eugen Lovinescu Docent de literatură română la Universitate (refugiat)	Latina	V—VIII secţia modernă	Literatură română şi Literatură franceză	Nu

Paralel cu activitatea de dascăl la gimnaziu, pregătea elevi în particular, o formă curentă de învăţămînt în vremurile grele de-atunci, admisă cu examene anuale şi la şcolile statului. La sfîrşitul anului şcolar, în iunie 1917, la gimnaziul din Fălticeni, unde era una din comisiile de examinare şi la care preşedinte era chiar E. Lovinescu [28], se prezintă şi elevi preparaţi de critic. Nu ştim cîţi elevi a avut la şcoala sa, dar cunoaştem numărul celor promovaţi, 17, după numărul certificatelor primite de la minister [29], unde se vede că îşi declarase şcoala.

[26] Arh. Stat municip. Buc., fond. Lic. "M. Basarab", D. 14—15/1916.
[27] Arh. Stat, fond M. Instr. D. 102/1917, ff. 64—65.
[28] Arh. Stat., fond. M. Instr. D. 147/1917, f. 15—16.
[29] Arh. Stat., fond M. Instr., D. 102/1917, f. 106. Printr-o scrisoare a ministerului (nr. 22276, 16 iunie 1917, divizia a II-a) trimisă direcţiei gimnaziului din Dorohoi, unde era unul din centrele de dirijare a examenelor particulare din Moldova, sînt trimise şcolilor particulare, «certificatele de examen pentru elevii pregătiţi în particular şi prezenţi la examenul din iunie 1917». Pe o listă pentru Fălticeni, E. Lovinescu e înregistrat al cincilea cu «17 certificate Dlui Eugen Lovinescu Fălticeni».

După război, de la 1 septembrie pînă la 31 august 1922, este din nou dascăl de limba latină la liceul „Matei Basarab". În 1922, la 1 septembrie, se transferă la liceul „Gheorghe Şincai" unde funcţionează pînă la 30 septembrie 1928. În locul său este numit D. Panaitescu (Perpessicius). La 1 octombrie 1928 îl aflăm profesor la liceul „Mihai Viteazul" unde, în sfîrşit, se pensionează la 31 august 1938, după 35 de ani de oficiere la catedra de limba latină, la vîrsta de aproape 58 de ani.[30] Cariera lui didactică (în opoziţie cu cea de neobosit autor de manuale şi de antologii şcolare, în care a cuprins pe toţi scriitorii iluştri ai literaturii latine) a trecut neobservată, aşa cum dealtfel a şi dorit. Din cataloagele şi din foile matricole, constatăm că profesorul E. Lovinescu era parcimonios la notare: predominau la el mediile de 5 şi 6, unele de 7, mai rar de 8 şi de 9, iar cele de 10 în cazuri excepţionale[31]; elevilor corigenţi şi repetenţi nici nu le încheia mediile.

În anul 1938 părăsea, aşadar, catedra, la fel cum urcase pe estrada ei: «fără plăcere», dar cu «un sentiment de uşurare» că pusese capăt unei «meserii fără ierarhie» pe care a îndeplinit-o din «simplă obligaţie», cum spunea în *Anonymus Notarius*.

În mai 1943, maladia mai veche de ficat intensificîndu-i chinurile şi presimţirile funeste, îl determină pe E. Lovinescu să se adreseze din nou medicului şi să se interneze. Alege clinica (Sanatoriul I) profesorului N. Lupu de la spitalul Colentina, unde este primit pacient la 12 mai 1943, după ce a achitat suma de 11900 lei, beneficiind de reducere cu 50%, prin ordonanţa Eforiei spitalelor nr. 5311/1943. Rezultatul analizelor (ce i s-au făcut timp de nouă zile cît a fost spitalizat) a stabilit, pentru faza avansată a bolii, un diagnostic malign: «icter mecanic şi angecolită». La ieşirea din clinică, la 21 mai 1943, situaţia lui era consemnată la rubrica Starea bolnavului. La completarea datelor personale el declară că este «căsătorit» şi că are vîrsta de 60 de ani.[32]

După două luni de la acest consult medical, se stinge la locuinţa sa, în ziua de 15 iulie 1943, la ora 9 1/2 (dimineaţa), cum consemnează actul de deces, nr. 1872, din 16 iulie 1943, al Primăriei sectorului III albastru (sectorul IV-astăzi) pe care-l redăm mai jos:

«Registru pentru morţi volumul IV, 1943, pp. 156—157.
Nr. act. 1872 din 16 iulie 1943. Data morţii 15 iulie 1943, ora 9 1/2.
Pronumele, numele, domiciliul şi profesia decedatului: Eugen Lovinescu, profesor pensionar, ortodox, Bucureşti Bd. Elisabeta nr. 95.
Locul şi data naşterii: Fălticeni-Suceava 1882 [*sic!*] vîrsta 61 ani, părinţii Vasile şi Profira Lovinescu.
Pronumele şi numele soţiei —
Locul morţii cînd nu s-a întîmplat la domiciliu —
Moartea verificată de medicul Centrului Sanat[oriului] Uranus.
certif. nr. 331 din 16 iulie 1943.
Declaraţia făcută de Catalici Ion, de 36 ani, muncitor, Bucureşti B-dul Basarab nr. 2.»

A doua zi, la 16 iulie 1943[33], a fost incinerat, în acordurile muzicii lui Beethoven.

C. POPESCU-CADEM

---

[30] Arh. Stat., fond. M. Instr., Dos. 567/1938, f. 58.
[31] Camil Petrescu, care încercase o intervenţie pentru un cunoscut al său la Lovinescu, se lamentează că profesorul a fost inabordabil: «I-a dat după obicelul lui nota 2 şi i-a lăsat repetent [...] N-a vrut.» *Note zilnice* (1927—1940) 17 sept. 1931, Ed. „Cartea Românească", 1975, p. 71.
[32] Arh. Spit. Colentina, *Registru internări*, anul 1943, f. 243, numărul internării 587, din 12 mai 1943.
În cîteva scrisori din acel timp răzbate ecoul acestor zile de suferinţă din pragul sfîrşitului. Lui Victor Iancu îi expedia o epistolă chiar din spital (datată mai 1943): «Nu cred că mai stau aici mai mult de 7—10 zile, icterul mi-a trecut, dar sunt într-un regim de observaţii asupra ficatului, e posibil ca să nu mai fie nevoie de intervenţie chirurgicală» (E. Lovinescu, *Scrisori şi documente*, 1981, p. 194). Iar Hortensiei Papadat-Bengescu, la 10 iulie, cu cinci zile înainte de sfîrşit, îi relata: «A dat Dumnezeu şi mi s-a lăsat apa din abdomen în picioare, sunt bellagambist. Şi aş puteaffi piqueur la o trăsură regală înhămată à la Daumont» (E. Lovinescu, *Scrisori şi documente*, p. 247).
[33] 16 iulie 1943 e considerată (cu excepţia acad. Şerban Cioculescu — *E. Lovinescu şi „Sburătorul"*), în mod inexplicabil, de toţi istoriografii literari, ziua decesului (la unii apare chiar 18 iulie!?).

A COMPUNE, DIN MULTELE ALBUME ALE FAMILIEI REBREANU, UNUL anume pentru *„Manuscriptum"* nu a fost o treabă ușoară, ispitită cum am fost, cînd de inedit, cînd de pitoresc — și mai cu seamă, de adevărul imaginii. Dacă aș fi reprodus unul din pliantele păstrate cu atîta pietate întîi de măicuța mea, Fanny Liviu Rebreanu, apoi de către mine, aș fi redat un document integral, dar atunci aș ți fost silită să las pe dinafară atîtea și atîtea piese, cum pînă la urmă s-a și întîmplat, cu toate că am dat preferință varietății, spre a realiza o secțiune în timp cît mai semnificativă.

În acest florilegiu de imagini fotografice vor apărea, pentru întîia oară, părinții lui Fanny L. Rebreanu — bunicii mei, Alexandrina și avocat Ion Rădulescu. O căsătorie de epocă, ținînd seamă că, la nuntă, mireasa era elevă în clasa a cincea de liceu — la Școala centrală de fete din Capitală. O altă fotografie veche ni-l înfățișează pe tatăl meu elev-ofițer la Ludovic Lyceum din Budapesta, în anul 1903. Tot la începutul secolului, chipul elevei Fanny Rădulescu — medaliată la sfîrșitul anului școlar.

De obicei se fac fotografii în momente însemnate: iată un portret al meu din ziua logodnei, apoi o imagine din ziua căsătoriei mele cu Radu Vasilescu — nunta a avut loc la 26 octombrie 1931. De la Valea Mare, unde Liviu Rebreanu scria și gospodărea cu energia legendară pe care i-o cunoaștem, au rămas, în albumele familiei noastre, numeroase imagini, pentru că părintele meu avea, printre altele, o reală vocație de fotograf. Îl vom vedea, deci, împreună cu mine, pe terasa casei (1936) sau cu oamenii la lucru. Cu aparatul fotografic cel mai modern pe atunci (Leica), scriitorul apare într-o excursie la Suceava, între prieteni. Surîzător, privind lumea, ca și viața, în față, iată-l la nunta lui Valentin Măciucescu — fiul cunoscutului Eustațiu Măciucescu — la 5 decembrie 1937.

Momentul însemnat al recunoașterii oficiale a meritelor artistice ale marelui scriitor — alegerea sa în rîndurile academicienilor — a fost imortalizat într-o serie de fotografii, din anul 1940, de cînd datează și cartea poștală reprezentîndu-i pe amîndoi soții Rebreanu. Îl vom admira deci pe Liviu Rebreanu în costum de academician în mai multe poziții, și, de asemenea, împreună cu profesorul Ion Petrovici — o imagine rară. Într-o atmosferă mai destinsă, Liviu Rebreanu schimbă impresii cu mai tînărul său prieten Dan Petrașincu (Angelo Moretta). Sînt imagini mai studiate, în vechiul stil al fotografiilor de studio și imagini cu caracterul cel mai firesc, marcînd anume momentul de tranziție al artei fotografice, de la solemn către cotidian. O bună reproducere a portretelor va îngădui citirea dedicațiilor către măicuța mea, către mine, către soțul meu Radu. Aceste dedicații nu erau niște formalități.

De fapt, în vederea scrierii lor se fotografia tatăl meu, atunci cînd cu toții simțeam că s-a produs un eveniment deosebit sau că o nouă perioadă a început în viața familiei noastre. Suita cea justă se află, desigur, în albumele rămase — destinate, cu multele lor chipuri inedite, îmbogățirii patrimoniului Muzeului literaturii române.

Puia Florica REBREANU

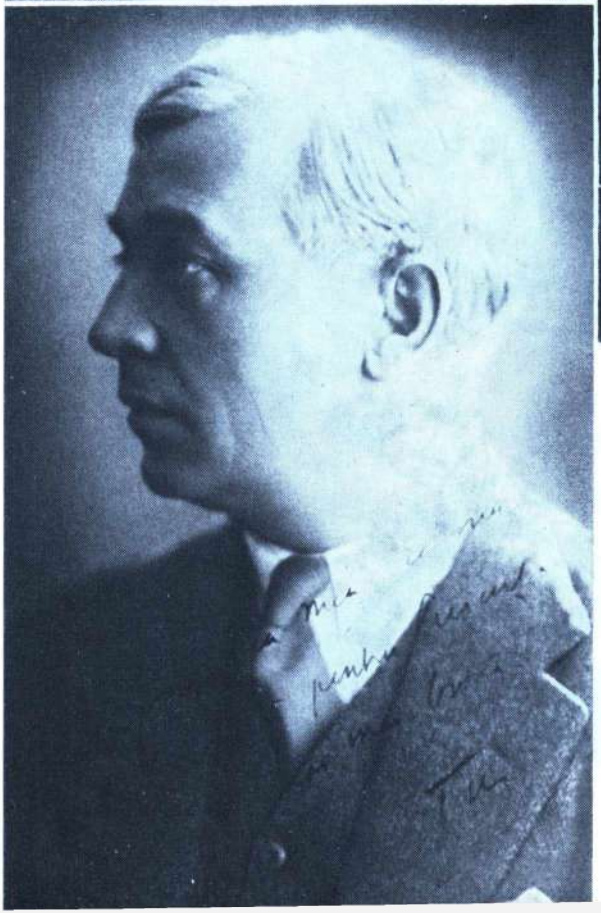

Copiilor noștri, Puca și Ronte, cu
toată iubirea noastră
Mămuța Taicuța
VI. 1940 B.

Nesfârșita iubire
Pentru mult Dragă
22.6.1929.

La lucru cu oameni în lemn! Vaba mare.
1935 — Tata în uniformă lor —

MERIDIANE

REAMINTINDU-MI DE PERPESSICIUS

Rosa dell'Conte

Dnei Stinati
și Dnei Străluciter Doamne
Rosa del Conte
Cu multumiri pentru semnătură
și, încă în lectură, eruditul dvs.
Mihai Eminescu
o dell'Assoluto
— acest aere perennius, pe care, în
tradiția culturei Națione—, l-ați dăruit
întru gloria poeților noștri
anodină omagiu
N. Perpessicius

PRINTR-O INEXPLICABILĂ ȘI UNICĂ împrejurare l-am cunoscut destul de tîrziu pe Perpessicius, «cel încercat de suferință»; muncii sale titanice îi datorez întîlnirea cea mai durabilă pentru îmbogățirea mea spirituală și experiența esențială și însuflețitoare pentru demersul meu critic: descoperirea lui Eminescu. Într-adevăr, este evident că fără ediția critică a liricii eminesciene, cu enormul său aparat de variante și note, n-aș fi scris *Mihai Eminescu o dell'assoluto* care, apărut la începutul anului 1963, își menține și azi «vitalitatea». Oricît de bogată și de prestigioasă poate fi — și literatura critică eminesciană este, cu siguranță, una dintre acestea! —, nu există tradiție critică aptă să depășească contactul direct, lectura imediată a textului iluminat de pluralitatea surprinzătoare a variantelor sale. Dealtfel, în anii șederii mele în România, am avut norocul să întrețin relații personale cu autori de mare autoritate, precum Sadoveanu, Arghezi și mai ales Blaga, nu însă cu critici militanți: prin urmare nici cu Perpessicius, cu toate că în 1946 am colaborat amîndoi — eu cu articole despre *Cărți din Italia* — la revista „*Lumea*" condusă de G. Călinescu, căruia am avut onoarea să-i urmez, chiar în acel an, la predarea literaturii italiene la facultatea de litere a Universității bucureștene.

Întîlnirile pe care le-am avut mai tîrziu, adică după înapoierea mea în Italia, au coincis cu vizitele mele în România, urmînd etapele unui itinerar mai mult sentimental decît cultural. Oricum, aceste întîlniri *n-au fost* nici dese, nici confidențiale. Este sigur, totuși, că ele s-au verificat după publicarea studiului meu despre

Eminescu și după prezentarea revistei „*Eminescu*“ (1967), care, din păcate, și-a încetat apariția în urma unei tragice întîmplări familiale, care m-a tulburat adînc; aceste întîlniri au cunoscut momente de adevărată emoție, cînd n-au constituit prilejul unor subtile discuții, în care amîndoi interlocutorii au picurat mierea unei prețioase bucurii intelectuale. Mă refer la anume dezacorduri ale mele privind alegerea și interpretarea uneia ori alteia dintre variante, a căror argumentare cititorul curios o poate urmări în unele dintre scrierile mele, cum este, de pildă, *Eminescu și «forma cea dintîi»* din 1964.

Omul care-și consacrase energia unei vieți, sacrificîndu-și propria vocație de poet ca să redea urmașilor — moștenire neprețuită — patrimoniul spiritual al lui Eminescu: lirică, proză, teatru, primea cu legitimă mulțumire și afla o meritată compensație a enormei sale trude în efortul pasionat prin care o cercetătoare străină aducea mărturie măreției Poetului român; ediția sa critică, cu imensul aparat de note și variante, îngăduia studiosului să descopere, pe căi de exegeză nouă, originalitatea și modernitatea.[1]

Totuși, Perpessicius care m-a onorat mereu cu stima sa prețioasă și mi-a redat încrederea prin solidaritatea sa curajoasă, pe care mi-a oferit-o spontan[2] — lucru demonstrat de autografele schițate cu scrisul său chinuit și elegant la a căror publicare consimt cu plăcere în frumoasa revistă „*Manuscriptum*“, condusă cu atîta pasiune și competență — rămîne pentru mine o personalitate rezervată și exigentă, aproape bizară. Și dacă ar trebui să sugerez trăsăturile ce caracterizează imaginea înscrisă în memoria mea afectivă, aș identifica umanitatea lui — particulara sa *omenie* —, mai ales prin discreție și eleganță, discreția elegantă a unui temperament care nu se pierde în manifestări superficiale sau în ieșiri polemice agresive, chiar atunci cînd sîntem de acord cu denunțarea constrîngerilor nedrepte și a neînțelegerilor umilitoare și dureroase. Și cu atît mai dureroase trebuie să fi fost, cu cît el știa — și mi-a mărturisit cu un fel de uimită și mîhnită nedumerire — că aceste constrîngeri răuvoitoare și acele neînțelegeri erau îndreptate nu împotriva omului cît a acelui *opus magnum* de valorificare critică, de care se ocupa cu devoțiune monahală, și că ele vor sfîrși prin a-i îngreuna munca și a-l împiedica să realizeze mult doritul său plan.

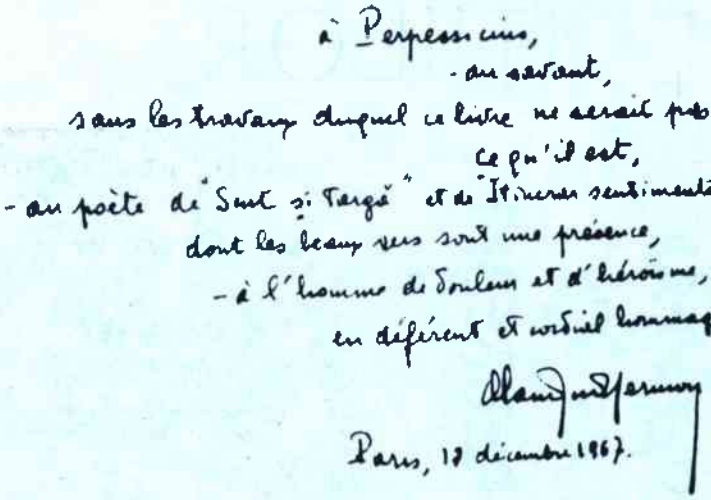
Această eleganță și această discreție temperamentală se reflectă și în stilul criticii sale. Vibrantă și generoasă prin caracterul direct al receptării, dispusă mai mult la încurajări decît la sancțiuni, critica lui Perpessicius repudiază atît sentințele capitale cît și indulgențele condamnabile. «Numai cine știe să citească printre arabescurile scrisului său insinuant — scriam într-un *Profil* schițat pentru *Panorama della letteratura mondiale del '900* (Editura Paoline, Roma, 1980, pp. 2271—72) — poate descoperi îndărătul unor eufemisme prudente și otrăvuri subtil distilate».

Mi-ar părea inutil să amintesc prietenilor români, care sînt convinși în aceeași măsură cu mine, că sutele de cronici, strînse în sfîrșit în zeci de volume, ne oferă un tablou complet al literaturii române, care s-a dezvoltat sub ochii criticului din 1923 pînă astăzi. Aceste note ne descoperă pe de o parte totala disponibilitate a criticului la toate curentele, iar pe de alta, ne îngăduie, în ciuda caracterului lor frag-

---

[1] Noutatea cercetării mele exegetice și originalitatea rezultatelor sale și-au aflat imediat recunoașterea fermă și argumentată în generoasa recenzie a lui Mircea Eliade, apărută întîi în „*Cuvîntul*“ și reprodusă după aceea în „*Belfagor*“, 1964, nr. 3. Cu deplină autoritate, el semnala cercetătorilor români această lucrare critică «densă, valoroasă, îndrăzneață», încurajîndu-i la lectura repetată și meditată a unei cărți care «deschizînd noi perspective interpretării lui Eminescu» ar îngădui cercetări succesive și aprofundate. Sugestia a fost însușită și cartea a fost îndelung exploatată, spre satisfacția mea care ar fi fost deplină dacă «descoperirile» succesive n-ar fi pretins să șteargă și să reducă în mod fraudulos valoarea celor — ale mele — din care cercetările lor succesive se înfruptaseră. Probatorie, model de corectitudine aparentă: nota lui Ioan P. Culianu, (*Les fantasmes du nihilisme chez M. Eminescu* în „*Cahier d'Histoire des Litteratures romanes*“, Heidelberg, 1980/4, p. 432, nr. 26.) O notă atît de degajată și de expeditivă încît ne autorizează să credem că, la redactarea ei, o neașteptată amnezie l-a făcut pe autor să uite că *gnosticismul* stă în centrul interpretării ce am dat filosofiei poetice a lui Eminescu și tot el se află la originea limbajului prin care se exprimă; lucru pe care Mircea Eliade l-a relevat dealtminteri în mai multe puncte ale recenziei sale, scriind, între altele, că «autoarea *insistă* asupra acestor probleme de filosofie și de gnosticism...».

[2] Să se vadă cu cîtă finețe, putere de convingere și subtilitate Perpessicius s-a situat de partea mea ca să denunțe răsunătorul insucces al traducerii lui Arghezi datorată lui Quasimodo. Cf. *Rosa Del Conte și tălmăcirile argheziene*, volumul *Lecturi intermitente*, Ed. „Dacia“, Cluj, 1971, p. 118, care apăruse întîi în „*Gazeta literară*“, XIII, 48 (735), din 1 decembrie 1966.

LA GENÈSE INTÉRIEURE DES POÉSIES D'EMINESCU

mentar, de impresii literare, de a «alege» — cum scria acelaşi autor într-o pagină a *Menţiunilor critice* (III, 1929—31) — «firul unei profesiuni de credinţă», căreia Perpessicius i-a rămas credincios în decursul întregii sale activităţi critice. Ea este dominată de convingerea că inspiraţia creatoare are cel mai mult nevoie de libertate şi este exprimată în următoarele cuvinte: «A impune fenomenului literar îngrădiri arbitrare, a-i stînjeni libera şi autonoma înflorire, a-l sili să crească după o anumită pedagogie, iar scriitorului să-şi limiteze raza şi natura inspiraţiei, echivalează cu a voi să regenerezi crinii cu apă fiartă»; aceste cuvinte denunţă neîncrederea sensibilităţii sale artistice în acea societate în care impulsuri ideologice şi morale au pretins întotdeauna să se suprapună actului creator.

Să mi se îngăduie totuşi să adaug că în acest «material» critic atît de viguros, articulat, eu văd mai ales o seducătoare autobiografie literară. Depărtîndu-se de nenaturala rigoare academică, Perpessicius reuşeşte experimentarea critică a celor mai felurite tematici şi tehnici expresive printr-un exerciţiu de lectură pasionat şi pasionant. Tocmai pentru că este susţinut, de o avîntată participare, care în examinarea procesului estetic îi acordă perspicacitatea introspectivă fără să distrugă ideea, Perpessicius vădeşte o excepţională inteligenţă mediatoare între carte şi cititor, inteligenţă care sfîrşeşte prin a se supune subtilului şi irezistibilului său farmec. Despre cîte tehnicisme structuraliste moderne şi prezumţios de lucide vom putea spune acelaşi lucru?

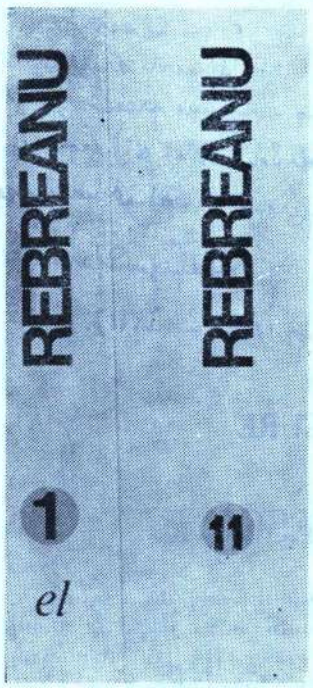
Rosa DEL CONTE

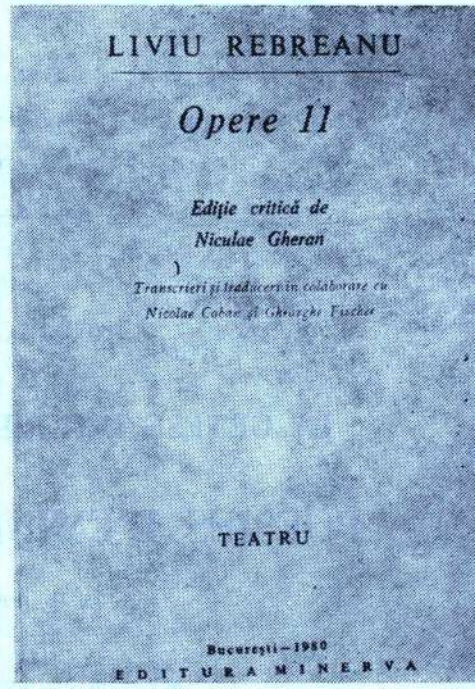
Universitatea din Roma,
iulie 1981

(Traducere de D.D. PANAITESCU)

CRONICA EDIŢIILOR

Liviu REBREANU
Opere I-XI

ACUM TREISPREZECE ANI, NICULAE Gheran mă invita să prefaţez ediţia operei lui Liviu Rebreanu proiectată de el în circa 20 de volume. M-am executat şi primele trei volume au apărut la Editura pentru literatură în 1968. Editorul era ajutat de Nicolae Lin, cercetător mai vechi şi prim editor serios al nuvelelor lui Liviu Rebreanu. Noutatea noii ediţii a tuturor nuvelelor lui Liviu Rebreanu s-a văzut dintr-o dată. În afară de toate volumele de nuvele publicate de Rebreanu în timpul vieţii se dădeau în plus nuvelele inedite, scrise în limba maghiară, dintr-o culegere cu titlul *Scara măgarilor* (în volumul I), inedite în limba română (două în volumul I şi cinci în volumul al II-lea), nuvelele apărute în timpul vieţii autorului numai în periodice, prelucrările după Lev Tolstoi, Miksáth Kálman şi Szini Gyula, în fine, nuvela memorial *Calvarul* din 1919, reeditată acum pentru prima oară (în volumul al III-lea). Textele maghiare sînt însoţite de traduceri şi atît cele maghiare cît şi cele româneşti, de comentarii şi variante. Din 1250 de pagini de text, peste 220 sînt ocupate de note, comentarii şi variante.

La cel de al IV-lea volum de *Opere* (Editura „Minerva", 1970) conţinînd romanul *Ion*, Niculae Gheran îşi asociază pentru note şi variante pe Valeria Dumitrescu. Caietul de creaţie al romancierului lămureşte definitiv raportul dintre realitate şi ficţiune, în acest roman constînd cum era şi firesc, din transgresarea celei dintîi. Editorii publică aproximativ a douăzecea ediţie din *Ion*, controlînd riguros cam 12 ediţii apărute în timpul vieţii scriitorului.

Al V-lea volum de *Opere* („Minerva", 1972) cuprinde romanul *Pădurea spînzuraţilor* şi o addenda de Cezar Apreotesei şi Valeria Dumitrescu, caietul de creaţie al romanului, scrisori şi documente privind pe Emil Rebreanu, o dramă în trei acte şi şapte tablouri după roman. Se demonstrează şi aici că realitatea e doar punctul de plecare al scriitorului şi nu cel de sosire, că Apostol Bologa nu poate fi identificat cu Emil fratele lui Liviu Rebreanu. Addenda dublează textul romanului de 320 de pagini, iar notele, comentariile şi variantele însumează 160 de pagini.

Cronologic, urmează în al VI-lea volum („Minerva", 1974), romanul *Adam şi Eva*, publicat cu o addenda în colaborare cu Valeria Dumitrescu, note, comentarii şi variante bogate, din care sînt de reţinut izvoarele romanului (Jécquier, *Histoire de la civilisation égyptienne*, L. Delaparte, *La Mésopotamie. Les civilisations babylonienne et assyrienne*, Schindler, *Der Aberglaube der Mittelalters*, Renan, *Histoire du peuple d'Israël*, Chaussard, *Fêtes et courtisanes de la Grèce*, Herder, *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschhait* etc.).

Numai la un an distanţă, în 1975, Niculae Gheran şi Valeria Dumitrescu publică volumul

al VII-lea de *Opere* cu *Ciuleandra* şi *Crăişorul Horia*, din care numai *Ciuleandra* fusese repus cu puţin înainte în circulaţie, ca şi *Adam şi Eva*, tot prin grija lui Niculae Gheran. Erau premisele unei ediţii integrale a lui Liviu Rebreanu, deocamdată să notăm că anul 1975 a fost cel mai productiv al ediţiei, deoarece tot acum apărea şi volumul VIII din *Opere*, cu textul romanului *Răscoala*, de aproape 900 de pagini, din care notele, comentariile şi variantele de Niculae Gheran şi Valeria Dumitrescu acoperă peste 300. Ni se dau documentele esenţiale ale genezei romanului: fişe cu oameni şi locuri, o bibliografie, conspecte şi jurnalul romanului, referinţele critice pînă la zi şi variantele manuscrise vechi, preliminare.

Binevenit era volumul al IX-lea de *Opere* („Minerva", 1978) inserînd romanele *Jar* şi *Amîndoi*, pentru prima oară după război, cu o addendă de data aceasta în colaborare cu Nicolae Coban, urmărind nu numai geneza şi variantele romanelor editate, dar şi confluenţa cu romanul intermediar *Gorila*. Niculae Gheran motiva amînarea reeditării acestui din urmă roman prin aceea că nu dispusese încă de jurnalul lui Liviu Rebreanu din care spera să-şi facă o idee mai precisă asupra atitudinii politice a scriitorului, atitudine abia întrevăzută din interviurile ce i se luau în faza de elaborare a cărţii, rezervată volumului X.

Într-adevăr, înainte de volumul al X-lea, Niculae Gheran a publicat în colaborare cu Nicolae Coban şi Gheorghe Fischer volumul al XI-lea de *Opere* („Minerva", 1980), tot teatrul lui Liviu Rebreanu, antum şi postum, român şi maghiar, peste 1000 de pagini, *Cadrilul*, *Plicul*, *Apostolii* (289 p.), *Într-un compartiment*, în l. maghiară, 4 p., *Viitoarea*, dramă în l. maghiară, 94 p., *Locotenentul Valkó*, dramă, în l. maghiară, 30 p., *Ghighi*, în l. maghiară, 13 p., continuată în limba română pînă la 37 p., *Ostinda*, 25 p., *Ziaristică română*, 3 p., *Vis năpraznic*, dramă cinematografică în 12 tablouri, 20 p., *Ghinionul*, comedie cinematografică într-un act, 15 p., *Jidanul*, 80 p., *Rendezvous*, caricatură într-un act, 29 p., fragmentarium cu *Excerpte* în l. maghiară şi franceză din Hugo, Tolstoi, Gorki, Schopenhauer, Jókai, Wilde, Zola, Murger, Byron, Montesquieu, Lavedan, Quida, Ellen Key, Renan, Giuseppe Giacosa, Maeterlinck, Ibsen, Beaumarchais, Hervieu etc., 29 p., variante în l. maghiară la *Viitoarea* şi *Ghighi*, *Traiul*, fragment, 4 p., *Ghinionul*, monolog, 6 p., *În lumina bozgoanelor*, 7 p., *Casa parohială*, 55 p., *Amantul din lună*, 4 p., *Veşnicul îndrăgostit*, 3 p., lista de personaje pentru comediile *Actorii* şi *Familia*, o variantă parţială la *Vis năpraznic*, un proiect de o pagină *În faţa cortinei* şi un bogat repertoriu de nume. Volumul are 230 de pagini de comentarii.

Un mare succes al acţiunii de valorificare a moştenirii literare trebuie socotită publicarea în iunie 1981 a celui de al X-lea volum din ediţia Rebreanu, a romanului *Gorila*. Editorul, Niculae Gheran, a dispus, în fine, de jurnalul romancierului din care extrage 40 de pagini edificatoare. Revelatoare erau şi însemnările din 14 iunie 1938, publicate în ziarul „*România*", la care editorul ne trimitea încă din volumul IX (Confluenţe): «Am început să scriu romanul *Gorila* acum cinci ani. Cartea are un subiect ingrat. Gorila nu este un personagiu propriu-zis, ci simbolizează pacostea care a fost pentru ţara noastră *politica*. E adevărat că evenimentele m-au ajuns din urmă într-atita, încît s-ar putea spune — de cei care nu ştiu de cîtă vreme lucrez la această carte — că e vorba de un roman de actualitate, de un roman cu „cheie"... Cum nu am încetat de a crede, cu hotărîre, în autonomia actului de creaţie, problema nu m-a preocupat decît din punct de vedere literar. La fel cum cred că va fi judecat şi romanul. Opera literară nu poate fi pamflet. De aceea, politica ce s-a făcut la noi pînă mai ieri nu e decît un „material" în *Gorila*. Din amalgamul realităţilor — neinteresîndu-mă nicidecum ordinea şi legile lor — am ales semnificaţiile, căutînd să le ridic la treapta ficţiunii literare, adică a unei realităţi independente. Nu am urmărit şi nu am descris fapte întîmplate ci pentru înfăţişarea esenţei lor, mi-am „bătut" (cum se spune ţărăneşte) singur firele necesare ţesăturii epice. Asta, firește, cu destule dificultăţi interioare şi exterioare. Am aruncat sute de pagini, din cele ce puteau fi înţelese ca nişte raportări la viaţa de la noi. Cu atît mai mult concretizarea „Gorilei" (respectiv *Politica*) o redau îndeosebi două manifestări: naţionalismul cu pumnii în piept şi falsa democraţie».

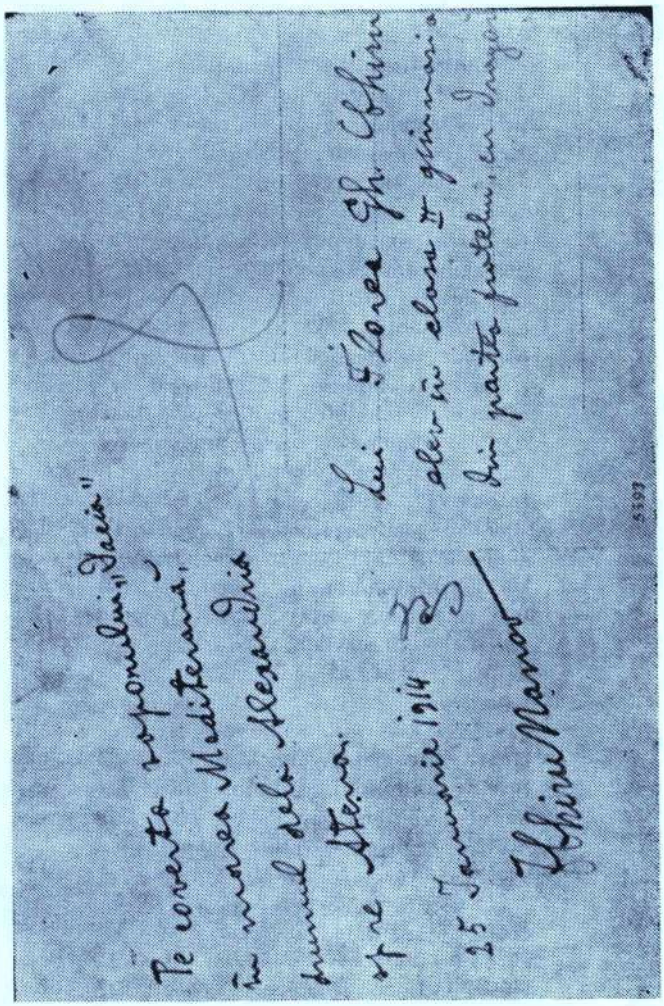
Romanul, apărut în 1938 în două volume, nu e mai mare de 380 de pagini. Editorul îl precede de un studiu introductiv de 40 de pagini şi îl adnotează de cîte ori e nevoie pe parcurs. Notele, comentariile şi variantele de la sfîrşit trec de o sută de pagini. Sub toate raporturile, ediţia e exemplară.

Al. PIRU

CURIER

Ion CHIRU-NANOV

Fotografii regăsite

ACTUL DE NAȘTERE NR. 1 DIN 5 IANUARIE 1882 al primăriei din comuna Nanov are înscris cu o caligrafie voit ornată, după obiceiul timpului, numele și prenumele Chiru Gh. Ion. Funcționarul de atunci nu avea cum să știe că acest document întocmit de el la început de an va avea importanță mai tîrziu și că fiul lui Gheorghe și al Ioanei va deveni cel care «se va interesa de tragediile omului de țară», cum spune G. Călinescu în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*.

Tatăl, Gheorghe Chiru, moare la 27 decembrie 1913, la scurt timp după ce ieșise din beciurile jandarmeriei, unde a fost închis în timpul răscoalelor țărănești din Teleorman, iar fiul cel mai mare, Ion Chiru, rămîne capul unei familii numeroase și sărace.

În 1895 era elev al gimnaziului „Alexandru Dimitrie Ghica", din Alexandria, gimnaziu care mai păstra încă vie imaginea staturii impunătoare și vorbei pline de dulceață moldovenească a fostului director, Calistrat Hogaș. Pe rînd liceean, elev al Școlii superioare de comerț din București, apoi al Școlii de Științe de stat, scriitorul de mai tîrziu acumulează o bogată cultură umanistă, trădată mai ales de literatura sa memorialistică.

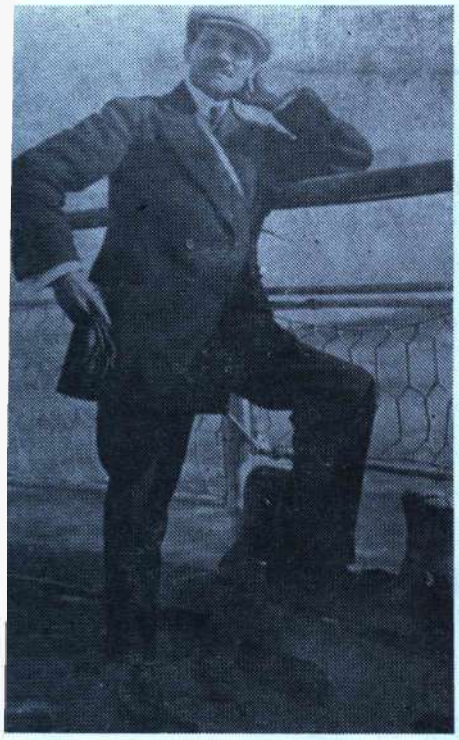
Ion Chiru-Nanov intră în lumea literară în perioada de afirmare a tendinței promovate de direcția sămănătoristă și mai ales poporanistă, conturată, la început, în paginile revistei ieșene *„Viața Românească"*.

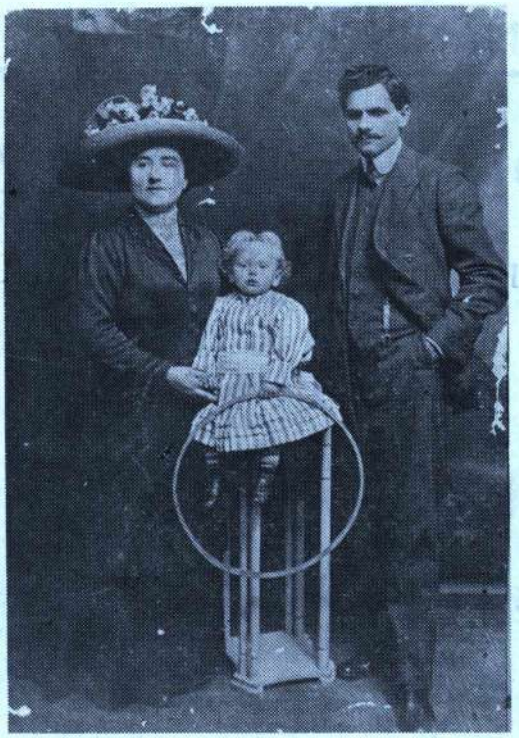
Născut în plină cîmpie, cu cîntul de greier în urechi, cu amintirea locurilor din copilărie în suflet, va scrie despre Valea Frîncului, Crucea lui Chiriță și Brazda lui Novac, fiind, în mod firesc, unul dintre prozatorii de inspirație rurală.

Corector în 1905 la ziarul *„Adevărul"*, debutează cu impresii fugare, cu lucrări modeste, la publicațiile: *„Toamna"*, apoi *„Duminica"*, unde își au începuturile și George Topîrceanu și Victor Eftimiu.

Se pare, însă, că anul 1908 constituie momentul care avea să-i hotărască definitiv destinul. În timp ce era corector la *„Monitorul oficial"*, în schimbul modestei sume de 100—120 lei lunar, își învinge timiditatea și bate la porțile unei publicații prestigioase, *„Noua revistă română"*. A semnat pe rînd Ion Crîngu, Chiriță Novac, Chiriță de la Teleorman, Noculescu, Miculescu, nume abandonate toate în schimbul celui care l-a consacrat. De fapt, renunța nu numai la niște nume, ci și la un gen de literatură facilă, alterată de imitații, la o lirică neizbutită, în genul versurilor:

«Ce plăcută este vara / Cînd asculți mîndrușul cuc. / În colnicul de sub vale / La tulpina unui nuc».

Ion Chiru-Nanov și familia în aprilie 1910 și, respectiv, aprilie 1915.

A îmbrățișat formula realistă, genul scurt în proză, fapt ce îl situează printre cei care, la început de veac, au merite în această direcție. Îi apar pe rînd: *Păcate vechi* (1910), *Așa i-a fost scris* (1911), *Peste Dorna* (1912), *Ochiul Dracului* (1914), *Prăbușirea tronurilor* (1914), *Moara din Repezeanca* (1915).

Un moment însemnat îl constituie călătoria prin Bosfor spre Anatolia, facilitată de C. Rădulescu-Motru cu ajutorul directorului Serviciului maritim român. Din datele și impresiile adunate a rezultat cartea *Pe căile profeților*, pentru care i-a fost acordat premiul „Năsturel" (25 mai 1916).

Barbu Ștefănescu-Delavrancea scria: « *Pe căile profeților* este opera unui prozator talentat, este călătoria unui om cult, a unui observator minuțios, a unui artist care dă viață la tot ce întîlnește, la toate cîte știe, impresiile lui curg abundent ca o mare cascadă ».

Avea să fie ultima lucrare publicată în timpul vieții, deoarece la 21 iulie 1917 Ion Chiru-Nanov, la 35 de ani, moare bolnav de tifos exantematic, maladia specifică primului război mondial. Presa vremii consemna îndoliată tragicul și prematurul sfîrșit, iar Nicolae Iorga nota în revista *„Neamul românesc"* din 25 iulie 1917: « Ofițerul omorît de tifosul exantematic, cules în inspectarea pachetelor de la cenzura militară, a fost desigur un scriitor înzestrat.

Scria de vreo zece ani încoace și cele dintîi schițe de viață rurală au dovedit un om care știe să vadă bine și să reproducă natural și impresionant ».

Pînă acum nu i s-au dedicat studii de reconsiderare a operei, totuși scrisul lui a atras atenția unor mari personalități ale culturii românești, printre care: Barbu Ștefănescu-Delavrancea și Nicolae Iorga.

Dacă firul vieții nu i-ar fi fost întrerupt brusc, spațiul ocupat în cultura românească de Ion Chiru-Nanov ar fi fost probabil mai mare.

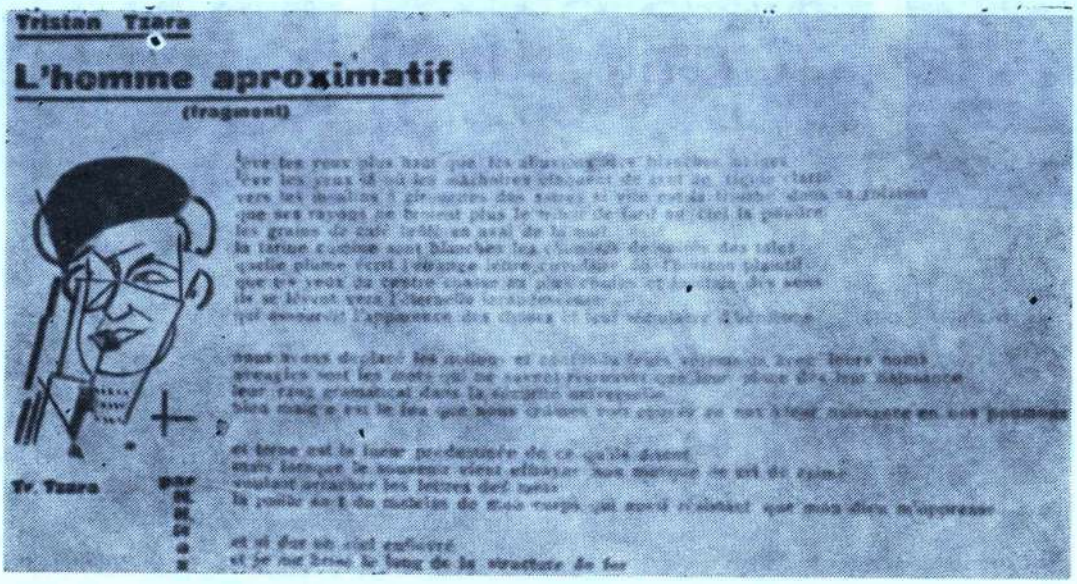
În acest număr, publicăm cîteva imagini, necunoscute pînă acum, ale scriitorului pe nedrept uitat.

Radu ANCA

B. FUNDOIANU - Tristan TZARA

Corespondenţă din Paris trimisă de Henri BÉHAR

(III)

AUSSI REVIENDRONS-NOUS SUR LA PÉriode des éclats zurichois avec Marcel Janco, l'autre condisciple de Tzara, retrouvé à son arrivée en Suisse et qui l'ayant introduit au Cabaret Voltaire, devait l'accompagner dans son entreprise de bouleversement et de démoralisation. Vivant tous deux dans la même ville, et se retrouvant chaque soir pour des activités dadaïstes, ils n'ont guère besoin de s'écrire, sauf pour de brefs messages, ou en période de congés, lorsque l'un ou l'autre se déplace à travers la Suisse, tout autre pays leur étant interdit pendant la guerre. Le premier (et unique) numéro de „Cabaret Voltaire" paru, la

Vom reveni acum, din nou, la perioada zgomotoasă a revoluţiei dadaiste, ocupîndu-ne de Marcel Iancu, alt discipol al lui Tzara, regăsit la sosirea sa în Elveţia şi care, odată introdus în „Cabaretul Voltaire", avea să-l însoţească în aventura sa de agitaţie şi demoralizare. Trăind amîndoi în acelaşi oraş şi regăsindu-se seară de seară pentru tot felul de năzdrăvănii dadaiste, ei n-au prea avut nevoie să-şi scrie decît scurte mesaje, sau în perioada de vacanţă cînd unul ori altul se deplasa prin Elveţia, orice altă ţară fiindu-le interzisă în timpul războiului. Primul (şi unicul) număr din *„Cabaret Voltaire"*, odată apărut, cea mai mare afacere era

grande affaire est d'attendre le plus vaste public possible, et de savoir vers quoi l'on se dirige: l'ombre du futurisme italien est envahissante, et la volonté de faire du nouveau y incline Tzara. Janco paraît plus réservé, comme il l'est à l'égard de Vinea dont les offres de service le choquent:

de a atrage cel mai vast public posibil și de a ști spre ce se îndreaptă: umbra futurismului italian pare cotropitoare, și dorința de a face ceva cu totul nou îl cucerește pe Tzara. Marcel Iancu părea mai rezervat, cum era și față de Vinea, ale cărui oferte de serviciu îl șochează:

« Tzara dragă [60]

Bébé în ultima scrisoare ne scrie amîndorura: „vorbindu-mi mie despre *pet*-ul *lumineux* [pe] care l-ai fi văzut odată în vacanță cînd era la tine". În fine, se vede că vrea să înceapă cu tine corespondența, dar nu pe față (Scrie foarte general chiar și lui Nati). E șiret bizantin și mi s-a făcut antipatic de cînd s-a purtat scîrbos cu părinții mei. Îți voi arăta scrisoarea la Zürich. Din ea se vede pur și simplu „envie".

Îți mulțumesc pentru grija [pe] care o ai cu expediat[ul] [61]. Eu aci de multe ori am avut discuții înfricoșătoare în care mă apăram pe mine, dar mai cu greu pe tine, fiindcă s-au găsit franțuzi care ziceau că futurismul e o nenorocire. În fine, am trebui [sic!] să facem turneuri de artă prin toată Helveția.

Nu pricep de ce îmi scrii imperativ „Să publice „*Neue Jug[end]*" un ca[i]et ilustr[at] de tine și eu să-ți fac descrierea". Să dea Dumnezeu. Să-mi dai și mie 50 de bani din numărul vîndut [62].

Ce a vrut fratele Iosef? Ce se aude cu cărțile celelalte? Ce ai cu citatele ce ți-am trimis? Oare tocești chiar așa de mult? De unde ai bani? Noi nu mai avem o centimă. Mergem spre ruină. Dar în drum ne mai oprim la Lausanne, Sion, Soleure[?]. Azi scriu și lui Huels[enbeck] și lui Arp [63].

Sărutări

MARCEL »

L'année suivante, à la même époque, c'est au tour de Tzara de prendre des vacances dans l'étroit périmètre que permettent les événements, tandis que Janco est, en quelque sorte, chargé de la permanence du mouvement Dada. Il s'occupe de faire sortir des presses de Julius Heuberger le premier numéro de la revue „Dada",

În anul următor, în aceeași vreme, este rîndul lui Tristan Tzara să-și ia concediu în timpul scurt pe care îl permiteau evenimentele, în timp ce Marcel Iancu rămînea, într-un fel, omul de bază al curentului Dada. El se ocupă cu scoaterea de sub presa lui Julius Heuberger a primului număr al revistei „*Dada*" condusă

[60] Marcel Janco: carte postale avec message autographe en roumain, signée, à Tristan Tzara. Fraumünsterstrasse 21, Zürich, 22 juillet 1916 (cachet postal), 2 pp. 90×140 TZR C 2162.

[61] *expédition:* de „*Cabaret Voltaire*", imprimé en juin 1916, dont Tzara s'est fait l'ardent propagateur, et dont il a envoyé un exemplaire à Vinea.

[62] *exemplaire vendu:* plus que de la revue, il doit s'agir de la première publication Dada: *La Première aventure céleste de M. Antipyrine* de Tzara, avec des bois coloriés de Janco (voir Tzara, *O.C.*, t. 1, p. 75—84, note p. 638) qui sera achevée d'imprimer le 28 juillet. Le no. 7 de „*Neue Jugend*" (Berlin, juillet 1916), dirigé par H. Berger, contenait une *Phantasie* de R. Huelsenbeck.

[63] Josef Janco, Richard Huelsenbeck, Hans Arp: sont évidemment les autres comparses de l'aventure Dada.

[60] Marcel Iancu: carte poștală, cu text autograf, în românește, semnată, către Tristan Tzara. Fraumünsterstrasse 21, Zürich, 22 iulie 1916 (ștampila poștală), 2 pp. 90×140 TZR C 2162.

[61] expediție: a revistei „*Cabaret Voltaire*", imprimată în iunie 1916, pentru care Tzara devenise un ardent propagator și din care a trimis un exemplar lui Vinea.

[62] exemplar vîndut: mai mult decît de revistă, trebuie să fie vorba de prima publicație Dada: *La Première aventure céleste de M. Antipyrine* de Tzara cu gravuri colorate de Marcel Iancu (vezi Tzara, *O.C.*, t. 1, pp. 75—84, nota de la p. 638), care va fi terminată de imprimat la 28 iulie; nr. 7 din „*Neue Jugend*" (Berlin, iulie 1916), condusă de H. Berger, conținea o *Fantezie* de R. Huelsenbeck.

[63] Iosef Iancu, Richard Huelsenbeck, Hans Arp: sînt, evident, alți tovarăși ai aventurii Dada.

dirigée par Tzara. Une lettre, encombrée de chiffres, témoigne éloquemment de ses difficultés matérielles:

de Tristan Tzara. O scrisoare înțesată cu cifre mărturisește elocvent despre dificultățile sale materiale:

« *21 VII 1917*

Tzara dragă [64]

Cartea e gata numai că *s-a dus înapoi* fiindcă a [i]eșit o socoteală 147 din care nu vrea să scoată o centimă. La început era socoteala lui Heuberger 163 și l-am adus la 147. Dar diferența de 10 lei ce vrea pentru corectură ce a făcut la carte [,] 11 lei pentru pagina 18—17 și încă 4 lei pentru o pagină [pe] care a stricat-o nu pot s-o plătesc singur. Dealtfel [,] nici nu mai știu cum [i]es la sfîrșitul lunei! N-am cu ce plăti nici locuință. Toți banii mei i-am dat pe mîncare și te rog trimite-mi cel puțin jumătate din cei 25 de lei noi din socoteală dacă nu pot scoate cartea. Nici Arp nu mi-a plătit 10 lei așa că pricepi că nu pot să mai să nutresc *[sic!]* eu totul, mai ales că n-am bani și că nu sper așa de iute ca tine să capăt ceva de acasă. Aștept decizia ta și te sărut.

MARCEL

Scrie numaidecît. »

Suit une autre missive où il se montre très soucieux de sa tâche, et très soucilleux:

A urmat o altă misivă în care el se arată foarte îngrijorat de misiunea sa, dar și foarte mîndru:

« *3 august 1917* [65]

Tzara dragă

[I]eri după masă am sosit la Zürich și azi îți scriu vești noi și frumoase. Cred că conform promisiunei tale ai scris *déjà* * la mașină formularele și mi le trimiți numaidecît ca să le expediez din Zürich. Cum știi că nu mai avem bani, te rog împrumută-ne tu bani pentru expediție. Trimite-mi deci, împreună cu scrisorile, și vreo zece lei pentru mărci. Cred că nu te ții de promisiune fiindcă nu mi-ai trimis nici o copie din scrisorile ce ai făcut pentru Italia sau Franța. Sper însă că ai trimis de fiecare dată cel puțin salutările mele. Nu sunt de loc de părere să trimiți tu exemplare în Franța [,] Germania etc. Vreau ca totul să treacă sub mîna mea [,] totul să plece din Zürich dacă vrei să-mi iau răspunderea financiară, cum sunt de altfel angajat. Și încă din motive de formă e caraghios ca publicația să vie din Gruyères [,] banii să meargă la Zürich odată de la unul Tzară și apoi [de] la altul. Cred că ești convins că e pentru binele nostru [;] acum am vreme și mă voi ocupa special de Dada.

Am și văzut pe Corray [66] și mă duc sîmbătă la el cu exemplarele 50. Abia sîmbătă deschide butica. Jules ți-a scris că doi futuriști m-au căutat. Abia scrisesem [i]eri și iar au venit la mine. Numai unul e futurist [;] e un anume *Bino* [,] prieten al lui Prampolini.

Ai complimente de la dînsul. A stat puțin. Mi-a povestit că au scos o revistă „de avanguardă" și cu artiști de avangardă [67], mi-a arătat-o și acolo publici și tu „froide

[64] Marcel Janco: lettre autographe signée, en roumain, à Tristan Tzara, Hotel Fleur de Lys, Gruyères, Canton de Fribourg, 21 juillet 1917, TZR C 2163.

[65] Marcel Janco: lettre autographe signée à Tristan Tzara, poste restante à Neuchâtel (Zurich) 3 août [1917] (cachet poste), 2 pp. 215×165 TZR C 2164. L'astérisque signale les formules en français dans le texte.

[66] *Corray:* propriétaire de la galerie d'art hébergeant Dada à Zurich.

[67] *Bino:* San Miniatelli, futuriste, ami de Prampolini. La revue d'avant-garde à laquelle

[64] Marcel Iancu: scrisoare autografă, semnată, în românește, către Tristan Tzara, Hotel Fleur de Lys, Gruyères, Canton de Fribourg, 21 iulie 1917, TZR C 2163.

[65] Marcel Iancu: scrisoare autografă, semnată, către Tristan Tzara, post restant la Neuchâtel (Zürich), 3 august 1917 (ștampila poștală), 2 pp. 215×165 TZR C 2164. Asteriscul semnalează expresiile franțuzești din text.

[66] Corray: proprietarul galeriei de artă care a găzduit pe dadaiști la Zürich.

[67] Bino: San Miniatelli, futurist, prieten al lui Prampolini. Revista de avangardă la care

lumière" îmi pare[,] dar au publicat-o cu multe greşeli. Un bois * de mine e iar foarte rău reprodus. Acolo aflu că am expus la Palermo ceva. Toată revista e cam varză format avantscoperta cu două coloane în text ca romane[le] de senzaţie şi colaboratori ca Pramp[olini], Bino, Galante, Meriano, Tzara etc., etc.

Nu cred că eşti aşa friand * s-o vezi şi cu drept. Bino e un tip de futurist care „tocmai fiindcă e futurist învaţă şi drept". Guraliv[,] înjură pe toţi şi chiar pe Prampolini, nu cunoaşte nici măcar pe Meriano şi nu îi place cubismul. În fine, eu mă port cu el de sus şi iam *[sic!]* dat să înţeleagă că e bă[i]eţandru încă. Ne mai vedem încă la cafenea Vineri de unde îţi scriu împreună cu el o carte poştală. Sper că eşti sănătos. Eu abia m-am ordonat că a trebuit să plec. În fine. Aştept scrisorile tale numaidecît. Îţi trimit încă cîteva cărţi poştale şi te sărut. Acum pictez serios.

MARCEL. »

La carte postale annoncée est expédiée aussitôt, bilingue, revêtue des trois signaturese; elle rappelle les querelles sur le futurisme à Paris en 1910, dont on sait le peu d'écho qu'il reçut en France:

Cartea poştală anunţată este expediată imediat, bilingvă, blindată cu trei semnături; ea aminteşte disputele care au avut loc la Paris în 1910, asupra futurismului, despre care se ştie ce puţin ecou a produs apoi în Franţa:

« *Cher Tzara* [68],
nous voilà au milieu des discussions ferventes sur le futurisme comme jadis à Paris. Je te salue hardiement.
Ton M. Janco, Bino Miniatelli, V. Berardis.
Jusqu'à maintenant, j'ai attendu chez Corray et il ne m'a rien donné. Nous attendons jusqu'à lundi. A 6 h. je serai là. Salut. Marcel. »

« Dragă Tzara [68]
Iată-ne în miezul unor fervente discuţii asupra futurismului, ca altădată la Paris. Te salută cu îndrăzneală

Ai tăi M. IANCU, BINO MINIATELLI, V. BERARDI

Pînă acum, am aşteptat la Corray şi nu ne-ai dat nimic. Te mai aşteptăm pînă luni. La ora 6 eu voi fi acolo.
Cu bine,

MARCEL. »

L'année suivante, rituellement, Janco communique à Tzara les nouvelles de l'été; il le fait sous la forme d'une gazette exaltée et cryptique, devant l'important tournant que marquera „Dada 3" en décembre 1918, en rompant définitivement avec le cubisme et le futurisme

În anul următor, după ritualul corespondenţei lor, Marcel Iancu îi comunică lui Tristan Tzara noutăţile verii; o face sub forma unei gazete exaltate şi criptice, înaintea importantei cotituri pe care o va aduce *Dada 3* în decembrie 1918, rupînd definitiv cu cubismul şi cu futu-

il fait référence est „*Noi*" (Rome), no. 1, juin 1917 qui publie *Froid jaune* (Tzara, *O.C.* t. I p. 656), avec tant de fautes qu'un rectificatif est nécessaire dans le no. 2—3—4 février 1918 — et deux bois d'Arp et Janco.

[68] Marcel Janco: carte postale illustrée avec message autographe signé à Tristan Tzara poste restante, Neuchâtel. [Zurich 4 août 1917], 89×139, signature autographe de Bino San Miniatelli et de V. Berardis, TZR C 2165. La seconde partie du message est en roumain, portant l'estampille DADA.

se face referire este „*Noi*" (Roma), nr. 1, iunie 1917, care publică *Froid jaune* (v. Tzara, *O.C.*, t. I, p. 656) — cu atîtea greşeli, încît este necesară o erată (în nr. 2—3—4 — februarie 1918) — şi două gravuri de Arp şi Marcel Iancu.

[68] Marcel Iancu: carte poştală ilustrată cu text autograf, semnată, către Tristan Tzara, post restant, Neuchâtel [Zürich, 4 august 1917], 89×139; semnătură autografă a lui Bino San Miniatelli şi a lui V. Berardis, TZR C 2165. Partea a doua a textului este în română, purtînd ştampila DADA.

et en signalant les querelles de paternité qui ne manqueront pas de se faire jour entre les meneurs que sont Tzara et Huelsenbeck, après le retrait mystique d'Hugo Ball.

rismul şi reliefînd disputele asupra paternităţii care nu vor întîrzia să apară între protagoniştii care erau Tzara şi Huelsenbeck, după retragerea mistică a lui Hugo Ball:

« *Bulletin du 20 august 1918* [69]

Les journaux s'occupent incessamment du départ de „Dada". On plaint la mort prématurée du 37/27 Dada et on parle du succès de son séjour à „Hertenstein". Les „Kuepkuristes" écrivent que Dada reçoit un gros ventre d'où naîtra son génie: Dada 3. Comme le public voulait venir voir hier soir la chaise où l'aimable poète sied son poid il y a eu une démêlée avec la police devant le café terrasse à cause de la curiosité croissante. Arp salue fraternellement avec l'excuse de ne pouvoir expédier les grands balots de „revues espagnoles, provençales, portugaises, italiennes" qui arrivent incessamment avec des numéros spéciaux „Tzara" et avec des portraits qui souvent ressemblent à Huelsenbeck. Sans doute qu'on les confonds. Arp rapporte par Neitzel qu'en Allemagne on cherche à démontrer que „Tzara" est le pseudonyme de Huelsenbeck. Nous protestons chaleureusement.

Les agents du Dada

M. JANCO — ARP — MICHELINE — S. H. TÄUBER.

[autres signatures illisibles] »

« Buletin din 20 august 1918 [69]

Ziarele se ocupă neîncetat de divorţul lui „Dada". Se deplînge moartea prematură a lui 37/27 Dada şi se vorbeşte de succesul popasului său la „Hertenstein". „Kuepkuristes" scriu că Dada primeşte un pîntece imens din care se va naşte *geniul* său: Dada 3. Cum publicul voia să vină ieri seară să vadă tronul pe care adoratul poet îşi aşeza trupul a fost o scărmăneală cu poliţia în faţa terasei cafenelei din cauza curiozităţii crescînde.

Arp te salută frăţeşte, cu scuza că nu poate să-ţi expedieze marile baloturi de „reviste spaniole, provensale, portugheze, italiene" care sosesc neîncetat, cu numere speciale „Tzara" şi cu portrete care seamănă adesea cu Huelsenbeck. Fără îndoială că sînteţi confundaţi. Arp raportează prin Neitzel că în Germania se încearcă a se demonstra că „Tzara" ar fi pseudonimul lui Huelsenbeck. Noi protestăm violent.

„Agenţii lui Dada".

M. IANCU — ARP — MICHELINE — S. H. TĂUBER.

[alte semnături ilizibile]. »

L'été 1919 n'apporte pas son lot habituel de nouvelles, et toute correspondance semble avoir été abolie entre les deux compatriotes (pour ne pas dire comparses), ou plus exactement nous n'en avons aucune trace, si ce n'est deux billets en roumain, griffonés à la hâte et déposés au domicile du destinataire:

Vara anului 1919 n-aduce lotul obişnuit de noutăţi; corespondenţa pare a se fi sleit între cei doi compatrioţi (ca să nu spun cei doi amici) sau, mai exact, nu mai avem nici o mărturie, cu excepţia a două bileţele în româneşte, mîzgălite în grabă şi depuse la domiciliul destinatarului:

« Dragă Tzara [70], pupă-mă şi scuză-mă pentru [jocul de] table.

Al tău

MARCEL. »

[69] Marcel Janco: carte-lettre avec message autographe, signé à Tristan Tzara, poste restante, Hertenstein, Vierwaldstätersee [Zürich, 25 août 1918], avec de nombreuses signatures 90×139, TZR C 2166.

[70] Marcel Janco: message autographe à Tristan Tzara s. l. n. d. 1 p. 109×113. TZR C 2168.

[69] Marcel Iancu: scrisoare cu text autograf, semnată, către Tristan Tzara, post restant, Hertenstein, Vierwaldstätersee [Zürich, 25 august 1918], cu numeroase semnături, 90×139, TZR C 2166.

[70] Marcel Iancu: text autograf către Tristan Tzara, s.l.n.d., 1 p., 109×113, TZR C 2168.

M. H Maxy-portret în ulei de Marcel Iancu — și Marcel Iancu în 1915 (fotografii comunicate pe prof. Henri Béhar).

«Am fost iar la 2 1/2 la tine și nu știu unde ai dispărut. În fine, mă duc *singur* [la] tipograful acela[,] dar vino cel puțin tu la Richter [71]. I-am telefonat. Salve

MARCEL.

Vino la 9 cel mai tîrziu.»

[Pe spatele unui afiș scris în germană cu caractere gotice; afișul pare a fi emanația autorităților din Zürich.]

[Scris cu creionul]:

«Tzară [72],

Am primit azi scrisoarea de comandă [pe] care ți-o trimit prin Georges. Tot cu el îți trimit clișeul în chestie. Eu lucrez grozav la conferință[,] altfel aș fi venit [eu] singur.[73] Fă te rog tot posibilul să apară undeva un articol pentru reliefurile mele.[74]

[71] Hans Richter (6.IV.1888 Berlin — II.1976 Angleterre) peintre expressionniste allemand, séduit par l'activité Dada à Zürich, il adhère aussitôt au Mouvement, qu'il tente d'orienter vers l'art abstrait. Avec Viking Eggeling il réalise les premiers films abstraits; il collabore à *„Dada"* et à *„Der Zeltweg"*. Voir son essai: *Dada art et anti-art*, Bruxelles, la Connaissance, 1965.

[72] Marcel Janco: message autographe signé à Tristan Tzara au verso d'une affiche municipale zürichoise s. l. n. d. 1 p. 345×238, TZR C 2169.

[73] *Conférence:* donnée par Janco en janvier 1919 au Kunsthaus de Zürich.

[71] Hans Richter (6.IV.1888 Berlin — II.1976 Anglia), expresionist german, sedus și el de dadaismul de la Zürich, a aderat îndată la Mișcarea pe care a intenționat s-o orienteze spre arta abstractă. Împreună cu Viking Eggeling el realizează primele filme abstracte, colaborează la *„Dada"* și la *„Der Zeltweg"*. Vezi eseul său *Dada art et anti-art*, Bruxelles, la Connaissance, 1965.

[72] Marcel Iancu: text autograf semnat, către Tristan Tzara, pe verso-ul unui afiș municipal zürichez, s.l.n.d., 1 p., 345×238, TZR C 2169.

[73] Conferință: ținută de Marcel Iancu, în ianuarie 1919, la Kunsthaus din Zürich.

Dacă reuşeşti să faci ceva îţi dau 20% din tablouri[le] ce aş vinde cu ajutorul tău şi 15% din rest în comptul *[sic!]* datoriei. Dacă ai ceva pozitiv chiamă-mă printr-o carte poştală. Salve.

MARCEL »

Aussi fragmentaire soit-elle, cette correspondance de Janco, qui n'aborde pratiquement pas les questions d'esthétique qu'il aimait à débattre, confirme, par son caractère extrêmement pratique, la formule d'Hans Richter: « Tzara et Janco n'étaient pas seulement des compatriotes, mais aussi des amis intimes. Mais pendant que Tzara représentait le côté agressif et anti-art, lui Janco cherchait fiévreusement pour le dada positiv.»[75]. Elle montre, malgré tout, quelle évolution s'est produite d'un amour de la nouveauté quelque peu naïf, vers une tendance iconoclaste et nettement plus sélective dans ses choix. Sans qu'on puisse en jurer, l'absence de correspondance en 1919 (et a fortiori après) tend à prouver qu'une distance, croissante, s'était établie entre les deux créateurs, pour des raisons esthétiques, le peintre s'orientant vers une abstraction à laquelle le poète avait renoncée sans doute parce qu'il ne travaillait pas le même matériau. Reste qu'à découvrir cette correspondance, on ne peut s'empêcher de songer à l'extraordinaire collaboration de ces deux jeunes gens, tirant argument l'un de l'autre pour construire une oeuvre durable, quoi qu'on en pense[76].

***

La réputation de Tzara a donc, très tôt, franchi les frontières. Grâce au scandale dada, amplifié par la presse parisienne, il représente, d'une certaine manière, le succès établi des avant-gardes, et pour ses compatriotes il est l'homme qu'on visite quand on passe à Paris. Songerait-on à parcourir Rome sans solliciter une audience au Vatican? En matière d'expression artistique, la nouveauté passe par Dada et donc par Tzara. Breton dut en convenir lorsque l'organisation

Deşi fragmentară, această corespondenţă a lui Marcel Iancu care nu abordează practic problemele de estetică pe care el dorea să le dezbată, confirmă, prin caracterul ei extrem de viu, formula lui Hans Richter: « Tzara şi Iancu nu erau doar compatrioţi, ci prieteni intimi. Dar, în vreme ce Tzara reprezenta latura agresivă şi anti-arta, Marcel Iancu căuta cu înfrigurare sensul pozitiv al dadaismului »[75]. Ea demonstrează, cu toate acestea, ce evoluţie a avut o iubire pentru nou, poate puţin naivă, spre o tendinţă iconoclastă şi net mai selectivă în opţiunile sale. Fără a putea jura, absenţa corespondenţei în 1919 (şi *a fortiori* după aceea) tinde a proba că o distanţă tot mai accentuată se strecurase între cei doi creatori, din raţiuni estetice, pictorul orientîndu-se spre un abstracţionism la care poetul renunţase fără îndoială pentru că nu lucra cu acelaşi fel de material. Rămînînd să fie redescoperită această corespondenţă, nu poţi fi împiedicat să te gîndeşti la extraordinara colaborare a celor doi tineri artişti, fiecare din ei influenţîndu-l pe celălalt în zămislirea unei opere durabile, orice s-ar crede. [76]

***

Reputaţia lui Tristan Tzara deci a depăşit, foarte repede, toate frontierele. Graţie scandalului produs de mişcarea dadaistă, amplificat de presa pariziană, el reprezintă, într-o bună măsură, succesul suprem al avangardei şi, pentru compatrioţi, el este omul pe care-l vizitează neapărat cînd trec pe la Paris. Poţi merge la Roma fără să ceri o audienţă la Vatican?

În materie de expresie artistică, noutatea însemna curentul Dada şi, deci, Tristan Tzara. Chiar André Breton a trebuit să se recunoască învins cînd al său „congres pentru determinarea

---

[74] *l'article pour mes reliefs: Marcel Janco et la peinture non figurative* (Tristan Tzara, *O.C.*, t. I, pp. 555—56) qui explique et analyse très sérieusement le travail du peintre, est resté inédit à l'époque.

[75] *Hans Richter:* témoignage în: *Marcel Janco* (1916—1958, Tel Aviv) 1959, n.p.

[76] Voir par exemple le poème *Circuit total par la lune et par la couleur* (Tzara, *O.C.*, t. I, p. 191) publié en guise de préface à un album de gravure de Janco, Zürich, 1917.

[74] Articol pentru reliefurile mele: *Marcel Iancu et la peinture non figurative* (Tristan Tzara, *O.C.*, t. I, pp. 555—56), care explică şi analizează foarte serios meseria de pictor, a rămas inedit în epocă.

[75] Hans Richter: mărturie în: *Marcel Iancu* (1916—1958, Tel Aviv) 1959.

[76] Vezi, de exemplu, poemul *Circuit total par la lune et par la couleur* (Tzara, *O.C.*, t. I, p. 191), publicat în chip de prefaţă la un album de gravuri de Marcel Iancu, Zürich, 1917.

de son « congrès pour la détermination des directives et la défense de l'esprit moderne» échoua devant l'hostilité de celui-ci. Dada enterré par la fanfare des Beaux-Arts, Tzara n'a pas disparu avec lui: il occupe toujours une place essentielle du Kamchatka littéraire, même s'il se refuse à suivre les surréalistes dans leur phase — suspecte à ses yeux — de sommeils provoqués. Le débat entre les divers tenants du surréalisme — celui d'Ivan Goll, celui d'Albert-Birot et celui de Breton — est si vif qu'on en rend compte dans les revues spécialisées de Roumanie, l'auteur des 7 Manifestes Dada (parus au même moment, en 1924) servant à l'occasion d'oracle. Pour ses compatriotes roumains, Tzara sert à la fois d'initiateur dans la vie artistique parisienne — ce qu'il fait de bonne grâce — et de modèle, prouvant qu'on peut s'installer à Paris et y faire son chemin.

Benjamin Fondane et Ilarie Voronca deviendront des roumains de Paris, gardant le contact avec les revues de Bucarest qu'ils alimentent d'échos et d'articles, tout en construisant un édifice littéraire propre, que la postérité commence à saluer. Benjamin Fondane, qui est encore Fondoianu, est envoyé vers Tzara par le peintre M. H. Maxy, directeur artistique de Contimporanul, **la revue de Ion Vinea, lequel n'a pas dû ménager ses conseils ironiques.**

directivelor și pentru apărarea spritului modern" a eșuat în fața ostilității acestuia. Înmormîntat fiind dadaismul de fanfara Artelor Frumoase, Tristan Tzara n-a dispărut odată cu acesta; el ocupă mereu un loc esențial în Kamciatka literară, chiar dacă refuză să-i urmeze pe suprarealiști în faza — suspectă în ochii lui — de provocată somnolență. Disputa dintre diversele tendințe ale suprarealismului — direcția lui Ivan Goll, a lui Albert-Birot și cea a lui Breton — este așa de vie, încît ea răzbate și în revistele specializate din România, autorul celor 7 *Manifestes Dada* (apărute în același timp, în 1924) fiind luat, la nevoie, drept profet. Pentru compatrioții săi români, Tzara a servit, totodată, de îndrumător și inițiator în viața artistică pariziană — ceea ce a fost de bun augur — și de model, dovedind peremptoriu că te poți instala la Paris și că poți să-ți afli, aci, un drum al tău.

B. Fundoianu și Ilarie Voronca se vor stabili la Paris, păstrînd legătura cu revistele din București pe care ei, la rîndul lor, le alimentau cu articole și ecouri, fiecare înălțîndu-și un edificiu literar propriu pe care posteritatea a început să-l aprecieze.

Benjamin Fondane, care este încă Fondoianu, este trimis la Tristan Tzara de pictorul M. H. Maxy [a], director artistic la *„Contimporanul"* lui Ion Vinea, și n-a trebuit să menajeze sfaturile sale ironice.

[a] M. H. Maxy (1895—1971), pictor și grafician. Conducător al revistei *„Integral"*. Director al Muzeului de artă al R. S. România.

« Rue Jacob, 15, Mercredi [77]

Cher Monsieur Tzara, j'ai enfin appris votre adresse et je vais pouvoir m'acquitter d'une charge (plutôt légère) que notre ami Maxy a eu l'imprudence de me la faire porter. Ce n'est qu'un avant-goût à la célébrité qu'il désire — vous lui avez assurément promis pour ces trois *constructions dont j'apporte les photos — la publicité. C'est tout.*

Si vous avez un quart d'heure disponible, pour me recevoir, je serais heureux aussi de vous voir. Sinon écrivez-moi un mot. Je chercherai une enveloppe plus grande que les miennes pour vous communiquer les photos. C'est ce qui m'a empêché de le faire ce soir même. Car je ne veux pas d'un prétexte pour que je puisse vous voir.

Bien à vous. B. Fundoianu, rue Jacob, 15.»

« Strada Iacob nr. 15, miercuri.[77]

Dragă domnule Tzara, am aflat în cele din urmă adresa dumneavoastră și pot să mă achit de un schimb (sper cît mai ușor) pe care prietenul nostru comun Maxy a avut imprudența să mi-l înlesnească. Nu e decît o anticipare la celebritatea pe care

[77] Benjamin Fondane: lettre autographe signée à Tristan Tzara, 39 rue Delambre, Paris, 30 janvier 1924 (cachet de la poste) 2 pp. 180×133. TZ*R* 1704.

[77] Benjamin Fondane: scrisoare autografă semnată, către Tristan Tzara, 39 rue Delambre, Paris, 30 ianuarie 1921 (ștampila poștei), 2 pp., 180×133, TZR 1704.

o dorește: i-ați promis publicitatea pentru cele *trei* „construcții" ale căror fotografii vi le aduc eu acum. Aceasta-i totul.

Dacă aveți un sfert de oră disponibil ca să mă primiți, aș fi așa de fericit să vă văd. Dacă nu, vă rog să-mi scrieți un cuvînt. Eu voi căuta un plic mai mare decît ale mele pentru a face să vă parvină fotografiile. E ceea ce m-a împiedicat să vi le trimit chiar în această seară. Căci nu vreau să mă folosesc de un pretext pentru a vă putea vedea.

Cu bine,

B. FUNDOIANU
Strada Iacob, nr. 15.»

Les relations entre Tzara et Fondane s'établissent autour de la revue „Contimporanul", à laquelle ils collaborent tous deux. Le numéro d'avril 1924 contient à nouveau un poème roumain de Tristan, et celui de mai un Manifeste activiste adressé à la jeunesse, dont l'annonce n'a pas dû laisser Tzara indifférent. On y proclame: « À bas l'Art, parce qu'il s'est prostitué! La poésie n'est qu'un pressoir pour comprimer la glande lacrymale des vierges de tout âge. Le théâtre, une recette pour la mélancolie des marchands de conserves; la littérature, clystère rassis; l'art dramatique, un bocal avec des foetus fardés; la peinture, les langes de la nature étendus dans les bureaux de placement;[...]»[78]. A ce déblayage d'allure dadaïste succédaient des propositions de caractère futuriste qui durent le laisser pantois quand Fondane le lui apporta, tant elles évoquaient un débat pour lui dépassé:

Relațiile dintre Tristan Tzara și B. Fundoianu se stabilesc în jurul revistei *„Contimporanul"*, la care colaborează amîndoi. Numărul din aprilie 1924 conține, din nou, un poem românesc al lui Tristan Tzara [b] și cel din mai un *Manifest activist către tinerime*, al cărui enunț nu putea să-l lase indiferent pe Tristan Tzara. Se proclama aici: *« Jos Arta / că s-a prostituat ! / Poezia nu e decît un teasc de stors glanda lacrimală a fetelor de orice vîrstă ; / Teatrul, o rețetă pentru melancolia negustorilor de conserve ; / Literatura, un clistir răsuflat ; / Dramaturgia, un borcan de fetuși fardați ; / Pictura, un scutec al naturii, întins în saloanele de plasare ; / [...]* [78] »[c].

Acestei pregătiri a terenului de alură dadaistă îi urmau alte sugestii cu caracter futurist, care trebuie că l-au surprins pe Tzara cînd Fundoianu i le-a adus, atît timp cît ele evocau o dezbatere pentru el depășită:

[b] Este vorba de poezia *Port* (în limba franceză, în „*Contimporanul*", an IV, nr. 57—58, aprilie 1925, p. 6).

[c] „*Contimporanul*", an. III, nr. 46, mai 1924 p. 10.

În același număr al revistei, Tristan Tzara semnează poezia *Însercată* (p. 14), datată „1913, Mangalia".

« *15 rue Jacob, Jeudi* [79]

Cher Monsieur et ami, je passerai vous voir demain vers midi ; m'accompagneront les deux „Contimporanul" *que je vous ai promis. J'ai demandé déjà le* „Cuvântul liber" *du pays.*

Je vois que vous prêtez votre concours au bal du 14 juillet. Il me sera plus qu'agréable d'y assister. Vous embêterai-je beaucoup si je vous demandais (j'espère que vous en avez les moyens) deux places pour ce bal. Vous me le direz de vive voix. Bien à vous. B. Fundoianu. »

« *Strada Iacob, nr. 15, joi*[79]

Dragă domnule și prietene, voi trece să vă văd mîine spre prînz; mă vor însoți cele două numere din *„Contimporanul"* pe care vi le-am promis.

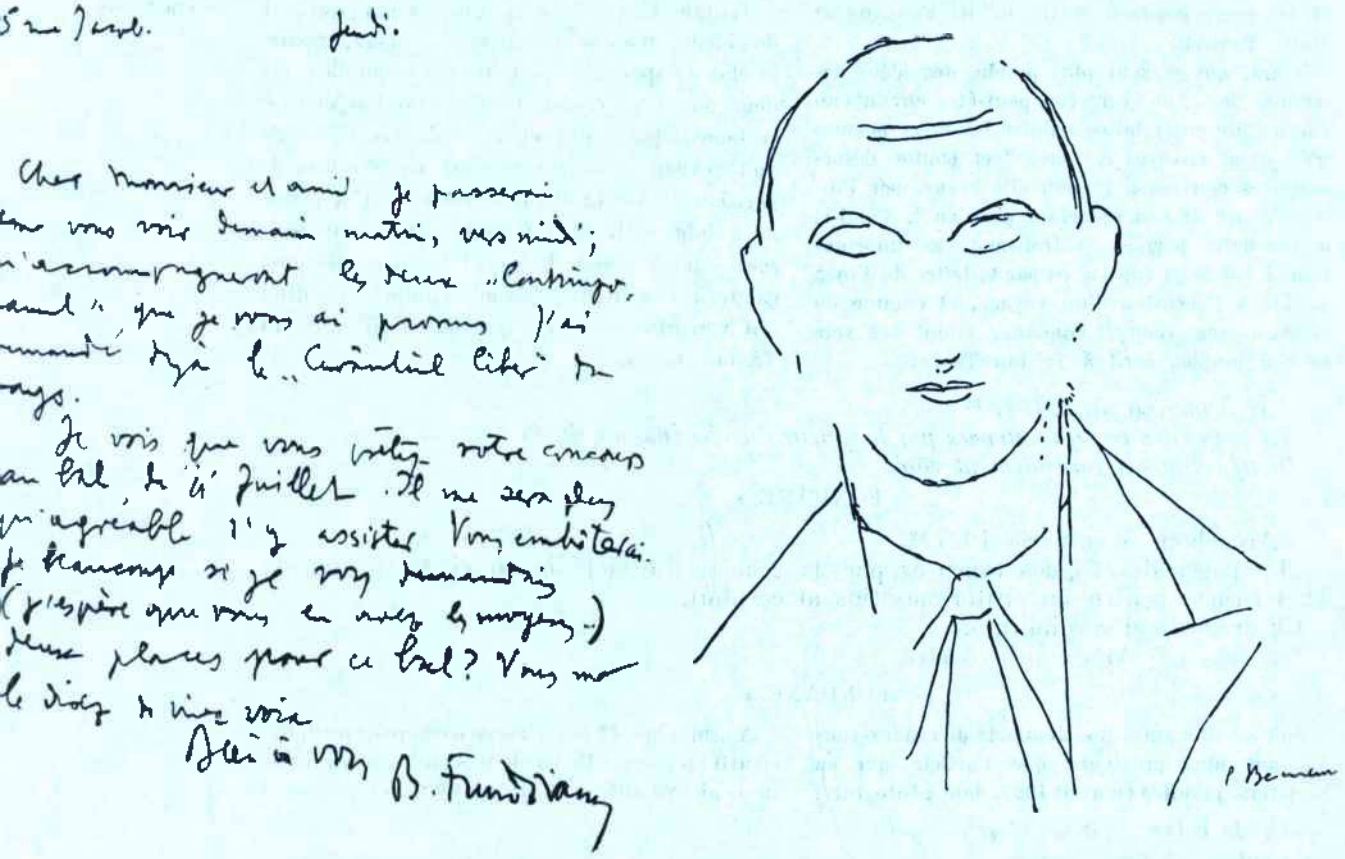
Am cerut deja *„Cuvîntul liber"* din țară. Văd că vă dați concursul la balul din

[78] „*Contimporanul*", mai 1924; nous citons d'après la traduction donnée par Sacha Pana dans sa conférence à la Maison des Lettres (Paris) le 27 avril 1966.

[79] Benjamin Fondane: lettre autographe signée à Tristan Tzara s. d., 1 p. 181×140 TZR C 1705, certainement début juillet 1924.

[78] „*Contimporanul*", mai 1924 (citățm după traducerea lui Saşa Pană din conferința sa de la Maison des Lettres, Paris 27 aprilie 1966).

[79] B. Fundoianu: scrisoare autografă, semnată, către Tristan Tzara, s.d., 1 p., 181×140, TZR C 1705; cu siguranță începutul lui iulie 1924.

14 iulie. Mi-ar fi extrem de plăcut să pot asista şi eu. V-aş plictisi prea mult dacă aş îndrăzni (sper să nu vă fie imposibil) să vă cer şi eu două locuri pentru acest bal?

Mi-o veţi spune prin viu grai. Cu bine,

B. FUNDOIANU. »

En mars 1925, un événement important se produit dans l'histoire des revues littéraires roumaines: „Contimporanul" absorbe „Punct" / Point /, publication hebdomadaire ayant les mêmes collaborateurs. Les lecteurs en sont ainsi avisés: « Scarlat Callimachi, Marcel Janco, Ion Vinea, Directeurs de „Contimporanul" et du „Punct", désirant unir leurs forces de propagande afin de mieux soutenir l'effort moderne en Roumanie, ont décidé la fusion des deux revues en une seule sous le nom de „Contimporanul" qui paraîtra, augmenté, une fois par mois et se vendra au prix de 3 lei.» Aussitôt M. H. Maxy en quitte la rédaction (voir ci-dessus p. 11) et, avec quelques dissidents, fonde la revue „Integral", « revue de synthèse moderne, organe des tendances modernes nationales et à l'étranger» dont les collaborateurs à Bucarest sont F. Brunea, Ion Călugăru et Ilarie Voronca,

În martie 1925, un eveniment important se petrece în istoria revistelor literare româneşti: *„Contimporanul"* absoarbe revista *„Punct"*, publicaţie săptămînală cu aceiaşi colaboratori. Cititorii lor sînt avizaţi astfel: *« Revistele „Punct" şi „Contimporanul" pentru a-şi uni forţele lor de propagandă au decis fuziunea lor într-un singur organ sub titlul „Contimporanul". Comitet de direcţie: Scarlat Callimachi, M. Iancu, Meliţa* [sic!] *Petraşcu, I. Vinea.* »[d]

Îndată, M. H. Maxy părăseşte redacţia (vezi mai sus p. 11)[e] şi, cu alţi cîţiva « dizidenţi », scoate revista „*Integral*", *Revistă de sinteză modernă*, « organ al tendinţelor moderne naţionale şi pentru străinătate », ai cărei redactori din Bucureşti sînt F. Brunea, Ion Călugăru şi Ilarie Voronca şi, corespondenţi din Paris, B. Fundoianu şi Mattis Teutsch.

[d] Notă publicată sus, în stînga, pe ultima pagină din *„Contimporanul"*, an IV, nr. 55—56, martie [1925].

[e] În revista noastră, nr. 3/1981, p. 136.

et les correspondants parisiens B. Fondane et Mattis Teutsch.

Tzara, qui se sent plus proche des idées défendues par „Integral" (ou peut-être circonvenu par les présents) laisse publier les deux poèmes qu'il avait envoyés à Vinea [80] et confie désormais ses oeuvres à la nouvelle revue, par l'intermédiaire de son rédacteur parisien [81]. Celui-ci le rencontre parfois, et transmet ses informations à Bucarest (on l'a vu par la lettre de Vinea p. 11). A l'occasion d'un voyage, et comme on présente ses voeux, Fondane, citant ses vers avec à propos, écrit à Tristan Tzara:

Tristan Tzara, care se simțea mai apropiat de ideile apărate în „*Integral*" (sau, poate, înșelat de aparențe), permite să i se publice cele două poeme pe care le trimisese lui Ion Vinea [80] și încredințează de acum încolo creațiile sale noii reviste, prin intermediul redactorului ei parizian [81]. Acesta îl întîlnește adesea și transmite informații la București (s-a văzut scrisoarea lui Vinea de la pag. 11). Cu ocazia unei călătorii, cum îi era obiceiul, Fundoianu, citind din versurile sale cu *à propos*-uri, îi scria lui Tristan Tzara:

« *Arcachon, le 5. 1. 1927* [82]
„les pages des vagues tournées par le lecteur du ciel inassouvi". [83]
Bien à vous et cordialement vôtre
FONDANE. »

« Arcachon, 5 ianuarie 1927 [82]
„les pages des vagues tournées par le lecteur du ciel inassouvi" [83] (pagini de vagi turnee pentru un cititor nesățios al cerului).
Cu dragoste și cordialitate,
Al dumneavoastră
FONDANE. »

Suit aussitôt après une demande de rendez-vous d'autant plus pressante que l'article qui en résultera paraîtra en avril 1927, dans „Integral":

A urmat îndată după aceea o cerere de întîlnire, cu atît mai presantă, cu cît articolul care va rezulta de aici va apărea în aprilie 1927, în „*Integral*":

«*[„INTEGRAL" — Revue d'art moderne]*
B. Fondane, 19 rue Monge.
Ce lundi [84],
Cher Tzara, nous permettez-vous de passer vous voir demain mardi vers onze heures, Voronca et moi? Nous aimerions beaucoup vous trouver à la maison.
Bien à vous.
FONDANE. »

---

[80] „*Contim*$_t$ *ranul*" publie *Port* en mars 1925 et *Frontière* en mai 1925.

[81] „*Integral*" publie d'abord un compte-rendu des 7 *Manifestes Dada* par F. Brunea, no. 1, mars 1925, puis de Tristan Tzara: *Le secret de Mouchoir de nuages*, no. 2, avril 1925; Poèmes: *Le condamné, Arrivée*, no. 4, juin 1925; *Paysages et accidents*, no. 9, décembre 1926; Poèmes de *L'Indicateur des chemins de cœur*, no. 12, avril 1927; un extrait de l'*Homme approximatif*, no. 13—14, juin-juil. 1927; *Evasion*, no. 15, avril 1928.

[82] *Benjamin Fondane:* carte-postale avec message autographe signé, à Tristan Tzara, 90×135, TZR C 1627.

[83] Vers extrait du poème *Règle* de l'*Indicateur des chemins de cœur* (Tzara, *O.C.*, t. II, p. 18).

[84] Benjamin Fondane: carte-lettre avec message autographe, signé, à Tristan Tzara [janvier 1927], 90×40, TZR C 1628.

[80] „*Contimporanul*" publică *Port*, în martie 1925, și *Frontieră*, în mai 1925.

[81] „*Integral*" publică mai întîi o dare de seamă despre cele 7 *Manifestes Dada*, semnată de F. Brunea; nr. 1, martie 1925; apoi de Tristan Tzara: *Le secret de Mouchoir de nuages*, nr. 2, aprilie 1925; poemele: *Le condamné, Arrivée*, nr. 4, iunie 1925; *Paysages et accidents*, nr. 9, decembrie 1926; Poeme din *L'Indicateur des chemins de cœurs*, nr. 12, aprilie 1927; un extras din *L'Homme approximatif*, nr. 13—14, iunie-iulie 1927; *Evasion*, nr. 15, aprilie 1928.

[82] Benjamin Fondane: carte poștală ilustrată cu text autograf, semnată, către Tristan Tzara, 90×135, TZR C 1627.

[83] Vers extras din poemul *Règle* din *L'Indicateur des chemins de cœur* (Tzara, *O.C.*, t. II, p. 18).

[84] Benjamin Fondane: scrisoare cu text autograf, semnată, către Tristan Tzara [ianuarie 1927], 90×140, TZR C 1628.

«[„INTEGRAL" — Revistă de sinteză modernă]
B. Fondane, str. Monge nr. 19

Luni,[84]

Dragă domnule Tzara, ne veți permite să trecem să vă vedem mîine, marți, spre orele 11, Voronca și cu mine! Am dori mult de tot să vă găsim acasă.

Cu dragoste,

FONDANE.»

Un autre roumain est entré en scène, Ilarie Voronca, dont nous parlerons ci-dessous. C'est lui qui rédige le compte-rendu de l'entretien pour „Integral". Article extrêmement intéressant puisque, outre un portrait sensible du poète, on y trouve exprimée sa position très critique à l'égard de l'adhésion des surréalistes du Parti communiste (démarche qu'il acceptera à son tour trois ans après!)[85]. Or, il faut bien voir qu'à cette date, n'appartenant à aucun groupement, il se trouve isolé à Paris. Seules des revues étrangères lui permettent de faire entendre la voix de L'Homme approximatif. **Une telle fidélité des jeunes roumains mérite une attention à leurs sollicitations qui ne se démentent pas:**

Un alt român intrase în scenă, Ilarie Voronca, despre care vom vorbi mai jos. El este cel care va redacta convorbirea cu Tzara pentru *„Integral"*. Articol extrem de interesant, pentru că, în afara unui portret sensibil al poetului, se găsește aici exprimată poziția foarte critică a acestuia cu privire la adeziunea suprarealiștilor la partidul comunist (demers pe care îl va accepta, la rîndul său, el însuși, trei ani mai tîrziu!)[85] Or, e de văzut că, la acea dată, neaparținînd niciunui grup, el trăia izolat la Paris. Doar revistele străine îi dădeau posibilitatea să-și facă auzită vocea din *L'Homme approximatif*. O asemenea fidelitate nedezmințită a tinerilor scriitori români merita o atenție la solicitările lor:

«„INTEGRAL", Revue d'art moderne
B. Fondane

M. Tristan Tzara
8 bis Villa Junot
Av. Junot Paris

Cher ami[86],

J'aimerais venir vous voir mais j'ai si peu de temps que vous seriez bien aimable de me rendre un service et de me faire tenir un poème ou deux pour le numéro anthologique d'„Integral", *Maxy ayant mis le poème que vous nous aviez confié dans le numéro 12 qui doit vous arriver sous peu*[87].

«„INTEGRAL". Revistă de sinteză modernă
B. Fondane

Domnului Tristan Tzara
Vila Junot 8 bis
Calea Junot Paris

Dragă prietene[86],

Aș dori tare mult să vin să te văd, dar am așa de puțin timp, că ți-aș fi tare recunoscător de mi-ai face un serviciu și de a-mi trimite un poem sau două pentru numărul antologic al *„Integral"*-ului, Maxy programînd deja poezia pe care mi-ai încredințat-o în numărul 12 care trebuie să-ți parvină în curînd[87].

---

[85] Voir I. Voronca *Marchez au pas; Tristan Tzara parle à „Integral,"* *„Integral"*, no. 12, avril 1927, pp. 6—7, texte repris dans Tzara, *O.C.*, t. II, p. 417—18.

[86] Benjamin Fondane: lettre dactylographiée à Tristan Tzara s.l.n.d., 1 p. 274×219 [Paris, mars 1927, d'après le contenu], TZR C 1633.

[87] *„Integral"* publie ce poème de l'*Indicateur des chemins de cœur*, dans son no. 12, avril

[85] Vezi I. Voronca *Marchez au pas: Tristan Tzara parle à „Integral"*, interviu în *„Integral"*, nr. 12, aprilie 1927, pp. 6—7 (text reluat în Tzara, *O.C.*, t. II, pp. 417—418).

[86] Benjamin Fondane: scrisoare dactilografiată, către Tristan Tzara, s.l.n.d., 1 p., 274×219 [Paris, martie 1927, după conținutul scrisorii], TZR C 1633.

[87] *„Integral"* publică poemul *L'Indicateur des chemins de cœur*, în al său număr 12, aprilie

Nous avons de formidables matériaux pour le numéro 13: toute la poésie française d'aujourd'hui et la meilleure y tiendra. Puis-je compter sur vous? Je n'ai que quelques jours pour avoir à envoyer les manuscrits retardataires.

Croyez-moi bien vôtre.

B. FONDANE.»

Avem materiale formidabile pentru numărul 13: toată poezia franceză de astăzi și cea mai bună va intra aici. Pot conta și pe dumneata? N-am decît cîteva zile pentru a trimite manuscrisele întîrziate.

Crede-mă al dumitale devotat

B. FONDANE.»

Après le coup d'éclat de son numéro double où Fondane présente une importante anthologie illustrée des nouvelles tendances de la poésie en France et en Roumanie, "Integral" est sur les genoux et a quelque peine à reprendre son souffle: son ultime livraison sortira avec neuf mois de retard.

Au même moment, le responsable parisien, qui est aussi un essayiste remarquable, reprend contact avec Tzara:

După lovitura de grație a numărului său dublu, în care B. Fundoianu a prezentat o importantă antologie ilustrată de noi tendințe în poezia franceză și românească, „*Integral*" e pe ducă și abia poate să-și mai țină răsuflarea: ultima livrare se va face cu nouă luni întîrziere. În același timp, redactorul parizian care este de asemenea un eseist remarcabil, reia contactul cu Tristan Tzara:

«*ce Vendredi*

Cher Tzara [88]

Coups de téléphone ni visites réitérées à l'avenue Junot ne vous ont livré à mon désir, vous revoir.

Faites-moi donc un signe pour que je puisse vous envoyer dans quelques jours mon livre de Scénarii [89]. *Il y a aussi — et surtout — votre* Indicateur [90] *que j'aimerais avoir, dont j'aimerais parler prochainement, et que je n'ai pas perdu l'espoir de recevoir.*

Bien à vous,

FONDANE.»

1927, p. 11. Le no. 13, anthologie comprenant des collaborations de G. Ribemont-Dessaignes, Joseph Delteil, Max Jacob, Roger Vitrac etc. paraît en juin-juil. 1927 avec un extrait de *L'Homme approximatif*. C'est dire que Tzara a répondu favorablement à la sollicitation.

[88] Benjamin Fondane: carte-lettre avec message autographe signé à Tristan Tzara [Paris, 20 avril 1928, cachet poste], 103×148, TZR C 1629.

[89] Benjamin Fondane: *Trois scénarii:* paupières mûres, barre fixe, mtasipoj. Ciné poèmes, Paris, Documents Internationaux de l'Ésprit nouveau, 1928, s.p. 2 photos dont un frontispice h.t. de Man Ray.

[90] Tristan Tzara: *Indicateur des chemins de cœur*, Paris, Ed. „Jeanne Bucher", 1928 (achevé d'imprimer le 15 janvier) voir *O.C.*, t. II, pp. 4—18.

1927, p. 11; numărul 13, antologic, cuprinzînd colaborări de la G. Ribemont-Dessaignes, Joseph Delteil, Max Jacob, Roger Vitrac etc. a apărut în iunie-iulie 1927 cu un extras din *L'Homme approximatif* (p. 11). Se poate spune că Tristan Tzara a răspuns favorabil solicitării.

[88] Benjamin Fondane: scrisoare cu text autograf, semnată, către Tristan Tzara [Paris, 20 aprilie 1928, ștampila poștei], 103×148, TZR C 1629.

[89] Benjamin Fondane: *Trois scénarii:* paupières mûres, barre fixe, mtasipoj. Trois ciné poèmes, Paris. Documents Internationaux de L'Ésprit nouveau (*Trei scenarii*: ploape grele, bară fixă, mtasipoj. Trei cine-poeme, Paris Documente internaționale ale noului Spirit), 1928, s.p., 2 fotografii dintre care un frontispiciu h.t. de Man Ray.

[90] Tristan Tzara: *Indicateur de chemins de coeur*, Paris, Ed[itura] „Jeanne Bucher", 1928 (terminat de imprimat la 15 ianuarie), vezi *O.C.*, t. II., pp. 4—18.

« Vineri

Dragă Tzara [88]

Nici telefonul, nici vizite repetate pe Calea Junot nu mi-au satisfăcut dorința de a te vedea. Dă-mi un semn ca să pot să-ți trimit în cîteva zile cartea mea de *Scénarii* [89]. E la mijloc, de asemenea, și — mai cu seamă — *Indicatorul* [90] tău, pe care aș dori să-l am, despre care aș vrea să vorbesc în curînd și pe care nu mi-am pierdut speranța că-l voi primi.

Cu bine,

FONDANE.»

Le demandeur recevra le livre, et s'il n'en a pas rendu compte immédiatement (du moins à notre connaissance), il y fera longuement référence dans l'importante étude qu'il consacrera à De Nos oiseaux, **ouvrage dont il accuse réception par une carte postale surprenante:**

Va primi această carte Fundoianu și, dacă n-a dat socoteală despre ea imediat (cel puțin după cunoștința noastră), va face totuși o lungă referință în importantul studiu pe care îl va consacra volumului *De Nos oiseaux*, operă despre care mărturisește o bună impresie într-o carte poștală surprinzătoare:

« *Valencia 11 janvier* [91]

Merci, cher ami, pour vos oiseaux. J'y ai pris un plus grand plaisir que vous ne le pensez, que je ne le pensais moi-même. Votre Fondane. »

« Valencia 11 ianuarie [91]

Mulțumesc, dragă prietene, pentru păsările tale. Mi-a făcut o plăcere mai mare decît îți închipui, și chiar decît aș fi crezut eu însumi.

Al tău

FONDANE. »

[f] Eseu scris în 1933, în limba franceză, sub influența nihilismului existențialist al lui Léon Chestov (cf. Ov. S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. II, Ed. „Minerva", București 1974, p. 397).

Il est vrai qu'à la date où il était mis en vente, ce recueil, imprimé dès 1922 et comprenant des poèmes dada aussi bien qu'un poème roumain traduit, pouvait paraître dépassé aux yeux de son auteur comme à ceux d'un critique aspirant à la modernité. Rapprochant deux formes extrêmes de la création, celle de Valéry et celle de Tzara, qu'indiscutablement il trouve plus riche, l'auteur de Rimbaud le voyou conclut: « Tzara n'est plus un chef d'école ni même un dadaïste, mais un voyant lyrique... » [92]

Une telle sensibilité aux questions qu'il se posait, une telle compréhension de la démarche

Este adevărat că, la data cînd era în vînzare această plachetă, imprimată din 1922 și cuprinzînd poeme dadaiste, ca și un poem românesc tradus, putea să pară depășită în ochii autorului ei, ca și în aceia ai unui critic cu aspirații moderniste. Apropiind două forme extreme ale creației, cea a lui Valéry și cea a lui Tzara, pe care indiscutabil o găsește mai bogată, autorul lui *Rimbaud le voyou* [f] conchide: « Tzara n'est plus un chef d'école, ni même un dadaïste, mais un *voyant* lyrique... » [92] (Tzara nu mai este un șef de școală, nici măcar un dadaist, ci un clarvăzător, un profet). O asemenea sensi-

[91] Benjamin Fondane: carte postale illustrée avec message autographe signé à Tristan Tzara, Valence, 11 janvier [1929], 91×141, TZR C 1626. Il faut mentionner aussi le faire-part dactylographié (TZR C 1630) annonçant l'incinération de son beau-frère, le poète Armand Pascal à Paris, le 13 mars 1929.

[92] Benjamin Fondane: *Poésie pure: de Paul Valéry à Tristan Tzara*, „*Unu*", (Bucarest) 3e A no. 22, février 1930, pp. 5—6.

[91] Benjamin Fondane: carte poștală ilustrată, cu text autograf, semnată, către Tristan Tzara, Valencia, 11 ianuarie [1929], 91x141, TZR C 1626. Trebuie menționată, de asemenea, știrea dactilografiată (TZR C 1630) despre incinerarea cumnatului său, poetul Armand Pascal, la Paris, la 13 martie 1929.

[92] Benjamin Fondane: *Poésie pure: de Paul Valéry à Tristan Tzara*, în „*Unu*", București, an. III, nr. 22, februarie 1933 pp. 5—6.

intime poursuivie lui vaudront de recevoir le prochain recueil de Tzara, L'Homme approximatif, **réagissant sur le coup:**

« *Ce jeudi* [93]

Mon cher Tzara, cent fois merci de l'envoi de votre livre. Vous ne pouvez savoir combien j'ai été touché de ce signe d'amitié. Je me suis déjà engagé, enfoncé jusqu'au cou dans l'Homme *et j'en ai des sangsues plein la peau. Ce terrible voyage! Ce terrible guide! Vous êtes grand comme un tremblement de terre. Bien à vous. Fondane.* »

« Joi [93]

Dragul meu Tzara, de o sută de ori îți mulțumesc pentru cartea trimisă. Nu poți să-ți imaginezi cît m-a emoționat acest semn de prietenie. Mă simt angajat, înfundat pînă-n gît în lectura *Omului* tău și mă trec fiori. Ce călătorie teribilă! Ce ghid teribil! Ești măreț ca un cutremur.

Cu bine,

FONDANE. »

Mais l'auteur de l'Indicateur des chemins de coeur le sait mieux que quiconque: les routes sont faites pour s'éloigner. Fondane mène de son côté une activité d'essayiste original et paradoxal, Tzara rejoint les surréalistes, puis il les quitte par souci d'orthodoxie.

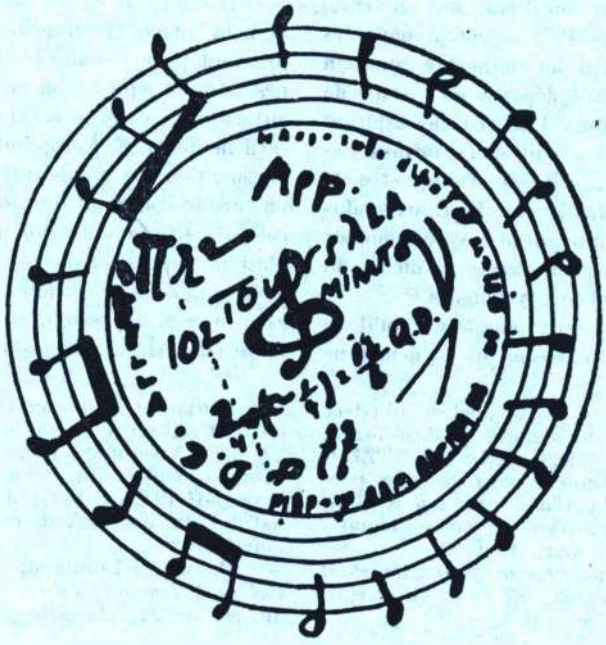
Dar autorul lui *Indicateur des chemins de cœur* o știa mai bine ca oricine: drumurile sînt făcute pentru a se îndepărta. Fundoianu desfășoară, la rîndul său, o activitate de eseist original și paradoxal; Tzara îi reunește pe suprarealiști, apoi îi părăsește pentru a fi consecvent cu sine însuși.

[93] Benjamin Fondane: lettre autographe signée à T. Tzara [Joinville le Pont, 7 mai 1931] 1 p. 270×210, TZR C 1631.

[93] Benjamin Fondane: scrisoare autografă, semnată, către Tristan Tzara, [Joinville le Pont, 7 mai 1931], 1 p., 270×210, TZR C 1631.

(Continuare în numărul viitor)

Traducere și note marginale de
Fănuș BĂILEȘTEANU

Hermann HESSE

«...o parte din tradițiile unei culturi...»

DIN FONDUL ALFRED MARGUL-SPERBER, aflat la Muzeul literaturii române[1], am selectat trei scrisori și două cărți poștale semnate de Hermann Hesse (1877—1962), laureat al Premiului Nobel pentru literatură (1946), autorul romanelor *Jocul cu mărgelele de sticlă*, *Narziss și Goldmund*, *Siddharta*, *Lupul stepelor*, *Peter Camonzind* etc. Faptul că prima carte poștală datează din 1929, iar ultima scrisoare, adresată unui destinatar necunoscut, textul referindu-se la Sperber, din 1960, ne îndreptățește să credem că acest schimb epistolar nu se rezumă numai la cele cinci piese amintite. Corespondența dintre cei doi scriitori a fost inițiată de Sperber, care, urmărind viața literară din Germania, se pare că a cerut lui Hesse explicații în legătură cu unele materiale apărute sub aceeași semnătură. Cartea poștală din 22.V.1929 reprezintă răspunsul confratelui german.

A doua scrisoare nu este datată (plicul nu s-a păstrat); ea conține o poezie, *Die Morgenlandfaht (Călătorie în Orient)*, dactilografiată, însă cu semnătura autografă a autorului, ilustrată cu o acuarelă, pe care o reproducem în acest număr.

Se știe că Hesse a și pictat; în 1920 a apărut la Berna o plachetă cu zece poezii ilustrate de autor. În ediția Suhrkamp din 1953, poezia apare datată 1931.

Următorul mesaj conține aprecierile lui Hesse asupra unor poezii pe care i le-a trimis Sperber. Referirea la poezia *Der Wald (Pădurea)*, inclusă în volumul de debut al lui Sperber, *Gleichnisse der Landschaft* (1934), este singurul element care ne permite o datare aproximativă.

În cartea poștală din aprilie 1939, Hesse face referiri la poeziile din ciclul *Das Mythenbuch (Cartea miturilor)*, incluse ulterior în volumul *Aus der Vorgeschichte*, din 1964. Nu a putut fi identificată «doamna Lilly», o cunoștință comună a celor doi scriitori.

Destinatarul scrisorii din 1960 nu este cunoscut (plicul nu s-a păstrat). Se pare că după o perioadă mai lungă (al doilea război mondial, anii postbelici), în care contactul s-a întrerupt, Sperber a reluat corespondența, trimițînd lui Hesse una dintre cărțile sale recente.

Gudrun BOSSERT

[1] De la Alfred Margul-Sperber (1898—1967), considerat de mulți istorici literari ca fiind cel mai de seamă reprezentant al poeziei germane din România, s-au păstrat mii de scrisori, care atestă bunele relații în care s-a aflat Sperber nu numai cu colegii de breaslă români (Ion Barbu, Ion Pillat, Al. Philippide Mihai Beniuc ș.a.), dar și cu renumiți scriitori din alte țări (T. S. Eliot, Waldo Frank, Franz Fühmann, Peter Huchel, Hans Carossa, Josef Weinheber ș.a.).

I

[Carte poştală]
[Expeditor]:
HERMANN HESSE
Montagnola
bei Lugano (Schweiz)

[Destinatar]:
Mr. Alfr. SPERBER
per Adr. KRUPKA
Cernauti (Rumänien)
Arbeitergasse 1

Sehr geehrter Herr! Ihre Information beruht auf einem Mißverständnis. Es ist zwar mehrmals in Berlin ein Fremder, ein Hochstapler, unter meinem Namen aufgetreten; auch gibt es einen Journalisten, der sich H. Hesse zeichnet, und der oft mit mir verwechselt wird, aber der Schriftsteller Otto Ernst Hesse hat damit nicht das Mindeste zu tun.

Auf jenen Berliner Schwindler, der sich für mich ausgab, machte ich damals die Redaktionen zweier Zeitungen aufmerksam, weitere Schritte habe ich in der Sache nicht getan.

Hochachtungsvoll

H. HESSE

[Expeditor]:
Hermann Hesse
Montagnola
lîngă Lugano (Elveţia)
Nontagnola: 22 V 1929
[Data pe ştampila poştală din Cernăuţi]: 26.V.1929

[Destinatar]:
Domnului Alfr. SPERBER
la adresa KRUPKA
Cernăuţi (România)
Arbeitergasse 1

Mult stimate domnule! Informaţia dumneavoastră se bazează pe o neînţelegere. Ce-i drept, a apărut de mai multe ori la Berlin un străin, un impostor, care s-a folosit de numele meu; de asemenea există un jurnalist care se semnează H. Hesse şi este adesea confundat cu mine, dar scriitorul Otto Ernst Hesse nu are nici o legătură cu toate astea.

Am atras atunci atenţia redacţiilor a două ziare berlineze asupra acelui înşelător, care se dădea drept mine, alte măsuri însă n-am luat în această problemă.

Cu stimă,

H. HESSE

II

Die Morgenlandfahrt

Verloren in der Welt, vom Kreuzheer abgesprengt,
Irrt mancher Bruder in der dürren Wüste
Der Zeit und Zahl, geängstet, abgedrängt
Vom hohen Ziel, für das er stritt und büsste;
Doch ahnt er, während Wüstenbrand ihn sengt,
Stets seines Traumlands holde Palmenküste.

Ihn, den Verirrten, wird erbarmungslos
Der Städt' und Märkte Kindervolk verhöhnen,
Doch Memnon gleich, dem scheintoten Koloss,
Bringt jeder Strahl aus Morgen ihn zum Tönen.
Er lächelt, Don Quichote, dem Zauberschloss
Der Ferne zu und seinen Feen, den schönen.

Pelerinaj în Orient

În lume pierdut, din cruciadă desprins,
Rătăceşte un frate-n pustie,
De timp şi mulţime speriat şi respins
De-un ţel pentru care a stat chezăşie
Sub focul deşertului, slab şi învins,
Visatul său ţărm cu palmieri îl îmbie.

Ce neîndurători ai străzii copii
În suldămi şi ocări l-or scălda,
Asemeni lui Memnon din morţi s-o trezi
Cînd zorii din nou glăsuire i-or da.
Zîmbeşte Quichotte; sînt castelele tîrzii
Şi nobile zîne în liniştea grea.

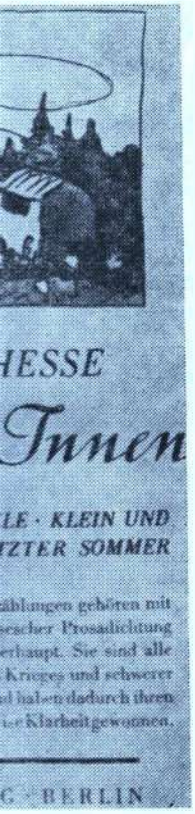
Und immer wieder zwischen Pöbelspott
Und Märtyrerblut hebt da und dort ein Knabe
Den Blick bezaubert auf zu Don Quichote,
Beugt sich, legt das Gelübde ab vor Gott,
Und folgt dem Pilgerzug zum heiligen Grabe.

Gruss von H. HESSE

De-atuncea mereu din al gloatei boicot
Și din rana martirului cîte-un băiat
Privirea-și înalță spre-acel Don Quichotte,
La domnul se leagă prin aprig cuvînt,
Urmînd pelerinii la Sfîntul mormînt.

Salutări de la Hermann HESSE

(Traducere de Nora IUGA)

III

Hochgeschätzter Herr

Ihre Gedichte haben mir gefallen, am meisten Der Wald, *das ich ganz geglückt und schön finde. Daß Sie mit Ihren Versen sich allein und unverstanden finden, glaube ich wohl — es geht uns allen so, auch den scheinbar Anerkannten und Erfolgreichen. Die Zeit ist andern Freuden und Zielen zugewandt als den unsern. Wir müssen auf vieles verzichten. Ich für mich glaube dennoch, daß es einen Sinn hat und eine Aufgabe bedeutet, über diese Zeit hinweg etwas von den Traditionen einer beseelteren Kultur zu bewahren.*

Leider bin ich augenleidend und werde mit meiner Post nie fertig, darum muß ich mich mit diesen Zeilen begnügen.

Mit Grüßen Ihr

H. HESSE

Mult stimate domnule,

Poeziile dumneavoastră mi-au plăcut. Cel mai mult mi-a plăcut *Pădurea (Der Wald)*, pe care o consider reușită și frumoasă. Înțeleg că vă simțiți în privința versurilor proprii singur și neînțeles, dar asta se întîmplă cu noi toți — chiar și cu cei aparent consacrați și încununați cu succese. Astăzi oamenii sînt preocupați de alte bucurii și țeluri decît ale noastre. Noi trebuie să renunțăm la multe. Și totuși am convingerea că are un sens și reprezintă o sarcină să păstrăm dincolo de timpurile acestea o parte din tradițiile unei culturi însuflețite.

Din păcate sînt suferind de ochi și nu reușesc niciodată să-mi termin corespondența. De aceea trebuie să mă limitez la aceste rînduri.

Cu salutări, al dumneavoastră

H. HESSE

IV

[Carte poștală]
[Destinatar]:
Mr. Alfred Margul SPERBER
in Burdujeni Gara
Rumänien

[Ștampilă poștală]: Zürich 15.IV.1939

Hochgeschätzter Herr! Meine Frau wollte Ihnen einige Zeilen senden, kam aber nicht mehr dazu, sie ist jetzt in Ferien, in Griechenland, sie hatte es nach einem schweren, überanstrengenden Jahr voll Sorge und Arbeit sehr nötig. Ich habe Freude an vielen Ihrer Gedichte, namentlich am „Mythenbuch" auch die Art Ihrer Rhythmik finde ich lebeindig [sic!] *und kräftig. Und an den Regenbogenliedern damals, die Frau Lilly mir sandte, hatte ich auch Freude, ich hatte auch Frau Lilly gebeten, Ihnen das mitzutei-*

len. Leider reicht es mir zu literarischen Briefen nicht, ich bin meist krank und stets übermäßig in Anspruch genommen, und jetzt, wo meine Frau fort ist, desto mehr.
Es grüßt Sie herlich Ihr

Hermann HESSE

[Destinatar]:
Alfred Margul SPERBER
Burdujeni Gară
România

[Ştampila poştală]:
Burdujeni gară 18 apr. 939

Mult stimate domnule! Soţia mea a vrut să vă scrie cîteva rînduri, dar nu a mai reuşit înainte de a pleca în vacanţă, în Grecia, unde se află acum. După un an greu şi foarte obositor, plin de muncă şi griji, a avut nevoie de odihnă. Îmi plac multe din poeziile dumneavoastră, mai ales *Cartea miturilor (Mythenbuch)*, de asemenea găsesc că ritmica poeziilor este vioaie şi accentuată. Şi cîntecele curcubeului, pe care mi le-a dat atunci doamna Lilly, mi-au plăcut; o rugasem pe doamna Lilly să vă comunice aceasta. Din păcate nu ajung să scriu scrisori literare pentru că sînt adesea bolnav şi întotdeauna prea ocupat, mai ales acuma, cînd soţia mea lipseşte.
Vă salută călduros al dumneavoastră

Hermann HESSE

V

[Scrisoare fără plic]
[Destinatar neidentificat]
[Expeditor]:
Dr. h. c. H. HESSE
Montagnola
bei Lugano (Schweiz)

Oktober 60

Sehr geehrter Herr
Dnke für Ihre Mitteilung.
Ich hätte mich bei Herrn Sperber längst schon für ein Buch bedankt, das er mir sandte. Aber es war ohne Angabe der Adresse des Absenders angekommen. Nun bitte ich Sie, ihm meiner Frau und meine herzlichen Grüsse und unsern Dank auszusprechen und ihm die Beilagen zu geben. Im Voraus besten Dank dafür!
Hochachtungsvoll Ihr

H. HESSE

[Expeditor]:
Dr. h. c. H. Hesse
Montagnola
lîngă Lugano (Elveţia)

Octombrie 60

Mult stimate domnule
Vă mulţumesc pentru informaţie.
I-aş fi mulţumit domnului Sperber demult pentru o carte, pe care mi-a trimis-o. Dar cartea a sosit fără adresa expeditorului. Acum vă rog pe dumneavoastră să-i transmiteţi din partea mea şi a soţiei mele mulţumiri şi cordiale salutări şi să-i daţi hîrtiile anexate. Vă mulţumesc anticipat!
Cu stimă al dumneavoastră

H. HESSE

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 aprilie—30 iunie 1981)

A

ARGHEZI (Tudor)

Popescu-Cadem (Constantin) — *De la ierodiaconul Iosif la pamfletarul acerb* — Contribuții documentare. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 2 (43), 1981, pp. 183—186.

B

BARBU (Ion)

Coloșenco (Mircea) — *«...am avut să lupt cu cele mai aspre lipsuri...»*; *«O mare operă, dar și un strălucit învățământ...»* — epistole și alocuțiuni. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 2(43), 1981, pp. 142—146.

BLAGA (Lucian)

v. BREAZU (Ion), Curticeanu (Mircea). „*Tribuna*", anul XXV, nr. 20 (1272), 14 mai 1981, p. 2.

v. BREAZU (Ion), Curticeanu (Mircea). „*Echinox*", anul XIII, nr. 4—5, aprilie — mai 1981, p. 28

BRANDES (Georg)

Jung (Christina) — File de corespondență. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 2(43), 1981, pp. 168—174.

BREAZU (Ion)

Curticeanu (Mircea) — *De Amicitia* — corespondență inedită Ion Breazu—Lucian Blaga — scrisori referitoare la piesa *Avram Iancu*. „*Tribuna*", anul XXV, nr. 20(1272), 14 mai 1981, p. 2.

Curticeanu (Mircea) — *Ion Breazu inedit (XI) — Scrisori către Lucian Blaga* — corespondență inedită din serialul de Arhivă al revistei. „*Echinox*", anul XIII, nr. 4—5, aprilie — mai 1981, p. 28.

C

CARACOSTEA (D.)

Stroe (Petre) — *«...limba națională privită ca artă...»* — profesiune de credință. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 2(43), 1981, pp. 130—138.

CĂLINESCU (G.)

Ilin (Stancu) — *«O mizantropie principială este nepatriotică...»* — considerații pe marginea unei noi istorii a literaturii române. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 2(43), 1981, pp. 82—89.

CRUCEANU (Mihail)

În viligiatură — revistă în două acte. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 2(43), 1981, pp. 46—61.

E

EMINESCU (Mihai)

Petrescu (Mariana), Noica (Constantin) — File germane din manuscrisele lui Eminescu — Însemnările în limba germană din caietele lui Eminescu, mss. 2287, traduse de Mariana Petrescu și prezentate de Constantin Noica. „*Transilvania*", anul X (LXXXVII), nr. 6, iunie, supliment, între pp. 6—7.

Vatamaniuc (D.) — *«...în numele țării...»*; *«...un biet stat de plugari...»*; *«Prooroc mincinos...»*; *«...Se cere deci o oarecare cultură...»*; *«...lupta lui Don Quixotte cu morile de vînt..»*; *«...din nefericire...»* — fragmente publicistice. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 2(43), 1981, pp. 36—41.

G

GOGA (Octavian)

Oprișan (I) — *«...Sentimentul de pietate ce a resimțit umanitatea întreagă în fața revoluției ruseștî»* — corespondență de familie. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 2(43), 1981, pp. 175—182.

Florescu (Nicolae) — *Corespondență — Între Goga și Maiorescu.* — Scrisori către Titu Maiorescu. „*Cronica*", anul XVI, nr. 15(793), 10 aprilie 1981, p. 3.

v. MAIORESCU (Titu), Pop (Augustin, Z. N.).

Pop Marius — *Octavian Goga inedit* — Dedicație autografă inedită pe caietul mss. II, 71, p. 1 (B.A.R.), adresată Veturiei Goga împreună cu sonetul *Carnetul.* — Catrenul *Senină zi...* „*Tribuna*", anul XXV, nr. 14(1267), 2 aprilie 1981, p. 6.

v. PUȘCARIU (Sextil), Vulpe (Magdalena).

GOLESCU (Alexandru)

v. ODOBESCU (Al.), Bucur (Marin).

GRAUR (Constantin)

Constantinescu-Podocea (Mihaela) — *«...cei de azi ca urmași ai celor de ieri»* — pagini din corespondența cu Ion Pas. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 2(43), 1981, pp. 101—108.

H

HASDEU (B. P.)

Ilin (Stancu) — *Trei miri și trei mirese* — vodevil. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 2(43), 1981, pp. 118—129.

K

KOGĂLNICEANU (Mihail)

Kogălniceanu (Ion M.) — *«...iubind și servind cu credință și dragoste frumoasa noastră țară România...»* — testament. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 2(43), 1981, pp. 43—45.

M

MAIORESCU (Titu)

v. GOGA (Octavian), Florescu (Nicolae).

Pop (Augustin Z. N.) — *Goga în 1906 — cu o însemnare inedită de Titu Maiorescu* — recomandare trimisă de Titu Maiorescu lui Ion Bianu. „*Tribuna*", anul XXVI, nr. 14(1267), 2 aprilie 981, p. 3.

MIHĂESCU (Gib. I.)

Andriescu (Al.) — *În rezervă* — povestire. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 2(43), 1981, pp. 70—75.

Florea (Ghiță) — *Hamlet; Venere și madonă; Teatrul lui Caragiale* — teze și improvizații din anii de școală. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 2(43), 1981, pp. 150—153.

N

NĂDEJDE (Ioan)

Ivănescu (D.) — *Contemporanul — Documente* — Raportul întocmit de Ion Pop Florentin, directorul Liceului Național din Iași, către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, asupra ideilor socialiste. „*Cronica*", anul XVI, nr. 26(904), 26 iunie, p. 3. — Telegrama Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice către directorul Liceului Național din Iași privind excluderea din învățământ a prof. Ioan Nădejde. *(Ibidem).*

O

ODOBESCU (Al.).

Bucur (Marin) — *«...Să iubim pe bieții stră-strămoșii noștri...»* — scrisori către Alexandru G. Golescu, Hermiona Quinet, Iuliu Zanne. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 2(43), 1981, pp. 111—115.

P

PAPADAT-BENGESCU (Hortensia)

Stamatiadi (Dimitrie) — *Peisagiul* — un alt fragment din *Fetița.* „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 2(43), 1981, pp. 63—65.

PAS (Ion)

v. GRAUR (Constantin), Constantinescu-Podocea (Mihaela).

PREDA (Marin)

Crăciun (Victor) — *Ultima scrisoare a lui Marin Preda* — adresată lui Yves Berger. „*Ramuri*", nr. 6(204), iunie 1981, p. 5.

PUȘCARIU (Sextil)

Vulpe (Magdalena) — *Sextil Pușcariu* — scrisoare adresată Ministerului privind ștergerea din bugetul Statului a subvenției Muzeului Limbii Române — scrisoare, din același motiv, adresată lui Octavian Goga. „*Echinox*", anul XIII, nr. 4—5, aprilie — mai 1981, p. 13.

S

SPERANȚIA (Th.)

Ivănescu (D.) — *Contemporanul — Documente.* Ordinul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice semnat V. A. Urechia, către Direcția Liceului Național din Iași, în legătură cu activitatea socialistă a lui Th. Speranția. „*Cronica*", anul XVI, nr. 26(904), 26 iunie 1981, p. 3.

T

TZARA (Tristan)

v. VINEA (Ion), Béhar (Henri).

V

VIANU (T.)

Țarălungă (Ecaterina) — « *...reflectarea literară a tumultului social...* » — probleme ale literaturii române în perioada 1900—1944. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 2(43), 1981, pp. 91—98.

VINEA (Ion)

Béhar (Henri) — corespondență cu Tristan Tzara. „*Manuscriptum*", anul XII, nr. 2(43), 1981, pp. 157—166.

Z

ZANNE (Iuliu)

v. ODOBESCU (Al.), Bucur (Marin).

Iconografie

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: Ion Barbu (140); G. Călinescu (104, 122); Ion Chiru-Nanov (166); Mihai Eminescu (14, 15); B. P. Hasdeu (124); G. Ibrăileanu (27, 29, 31, 32); Mihail Kogălniceanu (116, 119); E. Lovinescu (33, 34, 35, 37, 40, 41, 42, 53, 55, 56); T. Maiorescu (34); Anton Pann (73, 76); Perpessicius (38, 80, 81, 84, 86, 87, 88, 98, 99, 105, 161); Mihail Sadoveanu (60); Tudor Vianu (22, 23, 24).

FOTOGRAFII: Ion Barbu (137); G. Călinescu (120); Ion Chiru-Nanov (167); Gala Galaction (142, 147); Luki Galaction (141); Marcel Iancu (173); E. Lovinescu (48, 50, 51, 54, 58, 59, 155; acte — 151, 157); Perpessicius (39, 83, 86, 87, 93, 103, 109); Liviu Rebreanu (*Hors-texte*); Mihail Sadoveanu (66).

DESENE: Anestin — *Perpessicius* (104); Brâncuși — *Fundoianu* (177); *Hermann Hesse* (183); Marcel Iancu — *M. H. Maxy* (173); *Giambattista Vico* (125).

Issue no. 4/1981 of the review „Manuscriptum“ *mainly deals with problems of literary criticism.*

Paying hommage to two great personalities of Romanian literature — 100 years since the birth of E. Lovinescu and 90 years since the birth of Perpessicius — this issue uses this opportunity to point out to the ethical and professional profile of the critic.

Thus the review selects several letters from the rich correspondence of E. Lovinescu with Titu Maiorescu and Tudor Arghezi, and the column Călinesciana *introduces us in the laboratory of the great professor. Also emphasized are the writing preoccupations of the critics: lines and prose by Perpessicius, poetry by T. Vianu and variants of the novel* Adela *by G. Ibrăileanu.*

The review innaugurates in this issue a proposal of scientific editing of Eminescu's German texts. The series starts with Indic Cosmogony.

These notes from the time of the student life of the great poet were desciphered and translated by G. Pintea.

The foreword of this series is written by Edgar Papu.

The column The Passion of Essay *includes an interesting study from the time of his youth by B. P. Hasdeu on* Giambattista Vico.

The relationships between the Romanian writers and the foreign writers are evinced in the remarkable materials sent by Rosa del Conte — memories about Perpessicius — and by H. Béhar — letters sent by B. Fundoianu and Marcel Iancu to Tristan Tzara.

From Alfred Margul Sperber's archive now preserved in the Museum of Romanian Literature, besides several Hermann Hesse letters, accompanied by poems, „Manuscriptum“ *also publishes a remarkable unpublished water colour painting which can complete the work of «fine artist» of the great writer.*

Le numéro 4/1981 de la revue *„Manuscriptum„* aborde les problèmes de la critique littéraire.

En rendant hommage à deux grandes personnalités des lettres roumaines célébrées cette année — 100 ans depuis la naissance d'E. Lovinescu et 90 ans depuis la naissance de Perpessicius — la récente parution saisit l'occasion pour faire ressortir le profile éthique et professionnel du critique.

De la sorte, la revue sélectionne quelques pièces de la riche correspondance d'E. Lovinescu avec Titu Maiorescu et Tudor Arghezi, tandis que la rubrique *Călinesciana* nous introduit dans le laboratoire du grand professeur. On relève les préoccupations de création littéraire des critiques, c'est-à-dire poésie et prose de Perpessicius, poésie de Vianu, variantes du roman *Adela* de G. Ibrăileanu.

La revue inaugure par ce numéro une proposition d'édition scientifique des textes eminesciens en allemand. La série débute par *Cosmogonie indienne* et *Notes à un cours sur Hegel*. Ces notes estudiantines du grand poète ont été déchiffrées et traduites par G. Pintea. La série est préfacée par l'éminescologue Edgar Papu.

La rubrique *Passion de l'essai* comprend une intéressante étude de jeunesse de B. P. Hasdeu sur *Giambattista Vico*.

Les relations entre les écrivains roumains et les écrivains étrangers sont mises en évidence par les remarquables pages envoyées par Rosa del Conte — souvenirs sur Perpessicius — et par H. Béhar — lettres B. Fundoianu et Marcel Iancu envers Tristan Tzara.

„Manuscriptum“ sélectionne des archives Alfred Margul Sperber, à présent en possession du Musée de la littérature roumaine, à part quelques lettres Hermann Hesse, contenant aussi des poésies, une remarquable aquarelle inédite qui peut compléter l'œuvre de „plasticien“ du grand écrivain.

Heft 4/1981 der Zeitschrift „Manuscriptum“ *ist der Literaturkritik gewidmet.*

Anlässlich des 100. Geburtstags von E. Lovinescu und des 90. Geburtstags von Perpessicius — bringt die Zeitschrift Texte, die die ethische und berufliche Struktur des Kritikers definieren: Briefe E. Lovinescus an T. Maiorescu und T. Arghezi.

Die Rubrik Călinesciana *führt uns in das Arbeitszimmer des berühmten Professors. Aus der literarischen Tätigkeit der Kritiker lesen Sie Gedichte und Prosa von Perpessicius, Gedichte von T. Vianu und Varianten des Romans „Adela“ von G. Ibrăileanu.*

Mit Heft 4 der Zeitschrift beginnt eine Reihe von Veröffentlichungen aus den Eminescu—Manuskripten. Als erstes bringen wir Kosmogonie der Inder *und Notizen aus einem Hegel-Kurs. Beide Texte wurden von G. Pintea entziffert und ins Rumänische übertragen. Das Vorwort zeichnet der Eminescu-Forscher Edgar Papu.*

Die Rubrik Pasiunea eseului *(Essays) bringt einen interressanten Jugendaufsatz von B. P. Hasdeu über* Giambattista Vico.

Rosa del Conte überliess uns zur Veröffentlichung „Erinnerungen an Perpessicius“, H. Behar schickte uns Briefe von B. Fundoianu und Marcel Iancu an Tristan Tzara.

Aus dem Sperber-Nachlass, der sich im Besitze des Literaturmuseums befindet, veröffentlichen wir Hesse-Briefe, die auch ein Gedicht und ein unveröffentlichtes Aquarell enthalten.

Статьи четвёртого номера *«Манускриптума»* сосредоточены вокруг проблем литературной критики.

В связи со 100-летием со дня рождения Е. Ловинеску и 90-летием со дня рождения Перпессициуса, отдавая дань уважения этим двум выдающимся личностям румынской литературы, журнал концентрирует внимание на этическом и профессиональном профиле литературных критиков. Это ощущается в подборе писем из богатейшей переписки Е. Ловинеску с Титу Майореску и Тудором Аргези, а также в рубрике *Джорджже Кэлинеску*, которая вводит нас в художественную мастерскую великого учителя.

Отмечается и писательская деятельность критиков — напомним стихи и прозу Перпессициуса, поэзию Т. Вияну и варианты романа Г. Ибрэиляну *Адела*.

Этот номер *«Манускриптума»* начинает предложенную научную публикацию немецких текстов М. Эминеску. Серию текстов открывают *Космогония вслит* и *Записи лекций о Гегеле*. Записи великого поэта, относящиеся к периоду студенческой жизни, расшифровал и перевёл Г. Пинтей. Вводное слово к серии написал Эдгар Папу.

В рубрике *Увлечение эссе* помещена интересная работа молодого Б. П. Хашдеу, посвященная Джамбаттисте Вико.

Отношения между румынскими и зарубежными писателями представлены в замечательных материалах, присланных нам Розой дель Конте — *Воспоминания о Перпессициусе*, а также в письмах Беньямина Фундояну и Марчела Янку к Тристану Тцара, присланные Х. Бехаром.

Из архива Альфреда Маргула Спербера, который ныне находится на хранении в Музее румынской литературы, кроме нескольких писем Германа Гессе с приложенными стихами журнал публикует неизвестную до сих пор, изумительную акварель, которой можно дополнить «изобразительную» деятельность известного писателя.

SALA [illegible]

PREMIUL PERPESSICIUS PE ANUL 1980 AL REVISTEI MANUSCRIPTUM

De la stînga la dreapta: M. Ungheanu, Al. Oprea, Şerban Cioculescu, Al. Piru, Aurel Martin — membri ai juriului — şi Niculae Gheran — laureatul Premiului „Perpessicius" pe anul 1980.

Juriul celor 13 (Preşedinte — Şerban CIOCULESCU) a acordat:

PREMIUL „PERPESSICIUS":

Liviu REBREANU, OPERE, VOL. I—XI

Ediţie critică de Niculae GHERAN

(BUCUREŞTI, EDITURA „MINERVA")

Niculae GHERAN

Data şi locul naşterii: 14 octombrie 1929, Bucureşti. **Studii:** Facultatea de filologie (Bucureşti). **Ocupaţia:** Redactor principal I, responsabil al sectorului de literatură şi artă din cadrul Editurii ştiinţifice şi enciclopedice.

Cărţi: *Gh. Brăescu* (1963). **Ediţii, volume de studii şi documente:** Gh. Brăescu, *Opere alese*, 2 vol. (1963); Liviu Rebreanu, *Golanii, Calvarul, Ciuleandra*, 3 vol. (1965); Liviu Rebreanu, *Caiete* (1974); Liviu Rebreanu, *La lumina lămpii* (1981, în colaborare cu Puia Florica Rebreanu); Liviu Rebreanu, vol. I—III, *Nuvele* (1968, în colaborare cu N. Liu); vol. 4, *Ion* (1970); vol. 5, *Pădurea spînzuraţilor* (1972); vol. 6, *Adam şi Eva* (1974); vol. 7, *Ciuleandra* şi *Crăişorul Horia* (1975); vol. 8, *Răscoala* (1975); vol. 9, *Jar* şi *Amîndoi* (1978); vol. 10, *Gorila* (1981); vol. 11, *Teatru* (1980).

Diploma de onoare pentru cea mai bună ediţie critică:

M. EMINESCU, Opere, vol. IX

apărut sub îngrijirea unui colectiv de cercetători de la Muzeul literaturii române

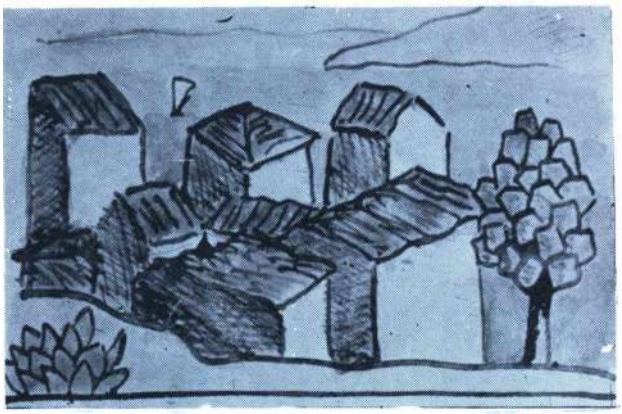
(Bucureşti, Editura Academiei R.S.România)

Menţiune:

Gala GALACTION, Jurnal, vol. I — III

Ediţie critică de Teodor VÂRGOLICI *(Bucureşti, Editura „Minerva")*

Biblioteca Jud. Mureş
LA

Acuarela reprezentată alăturat a fost trimisă de Hermann Hesse prietenului său, scriitorul român de limbă germană Alfred Margul Sperber, împreună cu poezia *Pelerinaj în Orient* (Fondul Muzeului literaturii române).

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ

Retuș foto: Florica PRICIU

Din sumarul numărului viitor semnalăm:

- Iordache GOLESCU despre patriotism și democrație
- Noi texte germane în manuscrisele lui M. EMINESCU
- I. L. CARAGIALE — note de călătorie
- Mihail SADOVEANU — despre un scenariu cinematografic la *Neamul Șoimăreștilor*
- T. ARGHEZI — epistole de tinerețe
- Pius SERVIEN — Periplu francez
- Teza de doctorat a lui Paul ZARIFOPOL, Halle, decembrie 1903
- Radu STANCA — *Rege, preot și profet*, parabolă dramatică în trei acte
- O nouă rubrică: *În dezbatere* — scriitori de al doilea raft
- Corespondență Eugenio MONTALE

TAXELE POȘTALE ACHITATE CONFORM APROBĂRII D. G. P. Tc. nr. 137/527/1976.

Lei 10

MANUSCRIPTUM
Inedit * Inedit * Inedit *